

EIUSDEM AUCTORIS

- **In Tractatum de Sacramentis in genere et de Eucharistia** — Animadversiones in III p. Summae Theol. S. Thomae — ed. altera.
- **In Tractatum de Verbo Incarnato** — Animadversiones in III p. Summae Theol. S. Thomae — ed. altera.
- **Il Veleno Kantiano** — ed. altera.
- **Le XXIV tesi della Filosofia di S. Tommaso d'Aquino approvate dalla S. Congregazione degli Studi.**
- **L'Assunzione corporea della Vergine Madre di Dio, nel Dogma cattolico.**
- **Principii di Filosofia** — I Principii di Logica.
» » » — II **Fisica razionale** (2 voll.).
- **Credo in unum Deum** — Lezioni apologetiche.
- **La distinzione tra l'essenza e l'essere.**

PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

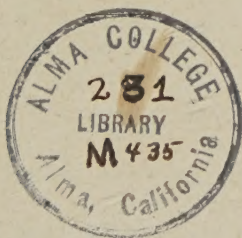
GUIDO MATTIUSI S. I.

*

IN TRACTATUM
DE DEO UNO ET TRINO

ANIMADVERSIONES
IN I PARTEM SUMMAE THEOL.
S. THOMAE

(PRO MANUSCRIPTO)
IMPRESSIO ALTERA

ROMAE
EX PONT. UNIVERSITATE GREGORIANA
1925

3025

Ut nonnullorum Universitatis Gregorianae alumnorum desiderio et postulato fiat satis, iterum in lucem dantur notae hae, quas R. P. Guido Mattiussi anno accademico 1912-1913 in commodum suorum auditorum ediderat.

Sciat igitur humanissimus lector hanc novam « Animadversionum » impressionem nihil a nativo textu differre nisi quod, Auctore ipso libenter annuente, paragra-phorum distinctionem ad maiorem doctrinae perspicuitatem addidimus.

P. GUIDO MATTIUSSI e S. I.

Guido Mattiussi editus hanc in lucem est XVIII Kalendas Maias anno MDCCCLII, in oppido Vergnacco, in regione Veneta. Pater ei fuit Bonaventura, nobili genere natus, mater Catharina Cappellari, insignis pietatis mulier, Gregorii XVI proneptis.

Guido eos nactus est parentes, quorum uterque ad optimarum artium studia, probosque mores, qua exemplis, qua praeceptis puerulum informarent; cumque per bonam indolem fuisset sortitus, iam a teneris christianae pietati ita assuevit, ut paene cum ea natus videretur.

Decimum sextum aetatis annum agens, desiderio sese divino servitio mancipandi incensus, Societatem Iesu ingressus est, atque Appiani tyrocinium posuit. Litterario curriculo brevi emenso, philosophiae penitiora arcana magna cum laude est perscrutatus, eaque absoluta, Lutetiam Parisiorum petiit, ut scientiis physicis operam navaret.

Ad theologica studia post aliquot annos accitus, iis ita incubuit, ut, quo erat mentis acumine, nedum aequalibus ingenio diligentiaque longe praecelleret. sed qualis futurus esset, non indubia signa portenderet. Elucebat enim in eo praeter mentis aciem, summus erga Aquinatem amor, cuius opera cum diligentissime pervolutasset, penitusque cognovisset, adeo excellentem doctrinam sibi comparavit, eamque in dies auxit, ut inter praeclaros nostri temporis theologos iure merito sit habitus.

Licet aliis magisteriis exercitus, quaestionibus theologicis pertractandis, erroribusque refellendis nunquam destitit; dignus plane qui a Summo Pontifice Pio X ad theologiam in hac nostra Universitate edocendam advocaretur. Quo in munere tam preclare se gessit, ut omnium admirationi sane esset hominem sexagenarium audire,

qui hucusque in aliis negotiis distentus fuisset, de difficillimis quaestionibus metaphysicis tam dilucide ac profunde disserentem ut toto anteactae vitae curriculo non nisi in theologica palaestra versatus esse videretur. Ea occasione, ut auditorum commoditati consulere, Commentariola edidit in tractatus quos exponendos susceperat; in quibus, ne transversum quidem unguem a doctrina Angelici Praeceptoris discedens, et quanti eam fecerit, et quam plene ac perfecte hauserit neminem latet; argumetisque est ipsa eorundem Commentariorum editio quæ, postulantibus Universitatis alumnis, denuo fit.

Nihil patri Mattiussi magis cordi fuit quam ut veritas Doctrinae Catholicae pura et integra propagaretur, atque ab omni vel tenuissimo erroris naevo immunis servaretur. Vidit, eximius vir, praeceptis Summorum Pontificum, praesertim Leonis XIII obsecutus, nil ad id magis conferre quam si adolescentium mentes ad genuinam Aquinatis doctrinam fingerentur; quare hoc semper spectare, in id nervos intendere, officii sui esse duxit, eiusque muneris partes omnes ac numeros egregie implevit.

Multiplici florens scientia tum theologica tum naturali, ea nihil inflatus, de se suisque rebus humillime sentiebat: nativo animi candore comitateque sermonis ingenua, quoscumque semel alloqueretur sibi devinciebat; ast a simulatione et assentatione alienus, si quid interdum minus probaret, id sine ambagibus ac evangelica prorsus libertate obiectabat: quae agendi ratio nonnullorum animos quandoque in eum concitavit.

Goritiae, quo gravi myelite tentatus sese receperat, omnibus christianae fortitudinis et patientiae praeclara exempla praebuit, alacer laetusque perstans inter diros acerbosque dolores qui eum ita lacerabant ut a qualibet requie capessenda prohiberent. Exitum imminentem praesentiens, sacris rei christianae reffectus mysteriis, pie inter sodales amantissimos animam efflavit V Idus Martias MCMXXV, annos natus fere septuaginta tres, quorum septem supra quinquaginta in Societate confecerat.

IN TRACTATUM DE DEO TRINO ANIMADVERSIONES

Prooemium.

1. — Accidentali prorsus ratione, postulat auditorum commodum ut expositionem annuam a Trinitate incipiamus. Iamvero huius mysterii tractationem a quaestione de divinis processionebus Angelicus Doctor eiusque commentator Eñus Card. Billot, quem auctorem sequimur, exordiuntur. Supponit scilicet S. Thomas christianorum communem fidem, et revelatae doctrinae scholasticam declarationem statim aggreditur, quin ullo pacto Trinitatem in Ecclesia credi, eamque a Deo revelatam fuisse, enarrare vel ostendere curet: non his media aetate opus erat. Postquam vero ea quae ad personarum distinctionem communiter pertinent S. Doctor a q. XXVII ad XXXI illustravit, antequam tradat quae singulis competunt et notiones declaret, agit de ipsa cognitione quam circa Trinitatem ac Personas utcumque assequi possumus. Eam porro occasionem nactus, Auctor noster ingeniose quidem et opportune secundum ordinem Summae Theologiae, sed certe serius quam tractationis ratio postularet, historicam totius rei demonstrationem inducit, et quo pacto in Veteri, quoniam in Novo Testamento Trinitas revelata fuerit, enarrat; deinde qua ratione dogma hoc in Ecclesia Dei ab initio aevi

christiani explicite creditum fuerit, luculenter exponit. Est de hac re thesis XVI a pag. 457 ad 492 (edit. V, a. MCMX): eruditionemque eo tractu contentam nostram utique faciemus. Verum, absque ulla Magistri iniuria, praelectiones nostras ab eadem illa historica demonstratione incipiemus. Hoc videtur exigere nostri temporis inducta consuetudo, quae scholasticam disquisitionem positivis ut aiunt argumentis subnectit; et antequam inquirat *quid sit* subiectum de quo agitur, *an sit* subiectum certiores nos fieri postulat. Nec satis est a communi fide utcumque illud assumere (etsi revera communis eadem fides maximam habet certitudinem); oportet enim eiusdem fidei rationem reddere, et cum theologi positivam probationem in partem suae scientiae vocaverint, illam suo loco ponant necesse est. Quomodo enim libenter de Trinitate disputem, si Trinitatem esse, fictione saltem iuris, me adhuc ignorare censeam?

I. — Expositio dogmatis.

1) *Ecclesiae definitiones.*

2. — In primis et ante omnia nobis certissima est catholica fides, quam Concilium Lateranense IV declaravit: *Firmiter credimus et simpliciter confitemur quod unus solus est verus Deus* (D. 428). Hac professione unitatis Dei, ab initio reiicimus calumniam iudaeorum, putantium apud christianos unicitatem Dei laesam esse. Sicut antiquis dictum est: *Audi, Israel, Dominus Deus noster Dominus unus est* (Deut. VI, 4), et: *Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me* (Deut. XXXII. 39); ita Dñs Iesus edicens caritatis praeceptum, rationem a scriba aliam probavit: *quia unus est Deus, et non est alius praeter eum* (Mc. XII, 34), ac pluries testatur Paulus: *Nullus Deus, nisi unus* (I Cor. VIII, 4), *Unus Deus et Pater omnium* (Eph. IV, 6). Quapropter Symbola nostrae fidei iis verbis incipiunt: Credo in unum Deum; ac dictum est semper: Primum omnium crede quod unus est Deus, qui omnia creavit, ut legimus apud Pastorem Hermiae (l. II, mand. 1um); et contra Noetum Hyppolitus, et contra Praxeam

Tertullianus et contra sabellianos multos alii Patres fidem catholicam a suspitione imminuti monotheismi vindicarunt. Et certe tam intima est veri Dei notioni singularitas, ut pereat ipse divinitatis conceptus si haec laedatur. Vix enim aliquid erant supra humanam conditionem gentium numina. Tam necessaria unitas est actui simplicissimo, perfectionem omnem includenti, ut multiplex cogitari nequeat; tam intrinseca est suae individuationis determinatio illi qui est natura sua, ut hoc ipso quod cogitatur vel est, hic prorsus qui est cogitetur et sit; denique opposita sententia sufficiens causa foret revelationis abnegandae, tamquam humani deliramenti. Itaque unicum Deum in primis colimus.

3. — Non huic primo dogmati opponitur tamen quod idem Concilium inferius profitetur: « *Credimus et confitemur cum Petro Lombardo quod una quaedam summa res est, incomprehensibilis quidem et ineffabilis, quae veraciter est Pater, Filius et Spiritus Sanctus, tres simul personae, ac singillatim quaelibet earundem* » (D. 432). Et haec notissima est fides apud nos, qua tota penetratur religio nostra. De personarum trinitate proinde certissimi sumus, quia scimus cui credidimus, et scimus a Deo esse christianam religionem. Sed accurate videndum est quo pacto ea veritas e Scripturae fontibus deduci queat. Iamvero dicimus: *haberi perspicue in libris N. T. nomina tria, Patris scilicet, Filii et Spiritus Sancti, quibus tres personae ab invicem distinctae designantur, et quorum singulis eadem prorsus asseritur divina natura, hoc uno discrimine quod primus a nullo, secundus vero a primo procedit, tertius a duobus.*

2) Testimonia Scripturarum N. T.

4. — a) *Fit certe in Sacris Litteris explicita mentio trium illorum.* — Passim Dñus Iesus Patrem nominat Deum; Paulus item scribit: Benedictus Deus et Pater D. N. I. C., et ante illum dicit se genua flectere, et sexcenta sunt eiusmodi testimonia. — In Evangelio etiam occurrit nomen Filii Dei, praesertim apud Ioannem, sed et apud reliquos, praesertim Mt. XI, et frequentissime apud Paulum. — Occurrit pariter nomen Spi-

ritus Sancti, praesertim in Act. Ap. et in epistolis paulinis. Tres ordinate commemorantur in forma baptismi, de qua erit peculiaris disputatio.

5. — *b) Porro hi tres exhibentur ut procul dubio alius et alius.* — Quomodo enim Pater et Filius vere dici possent, nisi alter a primo discerneretur? Praeterea Filius sub ratione Verbi dicitur esse apud Patrem, et pluralem numerum adhibet Filius, cum dicit se ratione substantiae unum cum Patre, et ait se claritatem apud eum habuisse ante mundi constitutionem, et se ad illum dicit esse rediturum, a quo exivit: quae omnia profecto distinctionem supponunt. — Alius est etiam Spiritus a Patre, a quo dicitur procedere et qui ab eodem promittitur mittendus; alius a Filio, qui asserit Spiritum dicturum quae ab ipso Filio audierit, ac de suo esse accepturum. Omnia haec complectitur quod Iesus dixit: *Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum... Paraclitus autem Sp. S. quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia* (Io. XIV, 16, 26).

6. — *c) Deinde eorum trium unumquemque exhibet Scriptura ut veri nominis Deum.* — Nulli dubium quominus Patrem vocet Dominum ipsum omnium rerum: *Confiteor tibi, Pater, Domine coeli et terrae* (Mt. XI, 25); aliaque eiusmodi innu-mera sunt, neque ullus haereticus id negavit unquam. — *Sed et Filius asseritur Deus.* Primo, quia simpliciter et sine ulla diminutione Filius Dei nominatur: ergo eiusdem naturae cum Patre. Praeterea, idem Verbum, quod inferius (Io. I, 14), dicitur *Unigenitus a Patre*, dicitur prius (ib. 1) et *esse apud Deum* et *esse Deus*. Etiam, cum ipse Iesus Filium se Dei dixit, intellexerunt Iudaei eum se tamquam Deum exhibere, nec tamen Iesus illos emendavit. Excepit quoque Thomae confessionem: *Dominus meus et Deus meus!* A S. Paulo vocatur *magnus Deus et Salvator* (Tit. II, 13); et adducitur Pater illi dicens: *Thronus tuus, Deus, in saeculum* (Hebr. I, 8); idemque Filius asseritur *portans omnia verbo virtutis suae* (ib. 3): quae hic ad specimen afferuntur. — *Nec minori certitudine divinitas tribuitur Spiritui Sancto.* Quomodo enim non esset Deus, *Spiritus* ipsius

Dei, Spiritus Patris? Ille nimirum intimus dicitur Deo, sicut homini est spiritus qui in ipso est (I Cor. II, 11). Deinde, corpora nostra dicuntur *templa Sp. S.* (I Cor. VI, 19), porro templum uni Deo dicatur; et idem Spiritus dicitur *causa iustificationis*, qua divinae efficimur naturae participes (Io. III, 5), ac *distribuere gratias sicut vult* (I Cor. X, 4-6); praeterea as-ritur sine venia *blasphemia in Sp. S.* (Mt. XII, 21), et arguitur Ananias mendacii contra Deum, quia *mentitus est Spiritui S.* (Act. V, 3-4); idemque Spiritus dicitur *loquutus esse per prophetas* (II Pt. I, 21); aliaeque sunt id genus sine numero. — Ex quibus patet tres esse vere distinctos, quorum unicuique nomen Dei tribuitur, eadem divinitas vindicatur.

7. — Et haec sufficiunt ad Trinitatis mysterium asserendum. Cum enim ex omni fonte ex ipsaque Scriptura habeamus, tamquam religionis caput, veri Dei unicitatem, repugnat certissime illos inter, quibus divinitas asseritur, distinctio substantiae, nedum specifica sed et numerica; repugnat ut ii tres sint aliud et aliud. Diversae prorsus rationis distinctio invenienda est, quae diligenti inquisitioni praebebit argumentum. Interim satis eam indicant nomina Patris et Filii et Sp. S. Scilicet non in eo differunt ullo pacto tres illi, quod sunt Deus: immo in hoc unum sunt; sed tota distinctio est in ratione formali quam nomina exprimunt, nempe in hoc quod primus est Pater, alter est Filius, tertius ab iis spiratione procedit. Quod qua ratione a nobis intelligi queat, inferius quaerendum erit; sufficiat modo advertere id reipsa et propriis trium nominibus innui, et in allatis Scripturae testimoniis, aliisque pluribus quae afferri possent, includi. Nullo pacto igitur differunt ii tres qui Pater et Filius et Spiritus nominantur, in hoc quod sunt Deus; sed omnino alius et alius sunt in hoc quod sui quisque nominis veritatem habet. Sunt ergo accipienda ut nomina formaliter relativa; quod de duobus prioribus manifestum est, ac pro tertio accipi etiam debet, prout spiritus actionem spirandi ac terminum inde exurgentem in mentem revocat.

8. — Tres igitur sunt qui Deus idem sunt; et antequam vis vocis subtilius dignosceretur, tria quaedam in Deo esse dictum

est. Sed tria quid? Est enim quaerendum commune aliquid sub quo ii tres recte connumerentur. Num tres essentiae? Vel tres naturae? Vel tres substantiae? Vel tres Dii? Sed hoc postremum explicite, aliaque aequipollenter, catechismus excludit, quem norunt omnes. Non illud ab initio facile problema fuit. Graeci enim vocibus οὐσία, ὑπόστασις, δύναμις incerte utebantur, ac timebant, si πρόσωπον dicerent, ut morali tantum modo intelligeretur. Tandem quieverunt animi, cum primo Latini dixerunt esse tres *personas*. Quod dictum est, antequam personae accuratam notionem philosophi assignarent; sed ad christiane loquendum satis fuit vulgari sermone communem conceptum exprimere. Omnes enim personam intelligunt subiectum intellectualis naturae per seipsum operans. Iamvero singuli ii tres ita exhibentur, ut de unoquoque divina natura asseratur, et unicuique operationes tribuantur: Pater dicitur *mittere* Filium vel Spiritum; Filius dicitur *videre* Patrem operantem atque *operari* similiter; Spiritus dicitur *distribuere gratias prouti vult*, aliaque eiusmodi quamplura sunt. Ergo habetur omnino quod communi personae conceptui respondet, et bene sub hoc nomine tres illi quos Scriptura nominat connumerantur. Ita communis haec fides subtiliores theologorum disquisitiones antecedit.

9. — Qui vero contra haec quae diximus arguere velit, non afferat intrinsecas difficultates e re ipsa quae rationem excedit eique contradicere videtur; has solvemus post penitiorem quae sequetur inquisitionem. Obiectiones hic tantum quaeri possunt contra Scripturae assertionem; si nempe quis timeat non ibi tres distinctos exhiberi, quorum unusquisque sit vere Deus. Id vero et ex dictis apparet satis, et ex testimoniis quae apud Auctorem (th. XVI a pag. 465) exponuntur, probatur plenius

3) — *Solvuntur difficultates contra auctoritates allatas.*

10. — Obiici tamen potest 1° quod pluries legitur: Ego Deus solus et non est alius praeter me. — Respondeo, illud exclusivum *solus*, si referatur ad Deum secundum substantiam suam, veritatem evidentem habere, prout negat quemquam esse

Deum, praeter illum qui est Pater et Filius et Spiritus S.; si vero referatur ad aliquam e divinis Personis, eam dici solum Deum prouti est ille Deus qui solus Deus est (Cf. A. p. 451). Non ergo excludit alias Personas, sed a praedicato excludit alium Deum praeter illum. Dicimus autem illud « *Ego* » prouti personale est, referri indistinctim ad quamlibet e tribus in eadem Deitate subsistentibus.

2°. Sed videtur idem nomen *Deus* diversam habere significationem: aliud enim importat cum in Evangelio dicitur: *Et Verbum erat apud Deum*, ubi *Deus* stat pro Deo Patre; aliud cum dicitur: *Et Deus erat Verbum*, ubi *Deus* est praedicatum et significat divinam naturam. — Respondeo negando *significationem* mutari eo quod mutetur *suppositio* nominis. Scilicet, « propria ratio nominis, ait S. Th., est quam significat nomen. « Id autem cui attribuitur nomen, si sit recte sumptum sub re « significata per nomen, sicut determinatum sub indeterminato, « dicitur *supponi* per nomen » (de Pot. q. IX, art. IV). Cum vero agitur de Deo, « forma significata per hoc nomen *Deus*, scilicet essentia divina, est una et communis secundum rem. Unde « per se supponit pro natura communi, sed ex adiuncto determinatur eius suppositio ad personam » (I p. q. XXXIX, art. IV ad 3^m). Secundum haec, cum dicitur, *ego solus Deus*, nomen supponit pro Essentia communi, quae indifferenter est Pater et Filius et Sp. S. Cum dicitur *Verbum erat apud Deum*, *Deus* supponit utique pro Patre, sed formaliter eum denominat a divina natura, ac proinde hanc prorsus unam eandemque significationem retinet. Quae significatio evidenter manet, cum deinde asseritur Verbum esse Deus.

11. — Obiici potest 3°, ad infringendam vim illius sententiae *Ego et Pater unum sumus*, quod unitas haec fortasse tantum moralis est, minime entitativa. — Respondeo, negandum id esse ex evidentia totius sermonis Christi, qui (Io. c. X) recitatur. Illam enim sententiam profert Dominus, vel ut consecrarium, vel ut causam veritatis eorum quae prius dixerat; quod nempe suis ovibus ipse dat vitam aeternam (Io. X, 28), ita ut oves non pereant, neque eas possit quisquam eripere e mani-

bus ipsius Iesu, eodem pacto quo nemo eripit e manu Patris, cum quo ipse unum est. Idque iterum patet ex Iudaeorum scandalo, qui probe intellexerunt Iesum se aequalem dicere Deo; quod utique, si falsum fuisset, debuisset negare Christus, et non negavit. Immo argumento a minori ad maius firmavit: dici enim potuerunt dii, ad quos sermo Dei factus est; quanto magis non ille quem Deus singulariter sanctificavit, nomen illud sibi vindicabit?

Atqui, adversarii oggerunt, hoc ipsum ostendit non vere Filium esse Deum: Deus enim dicitur per quamdam participationem, ut sanctificatus. Sed respondendum primo *sanctificationem* illam referri ad Humanitatem Christi Divinitatis unctione consecratam et sacrificio destinam, quemadmodum dixit Iesus: *Et pro eis sanctifico meipsum* (Io. XVII, 19); secundo, etsi ea verba per se ad veri nominis asserendum Deum non omnino sufficiant, satis tamen esse ad ostendendum iniuria Iudaeos Christo se Deum asserenti restitisse, et liberum relinquere locum ad quaerendum ex omnibus adiunctis qua mente seu qua verborum vi assertio Christi dicentis se esse unum cum Patre, sit accipienda. Constat porro pleno sensu accipi eam debere, tum ex iis quae praecedunt de vita aeterna, quam ipse suis ovibus est daturus, deque divina vi qua promittit eas se servaturum; tum ex iis quae dixit cap. V de operibus Patris a se similiter factis. — Si praeterea locus hic: *Ego et Pater unum sumus* cum eiusdem Evangelii initio, ubi Verbum dicitur Deus esse, comparatur, patebit sane unitatem asseri in ipsa natura vel essentia, atque omne dubium disiicietur quod ex oppositis tricis forte superesset.

12. — Ex his etiam patet nihili faciendam esse quorundam suspicionem, quod unitas Filii cum Patre non alius naturae sit ab illa quam Filius a Patre postulat pro fidelibus suis, *ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (Io. XVII, 22). Atqui evidenter verba interpretanda sunt e rei natura, et nemo nisi absurdus inter fideles entitativam identitatem expectabit. Agitur enim de comparatione, non secus ac dictum est ut simus perfecti sicut Pater coelestis, ubi omnis aequalitas certe repugnat.

Postulat nempe Iesus ut qui in eum credent fiant unum et consummentur in unum ratione caritatis vitaeque supernaturalis, ab eodem Christo in suos derivatae, ita ut similitudinem referant illius unitatis qua Pater et Filius in Divinitate vinciuntur. Nunquam autem in Scriptura aliquis dicitur cum Patre unum, vel unum simpliciter cum Deo, qui sit praeter Filium et Spiritum. Nam etsi legimus: *Qui adhaeret Domino unus spiritus est*, (I Cor. VI, 17), non hic *spiritus* substantiam designat, sed vitam inditam a Spiritu Sancto per fidem et caritatem, et longe absumus ab affirmanda simpliciter unitate cum Deo. Iure statuit ergo Augustinus nunquam in Scripturis unum simpliciter dici quae substantia diversa sunt (contra Maximum Arian, l. II, c. 22. — ML. 42, 792); et saltem id certissimum dicit S. Th. respectu Dei et creaturae (in Io. X, lect. V).

13. — Testimonium praecipuum de Trinitate in mandato baptizandi omnes gentes exhibetur. (Apud A. a pag. 466). — Obiicientibus vero poni aliquando simul, non secus atque hoc loco ponuntur P. F. et Sp. S., etiam plura quae disparatam naturam habent, sicut Spiritus et aqua, vel etiam spiritus et aqua et sanguis (quae tamen unum dicuntur), responde iterum e rei natura atque e contextu evidenter apparere discrimen. Aqua enim in primo exemplo non dicitur causa vitae nisi ut instrumentum Spiritui subditum. Ubi vero spiritus et aqua et sanguis consociantur; vel agitur de Sp. S., et eodem modo ille accipietur ut principalis causa, reliqua ut instrumenta; vel potius sermo est de anima Domini Nostri, quae prior e corpore exivit, unde postea sanguis et aqua fluxerunt, et nulla est difficultas. At universim dicimus distinguendam esse connumerationem a subnumeratione. Subnumerantur quae simul enunciari queunt cum aliquo ordine prioris et posterioris; connumerantur quae sunt eiusdem rationis. Connumerari autem Patrem et F. et Sp. S. patet ex eo quod non bene cum Patre Deo, sine ullo indicio subordinationis, simul ponuntur quae non sunt ipse Deus. Patet etiam ex eo quod hic in nomine eorum trium, vel *in nomen* eorumdem, baptizari iubemur: *non autem*, teste S. Augustino, *baptizari nos iuberes, Domine Deus, in eius*

nomen qui non est Dominus Deus. Et frustra opponitur quod habet S. Paulus (I Cor. X, 2) omnes in Moysen baptizatos fuisse et in nube et in aqua, qui desertum pertransierunt: non enim iis portentis iudaei sanctificabantur, sed tantum figuram accipiebant futurorum. Patet demum ex obvio sensu verborum, quem non sine ratione subvertere licet; neque enim dubius evadit sensus Scripturae eo quod sophistica cavillatione aliquid in contrarium obtrudi potest. Denique ita intelligit tota Ecclesia, et hoc est maximum certitudinis argumentum. Reipsa novit Ecclesia Trinitatem etiam priusquam N. T. Scripturae eam docerent: a Iesu praedicante vel seipsum ostendente et a Sp. S. in corda Apostolorum aliorumque fidelium descendente doctrinam omnem immediate habuit.

14. — Exsurgunt vero hypercritici, qui funditus auctoritatem hanc subvertere conantur, negando explicitam Trinitatis enunciationem mandato baptizandi additam fuisse ab initio; aientes vero post inductam in Ecclesia consuetudinem invocandi Trinitatem, explicitam eius mentionem primo codicibus Evangelii introductam, prius ut notam, serius ut partem textus ipsius. Id vero multis probant. *Primo* ex eo quod tam explicita et clara notio Trinitatis ab initio haberi non potuit, debuit vero, sicut et reliqua paulatim evolvi. *Secundo*, ex eo quod baptismus dabatur ab Apostolis in nomine Iesu (Act. 8, 16; 10, 48); nequaquam in nomine Trinitatis. *Tertio* afferunt auctoritatem Eusebii Caesariensis, qui verba Domini baptismum praecipientis pluries per multos annos retulit sine commemoratione Trinitatis: hanc dedit tantum post Concilium Nicaenum. — Sed haec nulla sunt. (I) Quod a priori dicitur de evolutione, commentum est modernistarum. Videbimus quo pacto ratio loquendi exactior quae sita sit labentibus saeculis; sed fides in Trinitatem, prout illam hactenus exposuimus, excepto nomine *personae*, explicita et clara fuit ab initio. — (II) Putamus baptismum omni tempore conlatum adhibitis verbis quae apud Matthaeum (XXVIII, 19) habentur et illud *in nomine Iesu* positum esse tantum ad distinguendum ab aliis christianum baptismum, ab omni nempe veteri ablutione et a baptismo Ioannis, vel etiam ad innuendum

a quo sacramentum virtutem acciperet. Etiam si vero oeconomica quadam dispositione Apostoli baptismum contulissent invocato tantum nomine Iesu, minime inde sequitur locum Matthaei serius esse suppositum. Contra est quod omnes codices, graeci quoque, integram ferunt baptismi formam cum Trinitatis invocatione, nec potuit defectivum exemplar (quod si adesset, probaret nihil) ab adversariis adduci. Praeterea locus integer apud plures, priorum saeculorum scriptores, invenitur: apud Origenem (in Io. III, 5; XI, 4; in ep. ad Rom. V, 2); apud Cyprianum (Testim. II, 26); apud Irenaeum (Haer. III, 17). Adhibetur vero a Patribus IV saeculi tamquam certissimum documentum contra Arianos: S. Athan. ad Serap. (I, 28); Hilar. de Trin. (II, 1); Basil. de Sp. S. (X-XII); Cyrill. Hieros. (Cat. XVI, 4), qui omnes ea verba ut a Christo ipso prolata venerantur. Quod vero (III) spectat ad Eusebium, potuit ille qui aliqua ariana labe conspersus erat, ab explicita trium Personarum enumeratione libentius abstinere. Sed neque opus est in hoc sistere; cum non ille ostendat se velle afferre integrum textum, eique disserenti *de demonstratione evangelica* praeceptum baptizandi omnes gentes revocare satis fuerit: hoc igitur saepius contentus est. Saepe etiam, loco nominum trium Personarum, ponit *in nomine meo*, scilicet Christi loquentis: hoc facit, quin velit testimonium referre ad evangelium Matthaei, sed veluti Christo tribuendo mandatum baptizandi suo nomine et sua virtute. Tandem et pluribus locis integram dictionem habet ut nos habemus; eam praesertim adhibuit post Concilium Nicaenum, ut se illi adhaerere significaret; neque tamen innuit unquam novum quid in Evangelium irrepsisse, aut lectionem a veteri consuetudine esse mutatam. Nihil est igitur quod Eusebius, quando opus non exigebat integram textus transcriptionem, partem non necessariam omitteret, et quod alibi dixerit baptismum conferri in nomine Iesu. Negativum hoc est, cuius tota vis infringitur positivis eiusdem Eusebii testimoniis, Evangelium scilicet non secus ac nos legentis et allegantis. — Manet proinde integri textus et invocationis Ss̃inae Trinitatis lec-

tio certissima. Cf. Lebreton, Les Origines du Dogme de la Trinité, nota E.

15. — Non libenter affertur testimonium de quo disputatur, ut ipse animadvertibat S. Augustinus. Proinde ab urgendo contra adversarios commate ioannaeo (ep. I Io. c. V) vel inviti abstinebimus. Habes notam de hac re apud Billot a pag. 469.

4) *Testimonia scripturarum V. T.*

16. — Ad historiam revelationis quod attinet, valet tota th. XVI. — a) *Certum est Trinitatem etiam in Veteri T. aliquo modo se hominibus portendisse*, quum in N. T. quidam loci ex Antiquo afferantur, quibus distinctio Personarum vel asseritur vel supponitur. Praesertim e ps. CIX allata sunt ea verba *Dixit Dominus Domino meo*, ubi et Christus dicitur Deus et alius a Patre. Ita Paulus (ad Hebr. I, 5-13) affert testimonium e ps. II: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*. Et in Evangelio secundum Marcum (I, 2) adducitur locus Malachiae, ubi angelus qui hic dicitur antecedere faciem Dei dicitur antecedere Iesum Filium Dei. Non est dubium proinde in Bibliis etiam antiquis innui Trinitatem, etsi certe obscure et involute, ita ut non vulgo tantum mysterium cognosceretur. — Singula testimonia apud A. habes. Quae tamen ita accipe ut nobis credentibus et scientibus, attenta praesertim Patrum interpretatione, vel certe vel probabiliter, mysterii veritatem testentur; non autem efficaciter illa urgeres contra adversarios, qui aliunde quaesitis explicationibus vim argumentorum eluderent. Verum mentibus nostris vim facere potius debet Patrum auctoritas, qui etiam sub velamentis antiquae legis futurae lucis exordia perspexerunt.

17. — b) Digna sunt praesertim ut perpendantur quae Patres plures tradiderunt de *theophaniis*; cum nimirum Deus ipse vel sensibili voce loquebatur vel etiam sub quadam specie apparebat. Hoc pacto Deus Adamum alloquutus est, deinde Abraham et Iacob, deinde Moysen et prophetas ceteros. Porro qui loquebatur vel qui apparebat, et dicebatur Deus, et simul missus a Deo vel angelus Dei. Implicite ergo manifestabatur Persona

divina ab alia divina Persona distincta, quod pertinet ad mysterium Trinitatis. In apparitione trium Abraham sedenti sub quercu Mambre bene hoc videri potest; similiter in promissione prolis Sarae facta et iterum in historia Agar (Gen. XVI). — Sed clarius etiam ille qui Moysi loquutus est e rubo ardenti, et Angelus Domini dicitur, et Deus Abraham et Isaac et Iacob. *Angelus Domini* legitur nempe in textu hebraico (Ex. III, 2), et eodem modo vocatur a S. Stephano: *Apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammae rubi* (Act. Ap. VII, 30). Quod intellexerunt communiter veteres Patres de illo qui vocatus est *magni consilii Angelus*, nempe de Filio, qui vere est Deus de Deo. Cf. Petavium de Trinit. l. VIII, c. II. — Intellegamus vero *efficienter* ea signa vel processisse a tribus Personis immediate, vel etiam mediante opera creatorum Angelorum, quemadmodum Augustinus infert ex Act. Ap. VII, 53, et ad Gal. III, 19, et ad Hebr. II, 2 (III de Trin. c. X. — ML. 42, 879); *significative* autem seu manifestative peculiari modo referri ad secundam e tribus Personis, quae nimirum in carne erat apparitura. — *Unde etiam habemus Personarum distinctionem exhiberi*, quotiescumque in Bibliis futurus Salvator promittitur ut a Deo mittendus et ut ipse Deus: quod quidem in tractatu de Incarnatione evolvendum erit.

18. — Denique ad Filium distinguendum a Patre, habemus in V. T. plura de Sapientia, quae vix intelligi possunt sine reali processione. In Proverbiis, c. VIII, dicitur Dominus sive Deus *possedis* Sapientiam ab initio, antequam quidquam faceret, eadem voce qua dixit Heva filium enixa: possedi hominem per Deum (Gen. IV, 1); quod deinde verbis: *genita eram, me parturiebat* confirmatur. Multi id trahunt ad manifestationem Sapientiae in operibus creatis; sed hoc non componitur cum iis quae dicuntur praecedere mundi constitutionem. Volunt alii haec referri ad divinam perfectionem ab Essentia indistinctam; sed non bene hic veritatem habent quae processione et generationem innuunt. Ea referunt demum alii ad Humanitatem assumptam: sec hoc dicitur, loquutiones aliquas interpretando quae externam productionem asserunt, non item alias

quae immanentem aeternamque perfectionem significant. Quod postremum tamen Trinitatem iterum supponit. Igitur de ipsa Sapientia in Deo procedente optime accipiemus et priora verba allata, et ea quae subduntur: *Cum eo eram cuncta componens: Et deliciae meae esse cum filiis hominum.* Animadvertit Franzelin illud *cum eo eram* in hebraico textu legi *apud eum eram*, sicut in evangelio: *Verbum erat apud Deum.* Hac certe ratione illud testimonium Scripturae adhibuere Patres contra Arianos, ut videre potes apud Petavium, non omnino tamen consentientem (1. II, c. I). Eadem denique doctrina habetur in libris Sapientiae c. VII et Ecclesiastici c. XXIV. Hic enim clarius etiam quam in Proverbiis, Sapientia exhibetur tamquam persona per se operans: Cum sit una, omnia potest, et in se permanens omnia innovat; attingit a fine usque ad finem; horum quae sunt est artifex. Dicitur ipsa custodisse veteres patriarchas, et populum Israel eduxisse ex Aegypto. Ea demum dicitur assistere throno Dei atque omnia sua virtute regere, non secus ac in ep. ad Hebraeos dicitur Filius portans omnia verbo virtutis suae. Quae omnia, etsi forte non per se satis essent ad magnum mysterium affirmandum, deinde data illustriori revelatione, perspicua sunt, ac sublimiorem accipiunt a doctrina N. T. interpretationem.

19. — c) *Neque dubium esse potest quin, praeter Filium, etiam Spiritus Sanctus in V. T. occurrat.* — Pluries enim in psalmis et apud prophetas legimus illius nomen. *Spiritus eius ornavit coelos*, dicit Iob (XXVI, 13). *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me* (ps. L, 13). *emitte Spiritum tuum et creabuntur* (ps. CIII, 30). *Effundam Spiritum meum super omnem carnem* (Joel, II, 29). Et praesertim apud Isaiam: *Requiescet super eum Spiritus Domini* (XI, 2), enumeratis deinde septem donis. — Sed hic difficilior personalis distinctio in comperto ponitur. Innuitur tamen, prout Spiritus dicitur esse alicuius, et prout fere procedere asseritur, eo loco ex gr. ubi dicitur: *Verbo Domini coeli firmati sunt, et Spiritu oris omnis virtus eorum* (ps. XXXII, 6; vel iterum: *Sensum autem quis sciet, nisi tu dederis Sapientiam et miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis?* (Sap.

IX, 17). Et certe in N. T. mentio fit visionis Isaiae quando ille vidit Dominum super solium, audivitque Seraphim dicentia *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Porro de eo scriptum est quod tunc vidit *gloriam Filii Dei* (Io. XII, 41); eaque verba, teste Paulo, Spiritus Sanctus loquutus est (Act. Ap. XXVIII, 25). Concludimus sine dubio in V. T. ea dici de Trinitate, quae sub lumine novae legis mysterium revelant. Sed et hoc praecipue in ordine ad futuram Incarnationem dictum fuit, et per Dominum Iesum, et per adventum et vitam et sermones ipsius omnia demum plenissima luce perfusa ac nobis demonstrata fuerunt.

5. — *Haereses circa Trinitatem.*

20. — Habemus ergo ex universa Scriptura prout illa ab Ecclesia intellecta fuit, tres esse vere distinctos, qui sunt Pater et Filius et Spiritus Sactus, quorum unusquisque idem est numero Deus. — Tres sunt personae, prouti persona subiectum dicit, cui per se natura et propria operatio tribuitur. Quae notio satis fuit ab initio, ut christiani rectam fidem profiterentur et ab haereticis defenderent. Haeretici enim vel a primo saeculo veritatem impugnantes surrexerunt, ut Cerinthus et Ebionitae. Aiebat ille partem superiorem Christi unum esse ex Eonibus, quos alexandrini ponebant inter Primum absolutum et hunc inferiorem mundum. Ebionitae contra Spiritum S. blasphemabant. Sed illi alique priores sua commenta a gentilium erroribus passim trahebant, eaque volebant christianae fidei immittere. Hoc praesertim simoniani fecerunt, qui deinde Gnostici dicti sunt, inter quos Basilides et Valentinus praecipui fuerunt. Aliquid Trinitati simile accipiebant hi ab opinionibus platoniorum; atque inter illos ii fuerunt qui a sancto Irenaeo *alogi* dicti sunt eo quod divinitatem vel personam Verbi negarent. Successere deinde proprii nominis haeretici, qui Scripturas et nostram fidem se accipere dicerent, ut suo arbitrio Biblia interpretati in diversas sententias abirent. Horum historiam compendio exartam apud A. habes a pag. 619. Ut vero ad nostram aetatem pervenias, iis haereticis adde Laelium Socini et Faustum fra-

trem (priorem a. 1562, alterum a. 1604 vita functum), quorum secta Trinitati infensa in regionibus ubi protestantes praevaluerunt multos sectatores habuit. Arminianis, personarum subordinationem ponentibus, ii se iunxerunt et per Transylvaniam praecipue diffusi sunt. — At neque ii, qui se inter protestantes orthodoxos dicebant, in antiqua fide perstiterunt. Sicut veteres gnostici ex doctrina alexandrinorum (vel etiam ex absurdioribus orientalium fabulis) vividiorum lucem qua nostra mysteria illustrarent se mutuari arbitrati sunt; ita recentiores novae philosophiae deliramenta in christianum dogma inducere conati sunt. — Guenther et alii recentiores, personae conceptum in conscientia ipsa reponentes, Trinitatis mysterium absurdum fecerunt: aliter etiam errarunt et Ecclesiae censuris notati sunt (D. 1655 ss.) Modernistae vero, vel fidem abstulerunt omnem, vel si quid adhuc se credere finxerunt, sabellianam triadem innovarunt, aientes Patrem et F. et Sp. S. non esse nisi Dei attributa, potentiam scilicet et sapientiam et bonitatem, iis nominibus designata.

21. — Si vero haereses praecipuas, non ordine temporis, sed ordine accepto ab ipso obiecto quod attingunt, enumerare volumus, commode illas bifariam partimur: in eas nempe quae ut divinam unitatem servant, trinitatem minuunt; atque in eas quae ut teneant trinitatem, laedunt unitatem.

Ad errantium priorem seriem pertinent primo qui *omnino a Deo trinitatem excluderunt*, nulla habita ratione Scripturae et fidei; quorum dux fuit Photinus sirmiensis episcopus, atque idem prius dixerunt Carpocrates ac Theodotus, idem posterius Sociniani. Pertinent secundo qui *nomine tenus trinitatem professi sunt*, ne penitus Scripturas abnegarent, aientes cum Sabellio presbytero (III saec.) et Marcello ep. Ancyrano (IV saec.) unicam Divinitatem unamque simul personam prout se diversis modis manifestavit diversa nomina accepisse: Patris in creatione, Fili in redemptione, Spiritus Sancti in Fidelium sanctificatione. — Similem errorem iam a II saec. Noetus et Praxeas excitaverant. Tertio pertinent quidam modalistae anglicani saec. XVII, qui *tres modos posuerunt divinitatis ipsius*, ac demum nostri temporis modernistae, quos in fine praecedentis paragraphi memoravimus.

Ad posteriorem errantium classem, qua laeditur unitas, primo pertinent *tritheitae*, simpliciter tres substantias numerantes, vel singulas verum Deum, vel partes Dei distinctas. Audax fuit in hac edicenda blasphemia Ioannes Philoponus saec. V, qui tres esse dixit omnino aequalis at distinctae perfectionis, et omnino in idem voluntate et opere consentientes. Saeculo XII eodem fere modo erravit Ioachim Abbas, qui ponere voluit in Deo « *unitatem quasi collectivam et similitudinariam, quemadmodum dicuntur multi homines unus populus et multi fideles una Ecclesia* », prouti habemus a Concilio Lateranensi IV (D. 431). Recentius quoque Guntherus visus est quaerere formalem aliquam unitatem cum individuali multiplicatione, quod quidem in corporeis naturis veritatem habet, in divina absurdum est. Deinde ad eam classem pertinent qui *subordinatiani* audiunt; omnes scilicet qui personas non tantum distinctas, sed et perfectionis gradu descendentes faciunt. In his praecipuus fuit Arius, qui Filium Dei non aliter filium dixit quam per communem adoptionem, etsi longe excellentiori gratia participatam: illi certe divinitatem aeternitatemque negavit: non enim, ait, ille erat antequam produceretur: οὐκ ἦν πρὶν γένεσθαι, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός: ita ille in sua Thalia, apud S. Athanasium (Orat. contra Arianos, I, 5, MG. 26, 21). Deinde, sibi timens ab Imperatore et a populo, suos errores obvolvitur obscuris locutionibus, eaeque causa fuerunt ut multis modis haeresis serperet, eos inter etiam qui putabant in veritate fidei se persistere, et semiariani dicti sunt. Hi tamen nolentes Filium fateri ὁμοούσιον Patris, eundem ὁμοιοῦσιον esse admittebant. Contra qui totam Arii sententiam servarunt, ut Auxentius et Eunomius, melius certe sibi cohaerentes, et negata semel Filio divinitate, minus absurde, dissimilem prorsus, sive ἀνόμοιον, illum dixerunt, unde Anomoei vocati sunt. Qui Filium negabant Deum esse, nec de Spiritu Sancto id admittebant, nec fere de illo erat disputatio. Labente autem saeculo IV Macedonius ep. constantinopolitanus Filium esse Deum admittere voluit, Spiritum Sanctum vero ab eo creatum edixit, atque ita pneumatomachorum sectae originem dedit. — Quibus posteriores graeci iure

accensentur, quippe qui, Spiritum a Filio procedere negando, Trinitatem pessumdant. et, si recta ratione uti velint, distinctionis personarum iam causa ablata, solam unitatem iure agnoscunt.

6). — *De Scriptoribus antenicaenis.*

22. — Qui doctrinam catholicam, non secus ac si humanum esset inventum, humano studio evolvi mutarique putant, circa fidem antenicaenam acrem quaestionem movent, priorum saeculorum Patres doctrinam in concilio nicaeno definitam vel ignorasse vel erroribus infectam tradidisse contententes. In malam partem scilicet trahunt quamcumque loquutionem non ita ad unguem exactam, sicuti fuit mysterii expositio serius elucubrata, demum concludunt doctrinam de Trinitate ex graeca philosophia derivatam, sicuti, dicere ausi sunt, indorum formas accepisset, si ad Gangis oras Paulus principesque apostoli abiissent, ibique Christi religio florisset. — Haec sunt blasphema. Sed nostra refert ostendere quam vere ab initio Trinitas fuerit explicite integreque credita, neque unquam circa ipsam, vel in Ecclesia universim, vel apud Sanctos, error praevaluerit. De qua re habes in textu a pag. 478, longam seriem testimoniorum e Petavio depromptam. Hic nos, eximium opus Card. Franzelin (de Deo Trino, c. II) praesertim sequuti, animadversiones aliquas subiiciemus.

23. — a) *Patet in primis numquam in christiana religione maximi mysterii, quo fidei nostrae proprius character habetur, quod etiam cum notione Christi, a quo habemus et nomen et esse, tam arcte connectitur, ignorantiam admitti potuisse.* — Non enim fides sufficit implicita et obscura eorum quae naturam ipsam religionis constituunt, et cultus et vitae religiosae necessariam legem praebent. Deinde quod tam perspicue in Evangelio et in reliquis libris N. T. traditum est, quomodo non fuit cognitum? Quod in symbolis fidei, quorum prima ab ipsis Apostolis derivata esse contendit S. Basilius, et certe ab initio secundi saeculi tradebantur, quod inquam in iis symbolis tam

clare edicitur, quomodo non agnitum fuit? Quod in doxologiis canebatur, Gloria P. et F. et Sp. S., tres connumerando, quod praesertim in forma baptismi profitebantur omnes, quomodo non in omnium notitia fuit? — Habemus denique Martyrum confessiones maxime explicitas, et episcoporum ut S. Polycarpi, et simplicium fidelium, ut S. Sabinae, qui dicebant se adorare Deum Creatorem et Filium eius; et aliquando iudicibus inde arguentibus quod christiani quoque plures agnoscerent deos, non utique theologicis declarationibus, sed instanti veritatis affirmatione, perspicue et optime respondebant (cf. Franzelin, p. 157). — Ex his patet communem fuisse inter christianos integram fidem de Trinitate, qualem hactenus hic exposuimus.

24. — *b) Luculentam habemus etiam antiquae fidei demonstrationem in unanimi reiectione errorum qui doctrinae christianae ab initio obstiterunt.* — Non solum enim S. Irenaeus alii-que secundi saeculi scriptores repulerunt gnosticos somnia gentilium afferentes, sed et Noeto Hippolytus et Praxeae Tertullianus et Sabellio Zephrinus pontifex, ceterique illius aevi scriptores communem fidem opposuerunt. Contra omnes Athenagoras eodem saeculo integram veritatem exhibebat, dicens: « Quis igitur non miretur, cum atheos vocari audit christianos, qui docent Deum P. et F. et Sp. S., eorumque ostendunt et essentiam in unitate et distinctionem in ordine? » (Legat. n. 10. — MG. 6, 909). Commune enim erat scriptoribus nostris eo tempore medios se iudaeos inter et paganos profiteri; contra hos nimirum Deitatis unitatem asserebant, contra illos personarum distinctionem; « ut sic et Trinitas divina et sancta monarchiae praedicatio integra servetur », dixit romanus pontifex Dionisius (apud Athan. de decr. nic. n. 26. — MG. 25, 462). Et non aliter ac serius scripsit Nazianzenus: « Patrem igitur et Filium et Sp. S. adoramus, proprietates quidem distinguentes, divinitatem autem unificantes ». (Orat. XX, n. 5. — MG. 35, 1072), iam scripserat Athenagoras: « Ad futuram vitam perducimur, si Deum eiusque Verbum cognoscamus, tum quae Filii cum Patre unio, quae Patris cum Filio communicatio, quid Spiritus, quae trium in virtute unitas et in unitate distinctio, Spiritus, Filii, Pa-

tris » (Leg. pro Christ. n. 12. — MG. 6, 913). Idemque scribebat Origenes: « Idem namque ipse, qui ibi Trinitas propter distinctionem personarum hic unus Deus intelligitur propter unitatem substantiae » (in Cant. l. III, n. 2. — MG. 13, 145). Item Tertullianus: « Iudaicae fidei ista res, sic unum Deum credere, ut Filium ei adnumerare nolis, et post Filium Spiritum » (c. Prax. c. 31; — ML. 2, 196).

25. — Ex his aliisque sine numero patet quam vere et merito s. Athanasius, ut contra Arianos veritatem fidei vindicaret, veteres testes appellabat, neque aliam quam ab illis traditam doctrinam asserebat. « Nos quidem, aiebat, hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus; vos vero, o novi Iudaei, et Caiphae discipuli, quos patres dictorum vestrorum exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent, praeter unum diabolum » (De decreto nicaeno, n. 27. — MG. 25, 465). Ita III saeculo decurrente invenimus Roma profectam a papa Dionysio emendationem aliquam Dionysii episcopi alexandrini, cui exciderat imprudenti verbum minus castigatum, Filium Dei a Deo creatum subindicans. Atqui statim de errore Alexandrinus accusatus est, et contra clamavit Ecclesia; sed et ille statim Romano Pontifici plene se consentire declaravit (apud Athan. De decr. nic., n. 26. — MG. 25, 464). — Ad initium III saeculi nos ducit liber malo animo exaratus. *Philosophoumena* inscriptus, prout agit de Zephirino et Callisto qui romanam ecclesiam rexerunt: auctor vero eius operis iis succenset, quod sibi contrariam doctrinam tradidissent. Refert autem, ut eorum dicta, eadem ipsa quae circa Trinitatem tenemus catholici. Zephirinus dicebat: *Ego novi unum Deum, Christum Iesum, et praeter hunc nullum alium* (quod probe intellige). Subiungebat Callistus qui Zephirino adstiterat, eique successit: « *Non Pater mortuus est, sed Filius* ». Haec ipsis in eo libro tribuuntur: porro verissima sunt. — Eodem prorsus pacto, secundo saeculo, Irenaeus doctrinam nostram gnosticis opponebat, unum esse Deum, qui V. T. instituit, et qui Filium suum misit, inculcando: *Quis autem est vivorum Deus, nisi qui est Deus, super quem alius*

non est Deus?.... Ipse igitur Christus cum Patre vivorum est Deus, qui loquutus est Moysi, qui et Patribus revelatus est. (Adv. haer. IV, 4. — MG. 7, 983 s.).

26. — Perspicua demum doctrina est quam Noeto Hippolytus opposuit. Noetus multis probabat unum esse Deum et Christum vere esse Deum. Sed procul dubio Pater ipse Deus est. Ergo, inferebat, Pater passus est. Idem valet pro Sp. S. Sunt ergo P. F. Sp. S. tria nomina eiusdem personae. Profecto, si qua suspicio distinctae substantiae in catholicis fuisset, haec occasio fuit respondendi aliud esse Patrem a Filio. Non ita sane; sed perstitit unitatis confessio, perstitit agnitio divinitatis Filii; cum his personarum distinctio mansit indubia. « Necesse est, Hippolytus ait, ut quamvis nolens, confiteatur (Noetus) Patrem Deum omnipotentem et Christum Iesum Filium Dei, Deum hominem factum, cui Pater omnia subiecit, praeter se et Sp. S. et sic hos esse tria (melius quidem *tres*; sed hoc pertinet ad verba ultimo expolita). Quod si vult scire quomodo unus Deus demonstretur, sciat unam esse huius virtutem » (sive essentiam, in quo virtus fundatur: immo saepe eo tempore et a pluribus ea voce δύναμις natura designabatur, quod etiam in quaestione eucharistica perpendendum est). Et quantum quidem ad virtutem, unus est Deus; quantum vero ad oeconomiam (eadem voce utitur et Tertullianus contra Praxeam, sicut alii *ordinem* dixerunt), trina est ostensio » (Hipp. c. Noetum, n. 8. — MG. 10, 816). Alia sis vide apud Franzelin (p. 154). Similia ibi invenies a Tertulliano accepta (contra Praxeam); similia ab aliis pluribus.

27. — *c) Sed iam ante synodum nicaenam fuisse in Ecclesia certam et communem Trinitatis fidem sive agnitionem, bene etiam patet ex historia arianae disputationis.* — Si nimirum ante Nicaenum tam imperfecte quam adversarii contendunt fideles Trinitatem novissent, non tanta concordia ab omni parte Ecclesiae contra Arium conclamatum fuisset, neque Arius tot ambagibus in sua doctrina vel detegenda vel potius tegenda usus esset. Statim ac infelix ille mentem aperuit suam, Alexander episcopus, solus prius, dein concilio sociatus, negantem Arium esse Filium unius naturae cum Patre damnavit, eiecit. « *Quis un-*

quam, scripsit, talia audivit? aut quis nunc audiens non obstupescat et aures obstruat? (MG. 18, 548 ss.). Haec porro eloquentia non directe veritatem probat; at ostendit quam novum fuerit arianum commentum, tanta indignatione exceptum. Universi vero episcopi, qui ex omni regione alexandrino litteras miserunt, consensum Ecclesiae ostendunt; neque ad id opus fuit inquisitionibus in ipso Nicaeno Concilio institutis. Contra Arius, ut asseclas ad se traheret, doctrinam involvebat multa ambage verborum. « Nos, aiebat, docuimos et docemus Filium non esse ingenum, neque partem ingeni ullo modo, neque ex aliquo subiecto, sed voluntate et consilio ante tempora et ante saecula exstitisse plenum Deum, unigenitum, immutabilem, et antequam gigneretur, sive conderetur, sive definiretur, sive fundaretur, non fuisse; ingenuus enim non erat. Exagitamur, quia diximus Filium Dei habere principium, Deum vero esse sine principio. Propterea exagitamur, et quia diximus Filium esse ex non exstantibus: hoc vero diximus, quatenus neque est pars Dei, neque ex aliquo subiecto ». (Theod. HE. I, 4. — MG. 82, 912).

His aliisque obscuris verbis errorem tegere volebat; his Constantino illisit, aliisque, quos de fraude monuit S. Athanasius. Eadem ratione Arianorum discipuli prosequuti sunt, errorem plane profitentes postquam fallaci specie animos illexerant. Unde etiam fiebat ut saepe errorem sibi proponi populus non intelligeret, et verum esset illud: sanctiores aures plebis quam ora sacerdotum. Sed ex omnibus patet violentia magna arianos suum errorem in Ecclesiam inferre esse conatos, contra communem animorum sententiam et fidem.

28. — Quibus positis compertum est, et patet etiam a posteriori quod a priori verum esse antea ostendimus, fidem Trinitatis semper in Ecclesia perfectam fuisse; si vero difficultates quaedam occurrunt, seu loquutiones duriores, id nondum bene certo verborum delectui, atque analogiis nondum a finitis rebus bene ductis, nequaquam ipsius mysterii falsae notioni, esse tribuendum. Itaque nicaenorum Patrum praecipuus labor fuit in verbis inveniendis quae Ecclesiae communem fidem perspicue exprimerent, nec sophismatis locum praeberent: de verbis in-

quam disputatio vel inquisitio fuit inter Patres, minime de doctrina. — Num hypostases num naturae num virtutes ii tres qui in Deo distinguuntur essent dicendi quaerebatur. Certe in illo nicaeno anathemate: ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, videntur pro eodem haberi ὑπόστασις et οὐσία: certior distinctio verborumque proprietas serius assignata est. — Narrat Athanasius in eo primum fuisse Patres ut contra arianos decernerent Filium non esse ex non extantibus, sed ex Deo. Tamen illud *ex Deo*, quo ipsi generationem clare indicabant, ariani pro efficientia male accipiebant: ideo Patres addere debuerunt Filium esse a Patre genitum, hoc est e substantia Patris. — Huc pertinet fraus qua deinde Arius usus est et qua Constantinum (ac nostro tempore Dñum Duchesne) decepit, Filium dicendo γεγεννημένον (a γίγνομαι = fio). loco dicendi γεγεννημένον (a γεννάω = genero), una litera haeresim tegente (Cf. Bottagisio, *Appunti alla storia del Duchesne* p. 150). — Etiam dixerant Patres Verbum esse veram virtutem et imaginem Patris, illi per omnia simile, aeternae lucis splendorem. Haec pariter detorquebant ariani, aeternum dicentes quod mundi conditionem antecessit, et perfectam imaginem comparate ad reliqua quae creata sunt. Quamobrem coacti sunt Episcopi verbum quaerere, quod tricas omnes anteverteret, et Verbum denique Patri dixerunt consubstantiale.

Vim huius dictionis adversarii sensere omnes, nullusque fuit ex arianæ haeresis sectatoribus qui eam se posse admittere vel fingendo diceret. Fingebant autem in eo verbo periculum erroris sabelliani. Atqui clarissime supponuntur distincti qui oppositis nominibus designantur et in aliquo convenire dicuntur; unitas vero divinae naturae in tuto ponitur, dum ii non in addito aliquo sed in ipsa substantia asseruntur identici. Fuit igitur ea vox indubium signum, quo ariani omnes vel semiariani a catholicis discernerentur.

29. — Ceterum vocem illam iam ante sexaginta annos Dionysius R. P. adhibuerat, deque illa egerat cum Dionysio alexandrino. Hic enim scripsit libros quatuor, quibus se ab ac-

cusatoribus defendit, et libenter se Filium Patri consubstantialem dicere professus est; id vero Dionisius Romanus vehementer probavit. Haec certissima historia nos adigit ad reiiciendam ut fabulosam eiusdem vocis ὁμοούσιος damnationem, quae lata dicitur in Concilio Antiocheno contra Paulum Samosatenum: eo tempore nimirum lata fuisset, quo declaratio utriusque Dionysii per universam Ecclesiam cognosci debuit. Etsi vero reipsa dictionem illam damnaverint antiocheni, nihil contra fidem sequeretur: primo quia concilium fuit non magna auctoritate praeditum; deinde, quia non alio sensu verbum reiicere potuit quam quo Samosatenus intelligebat, sensu scilicet sabelliano.

— Ex quo alii accusationem instaurarunt contra Nicaenum ipsum, Sabellio illud favere aientes. Quibus ut responsum fuit, dixerunt non alia proferenda esse de Deo praeter ea quae sunt in Scriptura; porro nullibi legitur illa vox. Sed facile fuit dicere neque legi verbum *Trinitas*, rem autem utique in Sacris Litteris contineri — Denique novum sophisma alii invexere, dicentes ea voce affirmari specificam tantummodo unitatem naturae, et in hunc sensum testimonium Patris alicuius se invenisse putarunt. Verum nimis divinae singularitati, posita convenientia in natura, tantus error opponebatur. Et si scriptor sacer aliquis unitatem trium personarum unitati hominum in specie comparavit, vel respectu hominum aliqua falsa platoniorum opinione conspersus erat, vel potius abstractam seu formalem identitatem naturae specificae in corporeis rebus identitati numericae Deitatis in tribus personis, non spernenda analogia, similem dixit.

7). — *Difficultatibus contra PP. doctrinam fit satis.*

30. — Obiici tamen posse videtur quod multi inter graecos tres in Deo hypostases asseruerunt. Porro *hypostasis* idem prorsus est ac *substantia*. Ergo tres substantias divinas affirmarunt. — Respondeo: dist. maiorem: Dixerunt tres hypostases, prout haec vox importat individuum distinctum in natura communi, conc.; prout importat rationem propriam substantiae quae, vel subsit accidentibus, vel multiplicetur sub natura communi, nego.

Dist. etiam minorem: secundum etymon vocis, conc.; secundum significationem ab usu determinatam, nego. Nego cons. et conseq. — Scilicet quia timebant Patres nicaeni ut πρόσωπον intelligeretur pro quadam manifestatione vel repraesentatione, non autem pro entitativa realitate, ea voce contenti non fuerunt. Contra quia ὑπόστασις, quod utique latine *substantia* est, adhibebatur ad designandos distinctos subsistentes, hac potius voce, ut tres in Deo numerarent, uti maluerunt. Tritheismo autem per vocem ὁμοούσιος obviaverunt. Citius vero et securius Latini tres personas dixerunt; iidemque postea voces *hypostasis* et *hypostaticum*, significatione non etymologice sed ex usu vera, adhibuerunt. Nec mirum quod divinis mysteriis exprimendis verba omnia ex humana philosophia deprompta aliqua parte defecisse inveniantur. Deficiunt et conceptus; et hos tamen et illa iudicium subsequens, analogiam conoscens, emendabit.

31. — Atqui, iterum arguunt alii, neque per vocem illam ὁμοούσιος consubstantialitatem asserentem tritheismus exclusus est. Nam et Gregorius Nyssenus et plures visi sunt dicere esse tres hypostases consubstantiales tres homines. Atqui homines conveniunt specificè tantum. Ergo. — Respondeo comparationem acceptam esse per aliquam analogiam non per proprietatem. Proprie enim in naturis finitis multiplicatur per individua tota realitas naturae communis, sive specificae sive genericae; quod nullo modo verum est in divinitate respectu trium personarum. Analogia tamen accipitur ex eo quod, sicut essentia universalitatis capax se habet ad Petrum et Paulum et Ioannem, ita *quodammodo* Deitas se habet ad P. F. et Sp. S. *Quodammodo* inquam, accidentali quadam similitudinis apparentia, non realitatis convenientia. — Quod si platonicae sententiae quidquam veri competeret, si forte aliqua confusa notione Nyssenus aliique id cogitarunt, ut nimirum natura communis aliquid entitatis praeter singularia corporea per se haberet, vividius (non inquam verius) et eam comparationem intellexissent, et in ipsis hominibus consubstantialitatem affirmare potuissent. Scilicet Nyssenus erravit fortasse in quaestione philosophica de creatis rebus, non theologica de Trinitate. « Nullo sermone declarari potest, ait,

ineffabilis profunditas mysterii, quomodo res eadem et numerabilis est et numerum fugit, et cernitur in distinctione et in monade intelligitur, et distinguitur hypostasi et non dirimitur subiecto. Porro alius est ille cuius est Verbum et Spiritus. Sed ubi in his conceperis distinctionem, vicissim naturae unitas partitionem non admittit » (Or. catech. c. III. — MG. 45, 17).

32. — Videntur tamen veteres nonnulli Filium pluribus modis Patri inferiorem fecisse, et ministrum Patris, ac medium Patrem inter et nos, quibus Filius quidem loqui et apparere potuit, Pater non potuit, utpote remotior et nullo pacto ad locum unum determinabilis. — Hisce omnibus respondemus universim, durioribus sane verbis aliquando expressam fuisse distinctionem personae et processionem secundi a primo, nunquam vero in dubium vocatam fuisse identitatem naturae. Hanc enim clare et fortiter iidem asseruerunt qui difficilioribus aliquando loquuti sunt, S. Iustinus praesertim ac Tertullianus. Quomodo non Deum verum et unicum Verbum putarunt, qui dixerunt eundem illum Moysi apparuisse et se vocasse Deum Abraham et Isaac et Iacob? — Dicunt tamen quandoque Filium Patri inferiorem. Resp.: vel natura assumpta vel spectata ratione originis, prouti secundum modum nostrum concipiendi filius pendet a patre, eique subditus est, concedo; secundum perfectionem divinitatis, nego. Etenim et illum cognoscunt omnipotentem, creatorem, Deum. Magnificent tamen aliquando Patrem, « qui est super omnia Deus, exsortem characterem suae hypostaseos solus habens, quod Pater est et quod nullo subsistit ex principio » (S. Basilus); ita ut Filius infra poni videatur: tum antea, tum post Nicaenum, id concedere debemus. — Quomodo vero Filius minister dici queat, vide in nota A. p. 483. Item de apparitionibus.

33. — In forma dicimus: Filium plures antiqui dixerunt inferiorem Patri, ergo non eundem Deum. — Dist.: inferiorem dixerunt ratione dignitatis personalis, quae, nostro saltem concipiendi modo, maior est in Patre, et ratione principii quod perfectius videtur principiatio, concedo; ratione perfectionis entitativae ac diversitate essentiae, nego. Veram enim identitatem,

etiam qui minorem aliquam dignitatem agnoscunt, esplicite affirmant.

Atqui etiam perfectione entitativa Filium faciunt minorem: dicunt enim ministrum et istrumentum Patris. Sed minister et istrumentum habent certe virtutem dependentem ac secundam a primo agente. Ergo. — Dist.: dicunt ministrum et istrumentum analogia accepta a rebus finitis, prouti minister et causa mota accipiunt motum, concedo; prouti motus instrumenti est alius a virtute moventis, nego. Est enim singulare in Deo ut Filius a Patre recipiat ipsam Deitatem Patris. Sufficit autem haec pars alicuius remotissimae convenientiae cum receptione virtutis in causis dependentibus, ut analogia quaedam concipiat et nomen commune adhibeatur.

Atqui hoc non dixit S. Iustinus: nos dicimus, ut non sit falsa eius doctrina. — Respondeo: non dixit explicitè conc.; non dixit implicite, nego. Implicite enim hoc dixit, cum clare asseruit ipsum Filium esse Deum, eum esse qui Deus Abraham vocatus est. Et hinc pateat necessitas inveniendi accuratam verborum rationem, pateat utilitas theologiae scholasticae, sine qua damnose multi eruditionem acquirunt.

Atqui neque implicite dixit. Putavit enim repugnare Patri quod Filio tribuit, ut posset hominibus et loqui et apparere. Atqui evidenter diversitas haec potestatis diversam naturam supponit. Ergo. — Resp. distinguendo assertum: dixit S. Iustinus et alii post illum dixere, non potuisse Patrem apparere, potuisse vero Filium, ex quadam convenientia accepta a dignitate primi principii, a ratione Verbi quae cum loquendo congruit, a futura manifestatione Filii in carne assumenda, ab hoc denique quod Persona apparens et loquens videtur mitti ab iis quae manent occultae, porro nullo modo Pater mitti potest, concedo; ex necessitate naturae, nego. Quando Iustinus scripsit neminem sanum cogitare posse ut omnino Primum manifestetur, dure absque dubio loquutus est, ac fortasse mentem aliquo modo occupatam habebat philosophia alexandrinorum, qui Unum ab universo prorsus secernebant, nec putabant illum extra se quidquam immediate facere; eique ii ponebant assistentem Logon,

qui demum, tertio, cuius nomen erat Δημιουργός, agendi in res inferiores rationem communicaret. Aliquid remote simile apud aliquem scriptorem nostrum nonnumquam inveniri, non diffitemur. Ingens vero discrimen est, quod alexandrini pantheisticam emanationem secundi ac tertii ab Uno, quemadmodum et totius universi, intelligebant; ab hoc autem nostri prorsus abhorrebant, etsi nondum exactissimam loquendi rationem invenissent.

Atqui ponebant vere distinctam voluntatem et naturam: nam dicunt Iustinus et Irenaeus Patrem mandasse, Filium exequutum esse mundi conditionem. — Respondeo eius mandati nomine non aliud designari quam communicationem voluntatis et virtutis, quas cum ipsa divinitate Filius a Patre accipit.

34. — Atqui alio modo videntur veteres plures, Theophilus, Tatianus, Athenagoras, Hippolytus, Tertullianus, Filium agnoscere ut aliud a Deo ab eoque productum. Dicunt enim Verbum a Deo prolatum quo mundus creari posset, non aliter necessarium. Porro quod sic habet, non est vere Deus. — Respondeo apud eiusmodi scriptores duplicem esse eiusdem Verbi considerationem: *unam* ut Verbi interioris, *aliam* ut exterioris; priorem ut concepti et geniti a Patre, alteram ut prolatitii, sive in ordine ad manifestationem divinae Sapientiae in mundi conditione. Idem scilicet Theophilus, ut unum seligamus, qui scribit: « Quando autem voluit Deus facere quae statuerat, hoc Verbum genuit prolatitium, primogenitum omnis creaturae, non quod ipse vacuus Verbi fieret, sed Verbum gignens et Verbo suo semper conversans » (ad Autol. II, 22. — MG. 6, 1088), idem inquam scripserat: « Nihil Deo coevum, sed cum ipse sibi locus sit, nec ulla re egeat ac saeculis sit antiquior, hominem facere voluit cui innotesceret... Habens igitur Deus suum ipsius Verbum in propriis visceribus insitum, genuit illud cum sua Sapientia, proferens ante omnia... Erat Sapientia Dei in ipso, et sanctum Verbum eius quod semper est apud ipsum... Verbum Dei, quod eius quoque Filius est, non ut poetae filios deorum fingunt, sed, ut veritas declarat, Verbum quod semper existit insitum in corde Dei. Ante enim quam quidquam fieret, illud Verbum habuit consors consiliorum, utpote quod est mens eius et intel-

ligentia ». Minus recte hoc postremum dictum est; corrige tamen cum ipso Theophilo subdente statim verba Ioannis in Evangelia: Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum (ad Autolicum. 1. II, 10. 22. — MG. 6, 1064. 1088). Alia sunt illustriora quoque, in eadem sententia, quibus patet Verbum esse alium non aliud a Patre. — Ergo cogita duplicem Verbi generationem: alteram veri nominis, aeternam et intrinsecam Deo; alteram analogicam in mundi creatione, qua Verbum fere profertur, et sic solves difficultatem ex iis dictis acceptam. Quod patet in sequenti oratione Methodii: « Filius meus es tu, ego hodie genui te. Observandum enim est, Filium quidem esse suum, indefinite pronuntiasse, sine temporis determinatione: *es* enim illi ait, non *factus es*. Quod vero addit: ego hodie genui te, sibi vult: in coelis ante saecula praeexistentem *volui et mundo gignere*, h. e. antea non cognitum manifestare ». Porro illud prius interius Verbum dixerunt ἐνδιάθετον; hoc posterius extra Deum manifestatum, προφορικόν.

35. — Novum quid tamen occurrit ex Hippolyto, contra Noetum scribente Verbum Dei rationem Verbi perfectam ab aeterno habuisse, Filii vere nomen non nisi post Incarnationem: « Qualeni igitur, ait Filium suum Deus per carnem misit, nisi Verbum, quod Filium vocavit, quia erat nasciturus? Et dum Filius vocatur, commune nomen amoris erga homines assumpsit. Nec enim Verbum sine carne et per se perfectus Filius erat » (Contra Noetum n. 15. — MG. 10, 824). Similiter Tertullianus: « Haec est nativitas perfecta Sermonis, dum a Deo procedit, conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiae; dehinc generatus ad effectum » (c. Prax. VII. — ML. 2, 161). Sed haec interpretare ex nimia quadam connexione ab antiquis illis excogitata aeternam inter Verbi generationem temporalemque manifestationem, sive in creatione mundi, sive in assumptione humanitatis. Sicut nimirum visus est aliquis dicere completam fuisse Verbi prolationem per hoc quod secundum ipsum mundus conditus est, sic visa est compleri ratio Filii per hoc quod, non solummodo Filius Dei, verum etiam Filius hominis, idem Unigenitus Patris ex Virgine nascendo esse voluit. Tertullianus ipse,

hic in eodem libro contra Praxeam, et in alio contra Hermogenem, rectam atque integram de hac re doctrinam se habere ostendit.

36. — Atqui naturae distinctionem affirmasse videtur Origenes, cum scribit Patrem esse Deum per excellentiam ὁ Θεός, Filium per participationem Θεός sine articulo; quemadmodum, ait idem, Filius est per se ipsa Ratio, ὁ Λόγος, cuius aliqua participatio, Λόγος sine articulo, est in creaturis. — Respondeo et hic haberi duras loquutiones, quas temperare oportet, attendendo quamdam analogiam, in eo sitam, quod divina Ratio suo modo omnis creatae rationis fons est, sicuti suo modo Divinitas, ut est Pater, fons est, Divinitatis ut est in Filio et in Sp. S. Ita potuerunt aliqui dicere Patrem αὐτόθεον, Filium vero δεύτερον Θεόν. Ipse Origenes ait ex hoc solvi timorem eorum qui verentur ne duo praedicentur Dii, ideoque vel negant Deum esse Filium, vel faciunt eius substantiam aliam a Patre (in Ioannis c. I, t. 2. — MG. 14, 104 ss.). Neque aliter interpretandus est Tertullianus qui Patrem dicit totam substantiam Dei, Filium portionem ac derivationem (contra Praxeam, c. IX. — ML. 2, 164). Nisi luculenter ex toto libro mens auctoris recta pateret, certe ea loquutio dubium ingereret. Intelligenda vero est de ordine originis, non de divisione naturae; et pro *partitione* accipe communicationem: — Cum denique Clemens Alexandrinus dicit naturam Filii Patri *propinquissimam* (Strom. VII, 2. — MG. 9, 408), interpretare, ipso docente, non eo tolli unitatem naturae, *ambo enim*, ait, *unum sunt, nempe Deus* (ἐν γὰρ ἅμῳ, θεός); sed quod comparate ad omnem processionem, et mundi a Creatore, et ipsius Spiritus Sancti a Spiratore, prius aliquo ordine originis et rationis, procedit Verbum. Quamobrem *natura Filii* hic stat, — non plene adhuc determinata distinctione φύσεως ab ὑπόστασι, — pro ipsa persona Filii, sive pro ipsius personali caractere.

37. — Arguenti deinde ex asserta absurditate apparitionis Patris potius quam Filii, responde: Et id asseritur rationibus quibusdam plus minusve efficaciter ductis a proprietate personali, conc.; et id asseritur ex diversitate naturae, nego.

Atqui videtur sumi ratio a diversitate naturae: Dicitur enim

Pater non posse hic vel ibi apparere, quia omnino incircumscriptus, quae ratio proinde negatur valere pro Filio. Porro repugnantia circumscriptionis a natura pendet Ergo. — Respondeo, hoc postremum concedendo, at priorem praemissam distinguendo: repugnat Patri circumscriptio, etiam in apparitione de qua agitur, prouti apparitio debebat esse initium quoddam et signum futurae Incarnationis, post quam certe circumscriptus est Dominus secundum humanitatem, concedo; repugnat absolute magis quam Filio in ipsa divinitate qua constituitur, nego. Hanc multorum veterum doctrinam compendio exhibet Irenaeus inquires: « Verbum quidem loquebatur Moysi, apparens in conspectu, quemadmodum si quis loquatur ad amicum suum. Moyses vero concupivit manifeste videre eum qui secum loqueretur, et dictum est ei: ... Non videbit me homo et vivet; utraque significans, quoniam et impotens est homo videre Deum, et quoniam per sapientiam Dei in novissimis temporibus videbit eum homo in eius adventu secundum hominem... Igitur si neque Moyses vidit Deum, nec Elias nec Ezechiel; quae autem ab his videbantur erant similitudines claritatis Domini et prophetiae futurorum; manifestum est quoniam Pater quidem invisibilis, de quo et Dominus dixit: Deum memo vidit unquam; Verbum autem eius, quemadmodum volebat ipse, et ad utilitatem videntium, claritatem monstrabat Patris et dispositiones exponebat » (Adv. haer. IV c. 20. — MG. 7, 1031 ss). Et gentibus nuntiatum est, « esse quidem natura Verbum invisibile, palpabile et visibile in homine factum esse » (ib. c. 24, n. 2. — MG. 7, 1050).

38. — Similiter, si eadem difficultas ad mentem S. Iustini solvi debet, dicemus solum Filium esse visibilem ut Angelum vel ut Missum, quae rationes utique Patri repugnant. — Si vero aliquis absolute putaverit missionem requiri, et intrinsece absurdum dixerit ipsum Patrem fuisse repraesentatum, quandocumque loquutus esse, vel apparuisse, vel aliquid sensibilibiter fecisse, narratur Deus in Scripturis, auctorem illum excessisse fatebimur; at errasse in aliquo iudicio de convenientia secundum dignitatem personae, minime de diversitate secundum proprietatem naturae. Fatemur, vehementer nimis Tertullianum scripsisse:

« Scilicet et haec (deambulasse in paradiso, clausisse arcam etc.) nec de Filio Dei credenda fuissent, si scripta non essent, fortasse non credenda de Patre, licet scripta » (contra Prax. 16 — ML. 2, 175). Utique absurda forent, posita necessitate principii quod qui apparet missus sit; verum arbitrio tantum et non valida ratione hoc dicitur necessarium. — Immo, nonne e tribus quos sub quercu Mambre Abraham vidit, unus Patrem repraesentabat? Ministerio utique angelorum totum id factum est (angelorum vocabulo exprimuntur qui exterius ministrabant, et appellatione Domini ostenditur qui intus praeerat: ait S. Greg. M. Mor. XXVIII, 1 (ML. 76, 447 ss.); sed illa signa ad personas divinas referebantur; ac post promissam ex Sara prolem, mansit cum Abraham Pater, quem ille rogavit ut Sodomis parceret, si decem iusti invenirentur; perrexerunt vero ad Loth alii duo, de quibus dicitur: Dominus pluit sulphur et ignem a Domino de coelo (Gen. XIX, 24). Patrem etiam vidit Isaias, cum vidit illum cui clamabant Seraphim *Sanctus Sanctus Sanctus* (VI, 3); et Pater ipse agnoscitur in illo *Antiquo dierum* quem Daniel vidit, mille millibus angelorum circumdatum, et ad quem Filius hominis accessit, ille inquam Filius hominis cui Antiquus dierum dedit potestatem et honorem et regnum, quod non corrumpetur, in omnes populos (Dan. VII, 9-14). Ergo et Pater apparuit, sicut et procul dubio loquutus est, quando Filium dilectum Iesum edixit.

39. — Antequam hanc de scriptoribus antenicaenis quaestionem dimittimus, iuverit in illa dubitatione solvenda circa identitatem specificam vel numericam, quae per vocem *ὑποούσιον* asserta est, aliquantulum immorari. Sunt nimirum qui putent, *a*) vocem illam non dicere nisi convenientiam in natura, quo pacto homines conveniunt in humanitate; deinde *b*) plures revera Patres unitatem divinam huic nostrae comparasse, nec proinde maiorem illam intellexisse; denique *c*) aiunt pluries divinas Personas et similes et aequales dictas fuisse; quamobrem distinctas fuisse reputatas in eo quo similes vel aequales dicebantur.

Ad *primum* dicimus non integra ingenuaque significatione

consubstantialitatem de singularibus materia distinctis affirmari. Simpliciter nempe ea voce substantialis identitas importatur, quae unitate entis constituitur; non sunt autem unum ens quae materia dividuntur, etsi in forma convenient. Dicimus etiam, si quis indifferentem significationem velit, sive pro specifica sive pro numerica convenientia, ex natura rei dignoscendum esse utra e duabus eligi debeat. Porro evidens est convenientiam corporearum rerum non posse esse in numero, qui quantitatis divisione augetur, at sistere in unitate formali. Evidens contra est in divina natura multiplicationem numericam tam repugnare quam ipsa repugnat Divinitatis destructio. Ergo absoluta entitatis identitas hic est intelligenda. — Praeterea eo sensu verba sunt accipienda, quo voluerunt eorum auctores. Atqui tum defensores tum impugnatores verbi ὁμοούσιον identitatem numericam intellexerunt. Ergo. Impugnatores enim clamabant vel iterum induci sabellianismum (intelligebant igitur unitatem substantiae), vel poni divisionem divinae substantiae, si proprio sensu Filius dicebatur a Patre gigni, sicut homo ab homine. Utramque defensores negabant, scientes iam esse tres alia ratione distinctos qui in substantia convenire dicuntur, et non humano modo, sed ut Deum decet, Filium dici esse a Patre genitum, non partitione substantiae, sed communicatione totius naturae (cf. Petavium l. IV. c. V). Verba enim aliud saepe significant pro diversitate subiecti de quo sermo est: aliter, ad exemplum, parentes prolem creant, aliter Deus creat universum.

Ad *secundum* dicimus a comparatione unitatis specifica quae in nobis est cum unitate divinae, occasionem arreptam fuisse distinguendi a natura personam, verborumque propriam significationem. Apud philosophos enim οὐσία et pro substantia prima et pro secunda stabat: pro secunda quae dicit naturam praedicatam de inferioribus, pro prima quae dicit subiectum de quo illa praedicatur. Priores Patres οὐσίαν utroque modo indistincte accipiebant; postea determinarunt ad significandam naturam communem, ac pro singulari ὑπόστασιν dixerunt. Tunc vero comparatio vel proportio instituta est: Sicut se habet humanitas ad homines, ita Deitas ad P. F. et Sp. S. Ve-

rum superest infinitum discrimen: ibi unitas est formalis cum reali multiplicatione naturae; hic manet natura eadem omnimode immultiplicata. Vel etiam alio pacto: haec realis, illa secundum rationem, etsi non sine verissima causa ex parte rerum, identitas est. Quod bene expressit S. Gregorius Nazianzenus: « Nobis unus Deus est, quoniam una Deitas..... Quis autem dixerit: nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur et apud nos genus universum nonne humanitas una? Et tamen multi sunt dii et non unus, sicut etiam multi homines? At in his communitas habet unitatem sola ratione consideratam, singularia autem..... plurimum inter se divisa sunt. Nostrum non ita habet; sed unumquodque eorum cum altero non minus unitatem habet quam secum ipso, identitate essentiae » (Orat. XXXI n. 14 ss. — MG. 36, 149 ss.). — Et haec quidem adversus tritheitas communiter dicebantur. Ad refellendos autem subordinatianos (n. 21), multus fuit aliquis, Nyssenus praesertim, in spectanda formali unitate naturae specificaе. Si haec enim tantummodo spectaretur, nec ad numericas differentias quis attenderet, non nisi humanitatis unitas maneret, nec de multis hominibus agendum esset. Hac ratione, non aliter, potest aliquo pacto hominum unitas comparari unitati divinae Essentiae, quamdiu scilicet non aliud spectatur quo diversitas inducitur.

Ad *tertium* dic, non id multiplicari in quo convenientia fundatur; immo tanto melius divinae Personae ratione essentiae et similes mutuo et aequales dici, quanto est eadem prorsus essentia qua constituuntur. Satis est igitur ut quacunque de causa vere sint tres, qui distinctim et nominantur et sunt. Porro ii tres conveniunt in forma in perfectione in numerica entitate divinae essentiae. Proinde perfectissime dici debent et similes et aequales et identici. Unitas nimirum in substantia dicitur identitas, in forma similitudo, in quantitate aequalitas. Iamvero proprii nominis identitas numericam convenientiam dicit: hanc de tribus Personis asseruerunt ab initio omnes catholici, ut supra dictum est, recteque de tribus suis nominibus iam designatis praedicaverunt. Similitudo importat convenientiam in

forma et proprie in qualitate; secus ad substantiam redimus. Porro qualitas plerumque admittit magis et minus; quapropter similitudo stat etiam cum differentia gradus vel intensitatis vel perfectionis. Ideo ariani libenter dicebant Filium similem Patri. Sed aequalitas spectat ad quantitatem, et in hac negat sive excessum sive defectum. At per analogiam ad quantitatem molis accipitur etiam quantitas virtutis, secundum quam in his quae non mole magna sunt idem est maius quod melius. Patet autem in Deo non esse aliam perfectionem quam essentiae suae. Inde fit ut pluribus Patribus cordi esset asserere divinarum Personarum aequalitatem; idem enim prorsus hoc erat ac ponere identitatem essentiae. — Praeterea, ubi attenditur aequalitas secundum quantitatem virtutalem, aequalitas includit in se similitudinem et aliquid plus, quia excludit excessum. Quaecumque enim communicant in una forma, possunt dici similia, etiamsi inaequaliter illam formam participant. Et quia non solum una est natura Patris et Filii, sed etiam aequae perfecta est in utroque, ideo non solum dicimus Filium similem Patri, ut excludatur error Eunomii, anomoeorum ducis, sed etiam dicimus aequalem, ut excludatur error Arii. Haec Angelicus, qui veterum doctrinam colligit. Et haec, quod ad rem spectat, dicebat Basilius, quando asserebat aequalitatem non in dimensione molis, sed in identitate virtutis: ἐν τῇ ταυτότητι τῆς δυνάμεως. « Ego vero, ait ille, quod spectat ad similitudinem secundum essentiam, dummodo adiunctum habeat illud *sine ulla discrepantia*, suscipio hanc vocem, utpote quae eodem redit ac consubstantialitas, iuxta sanum videlicet sensum consubstantialis... Si quis autem a nomine *similis* illud alterum *sine discrepantia* abscindat, ut Constantinopoli fecerunt, suspectum habeo vocabulum, ut imminuens gloriam Unigeniti. Nam in obscuris etiam imitationibus quae plurimum ab exemplaribus differunt, simile non raro dicimus » (ep. 9, 3. — MG. 32, 269 s.).

40. — Et haec satis de Ecclesiae explicita fide in Trinitatem ante Concilium Nicaenum, a. 325 habitum, quo magis accurata verba — illud in primis, arianis oppositum, consubstantiale — selecta ac definita sunt, quibus clarius assereretur

veritas, efficacius excluderetur error. Fides tamen quam hactenus, antiquioribus notionibus contenti, exposuimus, et substantiam mysterii complectitur, et ad praecipuas de Trinitate veritates vindicandas et ad haereses repellendas omnino sufficit. Eadem nempe prioribus Ecclesiae doctoribus satis fuit, ut exsurgentem errorem omnem undequaque profligarent: inde ducti sunt Patres ad loquutiones assignandas, quibus in posterum captiosa interpretatio praecaveretur. Semper nimirum creditum fuit, post Christum Dominum, fidei nostrae auctorem et consummatorem, tres esse, Patrem et F. et Sp. S., qui reipsa sunt inter se alius et alius, idem autem numero Deus. Non igitur ii distinguuntur prouti eandem habent divinam naturam numerice identicam; sed praecise et formaliter prout ad invicem opponuntur rationibus relativis per propria nomina importatis. Quod optime Tertullianus expressit cum dixit: « Pater Filium facit et Patrem Filius.... Habeat necesse est Pater Filium, ut Pater sit, et Filius Patrem, ut Filius sit » (c. Prax X. — ML. 2, 165). De his disputabimus iterum; satis esto nunc scire id semper dictum fuisse, et in ipsa Trinitatis enunciatione contineri. Continetur etiam nullum omnino discrimen dari posse inter Personas, quod pertinet ad aeternitatem cunctasque divinas perfectiones, ita ut unica e tribus non minor sit quam tres simul. Nulla etiam distinctio esse potest in dominio erga creaturas in potestate et in actione: omnis autem operatio *ad extra* tribus est indistincte communis. Ratione praeterea eiusdem naturae, iam patet unicuique Personae inesse ceteras duas, et quaecumque ex illis nominetur vel colatur vel dicatur praesens, tres adesse et coli. — Praeterea, hoc SSmae Trinitatis mysterium prorsus esse rationi impervium, ex eo statim deducimus quod Deus per operationem in creaturis nobis innotescit; atqui Trinitas indistincte agit. Deinde supra creatam mentem illud est omnino quod formaliter quis constituatur ac distinguatur relativa tantum ratione. — Porro his asserendis omni tempore satis fuit quod ab initio fuit traditum de unitate ac trinitate Dei. Eadem vero penitus assequemur post inquisitionem scholasticam quam, cum A. tractatum exordiente, iam aggredimur.

II. — Scholastica explanatio.

1.

DOCTRINAE PARTITIO ET ORDO.

41. — Scientiae nomen propriamque rationem theologia; quae fidem supponit ac sequitur, ideo vindicat sibi, quod principiis a divina revelatione acceptis, veritates implicite seu virtualiter ibi contentas, vel earumdem inter se comparatione, vel adiectis naturalibus notionibus, legitime concludit; quo facit ut et divinarum rerum notitiam ampliorem reddat, et fidei assertiones, aliasque inde ductas, ordinate exponat, atque ab omni fallacia defendat. Reipsa unaquaeque scientia sua principia, vel assumit ut per se manifesta, vel a superiore accipit, quemadmodum perspectiva a geometria. Theologiae principia a fide proponuntur, unde procedimus ad scientiam conclusionum. Videtur quidem in hoc esse imperfectio aliqua, quod priora credimus, non intuemur, neque intelligimus: nihil ergo scimus eorum quae ab iis pendent. Atqui concedendum est modum huius scientiae ex ea parte deficere, non secus ac ipsa fides comparate ad visionem; sed statim addendum est, obiecti celsitudinem hoc necessario inferre ut humana mens deficiat, at certitudinem maximam eorum quae credimus abunde supplere; ita ut ex utroque capite maior sit sacrae doctrinae nobilitas quam cuiusque humanae cognitionis, ipsiusque metaphysicae, quae in natura primas tenet. Continuatur vero scientia theologica scientiae comprehensorum, intuentium in coelis quae nos fide accipimus. Ex his concludimus assertiones, quarum modo scientiam aliquam quaerimus.

42. — Contingit autem ut eadem conclusiones sint etiam per se fidei obiectum, utpote a Deo revelatae; contingit etiam ut illae auctoritate Ecclesiae definientis firmatae sint. Non enim ea tantummodo dixit Deus, sine quibus absolute mysteria nostra asseri credique non possent: sed alia quoque testatus est, ad quae, dato primo dogmate, potuisset per se homo perve-

nire, sed fortasse non sine dissentientium dubitatione, ita ut neque agnita certo fuissent ad fidem pertinere: cuius rei exemplo sit processio Spiritus S. a Filio. Praeterea saepe intercedit Ecclesiae auctoritas, qua sub assistente Deo, infallibiliter determinatur in fidei deposito contineri quod sola theologorum ratiocinatione subobscurum mansisset. Porro de his quae simul novimus ut a Deo immediate asserta et in prioribus dogmatibus videmus esse contenta, fidem imprimis profitemur, et scientiam theologica[m] pariter habemus. Scientia saltem erit de nexu ipso, sive de consequentia, vel de cohaesionis cum reliquis quae revelata sunt necessitate. Non solum credimus Spiritum a Filio procedere; sed etiam scimus id cum distinctione personarum in Deo ita connecti, ut ea processione negata, totius doctrinae pateat absurditas. Multa sunt eiusmodi in tractatu de Trinitate (in aliis de Incarnatione, de Eucharistia, similiter), quae et per se oportet credere ut a Deo dicta, et a prima assertionem mysterii necessario deducimus. — De his igitur et ut Scholastici ratiocinando agemus, et processum rationis fide firmabimus, in quo Angelicum Doctorem et Eñum illius commentatorem quem auctorem sequimur, duces habebimus.

43. — Scilicet hanc veritatem, quam fides nos docet, cum simplicissima Dei unitate primique actus puritate, quam pariter fides asserit ratio demonstrat, componere debemus; secus non mysterium sed absurdum nobis proponeretur.

Repugnat igitur, ideoque omnino excludendum est, tres illos, quorum unumquemque Deum dicimus, inter se discerni ut tres substantias, ut partes substantiae, ut subiectum et perfectionem quamcumque illi additam, ut perfectiones denique varias subiecti. His enim vel Deus multiplicaretur, vel compositione simplicitas, vel potentialitate pura actualitas violaretur. Ceterum haec omnia falsa patent eo ipso quod in uno Deo tres personas, non partiale aliquod constitutivum, nominavimus. *PRIMA EST CONCLUSIO: Repugnat ut ii tres absolutae ullius entitatis ratione distinguantur.*

44. — Non ita apparet absurdum ut relative illi opponantur ac sint distincti. « Semper enim remota materiali distin-

ctione, quae in divinis locum habere non potest (cum Aquinate loquimur IV C. G. c. XXIV), non inveniuntur aliqua distingui, nisi per aliquam oppositionem: quae enim nullam oppositionem habent ad invicem, simul esse possunt in eodem, unde per ea distinctio causari non potest: album enim et triangulare, licet diversa sint, quia tamen non opponuntur, in eodem esse contingit. Non autem divinae Personae distingui possunt oppositione affirmationis et negationis, quia sic distinguuntur entia a non entibus; nec etiam oppositione privationis et habitus, quia sic distinguuntur perfecta ab imperfectis; neque etiam oppositione contrarietatis, quia sic distinguuntur quae sunt secundum formam diversa (forma autem singularum personarum in Deo est ipsa Divinitas). Relinquitur igitur unam personam divina ab alia non distingui, nisi oppositione relationis». Oppositio utique requiritur et frustra aliquis dixit posse fortasse distingui personas in Deo relationibus disparatis. Omnimoda nimirum unitas permanet, maxime in Deo, quamdiu necessaria non apparet unius incommunicabilitas respectu alterius. Porro hanc incommunicabilitatem, seu repugnantiam praedicationis et identitatis, relativum non habet nisi in ordine ad suum correlativum. Pater profecto non est Filius. Sed cur Pater non est Spirans? Ergo Pater alius a Filio; non alius a Spirante.

Quia enim ratio formalis relationis non in se includit proprium inhaesionis ordinem ad subiectum, sicut includunt cetera praedicamenta, quae secundum modos essendi distinguuntur; ideo non repugnat ut in Deum ipsum transferatur relatio, utique secundum modum alium ab illo quem habet in creaturis. Et quia oppositio relativa, una inter omnes, hoc habet ut non per se quidquam auferat perfectionis ab ullo e suis terminis; ideo non repugnat ut per eam distinguantur divinae Personae, quarum nullo pacto minuere perfectionem fas est. — Quod utique firmant nomina quibus illas designamus. Nam evidenter Pater et Filius mutuam relationem dicunt, et per se non aliud dicunt. Nomen vero Spiritus non per se significat relationem; verum prout duobus prioribus additur, in eodem ordine legitime accipiendum est, non ut naturam immaterialem designans, sed ut

sit nomen a spiratione active vel passive deductum. — CONCLUDIMUS *in divinis distinctionem quam Fides asserit, et quam unice non absurdam novimus, a relatione necessario esse accipiendam.*

45. — Sed inter relationes ipsas distinguendum est. Agitur enim de invenienda causa seu potius formali ratione trium distinctorum in Deo. Porro evidens est ex illis unum omnino esse debere per se, ita ut a nullo, etiam ut persona, procedat. Semper enim et in omni ordine primum assignari debet quod sit ceterorum principium: secus vel processus in infinitum daretur, vel duo, quorum unumquodque sub eodem respectus ab alio esset; quae implicant. — Non autem plus quam unus, nullo modo ab alio procedens, admitti potest: unusquisque enim esset quid absolutum et primum, quin ipse esset per hoc quod referretur ad alium, et in absurditates prius reiectas incidere-mus. — Relationes igitur quaerendae sunt quae pertinent ad constitutionem subiectorum vel terminorum suorum; nihil faciunt illae quae formaliter ea supponunt. Supponunt scilicet ex ipsa formali notione terminos suos ii respectus qui in mensura fundantur, sive in quantitate, vel per excessum vel per aequalitatem. Praeterea excessus omnis vel defectus in divinis repugnat; aequalitas convenientiam et unitatem potius facit quam distinctionem. Restat ut relationes spectemus ex actione surgentes. Verum et hic motum omnem excludere oportet, et imperfectionem et potentialitatem. Atqui non his omnino impeditur relatio originis, seu principiati a principio, seu procedentis ita ut nulla inaequalitas ponatur et procedens maneat intimum illi a quo procedit. Cum nimirum a divinis processibus motum actionemque mediam tollamus, manent unice relationes, quibus simul et constituuntur qui P. et F. et Sp. S. nominantur. — CONCLUSIO ITAQUE SIT, *relationibus originis, seu processionis principiati a principio, non aliis, divinae Personae distinguantur necesse est.*

46. — Sed in quo genere operationum id inveniemus cui divinae illae origines comparari queunt? Utique procedit creatura a Deo, secundum virtutem potentem in omne ens, libere

quemcumque effectum extra Deum ipsum producentem, ideoque actioni virtualiter saltem transeunti quodammodo similem. Non de hoc agere hic oportet, quum Personae Deo sint intimae, neque esse a divino distinctum vel dent vel accipiant. *Non alio quam in operationes immanentes mentis aciem figere debemus, et certe IN INTELLECTUM ET VOLUNTATEM; quae spirituales sunt; quae in sua ratione non nisi simplicem perfectionem habent; quae in sua puritate universum ens respiciunt et actu complectuntur, quum illud vel sub ratione essentiae intellectus sub modo innovet, vel sub ratione bonitatis, quae ad esse pertinet, voluntas ut decet amando attingat.* — Secundum haec patet ex hoc ordine nostrarum notionum surgendum nobis esse ad aliquam imaginem adumbrandam SS^{mae} Trinitatis. Idque iterum nominibus trium Personarum firmatur, quum sciamus ex Evangelio (et etiam ex ep. Io. et ad Hebr.) eundem esse Verbum (quod certe spectat ad operationem intellectivam, ut terminus intimus cognoscenti constitutus per ipsam intellectionem), qui Unigenitus Patris seu Filius dictus est. Id vero nobis indicium est simili ratione nomen Spiritus esse interpretandum, atque amoris qui intellectionem sequiturtribuendum.

47. — Necessitate coacti absurdum vitandi, ex primo dogmate fide credendo ita pervenimus ad concludendum illud ex quo initium sumit Auctor noster, ut rationem explicet qua disputatio de Trinitate apud S. Thomam ordinata est (prooem. A. et q. XXVII p. I), ut nimirum de divinis processibus, de relationibus, de personis agatur. Ex illo assumpto, quod ab optima parte creatae naturae ad Deum ascendere oportet, quo modo ad illam partitionem obtinendam A. procedat, lege et disce. Quae nos hactenus diximus compendio sic exhiberi queunt. — A fide accepta trium distinctorum in Deo (cave ne dixeris: Dei distincti in tribus), evidens est absurdam esse quamlibet multiplicationem vel divisionem absolutae entitatis; ergo personarum distinctio ab aliqua relativa ratione accipienda est. Non enim ita patet vel relationem a substantia debere esse distinctam, vel per illam debere ullo pacto perfectionem alterutrius e terminis imminui. — Rursus evidens est, et ex tribus unum

esse omnino debere sine principio, et reliquos principium habere. Patet illud quia in unoquoque ordine primum causa est ceterorum et secus esset processus in infinitum; patet alterum, quia secus plura essent independenter, ideoque absoluta, et unitas divina laederetur. Ergo tres sunt relative distincti, et cum ordine principii et principiati. — Atqui non hoc habetur per relationes quae in mensura excessus vel convenientiae fundantur. Ergo per illas quae in actione vel passione, proprie vel analogice acceptis, causam habent. — Atqui non per actiones proprii nominis, quae motum inferunt, quaeve mediant agens inter et passum, vel quae effectum relinquunt extra agens ipsum. Ergo per operationes immanentes, ab operante indistinctas. — Atqui non sane per illas quae puritatem actus negant. Ergo per intellectum et voluntatem. — Secundum has, divinae relationes quaerendae erunt ac perpendendae.

48. — E hinc, his syllogismis Eñum A. prosequeris. At certe non licet quaerere in Deo distinctionem ullam ipsius operationis, quae formalis subiecti operantis perfectio est, a suo principio. *Ergo quae dari potest distinctio quaerenda erit per analogiam ad terminum intellectione seu volitione in ipso operante constitutum.* Quod reapse firmat Scriptura, Filium nobis sub nomine Verbi exhibens. — Relatio itaque est Dei dicentis ad Se dictum, Dei amantis ad Se amatum. — Quae quidem nostro modo in nobis sunt, nempe accidentaliter. Sunt in Deo substantialiter, sed ita ut maneat ratio Dicentis et Dicti, Amantis et Amati. Inter quos nihil mediat, estque absoluta substantialis identitas, sed simul est relativa oppositio. — Quia vero relationes hac oppositione distinctae, in divina natura subsistunt, verissime sunt personae. — At si subsistunt, unaquaeque per se importat quidquid spectat ad sui constitutionem. Porro spectat ad constitutionem formalis relativi ut secum habeat suum correlativum: quo pacto bene dicebat Tertullianus: Facit Pater Filium et Filius Patrem (40) Ergo nulla est prioritas in Deo personarum ante operationem, operationum ante relationes: immo per processiones nihil vere distinguitur praeter relationes oppositas, et per relationes ipsas personae constituuntur. —

Proinde *alio ordine disputandum est ab illo, qui de creatura agentibus obuius esset*: in nobis enim prius sunt personae, deinde operationes, deinde relationes. In Deo nihil tale; verum nos iuvat a notioribus ad occultiora transire. *Itaque agendum recte erit PRIUS de originibus, sive de processionibus*, quas haberi operationum gratia intelligimus; *DEINDE de relationibus*, quae inde exurgere nobis videntur; *TERTIO de personis*, quae in Deo relationibus constituuntur.

49. — Paucis omnino Angelicus: « Quia personae divinae secundum relationem originis distinguuntur, secundum ordinem doctrinae prius considerandum est de origine, sive de processione, secundo de relationibus, tertio de personis ». Quid quod hac brevitate totum processum rationis tractatum ordinantis expedit? Iure enim a fide accepit quod nominibus trium Personarum clare innuitur: non enim Filius vocaretur qui non a Patre procederet; eadem vero fides certiores nos facit eundem ut Verbum procedere. Unde sequitur simili quadam ratione Spiritum quoque et nomen sortiri et ad operationis terminum pertinere (certe ad voluntatem, quemadmodum Filius ad intellectum), ac demum et ipsum procedere. Nomina igitur Trinitatis relationes exprimunt a processionibus surgentes. Ergo iure assumit Aquinas quod mira simplicitate incipiendo profert: *Personae divinae secundum relationes originis distinguuntur*; et iam in ordine horum verborum partitionem quaestionum habes; ordinem invertas sat est. — Quia vero haec omnia mutuo se implectunt, nec plane unum sine alio intelligi vel exponi potest, in omnibus quae singillatim dicuntur ceterorum necessitas apparebit, rursumque singula ex revelatione et Scriptura auctoritatem firmitatemque accipient, quod singulos S. Thomae articulos legenti utique patebit. — Postquam vero Trinitatis ratio ac necessitas sic fuerit illustrata, de singulis Personis deque propriis nominibus iis competentibus agendum erit (a. q. XXXIII ad XXVIII); deinde de iisdem Personis Essentiae communi atque inter se comparatis (ad q. XLII): denique de manifestatione quae in Personarum missionibus perficitur (q. XLIII).

2.

DE PROCESSIONIBUS.

Nihil absolutum perfectumque magis de operationibus ac secundum ipsas internis processionibus creatorum spirituum, unde quodammodo ad Deum surgendum erit, scribi potuit, quam quae habet Eñus Auctor initio tractationis suae. Iuverit nihilo secius aliquid animadvertere, quo falsus omnis intellectus arceatur, novaque ratione proposita iterum veritas elucescat.

50. — Averte imprimis analogice tantum actionem trans-euntem et operationem immanentem, non univoce, convenire: scilicet non ad idem praedicamentum utramque reduci. Actio praedicamentalis est principium a quo est motus in alio ut in alio; cui respondet passio, quae est motus inductus ab alio ut ab alio. Utraque importat denominationem partim intrinsecam, partim extrinsecam: extrinsecam, prout agens a motu qui est in passo, passum ab agente a quo accipit motum, denominantur; intrinsecam, prouti motus est in ipso patiente; in agente autem est motus idem, ut in principio et causa, tamquam a virtute eiusdem ordinis vel genere cum effectu: unde fit ut actio et cum motu proportionem habeat, et non sine tempore procedat, et modum habeat non formae permanentis et perfectae, sed fluentis et perficiendae. — Contra, operatio, quae praesertim a conditionibus materiae absoluta sit, in subiecto manet tamquam perfectio illius atque ultima actualitas virtutis, a quo procedit ut quoddam effectivae causalitatis exercitium, ac simul ut facultatis vitalis effectus: est igitur actus secundus naturae in actu primo perfectae, et est quo agens formaliter agit, vel melius operans operatur; et est actualitas ultima, et qualitas subiectum perficiens. Quamobrem omnino est subiecto intrinseca, et in hoc ab actione differt, quae completur in exteriori materia. Differt etiam ut qualitas perfecta ab eo quo non ipsum subiectum in se perficitur. Cum actione convenit primo in hoc quod a subiecto procedit; secundo, in eo quod per

utramque aliquid mutatur, vel intra vel extra subiectum; tertio et praesertim, in hoc quod utraque circa aliquid exercetur; et obiectum habet ut terminum in quem fertur vel quem attingit. Non enim actio intelligitur, nisi feratur in aliquod patiens; neque intelligitur operatio, nisi ut tota se respiciens obiectum, a quo etiam rationem formalem accipit, qua dignoscitur, quaque in sua specie constituitur. Ac si non amplius in obiectum, quaecumque sit causa, ferri actu potest, ipsa operatio non est. In quo differt ab omni per se manente qualitate ac dispositione subiecti; et a quo habet ut aliqua analogia ~~in~~ dicatur. Sicut enim quod movetur desinit in attingendo termino ad quem fertur, ita operans suo modo tendit in obiectum eique iungitur. Et quatenus in ipso Deo Essentiam spectamus ut intellectus vel amoris terminum, formalem rationem operationis agnoscimus, ubi tamen omnia simplicissima actualitatem unius Esse absolvuntur.

51. — Quod diximus per utramque, actionem scilicet et operationem, aliquid mutari, non ita intelligendum est ut ab utraque effectus sequi debeat entitative distinctus; at sufficit ut sit ipsum operans formaliter operatione mutatus, quatenus scilicet aliter se habet ac si non operaretur. Idque in altioribus naturis melius patet. Infimae enim operationes vitales, utique subiecto immanent, sed multum de physica actione retinent. De vegetatione loquimur, ubi vis nutritiva subiectum perficit, mutando atque ad se trahendo alimentum, generativa vero novum germen constituit, quod in fine a generante seiungitur, sed quamdiu fit, ipsi coniunctum est. — Sensiles actus nullius consequentis mutationis seu formae productae causa sunt; sed ipsi sunt mutatio et perfectio sentientis, per hoc quod suo modo nerveae cellulae excitantur ab actione obiecti, et hoc aliqua ratione illi excitationi respondente percipitur. Sensatio ipsa est formalis actualitas et perfectio sentientis. — Idque pro spiritualibus operationibus multo melius verificatur, in quibus et subiecti praecedens determinatio ab obiecto, vel minus habet passionis vel aliquando nihil, ipsaque operatio magis perficit subiectum suum, et in ordine actualitatis altius exsurgit. —

Contingit utique ut ipsam intellectionem praecedere debeat acti-
vitas quaedam productiva alicuius formae; quemadmodum in-
tellectus agens in homine species abstrahit et in intellectum
possibilem inducit. Sed hoc requiritur pro peculiari conditione
intellectus a sensibus dependentis. Et quomodocumque species
intelligibiles acquirantur, hoc praesupponitur intellectioni, ad
complendam virtutem intelligentis; non intrinsece ad operatio-
nem pertinet. — Scilicet negamus ipsam intellectionem in se
spectatam quidquam passionis sibi includere et nihil certe habet,
cum spiritus a materia prorsus liber seipsum immediate intel-
ligit vel cum sua arte obiectum sibi praestituit. Sensatio utique,
quae essentialiter ab obiecto immutante excitatur, sibi intrin-
secam passionem habet.

a) *De processione secundum intellectum.*

52. — Verum, quod spectat ad hoc quod ipsa operatio
effectum habeat, universim contingit ut intellectus ipse termi-
num sibi intrinsecum constituat, in quo obiectum externum per-
spiciat. Neque hoc tamen formaliter et per se necessarium est;
sed iterum hoc sequitur ex defectu actualis intelligibilitatis in
re intellecta, quae etiam non per se intelligenti coniungitur, ut
forma ipsius in ordine intentionali; suppletur per verbum, in
quo eadem res relucet et cognoscitur, tamquam in propria
immagine. Non igitur per se absolute vel operatio vel intelle-
ctio requirunt ut procedat aliquis effectus ab illis distinctus.
« Per operationem immanentem non fit aliud praeter ipsam
operationem, sicut videre et audire. Huiusmodi enim opera-
tiones perfectiones sunt eorum quorum sunt operationes, et
possunt esse ultimae, quia non ordinantur ad aliquod factum,
quod sit finis » (I. C. G. c. C.), ait S. Thomas. *Possunt esse
ultimae*, ait, quia possunt aliquando ad aliquid ulterius termi-
nari, sicut intellectio ad verbum. Et tunc operatio eminenter
habet rationem actionis, etsi non sit proprie motus, sed actus
perfecti adhuc perficiendi. — Qui vero tenuerunt operationem
omnem per se esse actionem, quique verbum posuerunt ut

omnino ab intellectione indissociabile, operationem ipsam spectarunt ut effectum operativae virtutis, de quo non est quaestio; et verbum dixerunt intellectionem ipsam, cum perfecte est, quam nos negamus eo nomine recte designari. — Etenim intellectio est motus in obiectum, non obiectum ipsum repraesentatum; neque eadem id est quod de obiecto concipitur, neque id, quod exteriori verbo significatur vel dicitur.

53. — Dicitur enim res intellecta et dicitur verbum, sive mentis sive oris. Sed verbum orale non est nisi signum verbi mentalis, et quatenus hoc verbum conceptum est, res est intellecta. Nam obiectum formaliter intellectum unum fit cum intelligente; et intelligens rationem habet subiecti, obiectum rationem formae vel actus. At res ut est in se, non actuat profecto mentem. Ergo ut repraesentata per verbum. — Verbum ipsum proinde id est quod de re mens intelligit. Proinde non est simpliciter medium quo mens feratur in obiectum suum, sicuti species impressa est *quo* intellectus fit intelligens, neque illam ullo pacto animus cognoscit; sed verbum est primum *quod* cognoscitur, eoque mediante res attingitur. At duplici modo videre possum imaginem: vel ipsam ut imaginem agnoscendo, atque ex ipsa in exemplar transeundo; vel quin advertam esse imaginem et in ipsa exemplar ipsum videndo, sicuti si in speculo, quod neque scio positum hic esse, hominem video cuius ibi imago formatur: imaginem primo et per se reipsa video, etsi non ut imaginem agnosco. Hoc pacto in verbo video rem.

54. — Ex quo mota quaestio fuit: An intelligo, quia verbum active in me produco; an potius quia verbo informata est mens mea? — Respondeo non satis esse per se et formaliter ut mens verbo informetur: hoc enim ad causalitatem subiectivam seu fere materiale pertineret: intelligere autem activam operationem importat. Si igitur verbo perficitur intellectio, oportet ut illud ab ipso intelligente procedat. — Intellectio igitur operatio est, quae, ut naturaliter perficitur, ipsissima est effectio verbi, vel constitutio illius imaginis, ad quam primo terminatur intellectus. Verum non contendo proprie et formaliter intelle-

ctionem esse productionem; posset enim esse intellectio, quae modum habens simplicis visionis seu contemplationis, ad obiectum, actuale prorsus in ordine intelligibili, mentique illabens et quasi formaliter coniunctum, terminaretur. Ita comprehensores divinam Essentiam vident. Sed eadem operatio intellectiva, quae ut ultimo perficiatur verbo indiget, ipsum in se efformat, et quatenus in hoc fertur, ut in ultimam suam actualitatem, et quatenus hanc assequuta est, perfecta intellectio est. Comparatur igitur visioni, quae obiectum attingit suum; et quae, si opus esset, obiectum formale proprium videndo efformaret.

55. — Atqui hoc videtur absurdum. Repugnat enim ut duo mutua prioritate in eodem ordine se excipiant. Porro hoc sequeretur ex dictis respectu intellectionis et verbi. Intellectio verbum praecederet ut productiva ipsius; verbum autem intellectionem praecederet ut eius obiectum, quod sane ante operationem debet esse constitutum. — Respondeo, utramque partem distinguendo: Intellectio praecedit verbum, ut illa est in radice et in fieri, concedo; ut est formaliter constituta et perfecta, nego. Iterum: verbum, quod se habet ut obiectum primum et immediatum, praecedit intellectionem in ultima perfectione constitutam, concedo; eam praecedit, ut est in radice et in fieri, nego. — Nimirum, agitur certe de solo ordine naturae, quum tempore omnia sint simul, neque tempus vel motus hic intercedat, neque actus imperfectos spectemus. Porro secundum ordinem naturae, aliquo modo intellectio prior est verbo, prouti illa radicem habet a specie impressa, quae virtutem intellectivam in actu primo perficit, et ita actus exsurgit, qui non a suo termino excitatur, sed ipsum efficere debet. Non enim se habet verbum, sicut lux quae oculum excitat, neque sicut res praeexistens, a qua ipsa species intelligibilis aliquo modo proficiscitur. Post illud initium a specie impressa datum, mens est actu operativa, qua operatione et videre debet et formare verbum, ita ut sint simul verbum sine tempore constitutum et operatio qua constituitur. Non repugnat enim ut obiectum non movens facultatem per ipsius actum ponatur, quod spectat ad facultates activas omnes. Et concedimus tamen verbo quodammodo intellectionem praecedi, qua ratione non illa per-

fecta est, quamdiu verbum non est plene constitutum. Ille actus quo mens format obiectum, seu terminum sibi intrinsecum, est cognitio: cognoscendo enim verbum facimus, et faciendo intelligimus: omnia simul tempore, diverso ordine naturae. Hic nimirum ordo idem est, qui causalitatis. Causalitas vero et est finis et est actionis; haec autem illi plerumque invertitur.

56. — Verbi, intelligendo constituti, ab ipso actu realem distinctionem ponimus, propter defectum purae actualitatis intelligibilis, quae omni creaturae competit. Cum igitur opposita ratio valeat in Deo, nemo putet, vel distinctionem illam requiri ut divinam processionem credere possimus, vel in hac processione argumentum haberi ad realem verbi creati distinctionem asserendam, vel divinae creataeque processionis esse similem modum. Vix quaedam analogia veritatem habet: sicut ex virtute mentis nostrae, cui tamen defectus puri actus iungitur et in ipsa et in obiecto, constituitur primus et intrinsecus terminus intellectionis; simili aliqua proportionem divina Essentia, prouti ultimam intelligendi actualitatem continet, ratio est cur sint in Deo sine ulla distinctione absolutae entitatis, sed sola relationis mutuae oppositione, Dicens et Dictum. *Quod advertere oportet, illud est, non hanc distinctionem in nobis respondere illi quae operationem distinguit ab operante, sed illi quae terminum operatum discernit.* Quamobrem ii qui negant verbum ab intellectione re distinctum, spectare in nobis debent, ut hinc ad Trinitatem surgant, intellectionem ipsam, non ut egredi incipientem, sed ut perfectam, non ut formalem potentiae operativae actualitatem, sed ut aliquid per exercitationem potentiae constitutum; eamque accipiant oportet ut terminum in quem intellectus fertur, ut formam ipsius intentionalem (qua nempe in ordine cognitionis constituitur secundum rationem formalem seu essentialem rei cognitae), ut imaginem rei intellectae, ut obiectum in mente constitutum, ut verbum mente conceptum ac dictum, externaque voce significatum. Quae certe satis incongrue formali ipsi intellectioni tribuuntur, ideoque ponimus ab illa verbum re distingui. Hanc qui negant, quidquid sit de philosophica sententia, possunt utcumque, illo quem diximus considerationis modo, aliquid

a mente sumere, quo primam in Deo processionem analogice intelligant. Non operationem in eo quo ultimo actuat potentiam, sed eandem ut ultimo effectam et in suo termino constitutam, accipiant necesse est.

b) *De processione secundum voluntatem.*

57. — Quod pro nobis ipsis necessario sumimus, quando ad explicandam alteram processionem, quae voluntatem amoremve sequitur, deveniendum est. Non enim, nisi ex desiderio ponendi in operatione volitiva eundem modum analogiae quem in intellectiva invenimus, atque ex studio comparandi amoris nostro processionem Spiritus Sancti, terminum amoris ipsius ab amore distinctum asserere possumus. Qui voluntatis naturam, animo non praeiudiciis ducto, ingenue perpendat, eam distinctionem in re nequaquam inveniet. Hoc enim distant verum et bonum, quod prius in mente, alterum in rebus completur; cognitio in formalem essentiae rationem fertur, appetitus in esse tendit; intellectus proinde ad se obiectum trahit, voluntas in rem extra se positam fertur. En verbi necessitatem, nisi res intellecta et menti illabi et illam seipsa informare valeat; en contra amoris impetum et ecstasim, qua cognito bono amans reipsa iungi inhiat. Non igitur ratione amoris amatum in amante ponitur, sed ad amatum amans extra se fertur. Fertur inquam intentionaliter ipso formali amore; fertur realiter seu entitative, prout amor efficit ut amans amatum versus, quantum licet, moveatur eique se coniungat. — Vera sunt nihilo secius quae dicit Angelicus: esse quodammodo in amante rem amatam; hanc in illo esse ut inclinantem ac trahentem ad se; ex amore manere in amante impressionem quamdam, qua amans intrinsecus impellitur ad bonum suum. Utique haec vere dicuntur; sed inquirenti quo tandem fiat ut veritatem habeant, sane apparebit obiectum amoris ad se amantem trahere efficienter et finaliter prouti ab intellectu proponitur, formaliter per ipsam amoris operationem. Iuvat autem ea spectare ut quid constitutum ex amoris actu iam supposito et perfecto, et ut quid ex operatione resultans, sive in amante effectum, quando ana-

logia quaerenda est cum altera processione quae in Deo est, quia Deus Amor est. Inde habemus quod in qq. dispp. de Veritate (q. IV art. II ad 7^m) S. Th., rem absolute spectando, voluntatem intellectui opponit, eadem argumentatione quam nuper retulimus, et negat in voluntate quidquam ad modum operati procedere; alibi vero, cum ad Spiritus processionem in divinis lectorem ducere satagit, id considerat quod ex actu amoris in amante relinquitur, ac libenter in ea detinetur consideratione, qua Trinitatis secunda quoque processio nobis quodammodo illustretur. Considerat scilicet amantem, prouti consequenter ad amorem inclinationem vel coaptationem habet ad rem amatam, eamque versus quodam fertur pondere. Sed quid hoc pondus, nisi ipse amor?

c) *Diluuntur obiecta.*

58. — Visum est tamen aliquibus processiones in Deo esse ponendas ex quadam divinae naturae fecunditate, quin ad eas quas nos novimus operationes recurrere oporteat. Id placuit Durando, arguenti 1° ex eo quod intelligere et velle non sunt per se cuiusquam rei productiva, immo formaliter per ipsa nihil immutatur; 2° ex eo quod duae illae operationes tribus Personis sunt communes, ideoque non possunt illud esse quo una ab alia procedit: contra solus Pater generat, Ipseque et Filius spirant; 3° ex eo quod processio per intellectum et voluntatem est ad modum artis; debemus autem processiones in Deo ponere secundum naturam; ergo ex quadam essentiali fecunditate quae actus illos praecedat. — Sed haec omnia reiicimus, quatenus nil temere atque ex propria opinione in re tanti momenti promere licet, sed cum reverentia quod Scriptura ac Traditio habent bene discere ac defendere oportet. Porro novum est ac singulare quod de illa fecunditate dicitur antecedente spirituales operationes. Contra patent in fontibus revelationis intellectuales et volitivae rationes, quibus utraque processio asseritur, determinatur. Praeterea nullus est conceptus fecunditatis, quae non aliqua operatione, vel sit in nobis productiva novae substantiae, vel sit in

Deo communicativa naturae. Atqui extra corporeum genus, alias operationes praeter intelligere et velle nemo concipere potest. Ergo secundum illas, divinas processiones ponamus necesse est, Quae perpetua fuit Patrum ac Doctorum sententia; nec mutare licet. — Ad 1^m ergo respondemus intellectus et voluntatis actus, formaliter non esse nisi perfectionem subiecti; sed hanc perfectionem pertinere ad virtutem activam eiusdem, ita ut eminenter ii actus contineant efficaciam actionis; quod manifestum est in productione verbi mentalis quandocumque opus fuerit, et in vi qua voluntas pollet movendi ad suos actus ceteras facultates subiecti, vel etiam immediate res exteriores. Non enim, Angelicum Doctorem sequuti, aliam facultatem angelis tribuimus, qua moveant corpora. Hoc vero accipimus tamquam signum effectivae virtutis, quae in voluntate includitur. Ergo enunciationem illam: non habere eos actus quidquam in se, quo communicatio naturae intelligi queat, negamus, ac dicimus in iisdem actibus virtutem actionis propriam eminenter includi (52). — Ad 2^m dicimus iis vocibus *generare* ac *spirare* non significari operationes alias ab intelligentia et volitione; sed has ipsas cum notione personali, seu cum oppositione relativa quae origines et personas designat. Generare Filium idem est ac dicere Verbum, idem est, ac intelligere prout notionaliter Patri tribuitur; spirare idem est atque amor, ut est principium a quo Spiritus procedit. Quapropter concedimus intelligere et velle absolute accepta esse tribus communia, non item generare et spirare; sed dicimus haec addere super illa tantummodo relationem principii. — Ad 3^m dicimus artis operationem esse ad extra et sequi mentis conceptionem iam intus perfectam: porro interiorem illam conceptionem quae artem omnem praecedit nunc spectamus. Praeterea idea artis practica est, ut ordinatur ad exteriorem actionem; hic nullus est ordo ad aliquid faciendum extra Deum. Denique agimus de processionibus necessario naturam sequentibus, prouti et intellectus et voluntas naturam habent suam, ac secundum ipsas Essentia divina necessario operatur; minime quaerimus de idea quam libere efformat artifex, vel libere saltem ordinat ad exteriorem

exsequutionem. — Nulla est ergo fecunditas Divinitatis quae alia sit a virtute intellectuali, et consequenter volitiva.

59. — Obiectiones inde acceptae, quod procedens est ab alio et est diversum a suo principio, porro haec diversitas et *abalienetas* repugnant Deo, communem responsionem habent: repugnare, si ponatur processio secundum aliud esse, non autem si agitur de sola communicatione eiusdem esse primi. — Difficilis tamen videri potest responsio s. Thomae art. I q. XXVII, ad 2^m: « Id quod procedit ad intra processu intelligibili, non oportet esse diversum; immo quanto perfectius procedit, tanto magis est unum cum eo a quo procedit. Manifestum est enim quod quanto aliquid magis intelligitur, tanto conceptio intellectualis est magis intima intelligenti et magis unum. Nam intellectus, secundum quod actu intelligit, secundum hoc fit unum cum intellectu. Unde, cum divinum intelligere sit in fine perfectionis, necesse est quod Verbum divinum sit perfecte unum cum eo a quo procedit, absque ulla diversitate ». Ita Angelicus: videtur autem inepta ratiocinatio. Agebatur enim de processione Verbi declaranda. Atqui si dicitur cognitio infinita summam unitatem servare cum suo principio, non sequitur profecto Verbi distinctio. Si vero distinctio haec a fide accipitur, frustra quaeritur ratio absolutae indistinctionis et consubstantialitatis ex ipso processu intellectivo. Non igitur formaliter, sed materialiter tantum, hic s. Doctor recte procedit: videtur enim unitatem asserere ex ipsa ratione perfectissimae cognitionis, et contra unitas habetur dumtaxat ratione divinae substantiae, ex intellectione autem distinctio personae colligitur. Quid ad haec? — Dicimus arguentem velle apud s. Doctorem ea reperire quae s. Doctor ponere noluit. Supponit nimirum arguens primo ex necessitate verbi in nostro intellectu pro Deo concludi realem processionem; deinde supponit ex perfectione divini intellectus concludi unitatem, quae ad naturam pertinet, minime ad terminum intellectivum. Atqui non ita est Angelici discursus. Sed Verbi distinctionem, quae profecto in Deo non nisi secundum oppositas relationes admitti poterit, accipit a fide; quod vero assumit a necessitate verbi creati in nobis, affert tantummodo ut exemplum habeamus ex quo utcum-

que divinae processioneis analogicam notionem acquirere possumus. Scimus enim et intellectum esse in Deo, utique ipsum Deum; et scimus e revelatione, intellectivae actualitatis gratia esse in Deo priorem processionem. Deinde unitatem substantiae, seu consubstantialitatem Verbi cum suo Principio, deducit Aquinas non materialiter e subiecto, quod hic est divinum Esse; verum formaliter ex ipsa perfectione intellectus, secundum quam est processio. Terminum vitalem eo intimiorem esse viventi, quo vivens perfectius et altius est, splendide illustrat S. Th. c. XI l. IV C. G., instituta analysi vegetationis, sensationis, intellectus. Sed rursus in intellectu, est modus hominis, angeli, Dei. Homo extrinsecus accipit a phantasmatis obiectum suum, illudque attingit quatenus in ultima excitatione sensuum, natura quae est prima phaenomenorum radix inadaequate manifestatur; apprehendit etiam cum universali abstractione, quae singularitatem ideoque propriam individui determinationem seponit. Seipsum vero non cognoscit nisi per actus suos: novit se esse, at essentiam indirecte attingit. Non ergo fit perfecte unum cum natura rei intellectae. Multo melius angelus, et se cognoscit hoc ipso quod est, et species inditas habet, quibus rerum essentias perspectas habet: habet ergo actum intellectivum sui ipsius sibi immobiliter inhaerentem, et perfecte fit intentionaliter unum cum suo obiecto; et semper vividius lumen magis actuatur mentem in re intellecta, et perfectior actus intimior est facultati eodem actu perfectae. Infinite autem super omnia extollitur divinus intellectus, qui Se et omnia per seipsum videt, non actu consequente naturam, sed a natura indistincto. Quia igitur eius intelligere est ipsum esse, terminum suae intellectionis nullo modo a se distinctum habet Deus: cum scilicet esse termini intellectualis seu verbi sit intelligi, *cuius esse est intelligere, eius verbum non aliud est ab eiusdem esse*. Et sic patet quod Angelicus formaliter accipit a natura intellectiva: quo altior est intellectus illi intimius est verbum, in quo obiectum continetur; intimius ergo est obiectum cum quo intelligens fit unum. Ex hoc capite Verbum Dei est ipse Deus; quod autem vere procedat, in vivente infinitae perfectionis, distinctionem facit, intimitatem non minuit.

60. — Sed nonne repugnat ponere in Deo verbum, si tota huius ratio accepta est a potentialitate intellectus et a defectu coniunctionis obiecti cum mente, quae illud intentionaliter innovat? — Respondemus ea ratione demonstrari necessitatem verbi, ut formae productae absoluteque a sua causa distinctae. At non hoc modo ponimus in Deo. Quapropter si philosophus assumit probandam absentiam verbi a divina intelligentia, recte probat quod ipse unice cogitare potest: non esse verbum, quo compleatur divinum intelligere; non esse verbum distinctum a divina Essentia; non esse denique entitatem ullam intra Deum productam. Non probat autem, quod neque ex se cogitasset, deesse verbum una relatione distinctum. In forma igitur, arguenti negationem verbi a divina perfectione respondemus: Et hoc probat non esse in Deo processionem formae intellectae, atque rei absolutae, concedo; non esse processionem sub ratione formae intellectae ac termini relativi, nego. Scilicet efficax manet demonstratio divinae simplicitatis quae excludit actum additum; non per hoc attingitur veritas processionis, quam infert divinum Esse, prout idem est ac infinitum intelligere, et qua habentur intra Deum relative oppositi, Dicens et Dictum.

61. — Sed etiam in ultima responsione eiusdem primi art. S. Thomae videtur esse difficultas. Obiectio erat quod procedens non est amplius primum principium; ergo repugnat Deo. Respondemus facile, procedens deficere a ratione principii in eo ordine secundum quem procedit. Porro Verbum Dei procedit secundum operationem internam Deo, qua neque aliud esse nec distinctio absoluta importatur; non procedit ut terminus extrinsecus, habens aliud esse, absoluteque distinctum. Relative principiatum est respectu Patris a quo procedit; manet autem simul cum Patre principium primum in ratione essentiae. Et hoc sufficit ad obiectionem solvendam. Formalius tamen loquitur Aquinas, et dicit: « Procedere principium ut extraneum et diversum, repugnat rationi primi principii; sed procedere ut intimum et absque diversitate per modum intelligibilem, includitur in ratione primi principii. Cum enim dicimus aedificatorem principium domus, in ratione huius principii includitur conceptio suae

artis; et includeretur in ratione primi principii. si aedificator esset primum principium. Deus autem qui est primum principium rerum, comparatur ad res creatas, ut artifex ad artificata ». Formalius, inquam, loquitur Aquinas: quia nimirum obiciebatur ratio principii, quae non potest non competere Deo, quaeque videtur processione negari, respondet S. Thomas immo processionem in Deo requiri eo quod ille sit principium rerum. Sed iure quaeris: quid hic sibi vult Angelicus? Num probat necessitatem Verbi, ex eo quod creator est Deus? Quenam processio demonstratur, absolutae entitatis, vel termini relativi? Prima absurda est, altera rationi inaccessibilis. — Respondemus, S. Thomam procedere, tractationem non iterum incipiendo sed continuando; supponendo scilicet quod statutum est, hoc est realem processionem, quam fides asserit. Quaerit vero, utrum huic processionem obstet ratio primi principii; et post insinuatam distinctionem processionis quae tenderet in diversam substantiam ab ea quae intra Divinitatem ipsam perficitur, hanc ostendit primo principio maxime convenire. Procedit enim domus ab aedificatore, et extra illum ponitur, sicut creaturae omnes quae possunt a Deo procedere. Sed oportet ut idea domus prius in mente aedificatoris processerit, ut ipsius complementum in ratione artificis. Requiritur similiter ut intra Deum sit processio sui Verbi, per quod omnia fieri possunt. Quod autem Verbum idem a suo principio re distinguatur, ignorat ratio, revelatio affirmat.

62. — Adverte, difficultates contra hanc thesim, processionem in Deo asserentem, ea sola distinctione, qua ipse S. Th. modo utebatur, inter processionem ad extra vel ad intra, sive in diversum esse vel manendo in eodem, plerumque disiici, quin ad relativorum considerationem statim deveniatur. Convenit id posito ordini, cum de processionibus, de relationibus, de personis, successive agendum enuntiaverimus. Hac ratione, sophisma illud: Qui procedit ab alio est; atqui Deus non est ab alio; ergo qui procedit non est Deus; sic solves: Qui procedit secundum diversum esse, conc.; manendo in eodem esse illius a quo procedit, nego. — Subsumenti: atqui non potest esse processio nisi in aliud esse; nam qui procedit, producitur; responde distin-

guendo rationem additam: si procedit per effectiorem novae entitatis, conc.; si procedit per communicationem eiusdem, nego. — Similiter reiicies dicta omnia, quibus innueretur repugnare Deo acceptionem sui esse, et pendere in esse, et per se non esse, et includere potentiam subiectivam, et sic a simplicitate deficere, et subiici auctoritati vel potestati principii (subiiceretur si aliam voluntatem in distincta essentia haberet), et minorem in se habere perfectionem, et forte non fuisse ab aeterno, quia procedens habet esse post non esse; — qui sunt medii termini syllogismorum eodem prorsus modo solvendorum. — Si quis autem quaerat quo tandem pacto eiusmodi procedens a principio distinguatur, respondendum est eo ipso quod procedit, atque ut principiatum suo principio opponitur, quo certe relatio importatur. Sed una eademque ratio est, quia prorsus idem est procedere sine absoluta distinctione ipsius esse ac distingui tantummodo relative: quo etiam patet nullum esse discrimen absolutae perfectionis. Utrum vero relatione perfectio entitativa mutetur, patebit infra.

d) *De generatione.*

63. — Generationis notio communis, quae est *motus a non esse ad esse*, ita continetur in notione generationis vitalis, ut huius rationem formalem vere non ingrediatur, et solum necessitate materiae, in qua vita est, veritatem habeat. Concipere vivens novum ab alio distinctum in rerum natura certe non possumus sine divisione corporea et sine productione substantiae, quae prius non erat et nunc est: habetur proinde motus de non esse ad esse. Atqui non hoc est formale viventi ut viventi; atque intimius naturam inspicienti nova luce fortasse generationis conceptus fulgebit, ita ut eandem in Deum transferri non dedeceat. — Natura scilicet inferior et inanima in suis mutationibus a principio materiali, quod in elementis continetur, omnino determinatur. Parum facit externum agens, et frustra dixerunt veteres ignem ab igne generari. Hoc admitti tantum potest respectu qualitatis et alterationis, qua corpus calidum calorem

effundit, et si electricum est electricitatem. Sed neque est necessarium; motu enim illa excitantur, etiamsi nec calor neque electricitas prius fuerit. Et quodcumque sit agens, talia elementa tale mixtum constituunt, aliqua varietate interdum possibili propter mutatum ordinem mixtionis: externum agens non est nisi excitans virium elementorum, quae secundum suam affinitatem coeunt in mixtum. Contra, in viventibus elementares virtutes sunt instrumenta quaedam superiori causae subiecta; atque suae mixtionis terminum habent, non id simpliciter quod viribus chemicis respondet, verum quod a vivente produci debet, ut corpus organicum, quo illud constat et quo anima uti debet, apte servetur vel etiam primo constituatur. Hoc est verum agens assimilans sibi effectum suum, supra id quod elementa ferrent; hic motus est in naturam similem generanti, immo, si naturam per se spectamus, in eandem quae generantis est. Hic effectus producit ac tendentia est, formaliter prorsus, in similitudinem atque identitatem naturae.

64. — Hinc nobis deducere liceat — etsi non Trinitatem spectet, sed sanam philosophiam, quae perdiscendae quoque doctrinae de Trinitate animum bene disponit —, absurdos esse qui opinantur elementorum occursu ac temperamento quodam posse aliquando vitale germen constitui; eosque pariter qui vivens specie diversum a generante surgere nonnumquam contendunt: non advertentes scilicet et inferiores vires materialiter tantum se habere et in aequilibrio quodam sistere compositi, nulloque modo ferri in ordinandas partes heterogeneas easque in unitatem colligendas, quod ad vitam prorsus requiritur, ac tandem non posse causam effectui superari; deinde non cogitantes in toto processu quo vivens evolvitur, vim generantis, non ab elementis sed ab anima profectam, ac germini impressam, causam esse cur in eiusdem naturae substantiam perfectam motus evadat. Non enim vires chemicae et physicae cum hac proportionem habent, eaeque ubique eodem pacto se habent; sed ab anima et virtute seminis tamquam instrumenta reguntur ut corpus organicum apte compingatur. Neque huius structura causa est ratioque naturae, sed ab hac illa est. Quamobrem

sicut vivens propria virtute ex alimentis extrinsecus acceptis elementum perfectum intra se sibi parat, quod in plantis limpha est, in animalibus sanguis, quo singula membra nutriuntur; ita virtute etiam mirabiliori globulos sive cellulas adstruit, quibus facultatem imprimit se evolvendi in novum integrum vivens. Cellula integra germinativa tanta potestate praedita, plerumque saltem, et certe in perfectioribus viventibus, concursu obtinetur duarum cellularum, ovuli nempe et pollinis vel zoospermatis; quae, iterum plerumque, et certe in altioribus organismis, cuiusmodi in arboribus sunt palmae, a diversis individuis parantur. Perfectum generans utrumque principium complectitur; quorum ovulum passivum dicitur, eo quod ab alio, veluti activo, extrinsecus adveniente, et completur et ad vitalem evolutionem determinatur. Solet autem, in viventibus magis nobis perspicuis et proximis, ita germen compleri in materno sinu, ideoque ibi dicitur conceptum. Ibi etiam contineri solet, quamdiu ab exterioribus agentibus defendi, facilius ali evolvique indiget: tunc demum cum formam aptam viresque assequutum est, editur seu parturit. Totum autem perficitur vi illa mirabili, qua ovulum veluti materiam iam bene dispositam alia cellula sigillavit, ut germen constitueret in novum vivens eiusdem naturae cum generante evasurum. Hic utique generans generat sibi simile, est — que haec ratio intima generationis, quae speciem servat, ipsique perpetuae durationis causa est.

65. — Eo pacto rite intelligimus notionem qua generatio exhibetur ut *origo a vivente, principio coniuncto, in similitudinem naturae*. Origo viventis distincti, non potest esse in creaturis nisi per hoc quod ad eandem naturam trahitur alia pars materiae, et sic nova substantia producitur. Dici ergo poterat: *productio viventis*; sed quia actio productiva hic occultior est, et apparet genitum in nativitate sua, vocabulum selectum fuit huic modo se constituendi in individuum evidenter distinctum magis aptum. Praeterea hanc notionem praesertim excolunt theologi, de Trinitate disputantes; ubi procul dubio origo admittitur, productio negatur. — *Principium coniunctum in natura* est, prout generans non agit in subiectum extra se posi-

tum, sed materiam introsuscipit, et facit suam; elaborando, ut diximus, vel alimentum perfectum quod trahit ad diversa membra per nutritionem, vel cellulam germinativam novo subiecto constituendo destinata. Quae cellula, dum perficitur, est sub virtute informantis animae et ita est pars generantis; cum perfecta est, propriam individuationem acquirit, sive sit alterutrum e duobus principiis, sive sit germen integrum iam aptum evolutioni. Minime vero existimandum est partem aliquam ad individuum pertinentem decidi ut novum individuum constituatur. — *In similitudinem naturae*, formaliter omnino accipiendum est; quia scilicet natura sua propriaque ratione actio generativa tota ordinatur ad specificam essentiam generantis reproduendam; nec sufficit ut ex intentione agentis per artem, ut ex materiali necessitate, ut secundum aliquam genericam comparisonem similis causae effectus obtineatur. — Quae notae quam plenissime veritatem formalem habeant in processione Verbi divini, abunde patet; et apud S. Th. et apud A. explicatum habes. — Sed vide in ipsa generatione vitali productionem novi subiecti et motum a non esse in esse necessario haberi ratione finitae naturae, quae non multiplicatur nisi simul cum esse, et ratione corporeae substantiae quae exigit materiae partes diversas. At si haberi posset processio ac distinctio quin esse et natura multiplicarentur, si spiritalis operatio esset, cuius terminus constitueretur vivens, formaliter simile suo principio ex vi processionis, ratio generationis esset perfectissima. Ita esse in Deo fide scimus.

e) *Difficultates solvuntur.*

66. — Arguenti igitur sic: Non potest veri nominis generatio inveniri, ubi eiusdem generationis nota communis absurda est; atqui nota communis, quae est motus a non esse ad esse, repugnat Deo; ergo in illo generatio esse nequit; — sic responde: dist. mai.: non est generatio, ubi absurda est aliqua nota pertinens ad ipsius formalem conceptum, conc.; ubi est absurda nota quae communis est ratione materiae vel finitae

naturae, nego. — Contrad. min.: repugnat Deo nota quae in creaturis invenitur ratione ipsius esse finiti vel corporei, concedo; quae invenitur ut propria forma generationis, nego. — Cum enim ad Deum transferimus quae in creatis novimus, debemus semper puram formam secernere ab iis quae formae iunguntur, finitatis vel eo magis materialitatis causa. Conceptus ipse vitae in corporibus necessario includit motum et passionem et accessionem et divisionem; sed haec omnia sunt extra formalem conceptum vitae, quam propterea Deo tribuimus. Conceptus scientiae in finitis spiritibus est perfectio a subiecto distincta, ideoque ut qualitas accidit. Videtur ergo posse fieri argumentum: Notio specifica scientiae includit genericam qualitatis. Atqui notio generica qualitatis repugnat Deo. Ergo et specifica scientiae. Et hic possunt omnia concedi, quatenus scientia illa quae ponitur in specie, ac proinde sub genere, includit modum quo est, inhaerendo substantiae, ideoque certe repugnat Deo. Sed attendendo ad mentem arguentis, distinguere possumus conclusionem: Ergo repugnat scientia quae ponitur in genere et habet modum inhaesionis, concedo; repugnat scientia quae in sua propria et abstractissima ratione praescindit a modo quo est in creaturis, nego. Quo pacto licebat distinguere etiam praemissam. Dicebatur notio scientiae includere notionem qualitatis. Distingue: materialiter, seu ratione finiti subiecti, cui non potest nisi inhaerere, concedo; formaliter seu ratione puri conceptus quo perfectio intellectiva exhibetur, nego. — Similia dices de generatione: repugnat Deo secundum modum quem necessario habet in corporeis, concedo; secundum abstractissimam rationem, qua origo unius ab alio potest esse sine divisione substantiae, nego.

67. — Verum pro generatione peculiaris difficultas exurgit: nam absurdum videtur in Deo ponere, quod locum habet in corporibus, implicat in spiritibus. — Respondeo per distinctionem: absurdum est aliquid proprium corporum, repugnans spiritibus, Deo tribuere univoce et includendo modum quem illa denominatio a corporibus habet, spiritibus contrarium, concedo; analogice, et excludendo illum modum, quo excluso, non

materiam dumtaxat sed et essentiam omnem ab esse distinctam praetergredi oportet, nego. Porro haec respiciunt communicationem propriae substantiae ad simile individuum constituendum; quae communicatio in corporibus per divisionem materiae fieri potest, in spiritibus propter simplicitatem repugnat; redit quodammodo, sed longe excellentiori ratione, in Deo, quia in puritate illius actus primi datur communicatio naturae, sine ulla divisione et sine multiplicatione absolutae entitatis. Igitur *communicatio naturae* sine divisione atque iteratione substantiae aequè repugnat in omni creatura; cum divisione repugnat spiritui non corpori; in Deo, ubi non est divisio et fit processio intra idem absolutum esse, reipsa existit.

Sed nonne nobiliores naturae, magis appropinquant Deo; ideoque nonne est absurdum aliquid ponere commune Deo et corporibus, quod spiritibus competere nequit? — Certe sunt similiores Deo spiritus quam corpora in ea ipsa operatione quae in Deo ratio est generationis, quaeque a corporibus abest, in quibus est generatio. Ergo dissimiliora sunt corpora, quae divisione substantiae naturam communicant; similiores sunt spiritus qui intelligunt et amant; sic enim multo melius operantur quam corpora, ac tendunt ad imitandam generationem divinam, etsi ratione accidentaliter termini formalem conceptum generationis non attingunt. Concedimus ergo similiores Deo spiritus esse quam corpora; at consequens inde acceptum sic distinguimus: ergo generatio non potest esse in Deo, quae modum habeat generationis corporeae, concedo; ergo operatio, quam propius spiritus imitantur, non habet in Deo rationem generationis, nego. Habet autem hanc rationem, quia per ipsam constituitur terminus subsistens in ipso Deo; non habet in creatis spiritibus, quia processio quae in illis est, entitatem absolute distinctam sed accidentalem constituit.

68. — Obiiciunt etiam: Quod procedit ut genitum realem relationem habeat similis naturae cum generante. Atqui vera relatio similis naturae ponit distinctam naturam. Ergo erit natura alia in Filio et in Patre. — Resp., dist. mai.: scilicet Filius ipse est similis natura, transeat; habet naturam similem,

nego. Porro esset distincta natura, si similitudo caderet in naturam ut in subiectum relationis; non autem si ipsa natura est causa et fundamentum cur personae eiusdem naturae dicantur natura similes.

Atqui videtur genitus aliud esse a generante. Omne enim genitum prius concipitur, deinde parturitur, demum adest generanti ut extra ipsum positum. Ergo et in Deo aliquid simile ponere deberemus. — Dist. cons.: analogice, et ut competere potest terminis relative oppositis, conc.; univoce, nego. Utique dicitur conceptum Verbum in Deo, prout nihil est magis intimum intelligenti quam suum intelligere, praesertim si eo ipso intelligit quia est; deinde Verbum paritur, prout in distincta persona perfectissime constituitur; adest demum Patri, ut alius sed consubstantialis. Quid his verius et clarius? Sed certe analogice cum his quae sensu percipimus, non univoce.

Atqui nullo modo videtur distinctus. Verbum enim est primo per se intellectum. Sed ipsa Essentia divina est primo per se intellecta. Ergo ipsa Essentia est Verbum. — Conc. mai.; conc. min.; dist. cons.; ergo ipsa Essentia substantia et re est idem ac Verbum, conc.: ergo Essentia ut Verbum dictum non habet relationem ad Se ut Dicentem, nego. Vel aliter: Ergo non datur Verbum aliud re ab Essentia, conc.; ergo non datur Verbum relative distinctum a principio suo, subdist.: si intellectio divina spectatur ut perfectio absoluta et non ut dicens, quin scilicet connotet relationem paternitatis, conc.; si spectatur ut dicens, seu connotans relationem paternitatis, nego.

69. — Sed in Scriptura alii quoque dicuntur filii Dei. — Resp. cum addito ac diminutione, conc.; simpliciter ac plene, nego.

Dicitur tamen Filius in ep. ad Coloss. (I, 15) *primogenitus omnis creaturae*: ergo eodem modo ac alii. — Resp. dist.: ita ut etiam dicatur Unigenitus, conc.; sine hoc, nego. Dicitur vero primogenitus ut ille ad cuius imitationem ceteri filii dicuntur, et quia constitutus est super alios, quemadmodum et veteri

consuetudine qui habebat ius primogeniturae inter fratres. Hoc tamen accipe remota quadam analogia.

Atqui Baptista dicit de Christo : *ante me factus est* (Io. 1, 27). Nequaquam certe tempore nativitatis humanae ; ergo in superiori natura ; ergo etiam secundum hanc Christus est factus. — Responde his dicere Ioannem sibi Christum esse praepositum, sicut ed ad Hebr. (1, 4) scriptum est : *melior angelis effectus*, scilicet super angelos constitutus : non referri ad tempus nativitatis.

Dicitur tamen in Actis Apost. (II, 36) : *Dominum eum et Christum fecit Deus*, aliaque sunt similia. — Sed responde ea esse dicta respectu humanitatis.

Sed legimus in Proverbiis (VIII, 22) : *Dominus possedit me* (Septuaginta habent ἐκτίσθαι, i. e. creavit) *in initio viarum suarum*, quod Sapientiae hypostaticae seu Verbo applicant Patres. Atqui id quod possidetur, sub dominio est ; quod creatur, non est Deus. Ergo Verbum non est Deus. — Conc. mai. ; dist. min. : id quod possidetur et creatur consueta apud nos significatione, non est Deus, conc. ; id quod *possidetur* titulo generationis (sicut Eva dixit de Cain ; Gn. 4, 1), et *creatur* prouti praepositur omni creaturae, non est Deus, nego. — Explico primo quoad textum. *a)* Textus hebraicus habet *qanâ*, quod est acquirere, et consequenter possidere, sive emptione, sive productione, sive generatione propria vel impropria. *b)* Vulgata habet *possedit*, quod optime respondet hebraico. *c)* Versiones graecae Symmachi, Aquilae et Theodotionis habent ἐκτίσθαι a κτάσθαι (possideo), quod optime cum nostra Vulgata concordat. *d)* Septuaginta habent ἐκτίσθαι, i. e. *creavit* (a κτίζω) ; cui concordant versiones aethiopica, arabica, syriaca, paraphrasis chaldaica et vetus latina. — Quantum vero ad interpretationem : *a)* Nonnulli, inter quos Petavius, totum intelligunt non de Filio, at de Sapientia in mundo apparente, quae hic inducitur loquens per prosopopoeiam. Difficultas eo pacto evanescit, sed aliud communiter Patres sentiunt, et nos supra diximus (18). *b)* Aliqui intelligunt de humanitate ; et tunc iterum nulla difficultas, sed non apparet cur dicatur a Deo procedens *antequam quid-*

quam faceret a principio. c) Communiter intelligitur de ipso Verbo secundum divinam naturam. Et tunc, nulla difficultas si retinetur textus hebraicus, lectio Vulgatae et versionum Symmachi, Aquilae, Theodotionis. Si vero tenetur lectio Septuaginta interpretum, verbum *creavit* in toto illo contextu intelligi debet ut idem dicens ac *praefecit omnibus creaturis*, quemadmodum Dionysius romanus, Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alex. exponunt. Scilicet hi auctores, sicut accipiunt verbum γεννᾶν (generare), ut removeant a Filio productionem ex nihilo, sicut creaturae fiunt; ita adhibent verbum κτίειν, quo significant Verbi subsistentiam, quemadmodum quod creatur substantia est, ac negent illud esse quid inane, vel etiam corruptioni et corporeae passioni subiectum.

70. — Videtur autem et secunda processio rationem generationis habere. Etenim, quisquis oritur ab alio, habet necessario ex ipsa vi processionis similitudinem cum suo principio. Ergo quicumque in Deo procedit, vi processionis Deo similis est, ideoque generatur. — Resp.: dist. mai.: habet similitudinem aliquam non necessario specificam, cons.: habet et specificam, nego; nisi aliunde constet eum procedere per generationem.

Atque omne agens agit sibi simile. Ergo vi processionis est similitudo. — Resp. similitudinem esse posse solius analogiae, per participationem perfectionis quae in causa est per se ac primo. Praeterea, ibi non est proprii nominis actio.

Atqui est similitudo specifica: aut enim procedit ut Deus aut procedit ut creatura. Non hoc alterum; ergo ut Deus. Sed Deus est perfecte in eadem natura divina. — Resp., utique et Spiritum procedere ut Deum, sed necessitate subiectiva naturae divinae in qua procedit, non necessitate formali suae processionis. Haec enim est secundum voluntatem, quae per se non facit sibi simile. Porro generatio qua communicatur filio natura patris, formaliter in suo modo includit necessitatem communicandi eandem naturam.

Atqui communicatur necessitate ipsius processionis formali eadem natura. Quod procedit naturaliter, procedit per modum

naturae, et ideo in unitatem formalem eiusdem naturae. Sed Spiritus S. naturaliter procedit a Patre, nempe ut Spiritus Patris. Ergo procedit per modum naturae, ideoque ut genitus. — Resp.: nego mai.: non enim sunt idem *naturaliter* produci, et produci *per modum naturae*. Primum importat naturalem tantum habitudinem principiati ad suum principium, quo pacto ab ipsa voluntate procedit naturalis amor suae felicitatis; alterum vero adhibetur ad significandum proprium modum, quo naturam sequuntur quae primo et per se, nullo alio praesupposito, ex necessitate, et vi solius naturae procedunt.

Atqui Sp. S. per naturae modum procedit, et probo: Si non per naturae modum, ergo per modum voluntatis. Porro quod sic procedit, libere procedit et contingenter. Hoc repugnat de Sp. S. dicere. Ergo per modum naturae. — Distinguo primam sequelam: ergo per modum voluntatis, prout naturaliter voluntas est ratio cur in Deo sit secunda processio, concedo; prout dicitur voluntate haberi quod non natura voluntatis determinat, sed liberam artem consequitur, nego.

Dicit S. Hilarius (l. de Syn.) Filium naturali nativitate processisse a Patre, creaturas voluntate. Ergo per Hilarium Sp. S. non aliter ac creaturae procederet. — Resp. et *voluntate* Hilarius intelligit liberam electionem, conc.; intelligit id quod in ipsa voluntate naturale ac necessarium est, nego.

71. — Si est in Deo duplex processio, ergo est. duplex modus procedendi. Atqui modus facit compositionem cum eo cui additur, ac praesertim si unum ab alio discernit. Ergo repugnat divinae simplicitati duplex processio. — Resp. distinguendo minorem: Facit compositionem modus qui sit qualitas vel differentia proprie specifica, conc.; qui sit prima determinatio simplicis, ac dicatur quadam comparatione similitudinis, nego. Etenim « cum dicitur in divinis processio per modum naturae vel modum voluntatis, non ponitur in Deo qualitas superaddita; sed ostenditur similitudinis cuiusdam comparatio inter processiones divinas et processiones quae sunt in rebus creatis » (de Pot. q. X. art. II ad 10^m).

Atqui nulla ratione potest Deo competere duplex modus

processionis. Nam quanto natura est perfectior, tanto per pauciora operatur. — Resp. esse unum simplicissimum re principium operandi; habere autem virtualement multiplicitatem intellectus ac voluntatis.

Atqui ab uno simplici non potest esse nisi unum. — Si non sit virtualiter multiplex, conc.; secus, nêgo.

Atqui non est nisi una processio. Etenim processio condiditur paternitati et filiationi: sunt enim hae tres proprietates personales. Sed in divinis est tantum una pateritas et una filiatio. Ergo et una processio. — Dist. mai.: condiditur ea processio quae relinquitur Spiritui Sancto, defectu nominis magis proprii, conc.; processio, quae intelligitur indifferens ad hoc ut sit vel generatio vel alius rationis, nego.

Atqui non potest esse processio certae rationis in ordine processionum, quae designari nequeat ut distincta nomine proprio, sicut nihil est in specie quod non sit in genere. — Resp. distinguendo assertum: quae designari nequeat, vel nomine omnino proprio ac formaliter suum modum designante, vel communi nomine illi relicto, loco nominis proprii, conc.; quae prima et perfecta ratione nominari debeat, nego. Cum scilicet processio substantialis in creaturis, ex quibus nomina accipimus, non sit nisi ut generatio, caremus alia notione alioque nomine proprio, quo processionem secundum amorem designemus.

3.

DE RELATIONE.

a) *Notio relationis.*

72. — Optime quidem vetus philosophia relationem posuit ut unum e realibus modis quo ens determinatur; ac certe veram entitatem ipsi ordini asseruit, quo vere ante mentis considerationem res aliqua respicit aliam. Nisi id tenuisset, illud quod formaliter *ad aliquid* dicitur, inter logicas categorias ponere debuisset, nequaquam inter entitativas. Quae duo tamen arcto nexu continentur: non enim modum entis novum mens

cogitasset, cuius notionem non a rebus accepisset; ac si reale ens in ordine positum, universaliter esset nullum vel absurdum, minime ad modum ordinis quidquam cogitasset intellectus, cuius obiectum est ens.

Est autem in rebus aliqua perfectio, quia una aliam respicit, quia certo ordine disponuntur, quia totum constituunt praeter illud quod substantiali unitate constituitur: quemadmodum bonae sunt singulae naturae a Deo conditae et optimum est universum omnia complectens: *Vidit Deus cuncta quae fecerat et erant valde bona* (Gn. 1, 31); scilicet propter ordinem rerum. Ergo ipse ordo per se perfectionem atque entitatem dicit. Realis ergo est relatio, quae *ordo unius ad aliud* definitur. — Optime inquam id perspexit vetus philosophia, quam frustra impugnant qui ens non intelligunt nisi in seipso absolute positum, et principia entis non iusta aestimatione pendunt, et relationem, quod est entium minimum, se intelligere negant. Non intelligunt nimirum quod per se stare nequit, et quod ad absolutam entitatem utique primo intellectam non reducitur.

73. — Verum theologus novum argumentum habet, quo philosophicum assertum certius faciat. Scimus christiani divinas Personas relationibus constitui. Esse relativum igitur ratio est cur in ipso Deo sit processio et sit oppositio terminorum et sit verissima eorum distinctio: est magna, est infinita veritas, in una eademque Divinitate tres constituens, qui sunt primus et alius et tertius. Et in ratione ipsius Esse absoluti, sicuti dicere debemus formalem rationem intellectus et rationem voluntatis contineri, pariter dicendum est contineri etiam formalem rationem relativi, quo non Deus alia respicit extra Se, sed quo intra Deum ipsum tres sunt qui se mutuo respiciunt, ideoque opponuntur, ideoque distinguuntur. Essentiae divinae identificatur intellectus et voluntas et omnis vera perfectio, ac denique identificatur relatio. Non id esset verum, si relatio ipsa entitatem per se non haberet. — Atqui rationes formales quae vere in absoluto Esse continentur, atque in simplicitate Actus primi absorbentur, primo non sine causa negandum est eas posse a creaturis participari, ac certe nulla est causa negandi

in iis esse relationes; deinde dicendum est secundum rationes formales, quarum una aliam non contineat, quo gradus metaphysicos excipimus, entitates distingui. Proinde, sicut relatio in Essentia divina continetur, ac sua ratione certe ab absoluto discernitur, nam absolutum unitatis dumtaxat est ratio in Deo, relatio distinctionis, ita asserimus in creatis esse relativum ab absoluto distinctum. Quod si quis legitime negaret, et nihil esse relativum praeter duos terminos vel praeter fundamentum contenderet; nullo pacto veras esse relationes in Deo, ac tantum momentum habere ut iis personae constituentur, ille intellexeret. — Putamus ergo realitatem relativae entitatis cum catholica doctrina de SS^{ma} Trinitate arcto vinculo teneri.

b) *Variae relationum species.*

74. — Quod recentiores *fundamentum* vocant relationis, ipsius relationis *causam* vocabat Angelicus, ex eaque dicebat esse dignoscendum utrum relatio realis sit, vel sit tantum in mente. Non dicimus relationem esse realem eo tantum quod reale id est in quo fundatur; nec dicimus realitatem τοῦ πρὸς τὴν in ipsa realitate fundamenti consistere; sed ex hac esse inspicendum utrum prior illa sit asserenda, utrum scilicet sit vere causa cur subiectum ad aliud referri debeat. Est autem causa relationis verae aliqua dependentia, quaecumque ea sit, subiecti quod referri dicitur ab illo cui comparatur vel refertur; quaecumque ratio cur non in omnibus subiectum eodem prorsus modo se habeat, sive sit sive non sit illud externum quocum componitur.

Fundatur relatio primo in ratione mensurae, deinde in actione et passione, denique in quantitate. Mensuram hic dicimus illud ad cuius imitationem vel conformitatem vel participationem aliud constituitur, sicut prototypon respectu imaginis, obiectum respectu scientiae, Ens primum respectu entium finitorum. In his quae mensurantur ac dependent relatio realis est; non in ipsa mensura, nisi rationis. — Contra est mutua relatio inter agens et passum, ubi agens univocum est ac motum

producit ita ut agendo ipsum quoque mutetur, vel etiam effectum producat suae virtuti respondentem vel commensuratum. Quod nempe passum ad agens referatur nimis patet; agens vero, si ita esset superioris ordinis, ut nihil in illo ex effectu sequuto mutaretur, non re ad effectum referri dicendum esset. Dubitari hic potest utrum actio praeterita maneat sufficiens ratio relationis praesentis. « Quaedam relationes (scripsit s. Thomas in III, Dist. VIII, art. V) non innascuntur ex actibus secundum quod sunt in actu, sed magis secundum quod fuerunt, sicut aliquis dicitur pater, postquam ex actione est effectus consequutus. Et tales relationes fundantur super id quod in agente ex actione relinquitur, sive sit dispositio, sive sit habitus, sive aliquod ius aut potestas, sive quidquid aliud est huiusmodi ». Quamdiu tamen idem manet agens, a quo processit effectus, ipsa necessitas ab illo repetendi quod per ipsum factum est, videtur sufficere ut dicatur aliquid manere ex praeterita actione, et vera relatio habeatur. — Nihil addimus de relationibus quantitatem consequentibus secundum excessum vel aequalitatem, numerum et unitatem, positionem ac distantiam: quae certe inter ipsas relationes sunt minimae, utpote nullam fere dependentiam subiecti a termino supponentes.

c) *Requisita ad realem relationem.*

75. — Exigit relatio, ad hoc ut realiter existat, *primo* reale subiectum, quod referatur; *deinde* veram in ipso causam cur referatur; *tertio* vere existentem distinctumque terminum.

Defectu prioris, non est realis relatio naturae abstractae ad substantias individuas; defectu alteriusrequisiti, non est vera relatio Dei ad creaturas; defectu tertii, non est realis relatio filii ad patrem qui non amplius vivit neque agentis ad effectus possibiles nondum in se positos. Defectu tandem distinctionis, non est eiusdem ad semetipsum realis ordo, etiamsi cogitetur ab intellectu bis idem sumentem.

Distinctio specifica relationum accipienda est ab earum causa vel fundamento, comparate ad terminum; fit enim ut

eadem positione aliquid sit supra unum et infra aliud. Distinctio autem numerica a subiecto est, non a termino. Scilicet in eadem specie non multiplicantur relationes pro multitudine terminorum, quos idem eodem pacto respicit, atque una similitudine sum ego similis cunctorum hominum. Ratio est quod non in eodem subiecto multae formae eiusdem rationis esse queunt; quum unitas formalis ab ipsa ratione formae, unitas individualis ab ipso subiecto sumenda sit. — Posita in subiecto causa relationis, seu posito fundamento, puta actione generativa, vel certa mensura, incipere potest vel perire relatio, surgente vel pereunte termino, sine ulla subiecti absoluta mutatione. Quaerenti autem quaenam sit huius relativae entitatis causa efficiens, respondemus non aliam illam esse ab agentibus quae effecerunt ut essent subiectum ac terminus, ex quibus relatio exsurgit, sicut proprietas substantiam sequitur, sicut est a generante motus corporis naturalis. — Hoc autem ut entitas relativa et a subiecto et a fundamento et etiam pendeat a termino extra posito, efficit minimam inter omnes esse hanc entitatem; quae exiguitas plures movit ad relationem amandam inter secundas intentiones, sive entia rationis.

d) *Relationis proprietates.*

76. — Hoc ipsum vero quod relativorum ratio formalis per ordinem ad aliquid extra positum definitur, ratio est et quod revera concipiatur interdum relatio quin re existat, et quod eadem ad modum existendi supra modum sublimem surgere possit. — Singulare nimirum est ut hoc praedicamentum non formaliter designetur per ipsum modum quo habet esse. Dividunt enim praedicamenta ens cuius actus est esse, ac dicunt quo pacto unumquodque suum esse habeat. Unde fit ut si qua ratio formalis perfectionis alicuius ab eo modo praescindat, maneat sub genere quamdiu modum illum servat, eximatur generi si modum accipit diversum. Exemplo sint scientia, virtus, quae necessitate subiectiva in omni finita natura nonnisi inhaerere queunt; per se autem infinitatis sunt capaces et in Deo subsistunt. Di-

centi igitur non posse scientiam subsistere, quia species servat notam genericam, quae hic qualitas est, responde scientiam huic generi subesse necessitate tantum finiti subiecti, non vero quia talis inhaesio suam formalem rationem ingrediatur. — Haec inhaesio tamen rationem ipsam praedicamenti constituebat. Qualitas enim est quae substantiam secundo actu formali disponit. Quantitas pariter est in subiecto ut consequens materiam et molem metitur. Non hoc dicit relatio, quae ut ordo ad aliud intelligitur et est. Utique hic ordo, ut est in qualibet finita natura, necessario inhaeret: dicit enim rationem entis aliam ab absoluta: porro ubicumque esse ab essentia distinguitur, mutata ratione formali, etiam esse atque ens multiplicantur. Verum non hoc exprimit ipsa notio relativi; quae inter ceteras categorias unica exceptio est. Neque huic exceptioni similem eam dicas, qua alias quantitatem asserimus rite concipi, quin actu inhaereat substantiae. Quantitas enim, si non actualement inhaesione necessario dicit, certe exigitivam includit; nec nisi magno portento divinae virtutis naturam exsuperantis seiuncta est in Eucharistia. Nihil tale dicimus de relatione; quae, si in creaturis est, non nisi inesse potest, neque ullo miraculo sine subiecto substineri poterit; sed quae formali notione non includit ordinem ad subiectum: quapropter non erit absonum ut, servata eadem notione, ordo ad subiectum sit alius quam qui in creaturis sequitur finitatem entis ac distinctionem essentiae ab esse.

e) *De relatione rationis.*

77. — Aliquando igitur ea ratio relativi concipitur (non inquam asseritur vel iudicatur exsistere) in aliquo subiecto, quin ipsi revera insit; nempe est relatio rationis, cuius esse obiectivum est tantummodo in mente. « Ea enim quae sunt aliorum generum ex ipsa ratione sui generis habent quod sint res naturae, sicut quantitas ex ratione quantitatis et qualitas ex ratione qualitatis: sed relationes non habent quod sint res naturae ex ratione respectus ad alterum. Inveniuntur enim quidam respectus qui non sunt reales, sed rationis tantum, sicut scibile refertur

ad scientiam, non aliqua reali relatione in scibili existente, sed potius qua scientia, refertur ad ipsum » (Quodl. I. art. II). Quod quidem dupliciter potest contingere. « Uno modo secundum quod ordo est adinventus per intellectum et attributus ei quod relative dicitur: et huiusmodi sunt relationes quae attribuuntur ab intellectu rebus intellectis prout sunt intellectae, sicut relatio generis et speciei: has enim relationes ratio adinvenit considerando ordinem eius quod est in intellectu ad res quae sunt extra, vel etiam ordinem intellectuum ad invicem. Alio modo secundum quod huiusmodi relationes consequuntur modum intelligendi; videlicet quando intellectus intelligit aliquid in ordine ad aliud, licet illum ordinem intellectus non adinveniat, sed concipiat ex quadam necessitate modi quem habet in intelligendo. Et huiusmodi relationes intellectus non attribuit ei quod est in intellectu, sed ei quod est in re. Et hoc quidem contingit, secundum quod *aliqua non habentia secundum se ordinem, ordinate intelliguntur, licet intellectus non intelligat ea habere ordinem, quia sic esset falsus* » (q. VII de Pot. art. XI). Possum igitur sine falsitate, non asserere relationem quae non est, sed accipere comparate ad aliud id quod revera ab illo non dependet, neque habet quo entitative referatur, qui nullo modo illius gratia aliter se habet quam sine illo se haberet, sicut Deus Creator, sicut visum ab oculo, sicut scitum ab anima; et hoc modo accipiendo refero hoc ad illud in cogitatione mea, sine errore et sine mutatione conceptus formalis qui est *ordo ad aliud*. Cuius fundamentum esse solet non dependentia relati ad terminum, sed huius a priori: pendet enim creatura a Deo, visio ab objecto, scientia a scibili; unde fit ut etiam haec quae non pendet comparate ad alia necessario accipiamus. Sed absurde subiectum acciperem cum forma sibi repugnante, quemadmodum relatio ad creaturam repugnat Deo; nulla est ratio cogitandi in re absolutam perfectionem qua subiectum reipsa caret; cogitare licet relativa, etiamsi non sit in re, quia et comparatio vel ordo a mente institui potest, et quia relatio in ordine ad terminum externum concipitur.

f) *De relatione subsistente.*

78. — Ex eadem causa relatio habet ut in infinitum evehi queat. Quia scilicet minima illa entitas, quae in ordine ad aliud sita est, non proportionem ad subiectum definitur, quandam puritatem habet ab immixtione potentiae recipientis, qua fit ut non mutata sua ratione formali, fortasse subsistere valeat. *Fortasse* dicimus, quandiu non advertimus id nos a Fide doceri, ac revera in Deum ipsum relationem transferri. Ita enim est; et sicut ordo ad aliud potest obiective exsistere tantum in mente, quae ratio entis maxime accedit ad nihil; ita, quia praescindit a modo quo est in subiecto, potest cum substantia esse idem, ac propter identitatem cum ipsa per se exsistere, neque amplius inhaerere, sed subsistere. Scilicet in nota formali *esse ad*, non apparet id implicare. Frustra autem, attendendo ad finitum esse, ostenderet quis relativum semper inesse distincto subiecto; non inde concludet id etiam necessario asseri ubi esse est infinitum, absoluteque simplicitate, omnia quae ad quamcumque entis rationem pertinent, eminenter continet. Ita est; divina Essentia, quae, ut intelligens atque amans, ratio est duplicis processione, eo ipso in se rationem quoque relativi includit, efficitque ut sit in Deo principium. Quapropter duo haec praedicamenta in Deum transferuntur: *substantia* et *ad aliquid*; transferuntur secundum puras perfectasque rationes subsistendi et respiciendi intrinsecum terminum. Non tamen servant rationem generis, nec sunt amplius praedicamenta; quia primum Esse nil univoce commune habet cum aliis, et non habet rationem essentiae distinctam ab actu exercito quo est. Substantia igitur prout dicit esse perfecto modo; relatio, prout in suo conceptu modum quo in creaturis est non includit, in Deum transferri possunt. Cetera quae inhaesionem exigunt non eo perveniunt; immo si perfectiones aliquae, quae in nobis qualitates sunt, infinitatis sunt capaces, cum Deo tribuuntur, suum genus abdicant ac praedicamento eximuntur. In hoc differt relatio quae, si divina est, non utique genus habet vel quid univocum cum creatis, retinet tamen eandem notionem

qua universaliter definitur, non aiendo quo pacto sit in subiecto, sed qua ratione alium terminum respiciat.

g) *Undenam oriatur entitativa perfectio relationis.*

79. — Ex eodem fonte fluit, entitativam hic perfectionem non ex relativi formali notione, qua in aliud fertur, verum ex actu quem habet in subiecto cui tribuitur et in quo est, esse dime-tiendam. Unaquaeque enim forma habet per se rationem pro-priam, quae actualitas quaedam et perfectio est. Atqui haec ac-tualitas eatenus realem perfectionem constituit, quatenus et vere subiectum perficit et in eodem reipsa existit: existit inquam, vel ut primo illud constituens, vel ut secundo complens. Porro relatio, si formaliter spectetur, extra fertur, ita ut et sola mente fingi queat. Non igitur ex hoc capite realem illius entitatem pendimus; sed quo pacto sit in subiecto quaeramus oportet. « Ipsa relatio, ait Aquinas, aliud habet in quantum est acci-dens, et aliud habet in quantum est relatio vel ordo. In quan-tum accidens est, habet quod sit in subiecto; non autem in quantum est relatio seu ordo, sed solum quod ad aliud sit, quasi in aliud transiens et quodammodo rei relatae as-sistens. Et ita relatio est aliquid inhaerens, licet non ex hoc ipso quod est relatio; sicut et actio, ex hoc quod est actio, con-sideratur ut ab agente, in quantum vero est accidens, conside-ratur ut in subiecto agente » (de Pot. q. VII, art. IX, ad 7^m). Et quatenus actio est in subiecto, etsi a patiente in denomi-natione pendeat, profecto est agentis perfectio et realem entitatem habet. Ita ut, si ab illo fluat ut ferunt motus conditiones, que-madmodum calor ab igne effunditur, sit vere actio praedicamen-talis; si in agente non habeat successionem ullam, sed tamen aliter se habeat agens dum agit ac si non ageret, sit illius actus quidam perfectus sed a subiecto distinctus; si nullo modo quid-quam illi addat, nihil sit praeter relationem rationis. Porro de ipsa relatione analogice dicendum est, realem illam esse prout subiecto inest, eamque entitatem habere, quam in eodem su-biecto illi tribuere debemus. Secundum hoc negavimus, mul-

tiplicatis terminis, ideo multiplicari relationes eiusdem speciei in uno quod refertur. Negavimus etiam comparatione ab intellectu instituta realem relationem, constitui; at e dispositione subiecti eiusque dependentia veram relationem, quae realibus entitatibus connumerari debent, esse dignoscendam. Nemo tamen haec falso intelligat, ac si diceremus relationis actum et perfectionem in absoluta entitate consistere, vel idem esse cum fundamento seu causa ipsius. Hinc nempe iudicabimus utrum relatio vera sit, non ratione conficta. Sed cum realis asseritur, eius entitas sicut eius realitas utique pendet a fundamento, est tamen ab ipso distincta ac toto genere diversa: verus est respectus ad aliud, qui subiecto inest, et prout inest entis habet perfectionem.

80. — Inde sequitur demum formalem oppositionem relativorum posse utique in alterutro maiorem perfectionem supponere, posse etiam per se, secundum reale esse suum, diversam ponere; sed hanc diversitatem non entitative inferre secundum ordinem ad terminum extra positum, vel secundum formalitatem respectus extrinseci; at potius, immo exclusive, secundum actum quo revera subiecto inest, seu quo habet ut re existat et sit aliquid. — Iamvero, ubicumque agitur de oppositis relativis creatis, uniuscuiusque relationis suum est subiectum et suum est esse, aliud ab esse et a subiecto alterius. Igitur etiam hic, non secus ac in oppositione absolutorum, oppositio importat in utroque termino negationem entitatis quae in alio invenitur: utcumque enim exiguum, est aliud et aliud ens. Quid autem dicendum esset si dari possent oppositae relationes in unius existentiae actu convenientes? Id posse contingere ignorat ratio ac mysterium est; at non aliud ab illo quo relationes subsistentes asseruntur, sive indistinctae ab infinita Essentia; neque hoc est aliud ab illo quo in Deo ponuntur veri nominis processiones; neque hoc tandem aliud mysterium est, quam quod SS^mae Trinitatis nomine designatur. Porro, quid, inquam, de relativorum oppositione dicendum erit, si ea reipsa in una Essentia divina omnino conveniunt? Profecto oppositio efficiet ut unaquaeque e formalibus relationibus neget ipsa in se rationem formalem sibi correlativam: per hoc autem non efficiet ut non

t utriusque, sui scilicet et relationis sibi oppositae, eadem essentia, qua sunt id quod sunt, ac proinde eadem perfectio.

81.— Quidquid ergo primo accipiat ut fidei dogma, reliqua omnia necessario nectuntur. Dicit Scriptura esse Patrem et Filium in Deo. Procul dubio non ita erit accipiendum, sicut in nobis contingit duos homines esse, quibus accidentaliter relatio supervenit; quae compositio et quod esse accidentale repugnant Deo. Ergo duo sunt quorum idem est esse divinum, quique sine ullo addito duo illa nomina sibi vindicant; qui nimirum non ac distinguuntur ut Pater et Filius. Ergo toto seipso Pater est ad Filium, sicut Filius est ad Patrem. Ratione quidem aliud hoc est ab hoc quod est esse Deum; re autem, nulla est distinctio, compositio nulla. Ergo subsistit ipsa paternitas, vel ipsa filio. Idem dicas de spiratione activa vel passiva. Atqui si paternitas subsistit; primo nihil addit in re ipsi Essentiae divinae, cuius esse eadem est ipsius relationis entitas et perfectio; deinde secum infert ut identice unam, etsi oppositione reali distinctam, relationem oppositam; quum repugnet patrem esse sine filio, seu paternitatem sine filiatione, atque aliunde in se habeat subsistens quidquid pertinet ad illius constitutionem; tertio sequitur nihil esse entitativae perfectionis in alterutro ex oppositis relativis, quod in alio non sit, quum unusquisque eorum sit realiter quod ipsa divina Essentia. Quamobrem, sicut quaerenti an Filius intelligat, respondemus omnino affirmando; et quaerenti num habeat verbum, negamus; advertimus tamen eandem ipsam intellectionem Filio competere, seu melius Filium esse, quae utique et Dicens est et Verbum habet; sed ut connotans relationem principii, Pater est, ut vero connotans relationem procedentis est Filius; et sic diversa connotatione relativa ac totali perfectione absoluta intelligendi actus utriusque competit; simili prorsus pacto tota eadem entitatis perfectio, quae et absolutum et relativum complectitur, est in utroque termino qui procedit et a quo procedit. Cui non officit oppositio secundum formalem respectum; nam respectus est formaliter ad alium, perfectio entitativa est in subiecto, in creatis per participationem, in Deo per identitatem cum Essentia divina. Inde

habet evidentem veritatem sententia S. Augustini aientis: « Intelligentibus clarum est, in substantia veritatis non solum Patrem Filio non esse maiorem, sed nec ambos simul aliquid maius esse quam solum Spiritum Sanctum, aut quoslibet duos in ea Trinitate maius esse aliquid quam unum, aut omnes simul tres maius aliquid esse quam singulos » (De Trin. l. XV c. III). Cuius doctrinae ratio est quod unusquisque absolute est idem perfectissimum Esse divinum, et quod relatio formaliter dicitur ad aliquid, non aliquid.

82. — Haec omnia necessario nexu continentur, posita quacumque enunciatione qua mysterium Trinitatis asseratur. Sive enim dicimus tres esse distinctos quorum quisque Deus idem est, sive dari in Deo reales processiones, sive esse in ipso Deo oppositas relationes, sive esse tres terminos relative oppositos, sive in Deo relationes subsistere, sive demum accipimus divinam Essentiam hunc etiam perfectionis modum complecti, ut sit in Deo relatio principii et principiat, prouti operationes intellectiva et volitiva in illo summo apice perfectionis habent intrinsecum terminum, tam intimum ut nullius absolutae entitatis distinctione ab operante secernatur, tam vere procedentem ut verissima relatione suo principio opponatur; semper idem mysterium aequipollenter affirmamus, et nulla ex iis enunciationibus per se patere potest vel naturali argumento demonstrari, omnes ita invicem devinciuntur ut quaelibet ad inferendas ceteras sit satis. Quae fortasse videtur a nostra mente minus remota, postrema est, quae secundum operationem processiones affirmat. Seme his datis, quaecumque sit absoluta indistinctio, negare nequit philosophus inde sequi veri nominis relationem. At si sub quacumque forma veritas pateret, iam non esset prorsus abditum mysterium. Accepta autem per Fidem relationum in Deo veritate evidenter eae relationes subsistere dicendae sunt, et idem esse cum divina Natura, eademque divina Natura utrumque correlativum necessario contineri, ita ut ipsa Essentia unicuique termino utcumque ratione distincto et quodammodo inadaequato, re sit idem. Quodammodo inquam inadaequato, quum non ita Pater sit Deus ut non etiam sit Deus Filius: si enim alteruter ter

nus spectatur, necessario admittendus est alius etiam modus
 bsistendi in Deo per oppositam relationem.

h) *Difficultatibus fit satis.*

83. — Ex his patet obiectionum solutio.

Dicenti nimirum non posse in Deo admitti relationem,
 ae minimam per se entitatem habet, quod infinitae perfectioni
 pugnat, responde minimam esse entitatem relationis inhaerentis
 dependentis tum a subiectiva causa tum a termino exterius
 posito, atque ideo inferentis propriam existentiam suae es-
 entiae proportionatam; non autem relationis subsistentis, ideo-
 ne suo termino consubstantialis, et ab infinito Esse Dei re-
 distinctae.

Dicenti non posse intelligi relationem subsistentem, con-
 de mysterium esse in quo ipsa Trinitas consistit. Dicenti
 absurdum esse, quia ratio formalis relativi alia est a ratione
 bsistentis, responde inde sequi realem distinctionem ubi esse
 rmalibus essentiis discernitur, non ubi simplicissima actualitate
 sius Esse omnia continentur. Admiranti vero quod formalis
 tio praedicamenti audacter in Deum transferatur, suspicionem
 siice, negando genus, quo modus habendi esse determinatur,
 Deo poni, sed aiendo rationem formalem, a modo habendi
 sum esse praescindentem, Deo tribui posse. Quia vero per
 am rationem formalem, quae non subiectum respicit sed ter-
 inum, quartum supremum genus assignatur, videtur ipsum
 enus entis in Deum transferri. At profecto non ut genus trans-
 rtur, neque ut esse recipiens, neque ut praedicabile, neque
 t univocum cum relatione creata; transfertur ipsa ratio *esse*
 Z, prouti eadem formaliter manet, etsi prorsus sit alio modo,
 quemadmodum et est in Deo scientia, quae extra qualitatem
 esse potest. Discrimen est quod ratio formalis qualitatis in-
 udit inhaesionem; ratio quarti praedicamenti non includit.

Ergo erit, aiunt, relatio subsistens. — Omnino. — Atqui
 oc videtur absurdum. Prorsus enim diversa sunt *esse ad se*,
 quod est subsistentis, et *esse ad aliud* quod est relativi: re-

pugnat igitur ut sint unum. — Respondeo, repugnare unitatem, ubi secundum diversitatem formalem dividitur ens; non repugnare, ubi ipsum Esse subsistit. Non repugnat inquam identitas relativi cum absoluto, si in hoc relativum continetur; continetur autem, minime sane in ordine ad aliquid extra positum, sed in ordine ad aliquid intra Deum, prouti divina Essentia operationis vitalis terminum continet, tam plene immanentem ut nulla sit absoluta distinctio, tam vere procedentem ut relative distinguantur qui procedit et a quo procedit. — Atqui, instant, non est hoc mysterium, sed absurdum: Nam eatenus relativum potest intelligi, quatenus subiectum ac terminus praesupponuntur. Responde, id necessario intelligi ubi relatio inhaeret, non ubi per se subsistit: ubi enim subsistit quia idem est cum Esse infinito, nihil praesupponit, sed eadem ipsa constituit quae ad suum esse pertinent, terminos scilicet eorumque distinctionem et mutuum ordinem.

84. — Videtur tamen ex alio capite id esse absurdum: non enim sunt relativa sine oppositione; non est oppositio sine negatione; non est negatio sine limitatione perfectionis: auferretur saltem ab uno termino propria perfectio qua oppositus terminus constituitur: quo pacto et infinitas laeditur. — Concedimus esse oppositionem, sed propriam relativorum, qua scilicet nedum negetur perfectio oppositi absoluti, exigitur immo et asseritur perfectio correlativi. Quod si correlativum esset absoluta entitate distinctum, perfectio quaedam, etsi affirmata in alio, ab eodem subiecto excluderetur; si vero est subsistens per ipsum esse divinum, secum infert in eodem Esse quidquid ad veritatem eiusdem relativi necessario pertinet, ideoque ipsum correlativum habet consubstantiale. Nihil proinde est quod singuli termini per oppositionem alios ipsi in se negant: revera eos dicunt in eadem essentia et per idem esse subsistentes. Igitur negationem affert oppositio absoluti, conc.: oppositio relativi subdist.: simpliciter: nego: in eodem subiecto, iterum subdist. si est relatio inhaerens, conc.; si est subsistens, adhuc semel subdist.: in eodem termino secundum formalem respectum conc.; secundum esse quo terminus ipse vere est, nego: sci-

licet negatur in eodem termino oppositum *esse ad*, non negatur idem *esse in*, quo entitativa perfectio constituitur.

Tamen in Filio negatur paternitas; atqui paternitas est perfectio; ergo negatur perfectio. — Dist. mai.: negatur paternitas secundum formalem respectum principii, conc.; secundum esse quo illa paternitas est id quod est, nego: nam in Filio etiam est eadem Essentia divina, quae ut connotat relationem generantis est Pater, ut connotat relationem geniti est Filius. — Dist. min.: Paternitas est perfectio re indistincta a communi Essentia, conc.; re distincta, nego. — Ergo negatur perfectio in Filio; nego, quia et in ipso est eadem Essentia quae omnem perfectionem includit.

Ergo dicemus rationes formales Patris et Filii et Spiratio-
nis seu activae seu passivae nullam per se inferre perfectionem,
ideoque fore Deum aequè perfectum si Trinus non esset! —
Absit! Sunt illae per se perfectiones infinitae; verum non aliae
ab infinita perfectione totū Esse absoluti, quod in sua infinitate
etiam hoc (quod nesciebamus) includit, ut operationes vitales
habeat, profecto a se indistinctas, quarum ratione sunt in ipso
verae processiones et termini relative oppositi; neque amplius
verus Deus esset (hoc sola Fide scimus), si mirabilem illam vi-
tae rationem non haberet, atque ideo non Trinus esset.

i) *Relationes divinae cum divina Essentia identificantur.*

85. — Habes optimam apud A. demonstrationem relationes
in Deo sua formali ratione distingui ab Essentia absoluta, non
autem ab eadem re distingui. Intellige esse in Deo perfectiones
quae nullam perfectionem a subiecto excludunt (eas simplices
dicimus), prout revera Esse divinum in se verificat quod earum
conceptibus continetur et nominibus significatur, etsi neque con-
ceptuum creatorum modus in Deo sit neque ullus Eum adae-
quate repraesentet. Haec igitur ratio distinctionis est, quod una
est simplicissima perfectio, perfectionum simplicium diversas ra-
tiones a nobis intellectas, quin uno tantum conceptu eas nobis
exhibere valeamus, eminentiori tamen modo in se continens:

vere dicimus Deum esse sapientem et amantem et bonum et iustum et potentem, et quidquid est huiusmodi nullam entis diminutionem inferens. Sed his quae nos distinguimus unum simplicissimum respondet. Finge te notionem habere diversorum instinctuum quibus sibi provident bruta: calliditatis qua vulpis ab insidiis cavet, sagaciae qua canis venatur, artis qua castor casam exstruit; avis nidum, apis favum, formica suas caveas; et ex his seiunctim acceptis, prouti illa sunt in animalibus, surgendum tibi esse ad cognoscendum intellectum. In hoc certe illi omnes instinctus meliori modo continentur; ac dum in sensu divisi sunt, neque ullum brutum omnibus pollet, neque includunt activam in ipsis brutis ordinationem ad finem, nec dominium actus, nec reflexam conscientiam; uniuntur omnes in sola anima intellectiva, quae dirigit actum ad finem, iisque artibus aliisque innumeris operari potest. An facultas ea diversa faciendi multiplex est in intellectu? Nequaquam: huius enim obiectum formale, quod est ens, rationes sensuum proprias excedit omnes, et mentis ordo artificialis superiori modo continet singulares brutorum calliditates. Porro si notiones haberes singulis his instinctibus unice determinatas, atque inde ad rationem humanam cognoscendam transire deberes, perpetuo illas distingueres, ac tantum scires meliori et simpliciori modo eas in homine contineri. Simili quodam pacto formales perfectiones diversae in Deo continentur, sine ulla simplicitatis divinae imminutione. Ubi cumque nimirum non ipsum Esse subsistit, rationibus essentialibus ens definitur ac multiplicatur, cum in substantiarum speciebus, tum in modis accidentalibus subiecto addictis. Nullibi enim in creaturis subsistere idem est ac operari, neque intelligere idem est ac velle, neque absolute esse idem est ac se habere ad aliud. Praeter has sunt aliae necessariae distinctiones in natura corporea. Porro haec entis finiti necessitas simul imponitur finito intellectui, sicut et nobis inditus est concipiendi modus obiecto proprio nostrae mentis respondens. At nulla eiusmodi distinctio in ipso Deo, ubi ipsum Esse perfectiones omnes simplicissima actualitate absorbet; et causa distinguendi est excessus obiecti comparate ad mentem finitam, adaequatae

conceptioni de Deo efformandae prorsus impotentem. Tantum ponere possumus virtualement multiplicitatem, sicut et ratio humana continet brutorum artes; perfectiones omnes limitationem non afferentes ullam continet Deus, et singularum rationes in se verificat, et secundum illas propriarum praedicationum subiectum est; atque ita etiam recipit oppositas enunciationes, quarum singulae sunt inadaequatae, quaeque simul veritatem habent.

86 — Iamvero etiam relativi formalem rationem Esse divinum continet: minime certe relativi ad aliquid extra Deum, quod primam Causam laederet, sed relativi intra Deum, ita ut utrumque correlativum in uno eodemque absoluto Esse contineatur. Hoc est quod diximus divinam Essentiam ita esse in fine actualitatis operativae, ut terminum immanentem habeat absoluta entitate indistinctum, tam vere procedentem, ut sit realis oppositio principii ac principiati.

Male autem huc inducere voluit Scotus distinctionem formalem e natura rei; Durandus vero modum realem, quo relatio quaelibet aliquid adderet divinae Essentiae. Quae posset quis sine errore accipere, si distinctionem illam intelligeret e natura rei, scilicet ex necessitate entis finiti ac propterea nostri intellectus; si modum diceret determinationem aliquam, quae mente et conceptu additur divinae Essentiae, dum connotatur certa relatio, puta paternitas. Alio enim modo Deus subsistit ut Pater, alio ut Filius. Sed error est, sive ponatur in Deo ipso aliqua distinctio attributorum creatam cognitionem antecedens; sive ponatur modus ille ipsa re distinctus ab ipso Esse divino, quod tribus est commune. Si enim aliqua esset realis distinctio, mentis operationem praeveniens, esset pariter compositio, qua distincta unirentur: at his manifeste inducitur potentialitas et imperfectio. Non igitur relatio, magis quam cetera attributa, distingui potest a divina Essentia, utcumque oppositae relationes inter se distinguantur: sed has novimus non inter se componi, quia manent distinctae et non faciunt unum; cum Essentia vero non componuntur, quia non habent realitatem vel esse quodlibet praeter illam. Discrimen intercedit aliquod perfectiones abso-

lutas inter et relativas: quod illae comitantur Essentiam, cui-cumque tribuatur, quia Pater et Filius et Spiritus aequae sunt sapientes et potentes; hae vero secundum suam rationem non sunt communes, immo unaquaeque diversa est in singulis. Communis est essentialis perfectio, qua exigitur et qua fit ut esse relativum ad intra in Deo inveniatur, et operatio vitalis ab Essentia indistincta terminum habeat omnino immanentem vereque simul procedentem, et sit multiplex relatio subsistens, et habeant singulae totam ipsam entitatem perfectionemque infinitae Essentiae. Quia scilicet relatio ab Essentia re non distinguitur, ubi illa est, haec etiam integre sit oportet. Concedi tamen potest esse in singulis quamdam inadaequationem cum modis quibus Essentia eadem vere subsistit. Si enim spectamus Filium, omnino ille Deus est; sed modum relativum determinat, praeter quem et alius est modus divinae subsistentiae in Patre, alius in Spiritu.

87. — Quamobrem Scoto et Durando contententibus distinguere relationes ab Essentia ante mentis considerationem et ut modos ipsius Essentiae, negamus assertum. — Probantibus vero hoc pacto: Ea distinguuntur ex natura rei, vel etiam modaliter, quorum unum communicatur, alio non communicato; atqui divina Essentia communicatur, non communicata relatione; ergo ante mentis operationem vel modaliter distinguuntur; respondemus, realem hic distinctionem concludi, si quid concluditur; et vere concludi, si de absolutis entitatibus ageretur. Sed hic de relationibus. Porro quae non ipsum terminum, cui fit communicatio, primo ac per se respiciunt, cum eodem absoluto quod communicatur simul transmitti debent. At non profecto illa eadem relatio quam communicans formaliter habet ad terminum cui fit communicatio, propter hanc ipsam communicationem. Evidenter, eo quod Pater Filio dat Essentiam divinam, hanc illi dat cum omni perfectione quam includit, cum hoc quoque quod sit principium Spiritus Sancti; sed prorsus repugnat ut det illi esse principium Filii, sicut repugnat ut Pater sibi acquirat ordinem principiati ad seipsum. Et tamen, quia utraque relatio non habet esse distinctum a divino Esse, etiamsi

Filio non datur ut sit ingenitum principium, datur tamen illi tota entitativa perfectio, qua quaelibet divina relatio, sive Filii sive Patris, est ipse Deus. Propositionem illam : Si quid datur, datur quidquid re ab illo non distinguitur, sic partimur : quidquid est in illo absolutum, conc.; quidquid est relativum, subd.; non in ordine ad terminum cui datur, conc.; in ordine ad eundem terminum, praecipue secundum illam relationem, qua qui dat est dans, unde sequitur ut qui accipit sit accipiens, evidenter negandum est. Hoc est quod dicimus Patrem omnia dare Filio, praeter hoc quod est esse Patrem. Et tamen, quia haec ipsa paternitas idem esse habet, ea quoque, non *formaliter* secundum ordinem ad principiatum, sed *entitative* secundum actum quo est id quod est, nempe divinum Esse, communicatur Filio, Per idem autem Esse divinum et realis est et vere subsistit ipsa relatio formaliter accepta in utroque termino relatione opposito.

88. — Possunt etiam dicere : Relationes concipiuntur advenire Deitati : ergo ex natura rei ab ipsa distinguuntur. — Sed in nostra mente adveniunt, quia non valemus Essentiam concipere, cuius operari non aliud est ac esse, et quae, operationis gratia, immediate subsistit vel ut dicens vel ut terminus dictus, vel ut spirans vel ut procedens. Ex eo autem quod nostro modo concipimus, distinctio sequitur rationum non rerum.

Saltem, aiunt, relatio est praeter essentialem notionem divinae Naturae. — Etiam hoc negare possumus ; quatenus primo, qui Naturam illam videret, videret profecto in ipsa et relationes ad intra inclusas et necessitatem subsistendi in tribus ; deinde nos qui non videmus, scimus tamen ex fide id in Deitate contineri. Quapropter concedimus explicite non exhiberi in notione, quam homines habemus de divina Essentia, relationem ; per fidem autem novimus implicite hanc quoque ad illam pertinere.

Instant : Si Essentia et relatio non distinguuntur, quodcumque de alterutra praedicatur, de utraque praedicabitur. Atqui falsum est : nam Pater generat, Essentia non generat. Ergo re distinguuntur, — Respondeo, satis esse ad negandam se-

quellam quod ratione distinguantur. Sed etiam distinguere possumus: De utraque praedicabitur indirecte, cum addito, ratione entitativae identitatis, concedo; directe, simpliciter, formaliter, nego. Etsi enim Essentia non generat, quatenus tamen connotat relationem Patris ac determinatur ad hunc subsistendi modum, nempe est ipse Deus qui Pater est, generari dici potest. — Et hic apparet virtualis multiplicitas, qua omne simplex sub diversis rationibus diversas et fere contradictorias praedicationes recipit: non est vera contradictio, quia oppositio tantum est in diversis rationibus mente spectatis et obiecto inadaequatis.

Adhuc: Idem per suam essentiam non potest esse causa oppositorum nisi per accidens, quod in Deum non cadit. Atqui distinctio, cuius est principium relatio, opponitur unitati, cuius Essentia ratio est. Ergo relatio non potest idem esse cum divina Essentia. Concedenda hic est maior sed neganda minor: nam unitas essentiae nullo pacto opponitur distinctioni relativorum intra ipsum Deum.

Rursus: Eorum quae sunt idem, in quocumque est unum et aliud est. Si ergo Essentia et Paternitas idem sunt, in Filio utraque erit. — Distinguo: si sunt idem re et ratione conc.; si non sunt idem ratione, utrumque inerit secundum absolutam entitatem, non autem secundum id quod relative dicitur, nec secundum omnem rationem formalem. Exemplum accipe eisdem instantis quod terminat praeteritum tempus et futurum incipit. Quia diversa ratio est praeteriti et futuri, non potest dici aliquid praeteriti ad futurum pertinere, neque initium futuri esse in praeterito, illud tamen instans quod est in praeterito ut finis est in futuro ut initium. Similiter, *id quod* est paternitas; non formaliter *ipsa* paternitas, in Filio est.

Denique: Relatio et substantia totaliter differunt secundum suas rationes; ergo habent diversum esse. — Resp. hoc non sequi ubi ipsum esse subsistit, in se continens perfectiones entis omnes.

Sequitur, aiunt, quia ubi est diversa ratio, diversa est definitio; haec porro dicit *quid est esse*. — Resp. dicere quid sit

res secundum rationem intellectam, non per se dicere ipsum esse rei. Multiplex enim ratio eiusdem rei dari potest, vel quia inadaequate res exhibetur, ut si animal describerem tantum ut vivens vita organica; vel quia determinatur relative, sicut si punctum specto ut finem primae partis, deinde ut initium alterius. Notio igitur relationis non potest a nobis explicite videri in notione ipsa Essentiae absolutae, sed quamdiu non videmus relationes quoque ad intra in Dei Essentia contineri, ex hoc etiam capite inadaequate illam cognoscimus.

89. — Quod spectat ad principium identitatis comparatae, ex quo videtur deduci absurditas relationum inter se distinctarum, quae cum Essentia sunt idem, certe in sua formali veritate servandum est, quia connexum omnino cum principio contradictionis. Non enim per inductionem e rebus finitis illud tenemus, ubi nempe videmus quantitates unius mensurae aequales inter se, et formas unius rationis inter se esse similes; sed concipimus ut necessarium, statim ac cogitamus ens, de quo idem affirmare et negare non licet. Si enim B idem est ac C, si dico de A quod est B, idem est ac si dicam esse C; si hoc igitur nego, illo posito, idem affirmo et nego. Eruitur proinde e notione entis non secus ac principium contradictionis. Ergo infinitas ipsius entis efficere nequit ut identitas bene comparata sit fallax; efficit solum ut modus comparandi aliquid novi postulet. Postulat vero, eo quod infinitum *Esse* in se continet rationem absoluti primum; deinde etiam, quod inexpectatum fuit, rationem relativi ad intra. In hoc est utique mysterium quod solvi nequit; et eo ipso quod non assequimur quo pacto id fieri possit, neque videre possumus quomodo principium identitatis comparatae veritatem servet. Posito tamen eo mysterio, necesse est dicere relationes in Deo subsistere, ideoque opponi inter se formali ratione relativi, sive secundum *esse ad*, ideoque distingui; non alia autem entitate constitui quam ipsius *Esse* divini, et in hoc convenire. Secus Deus distingueretur secundum absolutas entitates, neque tritheismum effugere possemus. Igitur distinctionibus, optima analysi ab eño Autore propositis, hanc postremo addere potes: Relationes

oppositae non sunt idem inter se, secundum formalem rationem ordinis, seu respectus, sive ipsius *esse ad*, concedo: hoc enim tres constituuntur personae; non sunt idem secundum entitatem qua subsistunt, sive secundum *esse in*, quo habent ut identificentur ipsi Deo, nego. Secundum hoc nimirum dixit Christus: *Ego et Pater unum sumus* (Io. 10, 30), et invocatur Ecclesia Spiritum unum Patri cum Filio. — Quod vero infinitum Esse principium non fallat, tam magni momenti est, quam ut possimus de Deo ratiocinari, fidemque defendere adversus hostes; qui, si rationales animas habent, syllogismo, in eo principio identitatis innixo, nobiscum necessario utuntur.

4.

DE PERSONIS.

a) *De variis vocibus personam significantibus.*

90. — Tres sunt in Deo: quid tres? Labente tertio saeculo invenimus S. Hippolytum scribentem adversus Noetum, deinde Tertullianum adversus Praxeam, dictionem *personae* adhibentes, ut tres illos, quorum nomina P. et F. et Sp. S. in Scriptura traduntur, connumerarent. Sed ita eam vocem adhibent, ut ostendant se nullo pacto eiusmodi usurpationis fuisse auctores, verum pro recepta consuetudine et seipsos loqui et ab omnibus intelligi. Vetus ergo loquutio est apud Latinos, eaque optima, et melior quam quae a Graecis inducta fuit, tres hypostases asserentibus. Vox enim haec: ὑπόστασις a modo quo sunt concreta vel singularia sub natura communi tamquam in se sub illa posita, derivata est. In sua igitur significatione aliquid includit vel innuit ad modum pertinens quo creaturae sunt. Latini vero pro ὑπόστασις *substantiam* dicebant; quae dictio magis adhuc modum quo creaturae sunt, subiectique ordinem ad accidentia, inferre videbatur. Felicius autem vox *persona* non ab exsistentia creaturarum propria, sed aliunde omnino accepta est; ac deinde ad designandos singulos in rationali natura subsistentes, addita etiam libertatis propriique iuris ac domini no-

tione, transsumpta fuit. Porro quo minus verba modum quo sunt creaturae determinant, et quo magis exprimunt id quod ad perfectionem dignitatemque pertinere videatur, eo melius in Deum transferuntur. Divinae Providentiae tribuendum est quod Ecclesia Romana optima voce instructa fuit, qua diceret quid sint sub aliquo communi nomine ii tres quos in Deo profiteamur.

91. — Multus fuit praesertim S. Basilius, ut graeca loquutio *tres hypostases*, a Latinis et Romae reciperetur vel probaretur. Obsistebat S. Damasus pontifex, cum S. Hieronymo, cum ceteris in Occidente; quia *hypostasis* non aliter quam *substantia* latine reddebatur: iamvero tres *substantias* in Deo poni quis ferat? Tanto magis quod solemne illud verbum in Nicaeno Concilio receptum ὁμοούσιος latine *consubstantiale* redditum est: stetit nempe pro οὐσίᾳ *substantia*. Non potuit ergo multiplex dici quod unicum definitum fuerat. At non putabant Latini, Aarii commentum veriti, ea falsa significatione expoliari posse graecum vocabulum ὑπόστασις quo tamen orientales libenter utebantur, ut id designarent quod secundum communem naturam in sua singularitate subsistit. Graecis vicissim vox *persona* non omnino probabatur; quia Sabellium metuebant, et vocis originem recolentes, et modum cuiusdam officii vel exhibitionis significari timentes, sicut cum dicimus ex. gr. episcopum personam gerere patris vel iudicis; nec bene noverant quo illius vocis significatio devenisset, neque eius vim bene sentiebant. Pacis sequester Nazianzenus fuit, qui vocum dissonantiam animorumque concordiam penitus agnovit; et utriusque partis defensoribus interrogatis quid sibi vellent, nec Latinos Sabellio favere nec Graecos Ario, compertum habuit et fecit. At compositionis difficultas tunc demum exsuperata fuit, cum Rufinus a verbo *subsistere* nomen *subsistentia* derivavit: et hac voce, (quam tamen ignoravit Augustinus, non bene Boetius interpretatus est, quum graecae dictioni οὐσίῳ illam respondere existimavit) paulatim introducta, habuimus quo bene graecum ὑπόστασις redderemus. *Subsistere* apud vetustiores quoque idem valuit quod *esse in se*, illud scilicet esse quod singulari integraeque substantiae competit. *Subsistentia* proinde *vel abstracte* accipitur, ut forma vocis

primo innuit, pro ipso actu quod aliquid est per se, exclusis nimis accidentibus et substantiae partibus, et sic plerumque, immo fere semper, apud s. Thomam adhibetur; *vel concrete* (non secus ac usurpari solet vox *substantia*), non pro actu quod quid subsistit, sed pro ipsa re quae subsistit, et sic designat singulare perfectum in ordine substantiae, sive illud quod perfecte et plene et per se est in rebus, vel ut singulare incommunicabile, in quacumque natura, vel ut persona in natura intellectiva. Hac ratione Rufinus primo dixisse videtur (a. 401) esse in Deo tres subsistentias: atque edixit serius (a. 649) s. Martinus Papa in Concilio Lateranensi I, *unum Deum in tribus subsistentiis* (D. 254) debere nos confiteri.

b) *Personae in Deo relatione constituuntur.*

92. — Videtur autem nullo modo persona constitui posse relatione. Persona scilicet, cum dicat aliquid in se subsistens, dicit aliquid maxime absolutum. Ergo. — Resp. distinguendo antecedens: persona dicit aliquid absolutum, ut in suo esse non dependens, et prouti absolutam entitatem, cuius ratione subsistit, necessario includit, conc.; ut non relatione distinctum, et sic positum in ultima nota formali incommunicabilitatis, subdist.: si relatio est inhaerens, conc.; si est subsistens, nego. Ergo non constituitur relatione: dist. pariter: non constituitur relatione inhaerente, concedo; subsistente, nego.

Atqui conceptus personae tum Deo tum creaturis applicatus, formalem aliquam convenientiam servare debet. Porro non servat, si in creaturis absoluta substantia, in Deo ipsa relatione, toto genere diversa, continetur. — Resp. formalem convenientiam esse in nota praecisa *distinctae subsistentiae*, non autem in *modo quo* sive subsistentia, sive adhuc magis distinctio, habetur. Hunc modum spectando, plusquam toto genere Deus a creatura distat et omnino diversus est; ratio autem praecisa subsistentis incommunicabilis vera proportionem una manet.

Haec propositio immediata est: Substantia non est relatio. Atqui persona est substantia. Ergo non est relatio. — Dist. mai.:

ubi substantia et relatio habent esse distinctum, conc.; ubi idem habent, nego. Conc. min. Dist. cons.: non est relatio praedica- mentalis, conc.; subsistens, nego.

Sed Augustino auctore (VII de Trin. c. VI), idem est Deo esse quod personam esse; et iterum: ad se dicitur persona, non ad Filium vel Spiritum Sanctum, sicut ad se dicitur Deus et magnus et bonus et iustus. Porro haec omnia absoluta sunt, non relativa. Ergo et persona absolute dicitur atque est. — Respondeo in iis Augustinum magis attendisse ad notam personae quae in subsistentia consistit, minus ad aliam quae dicit incommunicabilitatem. Certe divinae relationes non personas constituerent, nisi subsisterent; sed sua formali ratione atque inde surgente oppositione distinguunt et multiplicant et unamquamque personam in singulari proprietate constituunt. Nomen scilicet a nobis translatus est in Deum; in nobis vero ipsa singularis subsistentia primo percipitur. Ideo hoc Augustinus primo spectabat. Deinde etiam in Deo, suppositione determinata ac fere materiali, persona relatio est; formaliter importat aliquod subsistens. Formaliter igitur *ad se* dicitur persona.

Relatio est distinguens, persona est quid distinctum. Ergo persona non est relatio. — Dist. antec.: Relatio est distinguens, non aliud a relato distincto, conc.; aliud ab ipso, nego. Ergo persona non significatur ut formalis relatio, conc.; non est realiter idem cum relatione, qua per incommunicabilem distinctionem etiam constituitur, nego.

Relationes in Deo dicuntur esse proprietates. At personae substant proprietatibus, non ipsae sunt. Ergo persona non significat relationem. — Dist. mai.: omnes prorsus et plene, nego (nam spiratio activa non est omnino proprietas); pleraeque, subdist.: indistinctae ab eo cuius sunt, conc.; distinctae, nego. Conc. min., quia persona significatur ut subsistens, ideoque ad modum subiecti substantis proprietati, etsi in Deo nihil tale verificatur. Dist. cons.: Ergo persona non significat relationem, ut haec spectatur tamquam proprietas, conc.; ut ipsa relatio subsistit, eademque essentiae ac proprietati substat, nego.

c) *Difficultates solvuntur contra trinitatem personarum.*

93. — Videtur non sine absurditate dici plures esse in Deo personas: Multiplicato enim definito, definitionis quoque partes multiplicentur necesse est. Atqui definitionem personae substantia ingreditur. Ergo erunt plures substantiae in Deo. — Respondeo vel substantiam accipi pro subsistente distincto, vel pro ipsa natura. Si primo modo accipitur, multiplicatur in Deo non secus ac persona, sed non importat nisi relationem. Si altero modo, unica natura est qua tres personae habent absolutam entitatem, ideoque non admittit multiplicationem. Eodem pacto non sunt tres dii, quia eadem Deitate unaquaeque Persona idem Deus est.

Repugnat esse plura supposita unius naturae, quando in uno est tota perfectio naturae illius. Atqui tota perfectio divinae Essentiae in uno supposito habetur. Ergo non sunt plura supposita, seu personae in Deo. — Resp.: dist. mai.: repugnat multiplicari eandem naturam, conc.; repugnat eandem subsistere in pluribus, subdist.: absolute distinctis, conc.: relative, nego. Pertinet enim ad perfectionem divini Esse ut modo iam declarato pluribus communicetur.

Repugnat multiplicari supposita, seu subsistentia, in natura illa in qua subsistens a natura nihil differt. Atqui subsistens in divina Natura nihil ab ea differt. Ergo repugnat esse in Deo plura subsistentia. — Resp.: dist. mai.: Repugnat esse plusquam unum subsistens in illo ordine in quo est omnino idem cum natura re et ratione, concedo; in ordine alio, in quo non est idem ratione, etsi est idem re, subdist.: repugnat multiplicari subsistentia absoluta, concedo; relativa, nego. — Contradist. min.: Subsistens divinum idem est cum natura, prout consideratur entitas absoluta et actus quo Personae omnes subsistunt, conc.; prout subsistens accipitur tamquam hypostasis relatione distincta idem est re et ratione, nego. — Dist. etiam cons.: repugnat esse in Deo plura subsistentia absoluta, conc.; relativa, nego.

Aliud tamen est quod videtur implicare, quia videbimus

non deberi in Deo pluraliter proferri nomina substantiva, quidquid sit de adiectivis. Atqui nomen personae substantivum est. Ergo non potest esse plurale in Deo. — Resp. distinguendo mai.: Nequit esse plurale nomen quod importat formaliter aliquid essenziale, conc.; quod significat relativum, etsi importet ut subsistens, nego. — Contradist. min. Non sequitur proinde conclusio.

94. — At si plures sunt Personae, numerus in Deum transfertur. Porro hoc repugnat, quia nulla ibi quantitas. — Resp. non transferri numerum praedicamentalem, qui addit rationem mensurae et proprie sequitur divisionem continui, ita ut per se et formaliter sistat in genere extensionis: sed transferri dumtaxat numerum respondentem unitati transcendentali, quae scilicet vagatur per omnia genera, atque enti tantum addit indivisionem. Numerus vero dicit quot sint quorum unumquodque in se manet indivisum et a ceteris distinctum, etsi cum iis collectione iunctum.

Atqui etiam numerus transcendens mensuram infert. Quilibet enim numerus est multitudo mensurata per unum. Porro in Deo nullam prorsus mensuram ponere licet. Ergo nec numerum transcendentem. — Resp. Distinguo minorem subsumptam: Mensuram habet analogice, concedo; proprie nego. Ad rat. datam dico: Quilibet numerus est multitudo mensurata per unum, quatenus vel numerus numerans qui est in mente, vel numerus in spiritualibus inventus, dicit quot sint numerata, conc.; quatenus illa comparet communī mensurae ac dicat quanta sint (quod contingit in numero praedicamentali), nego. Iamvero nulla mensura in Deo ponitur numerando Personas, quia unaquaeque eadem Divinitate subsistit, eademque perfecta est.

Erit tamen magis et minus, quod iterum implicat in Deo: tres enim Personae plures erunt quam duae. — Plures utique, sed non aliquid maius: unaquaeque enim plene est Deus. Discrimen est secundum *quot*, non secundum *quantum* entitatis et virtutis.

Sed nonne unus est pars trium? Ergo est totum et pars, quod in Deo repugnat. — Resp. dist.: unum est pars trium,

secundum numerum numerantem, qui est tantummodo in mente, conc.; in numeratis, subdist.: in ordine quantitatis, omnino, et aliquo modo in omnibus absolutis, conc.; in relativis quae habent idem esse, prout in Deo contingit, nego.

Sicut unum est indivisum, ita multitudo divisionem dicit. At in Deo non potest esse divisio. Ergo non potest in Eo esse multitudo, seu pluralitas Personarum. — Dist. mai.: Divisionem dicit, seu distinctionem, eiusdem ordinis et modi cuius est multitudo, conc.; alterius, nego. Porro in Deo nulla potest esse distinctio absolutum, sed est relativorum, et consequens est in hoc ordine pluralitas. Divisionem autem non bene asserimus, propter maximam unitatem Essentiae.

Persona est nomen rei. Atqui non sunt in Deo res plures. Ergo nec plures personae. — Concedenda est maior; sed minor distinguenda, prouti res sumitur pro aliquo absoluto, vel extenditur ad relativam realitatem. Noluit extendere Damascenus, et scripsit rem non esse nisi unam, ratione distinctam; sed pro ratione relationem intelligere debuit (1. I de Fide orthod. c. 11); contra Augustinus docuit res esse tres (I de Doctr. christ. c. V), quo pacto hic declaravimus.

95. — At si plures Personae sunt diversis relationibus constitutae, non tantum numero, sed et specie differunt, quemadmodum differunt relationes oppositae paternitatis et filiationis. Atqui novum et temerarium est in Deo ponere diversas species. Ergo non sunt plures Personae. — Respondet S. Thomas: « Licet P. et F. non distinguantur ad invicem, nisi paternitate et filiatione, non tamen oportet quod P. et F. quasi specie differant in divinis, eo quod paternitas et filiatio sunt relationes secundum speciem diversae. Non enim istae relationes se habent ad divinas personas *ut speciem dantes*, sed magis *ut supposita distinguentes et constituentes*. Illud autem, quod se habet ad personas divinas *ut speciem dans*, est natura divina, in qua F. est similis Patri. Nam generans generat sibi simile secundum speciem, non secundum personales proprietates. Sicut ergo Socrates et Plato, licet non distinguerentur ab invicem individualiter, nisi albedine et nigredine, quae sunt di-

versae qualitates secundum speciem, non tamen specie differrent, quia id quod est species albo et nigro, non est species Socrati et Platoni; ita nec sequitur quod P. et F. specie differant propter differentiam paternitatis et filiationis secundum speciem, quum non sit ibi species et genus» (q. IX del Pot. art. V ad 18um). Proinde: personae, si essent, differrent specificè, nego. Ad probationem: differunt paternitate et filiatione, concedo. Atqui hae differunt specificè; dist: formaliter ut relationes, conc.; subiective in Deo, sive prout subsistunt in divina natura, nego. Illae enim veluti essentiam determinant, quae non mutatur per relationem mente additam vel connotatam, in qua habet incommunicabilitatem. Ita differunt specificè in suo genere albedo et nigredo. At etiamsi iis tantum differrent duo homines, non ideo mutarent naturam hominis specificam.

Discrimen est, aiunt, quod albedo et nigredo non constituunt humana supposita; relationes dicuntur constituere divina. Respondeo nihil hoc referre, quia species attenditur secundum naturam, non secundum individuales determinationes naturae utcumque additas. Porro sicut eadem manet natura humana in Socrate et in Platone, etsi fingamus totam eorum individuationem albedine vel nigredine constitui; ita eadem re est divina Natura, quae diversis relationibus est haec vel illa Persona.

Postremo: Sicut Deus significat habens divinitatem, ita et Persona. Ergo si tres Personae asseruntur, pariter et tres dii. — Resp. non esse paritatem: quia persona importat incommunicabilitatem, quae in divinis per relationem habetur, unde est multiplicatio. Nomen vero *Deus* absolutam Essentiam significat.

96. — Videntur personae esse plures quam tres; nam et a Filio et a Sp. S. debent aliae procedere. Etenim unicuique supposito alicuius naturae convenit naturae proprius actus. Atqui divinae naturae competit generatio. Ergo haec et Filio competit. — Resp. dist. mai.: competit ille actus, prout natura spectatur absolute, conc.; prouti spectatur in aliquo determinato supposito, nego esse necessarium, etiamsi sit absoluta entitate distinctum; nego prorsus, si constituitur per relativam oppositionem. Nam ad naturam sensitivam quaedam sequuntur in cane,

quae non sequuntur in equo; et aliquid habuit Adam, quod non in ceteris verificatur. Omnino id patet, si suppositum subsistit praecise ut terminus processionis, quae competit divinae Naturae, et qua fit ut Pater sit ut generans, Filius ut generatus.

Atqui et Filius debet iterum generare. Nam a Patre accipit divinam naturam cum potentia generativa; secus impotens diceretur. Si potest, cur non generat? — Utique potentiam habet, sed connotat relationem termini passivi, qui exsistit ob eandem potentiam, quae esse in Patre connotans rationem principii.

Dicemusne ergo esse in Patre potentiam ut generet, in Filio ut generetur? — Nego suppositum, esse distinctionem. Potentia enim, ait Angelicus, absolutum quiddam est, et ideo non distinguitur in divinis, sicut nec bonitas, nec aliquid sic dictum. Generare vero et generari in divinis non significant aliquid absolutum, sed solam relationem. Relationes autem oppositae in uno et eodem absoluto communicant et ipsum non dividunt, sicut patet quod in P. et in F. est una Essentia: unde nec potentia distinguitur per hoc quod est ad generare et generari. Non enim etiam in creaturis oportet quod per quamcumque obiectorum distinctionem potentia distinguatur, sed tantum per differentiam formalem, et quae in eodem genere accipiatur. Similiter in divinis absolutum per relationem non distinguitur (de Pot. q. IX art. IX ad 3um).

Actio et passio in his quae agunt et patiuntur reducuntur ad diversa principia; nam agit aliquid per formam, patitur per materiam. Sed generare et generari sunt ut actio et passio. Ergo. — Resp.: dist. mai.: in actionibus transeuntibus, conc.; in immanentibus et spiritualibus, nego.

Omnis sapiens profert verbum. Atqui Filius est sapiens. — Dist. mai.: omnis sapiens ut concipiens, conc.; sapiens ut conceptum, nego. — Dist. min.: Filius est sapiens eadem sapientia qua Pater, conc.; diversa, nego. Porro sapientia Patris habet verbum, ipsum Filium.

Spiritus S. est amor quo Pater diligit Filium: alius erit

quo amat ipsum Spiritum. — Nequaquam, quia unumquodque amatur in quantum est bonum; unde cum eadem sit bonitas Patris et Filii et Spiritus Sancti, eodem amore Pater totam Trinitatem diligit.

Bonum est maxime diffusivum sui; ergo Spiritui Sancto, cui bonitas appropriatur, maximetribuendum est ut se iterum in aliam personam effundat. — Nequaquam, quia bonitas est id ad quod operatio terminatur. Primo intelligitur aliquid ut verum, deinde amatur ut bonum, et hic sistit operatio. Pariter sistunt divinae processiones in Spiritu Sancto.

97. — Videtur ex alio capite augendus numerus personarum in Deo; ex eo nimirum quod praeter tres relativas, in natura ipsa divina persona absoluta ponenda sit. Quid enim? dicemusne revelatione everti aedificium a ratione bene procedente erectum? Atqui ratio evidenter invenit ac demonstrat Deum unum personalem exsistere, cui perfecte competit subsistentia in seipso, cui competit ex ipsa puritate sui actus infinita remotio, ac proinde distinctio, ab omnibus quae praeter illum esse queunt. Ratio igitur sibi relicta evidenter probat Deum unum, personam esse absolutam. Porro quod fides habet, veritati naturaliter certae addi poterit, non opponi. Hinc patet primam, vel, ut placet, quartam personam in Deo, praeter eas quibus Patri et Filio et Spiritui S. nomen est, agnosci debere.

In hac obiectione plura tanguntur, quae sat implexae disputationi occasionem praebent. Licet ne admittere primam vel quartam in Deo personam absolutam? Si non licet, quomodo ratio in evidenti processu decipitur? Est ne vere in Deo unica absoluta subsistentia? Vel illa praeter subsistentias relativas admittenda est?

98. — Ad primum respondemus personam ullam praeter tres, quarum nomina sancta sunt, prorsus in Deo admitti non posse. Hoc habet professio catholicae fidei, quam in Concilio Lateranensi IV tradidit Innocentius III, cum dixit: « Nos autem, sacro approbante Concilio, credimus et confitemur... quod una quaedam summa res est... quae veraciter est P. et F. et Sp. S., tres simul personae ac sigillatim quaelibet earumdem;

et ideo in Deo solummodo *Trinitas* est, *non quaternitas*, quia quaelibet trium personarum est illa res, videlicet substantia, essentia seu natura divina » (D. 432). Scilicet non communi essentiae adduntur personae, neque illi personales relationes assistunt, sed immediate ipsa Essentia est quaecumque ex iis personis. Hoc posito, eadem Essentia absolute accepta persona non est; quo titulo caret, minime sane ob aliquam imperfectionem, qua ter persona est in P. in F. in Sp. S. Si vero ut his communis accipitur, habet sane ut per se subsistat, habet ut ab omnibus quae praeter Deum sunt distinguatur: non autem habet incommunicabilitatem, qua unica persona constituatur. Sub qua ratione Deus tres est, non est unus. Porro ut persona tres est. Ergo non est una persona; at immediate summa ea res, quae est Essentia infinita, est vel Pater, vel Filius, vel Spiritus Sanctus. Quamobrem nomen Deus, si non adhibetur ad significandam formaliter dumtaxat divinam naturam, quotiescumque stat ut subiectum cui quidquam tribuitur, supponit semper vel indistincte pro quacumque e tribus personis, vel determinate pro aliqua. Si dico: Deus est perfectissimus. significatio et suppositio ad naturam Dei referuntur. Si dico: Deus creat, supponit Deus pro qualibet e tribus, atque indistincte de singulis dico esse creatricem; si dico: Deus generat, supponit Deus pro Patre tantum. Nunquam vero supponit pro quarta persona, alia a tribus.

d) *Divinarum personarum unica est subsistentia.*

99. — Sed negamus ne hoc ipso in Deo subsistentiam absolutam? Nequaquam sane, quamdiu cum Angelico Magistro loqui volumus. Tamen, ne sit in verbis inutilis ac damnosa disputatio, ad eorum significationem attendendum est. Ut enim superius narravimus, earum vocum οὐσία, ὑπόστασις, sive *essentia* et *substantia* vel *subsistentia*, varia fortuna fuit; et aliud est quod suggerit dictionum origo, aliud quod tulit usus. Quia igitur graecum vocabulum ὑπόστασις, quod graeci pro substantia singulari adhibere consueverunt, et ut maxime proprium

divinis personis applicandum censuerunt, latine *substantia* vel melius deinde *subsistentia* redditum est; abiecta prima voce *substantia*, quae nullo pacto multiplex in Deo affirmari potuit, alia, scilicet *subsistentia*, retenta est, ac tres esse in Deo hypostases sive subsistentias dictum fuit. Scilicet multorum consuetudo effecit ut omnino idem essent apud Latinos *persona*, *hypostasis*, *subsistentia*. Ea data interpretatione, quae tamen, tum hic in quaestione de Trinitate, tum alibi cum de Incarnatione agitur, fastidiosam confusionem ingerit, non licet profecto in Deo ponere sive asserere absolutam subsistentiam, et omnino dicendum est tres esse relativas, non aliam. — Atqui non omnes hoc modo vocis genuinam vim oblivisci potuerunt; non est oblitus Suaresius (de Deo Trino disp. IV sect. XI), cum aliis qui eum sequuntur; non est praesertim oblitus S. Thomas. Subsistentiam et subsistere et subsistens, sexcenties ille in suis operibus nominat; neque unquam aliud intelligendo, quam quod ab initio declaravit, cum earum vocum significationem in commentariis Sententiarum assignavit (I Dist. XXIII q. I art. I), idemque iterum in Summa (I p. q. XXIX art. II) compendiose tradidit. Scilicet « *subsistere* dicit determinatum modum essendi, prout aliquid est per se, non in alio sicut accidens. *Esse* dicit quod est commune omnibus generibus; sed *subsistere* et *substare* id quod est proprium primo praedicamento, secundum duo quae sibi conveniunt, quod scilicet sit ens in se completum, et iterum quod substernatur accidentibus ». Hoc igitur est subsistere apud S. Thomam quod habere esse in se, sive eo modo esse qui competit perfectae substantiae: non igitur accidentia, non quae actu participant esse totius, vel entitas quae traheatur ad alienum esse, subsistunt: reipsa subsistunt, prout actu habent proprium esse quo sunt, et animae humanae seiunctae a corpore, etsi natae integrum hominem cum corpore constituere, et dimensiones eucharisticae, etsi postulant subiecto inhaerere. Actu tamen per se sunt, eoque pacto subsistunt; quin quidquam habeant, quo ad personae rationem accedant. — His positis patet absolutam subsistentiae perfectionem, si Aquinatis utemur idiomate, Deo esse tribuendam: ipse actus est, quo

infinitus Actus subsistit, seu quo est ipsum Esse absolutum. In hac simplicissima actualitate, et divina Essentia, et perfectiones omnes, ipsaeque relationes quibus Personae tres discernuntur, omnino continentur. Quamobrem nec Personae alio actu subsistunt; neque, in eodem sermone permanentes, tres esse relativas subsistentias concedere debemus, quamquam et alia verborum vi hoc recte asseri, prorsus fatemur. Recte nimirum tres subsistentias relativas ponimus, si tres dari in Deo relatione constitutas personas iis verbis unice affirmamus. *At si nomine subsistentiae actum quo aliquid est per se, cum Aquinate intelligimus, tres in Deo subsistentias, quibus relationes sint vel subsistant, admittere recusamus.*

100. — Hanc doctrinam tradidit S. Thomas cum scripsit: « Non est concedendum quod aliquid absolutum in divinis multiplicetur, sicut quidam dicunt quod in divinis est duplex esse, essentiale et personale: omne enim esse in divinis essentiale est, nec persona est nisi per esse essentiae » (de Pot. q. II, art. VI). Sed in Deo « ipsa essentia subsistens est, unde ei secundum se debetur esse; immo ipsa est suum esse subsistens » (in III Dist. VI, q. II, art. I). Et in creaturis profecto singularia supposita efficiunt ut communis natura in ipsis realitatem habeat; contra « supposita divinae naturae non sunt principium subsistendi divinae essentiae; ipsa enim divina essentia est secundum se subsistens » (IX de Pot. art. V ad 13). — Animadvertite autem non hic requiri existentiam relativam distinctam ab absoluta, quum agatur de relationibus, quae ideo subsistunt quia cum essentia idem sunt; non de inhaerentibus, quae a subiecto aliud esse habeant. — Neque etiam existentia sive subsistentia requiritur, eo quod, si Pater per esse absolutum subsisteret, ad se, non ad Filium diceretur, quod est contra rationem Patris; quia reponimus utique Patrem ad se dici, quod etiam S. Augustinus scribebat, prouti spectatur unum et idem cum divina Essentia, minime vero prout relative distinguitur a Filio suo, qua ratione persona est. — Dicenti autem esse in Deo tres entitates actuales, ideoque subsistentias tres, repone entitates illas relativas eadem actualitate absoluta subsistere, ne-

quaquam distincta; esse autem distinctionem sola relatione constitutam, quae Essentiae communi identificatur. — Et nihil faciunt testimonia ab adversariis allata Athanasii, Cyrilli Alexandrini, Ioannis Damasceni, dicentium: Unum Deum in tribus subsistentiis praedicamus; Unam agnoscimus Deitatis naturam, quae in tribus subsistentiis propriis subsistit; Filius propriam habet subsistentiam praeter eam quae Patris est; sunt enim: Tres subsistentiae, idest tres hypostases (GONET, *Manuale thomistarum*, tract. VI, c. V, § IV): nam apud Graecos subsistentia idem omnino est ac personalitas abstracte, vel hypostasis seu persona concrete; atque eadem significatione aliquando Latini eadem voce usi sunt. Postquam enim agnitum est *hypostases* graece vocari quos latine personas dicimus, ac simul ea vox non amplius *substantia* sed *subsistentia* reddita est, sponte evenit ut non aliter quam tres hypostases tres subsistentiae dicerentur. Ergo nihil efficiunt contra nos allata testimonia, quibus simpliciter tres personae asseruntur, et irrita emphasis est, qua Gonetus ea tam perspicua suae menti dixit, « ut nullis effugiorum nebulis valeant obscurari »: clarissime enim edicunt mysterium quod credimus; nihil pertinent ad scholasticam opinionem qua quis subsistentiam ab ipso esse secernat, et relativum modum ab absoluto in Deo ipso re distinguere velit.

101. — Frustra etiam dicunt requiri ad multiplicationem concreti, cuiusmodi persona est, multiplicationem formae, quae respectu personae subsistentia est: quamobrem, si unica in Deo subsistentia esset, unica esset et persona, quod est haereticum. Nempe, sicut unicitate essentiae vetitum est ut tres deos dicamus, ita vetaret unicitas subsistentiae quominus tres subsistentes diceremus. — Verum et hic est confusio, qua duplici significatione subsistentia accipitur. Vel enim subsistentiae nomine intelligimus concrete id quod subsistit, quo pacto etiam dicimus substantiam id quod substat accidentibus (etsi forma vocabuli abstractionem potius innuat), et tunc certe tres subsistentias divinas, non secus ac tres subsistentes, et hypostases et personas, asserimus; idque sane intellexerunt Synodi occidentales, quaellam vocem usurparunt. Vel nomine subsistentiae abstracte utimur, et

tunc iterum duplex est significatio. Prima, qua subsistentia intelligitur idem ac ratio personae seu personalitas: qua ratione idem est ponere tres esse subsistentias in Deo, quod ponere tres personales formas, quae in Illo relationibus constituuntur, eoque pacto tres affirmandas esse subsistentias relativas dubitat nemo; eademque ratione, multiplicatur utique abstractum sicut concretum, forma sicut subiectum denominatum. Altera significatio est, quae perpetuo vel fere semper apud s. Thomam praevalet quae nempe subsistentiae nomen intelligitur ipse actus quo est id quod est in se et non in alio: ipsissima notio est quam ab Aquinate accepimus, neque aliam usquam ille tradit. Ita porro et non aliter loquentes, unam ponimus in Deo subsistentiam, qua Deus est et quidquid ad Deum pertinet, sive absolutum sive relativum; neque id vetat quominus relationes ipsae, quae ab illo esse communi non distinguuntur, mutuae oppositionis causa, distinguantur inter se, ideoque tres sint qui eadem subsistentia subsistunt, sicut eadem essentia sunt Deus. Repugnaret autem catholicis auribus tres substantias dicere, quia videretur omnino natura multiplex innui; non repugnat plures subsistentias asserere, quia usu factum est ut pro eodem quod est hypostasis vel suppositum vel persona subsistentia vulgo acciperetur. — Enunciationem ergo illam: multiplicato concreto, forma multiplicetur necesse est, distinguimus: quatenus forma stricte nominatur pro formali constitutione concreti, concedimus, et sic tres sunt in Deo subsistentiae, si hoc nomine non aliud quam ipsa personalitas designatur; quatenus forma sit actus quo concretum re constituitur, subdistinguimus; ubi plura habentur absoluta, concedimus; ubi distinctio sola relatione efficitur, negamus. Sic igitur divina subsistentia, qua singulae personae sunt ipse Deus, non aliud est quam divinum Esse, non aliud quam infinita Essentia.

102. — Arguit tamen iterum Gonetius, inquiens: Cum actiones non sint nisi subsistentium, et in Deo dentur non solum operationes essentielles, sed etiam notionales, ut generare et spirare, sicut datur in Deo, ut praeintellecto relationibus et personis, subsistentia absoluta, per quam constituitur *principium*

quod intelligendi, volendi, creandi: ita in Patre debet dari subsistentia relativa, per quam constituatur in ratione *principii quod generationis*; et alia in Filio, per quam una cum Patre constituatur principium quod spirationis activae; et alia in Spiritu Sancto, per quam constituatur terminus qui huiusmodi actionis; quia sicut principium quod, ita et terminus qui actionis notionalis, debet esse subsistens; sicut enim actiones, ita et passionnes aut quasi passionnes, sunt subsistentium. — Haec ille. Atqui non aliud hic nobis agnoscere videmur praeter abusum scholasticorum effatorum, quibus subiectum attributionis cum principio operationis et absolutum esse cum distinctione relativa male confunduntur. Sicut enim unica est Essentia, qua unaquaeque divinarum Personarum Deus est, ita et illa est unica entitativa ratio, non inquam causa nec reale principium, omnis divinae operationis. Non causa est nec vere principium, quia nulla est ab ipsa Essentia realis distinctio, neque in Deo quidquam ab Essentia procedit. Sed utique illa ratio est cur in Deo sint intellectio et amor, et propterea sit duplex processio, et sint relationes et sint personae. Atqui hae personae eadem intellectione eademque volitione, quae Essentia est, intelligunt et amant. Iamvero prout intellectio haec divina connotat relationem principii dicentis, Pater est; prout connotat relationem procedentis ut dicti, Verbum seu Filius est. Prout iterum divinus amor, qui indistincte Dicens Dictumque est, connotat relationem secundum amorem Spirantis, Spirator est; cui respondet Spiritus, ut opposita relatio. Ergo, sicut Angelicus nos docuit, generare et spirare non aliud sunt quam operationes intelligendi et amandi, prout connotant relationem principii: haec autem relatio nihil entitatis addit ipsi Esse absoluto. Alioquin, ut optime animadvertit Eñus Billot, si intellectionem notionalem distinguimus ab absoluta, eadem ratione et Essentiam notionalem, ut connotantem scilicet relationem, distinguere oportebit, quod novum et absurdum est. Enunciationem igitur quae asserit poni debere generantis et spirantis et spirati peculiares subsistentias, ut agentium et ut suo modo recipientis, sic distinguimus, ut verum sit tres illos distinguere et unumquemque subsistere, sed sit falsum

iis competere subsistentias distinctas, si nomine subsistentiae actus quo quidquam est in se, et non ipsa personalitas, intelligatur.

103. — Gonetus urget: Incommunicabilitas, quam dicunt Personae divinae, non est pura negatio, sed fundatur in aliquo positivo. Sed illud non potest esse aliud quam subsistentia. Ergo tres subsistentiae admittendae sunt. — Respondeo, esse procul dubio positivum fundamentum, at non aliud ab ipsis relationibus quae sua oppositione distinguuntur, etsi idem sint divinae Essentiae in qua subsistunt. Non quaerimus ergo aliquid personis adiacens, ut Gonet videtur timere, ideoque positivum illud ipsam subsistentiam esse contendit: immo ipse per hoc aliquid addit, dum nos in sola relatione quae correlative opponitur, abunde habemus quo positive et sine ullo adiacente intelligamus alium de alio non praedicabilem.

Atqui, ait ille, non satis est ad personarum distinctionem subsistentia absoluta per relationem modificata; sed ipsae relationes suas afferre debent subsistentias relativas ac sibi proprias, quae in illis fundent negationem communicabilitatis. — Respondemus male nobis sonare verbum illud, quo Essentia dicitur relatione modificata; at supponendo non aliud significari praeter connotationem determinatae relationis, dicimus nullam esse rationem audacis illius negationis: immo quid evidentius quam Patrem, eo ipso quod Pater est, alium esse a Filio suo? Mysterium est quod intra divinam Essentiam ii duo vere sint; quod vere intra Deum sit processio unius ab alio. Sed hac processione vere data, seu vere data relatione procedentis a principio, nihil est magis necessarium quam huius relationis terminos opponi ac distingui, quin aliud quidquam vel mente cogitetur vel in re ponatur.

Utique, instat rursus, requiritur subsistentia personalis, quae sit ultimus terminus; quum subsistentia absoluta, reipsa pluribus communicabilis, rationem ultimi termini habere nequeat. — Hi nobis videntur lusus verborum. Terminum quaerimus, ubi tractus est, ubi pars est; quid hic in summa simplicitate? Novimus omnes absolutam subsistentiam Dei tribus communicari; sed hi

tres subsistunt eodem actu absoluto, relativa oppositione discernuntur. Ex hoc habent et quod sint tres in eodem esse sicut in eadem essentia, et quod sint subiecta attributionum, et quod proprietates ad singulas relationes consequentes sibi vindicent. Ita etiam, si cui placet, termini sunt, ultra quos non licet procedere et nihil est quaerendum. Sunt relationes oppositione distinctae, identitate cum essentia subsistentes, et satis est.

e) *Naturalis ratio, sibi relicta ad cognitionem
Trinitatis pervenire nequit.*

104. — Quid dicendum ad illud quod recta ratio, revelationem ignorans, certo affirmaret esse unicam in Deo personam, quae a tribus fide notis distinguitur, quaeque proinde, si admitenda non est, intellectum recte procedentem fallere videtur? Dicendum primo, personalem Deum a ratione cognosci, ut in Se subsistentem atque a finitis omnibus rebus sive ab universo distinctum; et hoc profecto verissimum est. Deinde unicitatem, quae ab omni creata mente non supernaturaliter edocta affirmaretur, referri ad Esse absolutum, ad subsistentiam divinae Essentiae (quae utique *est secundum se subsistens, atque ab ipsa habent ut subsistant personales proprietates*, ut S. Thomas ait q. IX de Pot. art. V ad 13), tandem ad Deum ipsum, quem certe unicum fateri debemus. Quod autem in illa absoluta Essentia vera processio cum his quae sequuntur existat, nunquam ulli suspicio oborta esset. Neque ideo de hac re quaestio ulla foret, neque explicitae affirmationis vel negationis causa intercederet. Implicitae notio illa Dei unicam etiam personam contineret; sed quo pacto intelligeret Deum ut substantiam unicam a ceteris distinctam et per se subsistentem, esset sane erroris expers. Ab ulteriori determinatione, quod loco unius personae absolutae per eandem infinitam Naturam essent tres relativae, intellectus omnino praescinderet, nec quidquam tale suspicaretur ignorantia detentus. Quod ipse sciret ac diceret, unam esse absolutam subsistentiam, prout haec ipsum Esse importat, prorsus est verum; eandem porro subsistentiam personam dici debere,

formaliter sub ea ratione sub qua esset in mente (quae nempe distinctionem ab aliis absolutam cogitaret, relativam internam nesciret) iterum verum est; quod autem Fides addit, praeter haec positum est, iisque additur, quin ea formaliter neget. Denominationem tantum personae inexpectato modo mutat et asserit. Dicenti igitur rationem humanam falli respectu absolutae personae in Deo, reponimus; in eo falli quod neque cogitat; quod autem cogitaret, obiective deficiens esset, formaliter verum.

Idem in similibus dubitationibus, utrum sit in Deo ulla distinctio, utrum sit verbum, utrum sit Trinitas, dicere oportet. Reipsa, nisi revelatio nos moneret, eiusmodi quaestiones proposuisset nemo. At si philosophum vel iudaeum rerum fidei ignarum christianus interrogaret, ad omnia ille rectam rationem sequutus negative responderet. Non tamen ideo formalem falsitatem haberet. Etenim, secundum significationem quae ea verba apud philosophum legitime obtinerent, eo pacto respondere prorsus necessarium est. Non enim relativam distinctionem, quin absolutas entitates distinctas alias et alias, quas unice cogitaret, iure ac necessario in Deo negaret. Legitime proinde, non nisi absoluta cogitando atque dicendo, et processione et verbum et personarum multiplicitatem omnem, ratio negat. At si propterea ratio ipsa insurgit, nostramque fidem iudicare contendit, iam fines excedit suos, insolenter agit, atque omnino decipitur. Minus stulte puer falsas supputationes dixisset, quibus Leverrier e Saturni perturbato gyro Neptunum exsistere animadvertit.

105. — Ne permittas igitur turbari intellectum tuum, neque ulla argumenti specie moveri, ut Trinitatem esse rationi accessiblem suspiceris. Non enim surgit suis viribus, ullus intellectus supra modum suae naturae et supra gradum suae spiritualitatis. Atqui modus, quo creatura quaelibet est et operatur, nihil habet quo relationis distinctae sine distinctione absoluta indicium praebeat. Et quae ab intellectu finito trahi possunt, in quibus Trinitatis iam cognitae imago asseri queat, potius ad negandam quam ad ponendam Verbi vel Amoris processionem nos ducunt. Eatenus enim in nobis processio est, quatenus nova absoluta entitate opus est; porro haec requiritur quia nostra ac-

tualitas potentiae passivae immixtionem habet. Quamobrem quaecumque in creaturis Trinitatis imago sit, nullum exinde argumentum ad Trinitatem probandam trahere licebit. Tanta enim est omnis imitationis imperfectio, ut ad penitus diversam conclusionem ea potius nos ducat; praeterquam quod neque illam esse imaginem unquam sciremus. Si quis ergo argueret: Est quaedam in creatis spiritibus Trinitatis imago; atqui ab imagine ad exemplar surgere possumus; ergo Trinitatem ex creata natura colligimus; responde: dist. mai.: est imago quaedam, quam ut imaginem formaliter nunquam per nos agnosceremus, conc.; quam agnosceremus, subdist. et quae modum proprium relativae distinctionis in Deo nunquam per se innueret, iterum conc.; quae innueret, nego. — Porro ab eiusmodi imagine, quae neque agnoscitur ut imago, neque, si ut imago asseratur, ostendit quo pacto imitationem sui exemplaris referat, profecto concluditur nihil. Ergo sola ratio nunquam Trinitatem suspicaretur.

Tres tamen, aiunt, tres sunt qui mundum creant ac regunt. Ergo in mundi conditione ac regimine aliquod signum illius Trinitatis apparebit. — Non apparet; quia tres illi non cooperantur diversis actibus, ita ut unusquisque sui vestigium linquat, ut contingit cum plures causae in eundem effectum conspirant, et unaquaeque rationem signat suam. Nihil hic eiusmodi; sed una eademque operatione tres operantur; quae operatio eadem ipsissima foret, si ab una persona procederet.

Non ita, instant, non ita est: quia suo modo unaquaeque Persona in creatione operatur: Pater ut principium dat esse; Filius ut Verbum dat speciem; Spiritus, ut Amor, in finem dirigit: ecce rerum omnium sunt modus, specie, ordo, a tribus Personis. Praeterea, Pater imperat, Filius mandatum implet, Spiritus in Deum reducit: quae apud veteres legimus. — Respondeo, vix haec per quandam appropriationem dici posse, nisi etiam temperamento indigent. Neque enim imperat Pater Filio, sed suam etiam creandi communicat voluntatem. Creant vero tres, non ut sunt personae distinctae, sed ut sunt Deus communi essentia et virtute.

106. — Unde patet omnino errasse Rosminium, qui dixit Trinitatis demonstrationem, saltem post revelatum mysterium, posse a ratione inveniri. Secus, ait, quae de cognitione rerum supernarum statuit theosophia, omnino pereunt. — Resp. nullum fore detrimentum; sed frustra demonstrationem quaeri, etiam post agnitam ex fide veritatem. Hoc enim fieri posset, si tantummodo per accidens demonstratio nos lateret, ut difficilis et implexa, per se tamen non omnino naturae vires excedens. Quod contigit, ut nobis videtur, respectu creationis. Salvo meliori iudicio, nullus philosophorum, nec Plato neque Aristoteles, qui inter omnes longe eminent, materiam esse a Deo creatam asserere ausus est; tam remota fuit a communi experientia perpetuae rerum mutationis productio ex nihilo, ut hanc nullus cogitasse videatur. Materiam aeternam et improductam posuerunt; animas vero immortales Plato iterum finxit ab aeterno in astris vixisse; Aristoteles de unico intellectu in actu, cui singuli homines iunguntur, obscure loquutus est, et vitae intellectivae principium nobis extrinsecus advenire, non ex organica evolutione obtineri, dicere contentus fuit. Divino verbo edocti, cuius est sublime exordium: *In principio creavit Deus coelum et terram*, facile nos argumentum invenimus, quo eiusmodi doctrinam probemus, necessariam ostendamus. Quod enim a se existit, actualitatem maximam ac determinationem habet, quae duo materiae per se repugnant. Neque finitus spiritus increatus esse potest: si enim est a se, omnia habet quae Dei propria sunt. Praeterea, nisi materia a Deo esset, nec rationabiliter in suis formis et in agendo et patiando, a Deo pendere poneretur: multum certe divino dominio subtraheretur. Haec facile dicimus, christiani; eadem tamen et potuisset ethnicus dicere, et clare videmus haec ad naturae ordinem pertinere. — Nihil tale, cum agitur de Trinitate. Haec enim per se omnino latet, et naturae vires sua intrinseca ratione excedit, ut veri nominis mysterium; quia nimirum pertinet ad intimam vitam Dei, quae, sine ulla entitatum distinctione absoluta, relationes parit Deum ipsum. Sed contra quidquid in creaturis facit Deus, absolutam virtutem in omne ens demonstrat, et nullam internarum relationum, quas sine

absoluta distinctione neque concipere valemus, suspicionem iniicit.

107. — Exinde patet Rosminii error, et aliorum, quotquot se Trinitatis demonstrationem invenisse arbitrati sunt. Omnes nimirum eo deveniebant, ut per absolutas realitates Personas distinguerent, intellectionemque divinam modo intellectionis nostrae vellent complere. Rosminius praeterea suis notionibus Entis idealis, quae in pantheismum vergunt, doctrinam magis corrumpit. Putavit scilicet *esse initiale*, rebus omnibus commune et ab omni intellectu primo cognitum, ad Eum pertinere, ac divinum, dici debere, non per participationem; idemque esse aliquid Verbi, quod mens Patris a Verbo ipso distinguit, non realiter, sed secundum rationem. Haec illa est theosophia, quae, auctore Rosminio, nisi sit Trinitas, perit. At vident omnes quam sit absurda, et, quocumque posito, tantum non pereat quia non est. Vident etiam omnes quam in eius mente corrupta fuerit notio Verbi divini, quod etiam dixit characterem esse per baptismum animae impressum. Similiter et alii qui fecerunt rationi Trinitatem accessibilem, errarunt. Vel absolute posuerunt enim distinctas Personas, vel sabelliano dumtaxat modo. Qui enim fecundam necessario dixerunt divinam Essentiam, non nisi fecunditate nobis nota eam donare potuerunt; absolute igitur multiplicabilem. Qui divino intellectui terminum intrinsecum tribuere conati sunt, purissimae actualitatis in ordine intelligibili obliti sunt, ac terminum posuerunt quo cognitio perficeretur. Omnes vero, post rationem aliquam male inventam ad secundam personam adstruendam, in tertia penitus defecerunt. — Initio saeculi XIX Marcus Mastrofinius opus edidit de Trinitate, quo voluit hanc ratione evincere. Patrem in eo quaesivit quod Ens necessarium debet in se habere causam sui esse; unde sequitur secundum esse, qui Filius est, et exinde utriusque actionem, quae est Spiritus Sanctus. Non est opus haec aliaque magis absurda refellere: nimis patet Eum qui sua natura est non habere sui esse principium, neque habere distinctam actionem. — Guenther, medio eodem saeculo, ex eo processit quod omnis spiritus, se intelligendo, seipsum sibi op-

ponit, et sic in Deo Filius alius est a Patre; ut vero ii duo agnoscuntur aequales, surgit mutuus amor, qui tertius est. Sed mirum est, quod qui se novit, ideo se a seipso distinctum constituat. Pertinet hoc ad theoriam de cognitione creatrice, quod pantheismi idealis fundamentum est. — Recentius Schell redivit ad primum Mastrofini argumentum, quo nempe *aseitatem positivam* imaginatus est, ita ut debeat Deus dici causa sui ipsius. Ut causa intrinseca et proprie dicta Pater est, ut effectus est Filius; quomodo exhinc Spiritus exurgat, non claret. Sed et primum absurdum est: *aseitas* enim tantum dicit quod suae naturae necessitate Deus est, sive quod illius exsistentia exercita ita est necessaria, sicut nos abstracte principium contradictionis necessarium videmus. Sed effectricem causalitatem in eam inducere, tum est absurdissimum, quum nihil sit causa sui ipsius, neque antequam sit possit agere, tum in falsissimam ducit notionem Trinitatis.

108. — Assertionem hanc, Trinitatem in Deo veri nominis mysterium esse, quod ratio per se non invenit, neque etiam post revelationem suis principiis demonstrare valet, theologice certam, et oppositam negationem vel erroneam vel saltem temerariam dicimus. Ratio est quod ex ipsa Scriptura constat *profunda Dei*, quae unus scit ac revelat Spiritus Dei, distinguuntur ab iis quae manifesta sunt Dei, nempe Dei exsistentia, sempiterna quoque eius maiestate et gloria. Quid vero inter profunda Dei, non nobis nota, ponimus, si non Trinitatem ponimus, quam fortasse unicam doctrinam de ipso Deo Fides supra rationem nos edocet? Deinde est locus Evangelii, ubi dicitur unus Pater Filium cognoscere, et unus Filius, vel cui voluerit Filius revelare, cognoscere Patrem. Ergo sine revelatione Patrem et Filium cognoscit nemo. — Praeter haec atque alia e Scriptura, definitum est a Concilio Vaticano esse mysteria, quae omnino humanam rationem (immo et naturalem intellectum omnem) per se et essentialiter excedunt (D. 1795. 1816). Quodnam porro mysterium erit, si non Trinitas est, quae maxime super omnia sublimis est, ipsaque sublimitate nobis caligo est? — Praeterea Hermes et Guntherus, qui Trinitatem praesertim, inter cetera, se ratione

cognoscere iactabant, a Pio IX reprobati sunt. Leo XIII Rosminium damnavit, etsi ille assertionem suam de Trinitatis demonstratione aliquo modo temperabat, dum non sine revelatione, sed illa accepta, indirectis tantum argumentis se Trinitatem evincere posse reputaret. His porro Ecclesiae sententiis obnoxius esset, qui mysterii notionem in Trinitate minueret. — Tandem Patrum et Doctorum habemus consentientem auctoritatem. Veteres enim et Fidei unice tribuunt quod hoc sciamus, mentis subiectionem postulantes, et haereticis ex philosophia oppositas rationes trahentibus, hoc mysterium esse super omnem hominis captum, perpetuo respondent. Theologi vero *Sententias* vel *Summam theologicam* commentati, idem asserunt, ut quid certum et non singulorum opinioni permissum.

109. — His non tollitur quominus revelati dogmatis pulcherrimae assignentur rationes, quibus nempe patet divinae perfectioni illud optime convenire. Eiusmodi illae sunt, quae, si constaret esse posse id quod assumunt, rem evincerent; at positivam illorum possibilitatem ratio non videt. Et sentient omnes se reipsa non videre, modo attenderint relativa tantum distinctione et originem seu processionem, et distinctionem omnem accipi debere: porro, ni revelatio monuisset, relativas dumtaxat origines et personas cogitasset nemo. — At inquam, convenientiae rationes sunt plures. — Has seligimus: Quod *primo*, est in Deo communicatio infinita ipsius Esse. Potest utique Deus quaecumque voluerit extra Se producere; sed illa numquam in sua entitate et bonitate proportionem habebunt cum Deo, et coram Illo veluti si non essent, semper erunt. Sed abunde totum expletur quod secundum hoc optari potest, nequaquam per indefinitam rerum productionem quae potentiam exhaustire nequit, at per actu infinitam communicationem divinae Naturae, intra ipsum Deum, nullo modo multiplicata ac divisa ipsa Deitate, vere tamen posita personarum eandem Deitatem habentium, ac duarum a prima procedentium, multiplicitate. Haec est infinita infiniti Boni effusio, quae creaturis expleri nequit; haec est communicatio sine ulla unitatis laesione, sine ulla substantiae divisione, sine ulla etiam monarchiae di-

minutione. — *Secundo*, multo melius hoc pacto vita divina intelligitur. Aegre enim nos in illa operatione quae nullo modo ab ipso Esse distinguitur, et qua nulla haberetur processio, vitam concipere possemus; vitam nempe, cuius rationem in operatione immanente suo principio sed utique ab eodem elicitam, ponimus. Eminenter hoc in Deo veritatem habere, philosophus necessario affirmat; sed absurditatis potius timore quam directam veritatis apprehensione. Quam bene hic fides subvenit nobis! Ostendit nimirum, immanentiam illam, quae vix sine processione intelligitur, perfectissimae divinae operationi competere: est nimirum in Deo termini operativi verissima processio, qua terminus ille suo principio relative opponitur et constituitur Persona a Persona distincta; est immanentia summa, ob illius termini cum suo principio absolutam in divina Essentia identitatem. Ita enim vitae perfectio est intelligenda, ut quo illa est altior, quin imminuatur processionis actualitas, terminus suo principio intimior maneat. Intimior est in exordio, ex eo quod elicitur ab ipso vivente non aliunde motum ac determinationem accipiente; intimior est in fine, ut actus plenius informans substantiam, et firmiter inhaerens, et subiectum habens minus per se remotum ab ultima eiusdem actus perfectione. Facile patet qua ratione haec in vegetantibus, in sentientibus, in intelligentibus vera sint. Sed iterum in intelligentibus, minus est perfecta humana mens, quae ab initio neque se novit, et a sensibilibus pendent, et primo ac directe rationes abstractas tantum attingit, neque etiam in hac vita sui ipsius naturam intueri valet. Habet tamen cognitionem rerum, ut haec in sensibilibus qualitatibus manifestantur; habet conscientiam sui per actus proprios, quorum principium subiectumque novit. Melius Angeli, et verbum habent quo se sibi repraesentant, et species inditas possident quibus partes universi secundum proprias rationes attingunt. Multo melius igitur habent sibi congenitam cognitionem proprii obiecti, et ab omnium Creatore non a singulis naturis in cognoscendo pendent, et actum praecipuum naturalis intellectionis inseparabilem habent, ac perfectius denique fiunt intentionaliter id quod actu intelligunt. Quo vero

altius in natura spirituali assurgunt, universalioribus speciebus plura attingunt: quapropter et secundum profundiorem rationem singula intuentur, veluti accedentes ad maxime intimam entis notionem, non abstractam et communem, sed propriam unicuique rei; et firmiter sibi habent inhaerentem actum, sive actus intrinsecum terminum, qui quum plura complectatur, minus mutatur, diutius manet. Tamen et virtutem omnem et virtutis intellectivae determinationem a Deo accipiunt; et virtus ipsa et actus intellectivus et eius verbum absolute a substantia angeli distinguuntur; et superest in omnibus mutabilitas aliqua. Super omnia in infinitum extollitur Deus noster: quem, si ut philosophi conspiciamus, unum agnoscimus ab omnibus independentem, et in Se omnis cognitionis rationem habentem, et, sine ulla actualitate suae Essentiae addita, per ipsum Esse suum intellectionis et volitionis operativam formalitatem exhaurientem; si ut fideles spectamus, longe pleniori perfectionis modo viventem videmus, utpote in Se habentem, sine simplicitatis purissimique actus diminutione, processionem vitalem ac terminum a suo principio distinctum, licet summa intimitate eidem immanentem. Nonne tam pulcrum hoc est, ut necessario verum esse, cogentemque probationem exhibere videatur? Nequaquam tamen. Necessarium utique est, neque in re aliter Deus esse potest; at non ita ut necessitas nobis appareat: nesciremus enim vitalem processionem, cuius nulla in creatis imitatio, modum illum relativum sine absoluta distinctione habere posse; nesciremus absurdam non esse. — *Tertio*, revelata personarum Trinitate, Deum novimus non solitarium, immo trium verissime distinctorum beatissima societate gaudentem. Etsi enim infinitum Bonum plene sibi sufficere dicendum est; etsi praeterea plurium distinctionem, in quibus eadem substantia est, idem intellectus, voluntas eadem, homines non assequimur; credere tamen debemus tres esse qui verissime sunt alius et alius, et qui in possessione eiusdem infiniti boni maxima unitate sociantur. Exinde quanto melior intelligitur beatitudo, ubi neque unitas solitudinem, nec distinctio diversitatem ponit! Et quam intima societas illa est, ubi idem omnino bonum per identita-

tem naturae et operationis possidetur a tribus! Quam plena etiam unius in alium effusio, ubi infinitum esse communicatur ab uno, quin ille tamen communicationi praeexistat, neque ullam habeat naturae prioritatem, sed ideo ille sit quia se communicat! Quapropter totum esse Patris est ad Filium se habere; sicuti totum esse Filii est a Patre oriri; uterque totus est in hoc quod Pater se dat Filio, in hoc quod Filius a Patre quidquid est Patris accipit. Sed completur societas processionum completionem: non enim est cognitio Dei sine eiusdem infinitae Bonitatis, eadem mensura, infinito amore; quapropter non sunt neque cogitari possunt Pater et Filius intellectuali generatione, quin spiretur etiam infinitus Amor, in quo melius nos etiam beatitatem agnoscimus. Non autem ulterius est procedendum: hoc enim Amore iunguntur Pater et Filius, atque amatur ipsa divina Bonitas, quae in se sistit neque ad aliud ordinari potest; clauditur etiam ordo spiritualium operationum, quum non sit alia universalis facultas, praeter intellectum et voluntatem, quae omne ens respiciunt, ad se obiectum trahendo intellectione, obiectum proseguendo volitione. Plenius ergo multoque melius divinum gaudium intelligimus quod in Amore completur, quem Pater et Filius communiter spirant, qui veluti infiniti ignis impetu in se invicem feruntur et secum et cum illo ineffabili gaudio sociantur. Non est solitarius Deus, quo nobis tristitiae alicuius videretur imago quaedam ingeri; immo infinite gaudet in trium vere distinctorum societate beatissima.

110. — Haec atque alia, post revelatum acceptumque fide mysterium inveniri queunt, ad ostendendam veritatis convenientiam, pulcritudinem, sublimitatem. At cave ne iis efficax argumentum institui posse contendas. Quam enim communicationem infinitae essentiae diximus, non nisi absolutam sola ratione, conciperemus, eamque absurdam, ac proinde nullo modo desiderabilem nec intrinsece intelligibilem, iure diceremus. Quae vere asseritur, prorsus alius rationis et inexpectata finitae menti est. Idem de vitali processione dicas, qua termini sola relatione discernuntur. Societatem denique non requiri, ubi unum infinitatem perfectionis exhaurit, rationabiliter iudicaremus. Et hic

etiam, sicut in ceteris, quod ratio negat fieri posse, nempe infiniti multiplicationem, absolute verum fixumque manet: pluralitas per relationes, atque inde subsistentes personas, priori illi considerationi extraneum quid est. Argumenta vero si quis ita instrueret: Decet Deum ut infinite communicet ipsum esse, vel sic vivere ut habeat in Se terminum immanentem, vel habere societatis gaudium; — solveremus aientes non haec intelligi sine entitatis divinae multiplicatione, quae infinite repugnat; ac proinde iis argumentis non perfectionem sed chimaeram concludi; omne reipsa bonum simplicissimi Actus infinitate contineri, neque aliis opus esse. — Si quis vero diceret, aliud aliquid possibile esse, ut ex fide constat; ergo admitti debere; responde, admitti utique ex fide, sed sola ratione penitus ignorari, neque ante neque post revelationem illud in se possibile apparere.

f) *Pater Verbo dicit, Pater et Filius Spiritu Sancto diligunt Deum ipsum Unum ac Trinum, tum possibilia ac deum creaturas omnes.*

111. — Assertio haec occasionem praebet declarandi I quid sint actus illi *dicendi* ac *diligendi*; deinde II quid importat constructio illa cum ablativo: *dicere Verbo, diligere Spiritu Sancto*; denique III num eodem modo cognitio vel amor obiectorum diversorum influat per se in processionem Verbi vel Spiritus. Praesertim de Verbo loquemur; eadem fere ratio pro secunda processione valebit.

112. I. — Per se patet, vel extra dubitationem est, ipsum *dicere* esse actum notionalem. Porro actus notionalis a notione nuncupatur; notio autem est propria ratio cognoscendi divinam Personam. Actus igitur notionales operationem divinam exhibere debent, ut aliqua ratione propria est personae alicuius et non communis essentiae. At *primo* distinctionem omnem realem secludere oportet. Non enim est operatio in Deo quae ab ipsa Essentia distinguatur, vel quae ab ullo principio procedat: includitur autem in ipsa perfectissima actualitate subsistentis Esse.

Praeterea nulla datur actualitas quae uni Personae re competat non vero alii : etenim sola relatione distinguuntur Personae in Deo ; atqui relatio non per se operationem dicit, neque actualitatem importat ab Essentia absoluta, in qua relatio invenitur, re distinctam. Cum quo habemus etiam notiones omnes, quibus Personae distincte noscuntur, ipsas esse relationes abstracte enunciatas, praeter illam primam *ingeniti*, quae iterum ut negatio vel privatio quaedam, ad relationis genus reducitur. Hinc *tertio* sequitur actus notionales, quae Personis distinctim tribuuntur, non nisi relationem addere posse absolutae operativae actualitati, quae in Essentia divina, ut quid tribus commune, continetur. Et hoc sane postulat noster concipiendi modus, quo actiones subsistenti supposito tribuimus, nec subsistentiam in natura per se spectata, sed in individuis invenimus ; eandemque rationem, cum de Deo agimus, sponte servamus. Atqui singulare prorsus in Deo est ut communis Essentia ipsa per se subsistat, eademque singulis Personis subsistendi sit ratio ; quo fit ut simul operandi atque intelligendi atque amandi, ac si vult extra se quidquam producendi, ratio exsistat. Verum, intra Deum sistendo, duae immanentes operationes, quas ratione formali necessario distinguimus, nempe intelligere et velle, efficiunt ut in Deo sint duae processiones ; unde sequitur easdem operationes Personis illis, quae se habent ut principium, proprio iure ac modo asseri debere : Patri intellectionem, Patri et Filio amorem.

At quid addunt intellectio, ut Patri asseritur, amor ut asseritur Patri et Filio, supra intellectionem et amorem qui sunt communes, qui sunt nimirum ipsa infinita Essentia ? Nihil profecto, quod entitativam actualitatem vel perfectionem habeat ; nihil scilicet absolutum. Id vero includere debent, quod in Essentia communi formaliter non intelligitur, relativam rationem principii. Et quidquid personas constituit, relatio est ; et quidquid pertinet ad notiones relativum est ; neque actus notionales supra id quod absolutae entitatis supponunt, quidquam non relativum inferre possunt. — Quid igitur in Deo *dicere* est ? Non aliud quam divinum intelligere, sed connotando relationem

principii. Porro ita principium est Pater ut ab Ipso Verbum procedat, ut terminus intellectus. Hic terminus non aliud est profecto quam ipsa Essentia divina cum relatione principiati. Totum quod entitatis habetur, eadem est Essentia, a qua nec relatio re distinguitur et cuius gratia ipsa relatio subsistit. Neque aliud ab Essentia est intelligere, quae causa est ut sit processio. At sic acceptum idem intelligere, et ut Patri tribuitur, relationem includit ad terminum; hoc pacto est *dicere*. — Dicere nimirum est ipsum intelligere cum relatione ad Verbum. In creaturis, praeter informationem facultatis ultima actualitate intellectiva in aliquod obiectum tendente, importat productionem speciei expressae, sive imaginis in qua obiectum repraesentatur, seu verbi. In Deo totum id entitate absoluta ipsius Esse subsistentis continetur; sed terminus relative distinguitur ut dictum a dicente. Ideo Pater dicit, non alia profecto operatione quam divina intellectione, non alia actualitate quam ipsa Essentia. — Atque idem *dicere*, quod est intelligere cum relatione principii, prout refertur ad terminum dictum, cuius proprium nomen est Filius, vocatur *generare*.

Simili prorsus modo divinus amor, prouti ipsius gratia datur secunda processio, ideoque ratio est cur sint in Deo Spirator et Spiratus, connotando relationem principii, Patri et Filio necessario tribuitur. Eo pacto est actus notionalis. Nulla entitate ab Essentia distinguitur; nihil differt ab amore essentiali, nisi prouti relationem includit, qua Spiritui S. ut correlativo opponitur. Se habet igitur ad communem amorem, quo tres Personae aequae volunt et amant, sicut dicere Patris ad intelligere Deitatis; nisi quod caremus pro secunda processione nominibus propriis, quibus prima abundat. At in posita assertionem, cum enunciamus Patrem dicere, patet sermonem esse de actu notionali; idemque patet de dilectione, tum consequenter ad dictionem cum qua simul ponitur, tum ex eo quod Patri et Filio tribuitur.

113. II. — Et hic colligitur significatio constructionis illius: *dicere Verbo, diligere Spiritu Sancto*, de quo erat quae-situm alterum. Scilicet fieri nequit ut agatur de operationibus secundum Essentiam acceptis, ac si formaliter Verbo constitueretur

Pater intelligens, Pater et Filius Spiritu S. constituerentur in actualitate amandi. Intelligit et amat Deus eo ipso quo est, nec patitur divina actualitas ut in alium actum ulla sibi addita forma ducatur. Quod si aliquando Pater dictus est sapiens esse suo Verbo, eoque intelligere, vel Spiritu S. amare, abusivae loquutiones illae fuerunt, quo vel ab essentialibus ad personalia faciendus transitus innueretur, vel negaretur Deus idem fore Deus qui vere est, eaque Sapientia isque Amor qui est reipsa, seu diceretur in chimaeram evasurus, nisi Verbum et procedentem Amorem haberet.

At in personalibus sistendo, bene asseritur Pater et dicere Verbum et Verbo dicere; bene P. et F. asseruntur Spiritu S. diligere. Dicere Verbum significat hoc esse terminum intrinsecum intellectione procedentem ac fere productum; et cum productio in Deo nihil omnino sit nisi relatio principii, exclusive Verbum dicit unus Pater. Dicere autem Verbo et Spiritu diligere ad obiectum referri debet. Quodnam hoc sit et quo pacto in processione influat, tertium est quaesitum. Nunc vage et indeterminate obiectum connotando, et categorematicè accipiendo loquutiones illas *dicere Verbo, diligere Spiritu*, quaerimus quaenam huius ablativi sit propria vis. Respondet autem casus iste causalitati formali, quemadmodum formam vel actum receptum dicimus id *quo* concretum in sua natura vel in addita perfectione constituitur. Cum vero ea constructione utimur pro eo quod proprie non est forma, ab eodem saltem accipimus denominationem quasi formalem. Stricto sensu, nix albedine alba est, calore ignis valet elementa dissolvere; sed etiam superficie corporis continentis corpus aliud locatum est, indumento homo vestitus est. Cum vero sermo est de actione, quocumque principio ad illam concurrente, atque a subiecto cui tribuitur actio dependente, ipsum agens agere dicitur: pingit homo arte sua, suis digitis, pennicillo, oleis colorem inducentibus. At poterit ne denominationem agentis ab effectu accipere? Dicitur ne pictor pingere picta imagine? Nequaquam. Dicitur ne homo filium filio generare? Iterum nequaquam. Dicitur tamen intellectione intel-

ligere, sicuti dicitur arbor, idque est notissimum exemplum, florere floribus. Ut ab effectu ea loquutio ducatur, oportet nimirum quamdam ipsi subiecto informationem inde provenire, sicut a veste vestitus est homo, a floribus floret, a foliis viret arbor. Necesse est igitur ut informationem ab effectu in subiectum agens derivatam verbum exprimat; et tunc effectus ablativo casu cum verbo actionem exprimente ad illum effectum determinatam recte construitur. Duas ergo condiciones requirimus: quod ab effectu quodammodo informetur subiectum, et quod verbum non communem actionem sed ad illum effectum determinatam exprimat.

Porro operatio intellectiva productionem verbi sua natura dicit; illud enim habet ut terminum intrinsecum cuius ipsa est causa et in quo ultimam perfectionem assequitur. Ipso autem verbo informatur intelligens, ut specie a se expressa et sibi immanente; informatur, ut in ultima perfectione actus intellectivi constitutus. Similiter, amorem spectando non ut operationem ab amante elicitam, sed ut inclinationem in eo manentem ad rem amatam, eamque versus impulsionem, terminus est amativae actualitatis simulque amantem informat. Recte igitur et intelligens dicitur verbo dicere et amans amore diligere, quodcumque intellectus vel amoris obiectum est. — Sic Pater Verbo dicit, sic Pater et Filius Spiritu Sancto diligunt: non utique tamquam principio operativo, cuiusmodi in Deo est ipsa infinita Essentia, sed tamquam termino operato per operationem intelligendi atque amandi.

114. III. — Tertio nunc quaeritur de obiecto quod eo verbo vel ea dilectione attingitur. Sed hoc etiam duplici pacto explicari potest. *a)* Primo quid simpliciter illud sit quod verbo vel dilectione utcumque dicitur vel amatur: et respondendum est omne quod Deus quomodocumque cognoscit atque amat: non enim est distinctio vel successio ulla in divina operatione, et hanc thesim optime demonstrat Auctor, Eñus Billot: demonstrat data opera pro Verbo, ac suo loco idem concludit sub forma corollarii pro Spiritu S. ac dilectione. Hoc simpliciter asserit S. Th., ubi ait: Quia Deus uno actu et se et

omnia intelligit, unicum Verbum eius est expressivum non solum Patris, sed etiam creaturarum (I p. q. XXXIV art. III). Idemque docet, cum agit de Sp. S.: Sicut Pater dicit se et omnem creaturam Verbo quod genuit, in quantum Verbum genitum sufficienter repraesentat Patrem et omnem creaturam; ita diligit se et omnem creaturam Sp. S.: in quantum Sp. S. procedit ut amor bonitatis primae, secundum quam Pater amat se et omnem creaturam (q. XXXVI, art. II ad 3um).

Nec valent contra hanc veritatem difficultates quibus moti fuere Scotus, Puteanus, Vasquesius, opposcentes posterioritatem creaturarum et Spiritus Sancti, immo et Verbi iam constituti ideoque intelligibilis, respectu processione ipsius Verbi. Valeret enim obiectio, si ageretur de entitatibus absolutis ac de prioritate naturae, ut *in quo* prius aliquid alio debet intelligi constitutum, sicut causa efficiens suum effectum vel substantia suum accidens necessario praecedat. Nihil eiusmodi in Trinitate; ubi ordo originis non prioritatem ullam ponit *in quo*, sed tantum *a quo*, quin scilicet unum ante aliud vel in se poni vel recte cogitari queat. Hoc ipso quod Essentia divina, ut in se est, intelligitur, patet hoc etiam in ea contineri, quod ut intelligens et ut amans habeat processiones ac relativorum distinctionem; ut sint nimirum Dicens ac Dictum, Spirator et Spiratus; patet neque etiam natura prius esse unum quam alium, quum terminos illos nulla re ipsa secernat activitas effectiva, sed unice relatio, simul omnino utrumque, sive in re sive in ratione formali et in intellectu, extremum importans. Ut igitur concedunt omnes divinae Essentiae intellectionem rationem esse Verbi procedentis, ita evidens est per illam intellectionem Essentiam dici, prout est in se, nempe ut continentem quoque processiones binas et subsistentes relationes, integram scilicet Trinitatem. Qui proinde autumarunt non posse Verbo Verbum dici, quod esse deberet priusquam dicatur, vel adhuc minus Spiritum Sanctum, qui omnino Verbum praesupponit; mente turbati sunt consideratione realis cuiusdam effectationis, absolutaeque entitatis, effectusque suae causae posterioris, dum contra non agitur nisi de relationibus nullam prioritatem ac posterioritatem vere inferentibus,

in ipsaque Essentia omnino contentis, ac demum in eadem patentibus.

Quod autem asserimus de essentia plene intellecta ac similiter dicta per Verbum, certe extenditur ad possibilem cognitionem. In eadem nempe Essentiae intellectione ac dictione necessario continetur quod cum ipsa Essentia necessario connectitur. Porro cum infinito Actu connectitur possibilitas rerum. — Neque liceat inferre Verbum pendere a finitis naturis, vel earum esse imaginem. Non enim pendet ab iis, quorum est ex ipsa necessitate suae naturae primum exemplar, quorum proinde necessitas ab illo eodem tota est. Neque est imago eorum a quibus nec procedit, neque accipit formam, quin potius hanc illis tribuit. Immo neque ipsius Trinitatis, nec sui nec Spiritus imago est, sed Patris unius, a quo procedit. Utrumque enim ad rationem imaginis pertinet, et ut sit alicui similis, et ut ab eodem quodammodo deducatur. Unicum porro Verbi principium Pater est.

At non solum quae necessaria sunt, verum etiam creaturas, quae ita sunt ut absolute possent non esse, suo Verbo dicit Deus, idemque suo Spiritu diligit. Nil facit quod secundario, et quod absque necessitate, divina operatio illas attingit. Liberum est Deo velle ut creaturae existant; sed, hac voluntate posita, necessario scit eas esse, earumque amat bonitatem, utique secundum ordinem ad Essentiam suam primo ac per se cognitam ac dilectam. Porro non aliud important actus notionales praeter intellectum et amorem essentialem, nisi relationem, quae nihil novi ponit in absoluta operatione. Ergo omnia illa obiecta respicit Verbum dicendo, ac Spiritus diligendo. At sicut intellectus divinus, et pariter amor, nihil mutantur eo quod potius existit creatura quam non existat; ita non est in Verbo et in Spiritu nisi relatio rationis, qua respiciunt creaturas. — Iamvero per haec, integra resoluta est quaestio de re; quomobrem, postquam dixerit Verbo attingi ac diligi Spiritu Sancto Deum ipsum et creaturas, ac diversum respectum ad ipsum Deum et ad creaturas assignaverit, nihil quaerit S. Thomas.

115. — *b*) Sequiores Scholastici quaestionem de nostro modo loquendi subdiderunt, dubitantes utrum eorundem obiectorum cognitio et amor in processiones divinas influant. At in primis nullus est veri nominis influxus, nulla est dependentia, ubi non est distinctio neque est ulla potentia, sed omnimoda simplicitas atque actualitas. Nullum ergo obiectum influit revera in divinam operationem. Hanc nos concipimus ut subsequentem ad obiectum suum primum, quod respectu Dei ipsa est divina Essentia, in qua Trinitatis ratio continetur : eodem pacto dicere possumus Verbum et Spiritum S. per se procedere ex cognitione et amore Veritatis et Bonitatis infinitae, quo Personae includuntur. — Eadem cognitio necessario attingitabilia. Formaliter autem haec suam habent distinctionem, propriasque rationes, consequenter ad actum divini intellectus, ideoque ad Verbi processionem. Propterea eorum quoque suo modo factivum dixerim Verbum divinum ; et quamvis procedat per cognitionem quaeabilia discernit, causa potius est ut ea discernantur, quam ut eorum particulares rationes ipsum antecedant. Amor vero possibilium vel nullus est in Deo, vel in eo positus tantum quod complacet sibi in Bonitate iis participabili. — Est amor efficax respectu creaturarum, quas esse vult. Has attingit Verbum, ut earundem factivum, prouti scriptum est : *Dixit et facta sunt*. Sed certe idem prorsus mansisset Verbum Dei, si nullam creaturam existere voluisset Deus, nec proinde existere cognovisset. Quamobrem, etsi creaturarum cognitio et dilectio sunt eadem quae notionaliter terminantur ad Verbum et ad Spiritum, unde est quod omnia Deus suo Verbo cognoscit et Spiritu diligit, distinguendo tamen obiecta, dicemus per se procedere Verbum et Spiritum ex cognitione et amore obiecti primarii ; ad hoc concomitanter se habere obiecta secundaria ; inter haec demum, quae contingentia sunt, comprehendi utique in obiecto adaequato divinarum operationum, sed illa prorsus ab his pendere non has ab illis ; quo tantum pacto dicimus non a contingentium cognitione et amore per se ac formaliter procedere Verbum et Spiritum, qui iidem prorsus essent, si nullum contingens existeret. Procedit tamen Verbum reipsa ratione

intellectionis divinae quae omnia attingit intelligibilia; diverso autem modo diversa respicit. Similiter conclude de Spiritu.

116. — At videtur Verbum non procedere ratione intellectionis omnium quae sunt in notitia Patris. Sunt enim in hac notitia Verbum ipsum ac Spiritus. Ergo deberet Verbum a seipso procedere et a Spiritu. — Resp. hoc non recte colligi; nam aliud est procedere per cognitionem cuius obiectum sunt quaecumque intelligi possunt; aliud est ab his obiectis procedere. Verbum scilicet procedit tantummodo ab ipso Dicente, non ab iis quae dicuntur.

Videtur tamen omnium, per quorum intellectionem procedit, esse imago. Atqui non est imago sui nec Spiritus nec multo minus creaturarum. — Resp. confundi hic imaginem cum quaecumque repraesentatione. Hanc totius obiecti cogniti admittimus; non illam, nisi respectu principii a quo procedit, et in cuius similitudinem vi ipsius processionis tendit.

Atqui processio Verbi divini declarata fuit per analogiam ad intellectionem qua mens creata intelligit seipsam: ergo non procedit Verbum a Patre nisi ratione intellectionis qua Pater intelligit se. — Resp. posse haec concedi, distinguendo vim consequentis: ita ut eiusmodi intellectio divina cum Patre videat et Filium et Spiritum, et cum divina essentia videat quae necessario connectuntur, et reipsa attingat omnia ad quae libere extenditur scientia visionis, concedimus; ita ut sistat in sola cognitione primae Personae, negamus ut plane absurdum.

Sed repugnat ut sit necessaria processio ratione eorum quae contingentia sunt. Ergo non est divina processio ratione cognitionis vel amoris creaturarum. — Resp. non esse divinas processiones ratione liberae terminationis visionis et amoris Dei ad contingentia; esse autem ratione cognitionis et amoris necessarii, qui libere ad creaturas terminantur.

Atqui in notione et proprio nomine Verbi non includitur nisi relatio ad dicentem. Porro solus dicens est Pater. Ergo non ad alia relationem habet. — Dist. Mai.: non includitur nisi relatio ad dicentem tamquam ad principium, conc.; tamquam ad obiectum, nego.

Atqui etiam obiectum rationem habet principii. — Resp. in scientia quae pendet ab obiecto, transeat; in scientia quae sui obiecti est causa, nego.

Iterum, si in Verbo aliquis respectus habetur ad omnia quae intelliguntur, haec omnia per illud dicuntur. Atqui non dicitur nisi ipsum Verbum: *dicit* nimirum Pater, *dicitur* Filius. Ergo nullus est Verbi respectus ad aliud quam ad Patrem. — Dist. mai.: dicuntur ut obiectum, conc., dicuntur eo modo qui proprius est Verbi, ut scilicet procedentis et ut illius per quod intellecta dicuntur, et forte etiam ad externam prolationem ordinantur, nego. — Contradist. min. — Dist. etiam consequens, quatenus non est Verbi relatio realis nisi ad Patrem ut ad principium; ab obiecta vero est rationis dumtaxat. Etenim non pendet revera ab ipsa Essentia divina, obiecto primario, a qua non distinguitur; multo minus ab obiectis secundariis, quae pendent a divino Intellectu et Verbo Dei.

117. — At si quomodocumque Verbum dicit relationem ad creaturam, non potest intelligi Verbum quin creatura intelligatur. Atqui etiam creatura non intellecta, Verbum Patris est ac satis intelligitur. Ergo nullam prorsus relationem habet ad creaturas. — Respondeo veram fore maiorem, si relatio ad creaturam esset constitutiva Verbi, vel saltem primo et per se requisita, non autem, si tantummodo ex consequenti est et quasi per accidens, immo solius rationis est.

Atqui nec potest esse Verbi vel Spiritus relatio ad creaturas secundario et rationis tantum. Omnis enim respectus Dei ad creaturas non est nisi causae ad effectum. Atqui eiusmodi respectus communis est toti Trinitati. Ergo non est Verbi vel Spiritus seorsim spectati. — Conc. mai.; dist. min.: et tamen respectus ad creaturas potest accipi ut personalis ratione realis originis quacum sub aliqua consideratione connectitur, conc.; ita ut nullo modo ad personam referri queat, nego. — Dist. pariter cons.: Verbum non importat respectum ad creaturam secundum realem originem (idemque dicas de Spiritu), conc.; secundum quod includit aliquid absolutum (scil. repraesentationem

eorum quae sunt in notitia, vel Spiritus amorem eorum quae Deus producit), nego.

Nulla relatio est. Omne relativum vel est secundum *esse* vel secundum *dici*. Non certe primum Verbo tribui potest, cum a creaturis non pendeat. Neque est secundum *dici*: esset enim quatenus posset poni *Verbum creaturae*. Atqui hoc negat Anselmus (Monol. c. 32 ac 33). Ergo nulla prorsus est relatio Verbi ad creaturas. — Resp.: Conc. mai. — Conc. min. quoad primam partem; alteram nego. Potest vere iungi Verbum cum casu genitivo creaturae: possum enim dicere, ait S. Th., quod est Verbum creaturae, idest de creatura, non a creatura, quo sensu Anselmus negat (VI. de Verit. art. V ad 2um).

At secundum Philosophum omne relativum dicitur ad unum tantum: secus ipsa relatio, cuius esse est ad aliud se habere, multiplex evadit. Atqui Verbum relative dicitur ad Patrem. Ergo non aliud respicit. — Resp.: dist. mai.: Omne relativum dicitur ad unum tantum (vel ad plura ut conveniunt in uno) secundum nomen quod imponitur ad significandum ipsum respectum, conc.; secundum nomen significans per se aliquid ad quod respectus sequitur vel quod habet respectum adiunctum, nego. Per se ac primo Verbum refertur ad dicentem; deinde ad id quod dicitur. Nomen enim Verbi significat aliquod absolutum cum respectu adiuncto, ac si dicerem Sapientiam genitam.

Verbum, ut creaturas respicit, est earum dispositio in Deo. Atqui dispositio de creaturis in Deo essentialiter, non personaliter, dicitur. Ergo si ad creaturas comparatur Verbum, non de persona agitur. — Resp.: tr. mai.; dist. min.: dispositio simpliciter sumpta essentialiter dicitur, conc.; prout est procedens, sicut et sapientia genita, nego.

g) *Spiritus Sanctus etiam a Filio procedit.*

118. — Est et alia thesis: Si Spiritus S. a Filio non procederet, non ab illo distingueretur.

Contra hanc doctrinam sunt quaedam subtilitates. Unumquodque enim a quolibet distinguitur per id quod constituitur.

Atqui Filius filiatione constituitur; eadem ergo a Spiritu distinguatur, nulla alia accedente causa. — Resp.: Dist. mai.: Quando constitutivum unius opponitur constitutivo alterius, conc.: quando non opponitur, nego. — Contradist. min.: et tamen filiatio processioni (quo nomine altera processio designatur) non opponitur, nisi Filius sit etiam principium Spiritus, conc., et sine hoc opponeretur, nego.

Tamen alia est origo Filii, alia Spiritus: hoc sufficit ad distinctionem. — Resp.: alia est in sua formali ratione, conc.; alia est re, nisi sit^e relatio principii et principiat, nego. Eadem ratio est quae de intellectu et voluntate in Dei. Sola distinctio formalium rationum minime importat distinctionem realem, ad quam omnino exigitur oppositio relativa.

In Patre sunt generatio et activa spiratio. At generare et spirare distincta sunt; ita qui generatur et qui spiratur, ex illo uno distinguuntur. — Resp.: generatio et spiratio distinguuntur secundum rationem formalem, conc.; secundum rem, subdist: ratione tantum sui, nego: ratione terminorum, subdist: qui processione unius ab alio opponuntur, conc.; qui sine hoc, ex sola formalitate diversa processioneis, distinguerentur, nego.

Atqui formalis diversitas processionum sufficit ad procedentium distinctionem; et probo: Personae distinguuntur in Deo propter hoc quod alius et alius est originis modus. Atqui diverso modo procedunt F. et Sp. S., etiamsi hic ab illo non procedat. Ergo sine hac oppositione manet distinctio. — Respondeo totum labi argumentum, negato supposito quod ii diversi modi, quin Sp. S. a F. procedat, esse queant. — Item si dicatur: Absurdum est unam eandemque personam duabus processioneis constitui: ergo duae personae sunt, etiamsi una ab alia non sit, quarum prior filiatione alia spiratione procedit; concedendum est antecedens, sed negandum quod supponitur duas processiones admitti posse ab una Persona immediate, quin tertia oriatur ab altera. Non enim processiones re distinguuntur in Deo, nisi ratione terminorum, qui non alii sunt nisi relatione opponantur. Distinctio vero omnis, quae in Deo praeterea concipitur, non nisi in mente est.

Sed nonne per se discernuntur processio secundum naturam, quae est Filii, et processio secundum amorem, quae est Sp. S.? — Utique per se discernuntur; sed repugnat altera, nisi priorem supponat, et non daretur (reipsa neutra daretur), nisi terminus tertius a secundo originem haberet. Aliis verbis: processio secundum amorem processionem supponit secundum naturam, quae prima necessario est.

119. — Iterum videtur ex alio capite non a Filio Sp. S. procedere. Nihil enim procedit ab illo in quo quiescit. Sed Sp. S. quiescit in Filio. Dicitur enim in legenda S. Andreae: Pax vobis et universis qui credunt in unum Deum Patrem, et unicum Filium eius Iesum Christum, et in verum Sp. S. procedentem ex Patre, in Filio permanentem. Ergo Sp. S. non procedit a Filio. — Resp.: Dist. mai.: Nihil procedit motu locali, conc.; ordine originis, nego. — Conc. min. — Nego cons. — Per hoc quod Sp. S. dicitur quiescere vel manere in Filio, non excluditur quod ab eo procedat: quia et Filius in Patre manere dicitur, cum tamen a Patre procedat. Dicitur etiam Sp. S. manere in Filio, vel sicut amor amantis quiescit in amato, vel quantum ad naturam humanam Christi.

Instant vero: Spiritus S. amor est. Sed amor Patris in Filium gratuitus est; non enim amat Filium quasi aliquid ab eo accipiens, sed solum quasi aliquid ei dans; amor autem Filii in Patrem est debitus, utpote ab eo accipiens. Porro amor debitus alius est a gratuito. Ergo, si Sp. a P. et a F. procedit, alius est a seipso. — Resp. animadvertendo prius verbum illud *debitum* non bene adhiberi in divinis. Sed hoc misso, conc. mai.; dist. min.: Amor Patris est gratuitus, idest non ab alio, conc.; idest non necessarius, nego. Et vicissim: amor Filii est debitus, idest ab alio, conc.; debitus est subiectione ac vera dependentia, nego. Est ergo idem amor, qui in diversis personis aliam tantum habet relationem.

Atqui ipse Spiritus est amor gratuitus; ergo si amor Filii in Patrem non est gratuitus, Sp. S. non erit amor Filii. — Resp.: dist. ant. est non mercenarius, conc.; est non ab alio, nego.

Alia est difficultas: Si Sp. S. procedit a F. ut amor, cum

Filius Patrem diligat sicut Pater Filium, oportebit Spiritum S. procedere a Patre in Filium et a Filio in Patrem. Sed hoc repugnat, quia Pater aliquid a Filio reciperet. — Dist. mai.: Sequeretur Sp.^m S.^m procedere a P. in F.^m et a F. in P.^m ut in obiectum amatum, conc.; sequeretur quod sicut a Patre in Filium procedit virtus spirandi ita procederet a F. in P.^m ut in recipientem, nego.

Pater habet a se ut sit principium Spiritus Sancti; Filius id habet a Patre: ergo alio modo. Sed si alio modo, non sunt unum principium. — Resp.: est alius modus quoad relationem mutuam Patrem inter et Filium, conc.; est alius modus quoad ipsam spirationem, quae a Patre in Filio est, nego.

Et haec hactenus.

IN TRACTATUM DE DEO UNO ANIMADVERSIONES

I. — De demonstrabilitate existentiae Dei.

1) *Documenta Ecclesiae.*

1. — Summum Ens, a rebus omnibus aspectabilibus quibus constat mundus distinctum, easque habens in sua potestate, vocamus Deum. — Quaestio prima est de via, qua ad illum certe affirmandum pervenire possimus. Hanc viam esse, vereque posse homines naturali rationis lumine Deum cognoscere, definitum est ab Ecclesia. « Sancta Mater Ecclesia tenet et docet, Deum rerum omnium principium et finem, naturali humanae rationis lumine e rebus creatis certo cognosci posse » (D. 1785): sic ait Conc. Vatic., idque negantes anathemate proscribit. (D. 1806) Eandem veritatem iuramento contra modernistas imposito profiteamur, quo dicimus: « Deum, rerum omnium principium et finem, naturali rationis lumine per ea quae facta sunt, hoc est per visibilia creationis opera, tamquam causam per effectus, certo cognosci, adeoque demonstrari etiam posse, profiteor ». Quaedam hic addita sunt, quibus irrationales dubitationes de propria vi vaticanae definitionis excluduntur. Definitum enim fuerat cognosci Deum; et profecto, quum ea cognitio e creatis rebus deducta asserere-

tur, intelligi non potuit intuitio, nec sensus quidam, neque ulla interior experientia divinitatis: sed clarius haec, asserta demonstratione, remota sunt. Deinde, fuit qui diceret inter creatas res et conscientiam numerari; ex hac igitur, per methodum quam immanentiae dicunt, Deum fortasse cognosci. Excluditur fuga haec, explicite dicendo: *hoc est, per visibilia creationis opera*. Denique sat erat clarum creaturas Deum ostendere ut causam suam. Fugiebant tamen nonnulli, aientes a finitis rebus utcumque mentem ad Infinitum perducere, quin causalitatis principium recentibus invisum necessario advocaretur. Contra hoc spondemus Deum nos agnituros per creatas res, tamquam causam per effectus in manifesto positam. — Quae sub anathematis poena a Concilio iniunguntur, fide accipienda sunt ut definita; quae iuramentum ulterius determinat, sine temeritatis nota profecto negari nequeunt.

2. — Habemus ergo secundum Ecclesiae doctrinam Deum ab homine ratione utente cognosci posse; certa cognitione affirmari; affirmari ut conclusionem a posteriori deductam e mundanarum rerum existentia atque ordine; non igitur sine culpa ignorari vel negari Deum, neque Illum cum rerum universitate confundi, cum agnoscatur ut Auctor et Dominus (etsi non contendimus creationem, vi definitionis, necessario agnosci); non vero directa intuitionem attingi, neque esse internae cuiusdam experientiae obiectum; neque per ratiocinium a priori, vel ex solis abstractis notionibus, vel a solius conscientiae animique testimonio ductum obtineri; sed eo tandem pacto quo Doctores Ecclesiae et Scholastica methodus, auctore praesertim s. Thoma Aquinate, omnibus saeculis processerunt. Itaque errores in hac re, etsi non omnes directe et sub eadem censura, ab Ecclesia proscripti sunt. Iamvero, praeter blasphemiam qua nonnulli negarunt esse Deum, vel nihil admittentes nisi materiam, vel nihil praeter naturam universalem, quae perpetuo evolvitur, quod est commentum pantheistarum, circa cognitionem Dei errarunt alii, vel nimis deiicientes humanam rationem vel nimis eandem evehentes.

Deiecerunt humanae rationis facultatem agnostici et sceptici et qui positivistae audiunt et traditionalistae et idealistae, quibus

demum modernistae accesserunt. Agnostici inficiantur ullam nos certitudinem de iis quae non sensibus percipimus assequi posse; sceptici de omnibus prorsus dubitant; positivistae negant etiam omnis universalis enunciationis veritatem; traditionalistae autumarunt nullam nobis de Deo vel de spirituali natura cognitionem acquiri, nisi per traditionem a maioribus acceptam, qui primo acceperunt per revelationem a Deo; idealistae negant quidquam obiective respondere nostro intellectui, abstracte etiam affirmanti notissima principia; modernistae omnia accipiunt quae falsa sunt, modo Ecclesiae contradicant; sed qui ex iis minus delirant id praesertim contendunt, non ullo ratiocinio Deum affirmari, sed voluntate et sensu cordis attingi, ut id quod animus postulat, ut necessariae aspirationis terminum, demum ut obligationis moralis vel fundamentum vel complementum.

Nimum, contra, rationi tribuerunt, in primis ontologi, Deum esse primum cognitum, in quo cetera a nobis cognosci possunt, reputantes; deinde qui in nobis vel experientiam quandam divinitatis, vel notionem naturaliter inditam posuerunt; qui denique putaverunt Dei existentiam esse nobis per se notam, sive erui ex analysi conceptus Entis necessarii vel infiniti vel optimi, sive utcumque posse a priori demonstrari.

2) *Error Modernistarum eiusque refutatio.*

3. — Singula prosequi longum est, nec iuvat hic ponere quae apud A. optime habes exposita. Nonnulla liceat animadvertere.

Nostrae aetatis error praecipuus ille est, quem encyclica *Pascendi* tamquam modernismi fundamentum designavit, agnosticismus. Quocumque modo, vel integre vel partialiter ille ponatur, totus ordo cognitionis atque entis pessumdatur, nec via superest, qua ad veritatem et ad Deum pervenire possimus.

Agnostici sunt praesertim qui negant intellectum habere extra suum actum obiectum ullum ab eodem perceptum. Frustra voluit Kantius ab hac sui idealismi negatione phaenomena excipere. Si enim intellectus omnino existimat ens et passiones entis

se obiective percipere, quin sciat illa praeter ipsam intellectivam actualitatem quidquam esse, cur non poterunt excitari sensus, sine ulla excitatione extrinsecus adveniente? Praeterea, tempus et spatium posuit sophista ille esse formas subiectivas; quid sine illis in universo corporeo superesse potest?

Sed parvi momenti hoc est; maximi est, quod primis et certissimis mentis nostrae conceptionibus respondens, negatur ens. Ita enim primo ac directe ordo cognitionis destruitur; nam cognitio tota in hoc est quod intentionaliter realem ordinem innovet, atque in se suis actibus perceptas res repraesentet atque iudicet eodem ordine, quo res extra intellectum sunt in seipsis. In hoc etiam veritas consistit: in similitudine vel proportionem ordinis utriusque, idealis et realis; ita ut, et radicaliter, simplici apprehensioni obiective respondeat ratio aliqua ad ens reale pertinens; et formaliter, sicut in iudicio praedicatum copulatur subiecto, ita ratio per praedicatum exhibita sit in illo quod ut subiectum assumitur. Nisi hoc habetur, veritas non habetur. At, si defectus per accidens contingit, natura manet bona, quae per se illam proportionem servat, et ut actus intellectivi perfectionem, veritatem obtinet; si defectus per se ponitur in ipsa intellectione, suae naturae leges servante, etiam necessaria, etiam perfecta, perit omnino ipsa notio veritatis, perit cognitio, ac tota in chimaeram evanescit, multo absurdiorum quam sint aegri somnia, ubi novo modo elementa cohaerent a natura et a rebus accepta.

Sed consequenter ad cognitionis perditionem, perditur ipsius entis ordo totus. Quo enim habemus ut ens attingamus, illudque universim exsistere, vel exsistere posse, sciamus atque affirmemus, nisi per ipsam cognitionem? Quae ita tota est in attingendo ente obiectivo, ut sine hoc intrinsece nulla sit; at neque supersit nobis ens ullum, nisi quatenus a nobis est cognitum. Inde reipsa factum est ut Kantii discipuli, magistri opus prosequuti, devenerint post Fichte ad pantheismum idealem, et ad ponendum universum a cogitante creatum, ita ut totum esse rerum sit eas a nobis cogitari. Haec Le Roy cum plerisque e mo-

dernistis. Simul ergo et veritas et ens destruuntur; ac perit, utique in stultitia nostra, Ens ac Verum primum, Deus.

4. — Tantum errorem, qui radicitus subvertit entis atque intellectus ordinem universum, logice refellendi non habemus modum. Quidquid enim vel evidentissimum protulerimus, respondit adversarius, illud quidem ex necessitate nostrae facultatis intellectivae affirmari; utrum vero sit obiectiva realitas illi iudicio conformis, scire neminem. Frustra ergo contendimus, sicut frustra ante suam vel stipem verba quis faceret; sed utique ei qui tandem humanam speciem praeferret, humanam se naturam exuisse diceremus, naturamque ipsam maxima iniuria affecisse. Humanam naturam exuit qui ratiocinandi iam evasit incapax; naturae iniuriam facit, qui eandem in sua ipsa constitutione atque in necessariis primisque actibus falsam et malam reddit. Non enim cognitio est actus, quem prius in nobis ipsi percipiamus, atque exinde in obiectum nobis fingendum libere procedamus; at contra primus actus intellectivus eo ipso quod est, obiectum repraesentat, et efficit ut obiectum sit intentionaliter et vitaliter in mente. Quamobrem non est transitus quaerendus ab actu ad obiectum, sed totus ille est in hoc attingendo, et hoc in actu suo modo continetur. Deinde opus reflexionis erit inter utrumque comparisonem instituere; quo natura primi actus illa invenietur quam diximus, tum necessaria illa ratio obiecti actum terminantis, actus obiectum toto se attingentis. Non igitur relatio actus ad obiectum est aliquid illi additum, sed ipsa est operationis ratio intrinseca, transcendentaliter ad suum terminum se ferentis.

Hoc posito, si eiusmodi necessario est intellectus intrinseca constitutio, et talis actui secundo quo intellectus in se redit necessario apparet, nec tamen haec vera sunt; natura intellectiva in sua prima constitutione falsa est, et quum illius bonum unice sit veritas quam nimirum invincibiliter mens videtur appetere, primo ac per se intellectio mala est. At hoc in naturam, et in eam quidem quae optima existimatur, nempe in spiritualem, iniuriosum est; in Auctorem naturae, Deum blasphemum est. — Infinite hoc repugnat; quum appetat natura omnis suum esse et

suam perfectionem, idque in quo naturaliter quiescit. Sic intellectus appetit scientiam, in qua, tanquam in fine suae perfectionis, sistit et gaudet. Atqui scientia, omnino falsa et chimae-rica, mala est, si tamen scimus quid dicimus, nam adversarius nescit. Ergo, modo non simus ebrii, nec frustra simus, neque ipsum esse, neque ipsum rerum omnium principium sit malum, totum illud prorsus reiiciendum est.

5. — Abhorrendum scilicet ab hoc est ut malam faciamus naturam ipsam. De quo si dubium ponatur, egrediendi non est via: quidquid enim certissimum visum fuerit, si natura decipitur, falsum erit; quantoque magis intellectus alicui iudicio adhaeserit, si per se falsus est, tanto minus iudicium illud erit verum. Tamen et haec dicentes, supponimus naturalem cognitionis veritatem. Nullo igitur modo de his disputare licet. Quamobrem decepti sunt qui putarunt aliquid novae criticae esse concedendum, hoc saltem ponentes obiectivam realitatem nostris actibus cognoscitivis respondere ostendi posse. Quonam pacto id evinces, si quod est demonstrandum non ab initio legitime assumis, et si quidquid dixeris, aliquid esse quod dixeris, necessario supponis, exercite affirmas? Cogitare scilicet, est *aliquid* cogitare, sicut dicere, est *aliquid* dicere: frustra aliquid dicendum vel cogitandum quod non id supponat, in aeternum quaeres. Quicumque igitur eiusmodi demonstrationem instituerit, declarabit certe non id negari posse, quin natura omnis penitus destruat, et quin id ipsum quod adversarius verbis negat exercite affirmet, et non poterit argumentum instituere quod non conclusionem praesumat. Praesumit inquam, non ut axioma vel principium a quo praemissae dependeant, tanquam ab anteriori veritate; sed ut aliquid necessarium in ipsa enunciatione cuiuscumque axiomatis exercite positum et inclusum. — Qui dixit ad exemplum: Conscientia nos monet rationes essentielles ita cohaerere ut minus universales in prioribus contineantur, et exinde haberi pro omnibus quae esse incipiunt principium causalitatis; esse praeterea certam experientiam actuum nostrorum, ac sensationum quae excitantur indubiam esse causam exteriorem; qua ratione obiectiva terminatio nostrarum facultatum demonstratur; — non ille satis

attendit haec se verissime dixisse, quia de veritate agitur quam vel qui negat asserit; sed hoc ipso eam se ab initio assumpsisse. Missis enim quae ad conscientiam spectant, quum et adversarii in sola passione animae veritatem esse sitam contendant, aientibus nobis ex ipsa conscientia apparere notionum essentialium cohaesionem, respondebit agnosticus hanc esse legem nostrae mentis, non obiectivae realitatis; quamobrem et principium causalitatis pro ente nostra ratione conficto, minime pro ente extra cogitationem posito, admittet, prout revera plures asserere non erubuerunt. Denique sensationes dicet intrinsecus excitatas, ut contingit nos dolore affici vel voluptate, quin mutationem in organis noscamus ullam; esse autem lusum animae nescio quem, quo extra nos aliquid nobis percipere videmur. — Quid illi reponimus? Eo pacto naturam omnem dirui et fieri malam: quo posito, abeat ille in malam rem: nihil est quo perversam naturam restituere liceat.

6. — Nunquam igitur in id consentiemus, ut ipsa natura atque entis et cognitionis prima radix in dubium vocetur. Sed si in actus nostros redimus, et an recte processerint iudicare libet, hoc unum erit quaerendum, utrum necessitatem naturae sequuti fuerint. Quamdiu enim necessario video principium aliquid esse affirmandum, ac puta intelligo enti opponi non ens, entis ponendi vel positi rationem assignari posse ac debere, totum singulas partes excedere, aliaque id genus, hoc ipso quod horum negationi vel dubitationi natura intellectiva repugnat, tum directe prius, tum reflexe posterius, sum ad illa omnino determinatus; in qua determinatione certitudinis ratio est. Similiter, quia logicas regulas servando, post praemissas per se notas, prorsus adigor ad conclusionem, cui si obniterer, intellectus naturae vim facerem, eodem pacto sum certus, in eoque immobilis sum. Itaque praestolanti quodnam sit criterium veritatis, dicerem ex parte intelligentis dubium formaliter auferri ea necessaria determinatione; obiective autem criterium, seu normam ad quam cetera componi, vel cui comparari debent, esse principia sua luce se manifestantia mentemque cogentia. Reliqua enim ab iis lucem mutantur, et eo certa sunt quo cum iis connexa apparent; ea-

demque proportionem intellectum determinant. — Ipsa vero principia necessitatem habent in primis notionibus, in notione entis praesertim, quas intellectus a rebus sibi obiectis sua natura abstrahit. Quidquid enim quacumque sensatione homini fiat praesens, nihil sensus scit de constitutione sui immutativi, nihil circa hoc ab initio mens novit; at certe apprehendit ens. Cui statim videt opponi non ens. Reliqua de toto et parte, de uno et pluribus, de permanentia ac mutatione, aliaque id genus, cito discit. Hae sunt notiones, in quibus axiomata continentur. — In ordine ontologico ea quoque pendent a summo Ente Deo; in ordine autem logico, omnino sunt prima, neque aliis, tamquam causis et regulis, comparari queunt. — Stulte igitur Kantius naturae examen instituit, de illius bonitate seu recta inclinatione dubitans. Postquam primum evertit, quo cetera iudicamus, quid potuit vel dignoscere vel corrigere? In veterum sapientia stemus, qui subtilissime doctrinam logicam tradiderunt, quid bona animi natura habeat, perpetuo quaerentes.

7. — Non igitur corrigenda natura est, quae mala supponeretur: et tunc, quo corrigeretur? vel quomodo appeteret suum esse? Bonum enim est quod omnia appetunt; et mens appetit intelligere; sed si per se ac primo decipitur, in malum fertur. Sed hac dementia prorsus reiecta, teneamus omnino quidquid naturali necessitate intellectus tribuit rei, illud in re certe inveniri: nam in hoc est veritas, in hoc perfectio cognitionis. — At nonne concipit mens nostra entia rationis? Nonne efformat universalialia? Nonne dixit s. Thomas alio modo esse res in seipsis, alio modo in mente? — Respondemus haec ad simplices apprehensiones pertinere, quibus forma quaedam in mente concipitur, ipsaque mens veluti quaedam res sic figurata constituitur, nondum vero obiectum ut est in se iudicatur. Porro solo iudicio, intellectus ad obiectum extra se positum actu refertur, sive esse rerum attingitur. Cum enim intellectus noster a phantasmatis accipiat quod cognoscere debet, species abstrahit, quae singularem rationem non continent, ideoque ab ipso *esse* praescindunt, quod sane singularitatem sequitur. Itaque species nostrae exhibent per se ac directae rationes essentiales dumtaxat; quae sic

ab individuatione seiunctae, neque existunt neque possunt existere. Ut ad rerum quae sunt agnitionem perveniamus, cum iis rationibus abstractis aliquid componere debemus; et hoc facimus per iudicium, quo vel diversas formales rationes coniungimus, vel ipsum esse exercitum in ordine rerum attingimus. Et tunc tantummodo, nequaquam prius per quamlibet apprehensionem, formalem veritatem habemus; vel etiam, si forte et per accidens deficimus, falsitatem. Quidquid simpliciter apprehendimus, quin illud in rebus ponamus, nihil dicimus de re, et non fallimur. — Non igitur quia fingimus ens rationis, non quia naturam abstrahimus, non quia illi intentionem universalitatis addimus, ullo pacto decipimur: sic habemus intellectum, nondum rei comparatum. Deciperemur autem, si modum illum conceptuum iudicarem in rebus existere: si diceremus reipsa Deum ad creaturas referri, si putarem naturam in rebus esse formaliter universalem, si universalitatem ipsam reale accidens asserere vellemus. Nihil ergo eorum quae sana mens in re esse iudicat, a re abest; sed eo dixit Angelicus diversum modum intellectus et rei, quo fit ut esse intentionale aliud sit ab entitativo, quo formalis conceptus differt ab obiecto in re constituto, quo ratio in mente seorsim accepta, cum aliis notis in re extra mentem iungitur.

8. — Edicimus iterum: Non potest falli intellectus in iis ad quae sua natura omnino determinatur: eademque est necessitas entis in re, mentis in cognitione. Quae necessitas est sane ipsius naturae intellectivae suum obiectum attingentis; non autem ab alia facultate animae repetenda est. Falso igitur dixerunt nonnulli initium affirmationum esse a fide, qua principia accipiuntur, eaque voluntaria et libera. Huius novi asserti hanc dederunt rationem, quod principia demonstrari nequeunt. Unum superest, aiunt, ut credantur. Atqui non credit nisi qui vult credere. Insane tamen haec dicunt: melius enim intelliguntur quae per se patent quam quae demonstratione indigent; moveret autem risum qui tigillum accenderet, ut videret an sol luceat. Primum ergo mens principia perspicit; in iisque vim exserit meliorem quam usquam alias, magisque accedit ad su-

periorum spirituum intellectionem; etsi illi cuncta sibi naturaliter nota eo pacto vident, nos pauca tantummodo, e quibus reliqua deducimus. Ea prima igitur ex intrinseca sibi necessitate intellectus cognoscit; neque opus est, nec fieri potest ut voluntate ad id determinetur. Non enim est impulsus expectandus ab alia facultate, ubi ex se cogitur intellectus. Praeterea absonum est ponere ut voluntas, cui obiectum ab intellectu proponitur, primas intellectus operationes antecedit. Perverse penitus recentes aliqui posuerunt voluntariam esse principiorum affirmationem; quo totius cognitionis ordinem facerent incertum et contingentem, quem proinde qui vellet iure negaret. Non fuit sine culpa et sine damno error, quem sub alia forma fideistae, sub alia traditionalistae instaurarunt: quos Ecclesia, custos Dei verbi, et in ordine ad finem supernaturalem rationis quoque humanae vindex certissima, merito proscripsit. Ablata enim rationis vi, non est quo ad cognoscendum Deum eiusque testimonium perveniamus.

3) *Intellectus prae voluntate praestantia.*

9. — Iniuria prorsus recentiores non pauci primas voluntati prae intellectu deferre contenderunt, atque eo capite bene Kantium de scientia ac de religione meruisse autumarunt. — Patet nimirum ad ipsam voluntatis naturam pertinere ut secundas teneat, cum sit boni cogniti appetitus. Patet a voluntate ea tantum quae non sunt in rebus et in intellectu necessaria posse pendere, ut est huius vel illius obiecti consideratio, ut haec vel illa opinio. Patet singulis esse voluntatem suam, ac proinde nullum posse alios cogere ad aliquam veritatem profitendam, si non per se intellectus eo necessario ducitur. Ut igitur cuicumque errori pateret via, commentum illud videntur protulisse. Habent tamen aliquod sophisma, quod est huiusmodi.

Voluntas intellectum sequitur. Ergo intellectus ad voluntatem ordinatur ut ad ultimam perfectionem. — Respondeo: dist. antec.: Voluntas intellectum sequitur ut proprietas naturam, conc; ut finis sequitur medium, vel ut perfecta natura se-

quitur aliquod initium vel aliquam potentiam, nego. Praeterea nego inde sequi dependentiam intellectus a voluntate in veritate perspicenda et affirmanda, quando veritas est necessaria et menti bene proponitur.

Atqui voluntas est ut finis: nam sumus hic in via, et finem persequimur, quem magis caritate quam cognitione attingimus. — Respondeo hoc efficere ut in ordine ad finem assequendum primas habeat voluntas; nullo modo efficere ut a voluntate pendeat ipsa cognitio, nisi forte per accidens, ut alibi exponendum est. Nequaquam certe quo pacto adversarii dicunt, ita scilicet ut principia ipsa libera voluntate accipiamus.

Atqui ipsa fides voluntate accipitur. — Concedo, sed nego fidem posse accipi ut primum actum intellectus, et nego esse actum a natura determinatum. Debeo prius agnoscere rationem credendi, vel etiam obligationem. Et hoc intellectus ex se habet; sequetur, non necessario, voluntas adhaerendi testimonio pro dignitate attestantis.

At certe quod spectat ad existentiam Dei, nisi voluntas sit honesta, certitudinem non assequimur. Ergo a voluntate pendet Dei cognitio. — Resp.: dist. antec.: Quatenus scilicet mala voluntas me arcet a spectandis veris argumentis ac me detinet in considerata aliqua difficultate, puta quod mala sunt quae Deus bonus, meo iudicio, auferre deberet, concedo; quatenus bona voluntas positive sit causa ut proposita argumenta intelligam, et libere tantum admittam Deum esse, nego. Sophisma est: Possum impedire affirmationem; ergo causa affirmandi est voluntas. Ac si dicerem: Claudere possum fenestras; ergo sum ego causa diurnae lucis. Ceterum nec mala voluntas ita obcaecat mentem, ut haec non amplius videat hanc ipsam ignorantiam a mala voluntate procedere. Non enim sine peccato, teste s. Paulo (ad Rom. I), homo ignorat Deum.

4) *Ineptae de Dei existentia demonstrationes.*

10. — Nullus autem Kantius fuit in instauranda, ut ipse ait, ratione practica, post eversam critice rationem speculativam. Etenim intellectus speculativus extensione fit practicus: nisi

ergo prior ille firmus maneat, non nisi figmentum posterior est. Et si revera post solertem veritatis inquisitionem nihil inveni, nullus me rationabiliter coget ad legem mearum operationum amplectendam, vitaeque minuendam libertatem. Nequidquam igitur Kantius novum ordinem statuit. — Quem etiam absurde construxit. Dixit nimirum: 1° libertatem non in ordine phaenomenorum, at in noumenico posse admitti; 2° qua posita, obligatione obstringimur, quod dixit in animo pulcherrimum, sicut coelum extra nos. 3° Haec quidem obligatio eo purior erit quo nullam habebit extrinsecam rationem, praeter absolutum imperativum, personae dignitati innixum; non Deum iubentem vel minantem, non finem alium obtinendum. 4° Felicius tamen esse ut servata lex ad felicitatem ducat: ideo recte asseri immortalem animum. 5° Ponamus igitur esse Deum, qui meritam beatitatem homini honesto largiatur. — Omnia hic vel irrationabiliter dicta vel absurda sunt. Primo enim ponitur dubium fundamentum in libertate *noumenica*, ubi pro rei obscuritate opinamur quod libet, et necessario e mente Kantii veritas ignoratur. Praeterea quaenam est hominis libertas, quae non in phaenomenis, nempe in maxima parte humanae vitae, exerceri potest? Secundo, obligatio inducitur probabilis tantum; eaque nulla est, quae non habet superiorem causam, neque ad finem ullum dirigitur. Tertio, stultum et impium est dignitatem humanam ponere loco divinae auctoritatis. Quarto, levissima ratio est assèrendi futuram vitam, post negatam causam omnem entitativam ac necessariam, ex quadam sola convenientia, quae etiam minuit quod prius dicebatur de puritate obligationis, sine causa extrinseca. Quinto, ridiculum est Deum hic agnoscere, quem tota universi compago non satis demonstravit; neque apparet cur anima ex se nequeat felix evadere, si tota natura sine Deo potuit constitui. Denique probrosum est Deum inducere ad beatitatem tribuendam homini ob servatum munus, quin homo Deum habuerit finem, nec propter Deum munus servaverit. — Absurdos penitus catholicos dicimus, qui putarunt s. Thomae deficientibus argumentis Kantium sua ratione practica suppetias tulisse.

11. — Kantio tamen aliquis argumentum hoc refert acceptum: Obligatione tenemur; atqui obligatio a Deo est; ergo Deus est. Nonne valida est probatio? — Respondemus, nullo pacto syllogismi illius Kantium parentem agnosci posse. Quidquid enim sit de prima assertionem: teneri nos obligatione, negat ille alteram, obligationem esse a Deo; ad Deum enim dubie ac male pertingit qua via nuper diximus. — At neque absolute validum est illud argumentum. Nisi enim iam supponatur Deus, neganda est maior vel sic distinguenda: Obligatione tenemur, prouti natura duce atque etiam ipso Deo nos in finem dirigente atque ideo ad se trahente, confusa aliqua ratione iam ab initio vitae Deum agnoscimus, concedo; prouti revera, exclusa Dei notione, iam obligati simus, subdist.: aliqua convenientia naturae, aliqua aethetica, aliqua necessitate sociali, concedo; veri nominis obligatione, qua usque ad mortem et nulla exceptione adigimur, nego. — Contradist. min.: a Deo est obligatio veri nominis quae agnosci non potest, nisi post affirmatum Deum, concedo; illa non vera obligatio, quam unice agnoscit qui Deum ignorat, nego. — Ergo Deus est: non sequitur. Concedimus nimirum sensum illum debitae honestatis atque scelerum terrorem quem fere omnes experiuntur, signum esse quod facillime ad rudem quamdam et confusam saltem Dei cognitionem natura ipsa duce omnes perveniunt. At si logice quis procedat, nec Deum se iam agnoscere profiteatur, non ex obligatione quam sine Deo percipere potest, ad Deum admittendum efficaciter duceretur. — Idem etiam de argumento accepto vel a desiderio felicitatis, vel ab animi motu, quo videmur sursum ferri ad infinitum bonum, dicere oportet: utique reipsa a Deo sunt haec omnia, et indicia sunt quae mentem monent ut Deum quaerat; at non invicte concludunt. Atheus enim vel pantheista reponet haec haberi ex universali rerum evolutione, qua naturae omnes in melius feruntur; esse fieri perpetuum; esse potentiae motum ad suum actum. Ostendemus haec absurde proferri, quum repugnet ferri potentiam in actum, nisi virtute actus praecedentis; at sic incidimus in vetera argumenta ordinis entitativi, quibus valide utique probatur Deus.

12. — Mos est pluribus dicendi s. Augustinum alia argumenta attulisse, ut Deum affirmaret, quam quae deinde Scholasticis probata fuerunt, eumque recentioribus voluntatis fautoribus omnino fuisse. Illud enim praecipue, vel fortasse unice, afferre solent quod est pervulgatum : Fecisti nos, Domine ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. Praeterea dicunt illum non s. Ambrosii doctrina, sed animi commotione ductum fuisse ad fidem. — Sed respondendum utique in opere gratiae magnam esse partem quae voluntatem tangit ; hoc tamen non effici ut voluntas ipsa sit ratio veritatis. Quod autem pertinet ad Dei cognitionem, Augustinus motus habet pulcherrimos, quibus certe animus ad Deum ascendit. Qui motus verissimi sunt, eo quod omnia reipsa quaecumque sunt a Deo sunt, et ab omnibus ad Deum ascendere licet, ab amore boni, a desiderio felicitatis, a conceptu honestatis, a pulchritudinis aspectu, a principiorum veritate, ab infimis, a magnis, ab omni re et cogitatione. At non sequitur quod ab unaquaque consideratione liceat eodem pacto proficisci, ita ut logico rigore, negantem possimus arguere. Generatim, posita natura, illius operationes et motus consequenter intelliguntur : si mens est mihi, rationes universales necessario percipio : si voluntas mihi est, bonum et felicitatem amo. Quapropter, nisi ipsa naturae constitutio ad Deum ponendum me cogat, si eandem sine Deo datam assumere possem, frustra deinde ex eius operationibus argumentum efficax quaererem. Est veritas aeterna, in qua omnes necessaria principia aequè perspicimus : sic fere Augustinus ait. Utique, ita est, prout nimirum Deus causa est ut et nobis sit vis intelligendi, et cetera existant, in quibus necessaria principia realem veritatem habent. Atqui, si naturam nostram ceterarumque rerum existere ponimus, quin ex ipsis Deum cognoscamus, in ea natura sufficiens causa apparebit necessario apprehendendi rationes universales et quietem nostrarum facultatum in sua perfectione appetendi. Non igitur pulchrae et sublimes s. Augustini considerationes sunt etiam argumenta, quibus incipere liceat demonstrationem quod Deus est. — Verum et ille in libris Confessionum narrat qua via ad

Deum pervenerit, dum creaturas omnes clamantes audiret: *Ipse fecit nos, non ipsae nos*. Tunc vero, ait, invisibilia tua, per ea quae facta sunt intellecta conspexi (VII Conf. c. XVII). Eademque doctrinam in libris de Trinitate atque alibi pluries explicat. Aliud est denique narrare qua motionum serie animus ad veram notitiam amoremque Dei pervenerit; aliud argumentum exponere, quo logice et ineluctabiliter atheum vincere oporteat.

13. — Frustra etiam esse novimus contendentes Dei existentiam per se cognosci, eo quod sine contradictione negari nequeat. Utique enim Deum necessario existere perspiceret qui divinae Essentiae prout est in se notionem haberet: non minus enim Dei naturae intrinseca est existentia exercita et realis, quam abstractae hominis notioni rationalitas. At non ita Deum perspicit, nisi qui in patria est, et cuius menti Deus illabatur ut immediata lux et quasi forma intellectus. Ab initio nihil nos scimus, ac notionem tantummodo abstractivam per alienam speciem acquirere possumus. Notio autem accepta ab aliis rebus, ubi certe esse non est de ratione essentiae, exhibere nequit propriam rationem naturae quae ipsum esse includit. Notio abstractiva praescindit ab existentia, quae omnem determinationem singularis substantiae praesupponit. Nullo igitur modo ita nos cognoscimus Deum ut in simplici illius apprehensione existentiam intueamur. Vix per subsequens iudicium ad illius necessitatem affirmandam pervenimus. — At iudicium hoc possumus ne ex sola notione deducere? Nequaquam; quia nescimus a priori utrum notio illa abstracta obiectivam realitatem habeat, an sit tantum fictio mentis. Irritus conatus fuit ostendendi implicare conceptum entis perfectissimi, infiniti, necessarii quod sua careat existentia. Concedimus enim in illo conceptu existentiam ipsam signate contineri; an vero huic conceptui aliquid in rebus respondeat, sine alia demonstratione a rebus, quae certe sunt derivata, nescimus.

14. — Non opus est, adversarii dicunt, ut immediate existentiam ipsam realem ostendamus; satis est ut Ens necessarium possibile noscamus. Porro sic agnoscimus, ex eo quod in illa

notarum compositione nihil implicat. Si vero Ens necessarium possibile est, iam sequitur esse; quum in necessariis esse et posse non differant. — Respondemus de illa possibilitate ex duplici capite, nisi veritatem a posteriori demonstremus, nobis esse dubitandum. *Primo*, quia non videre oppositionem notarum quas simul ponimus, minime sufficit ad positivam compositionem certo asserendam: fieri enim potest ut abdita sit repugnantia quam non videmus. Ponamus implicare generationem hominum ab aeterno, quod inferre tantum possumus e multitudine infinita inde sequutura incorruptibilium animarum. Certe si hoc vere probat repugnantiam, non tamen intrinsecam ostendit, et haec in praecedenti hypothesis generationis hominum sine initio latere debuit: quam tamen non videbamus. Tunc tantum licet implicantiam negare, cum notas perspicue intelligimus, ita ut compositae essentiae ex iis surgentis quidditativum et proprium habeamus conceptum; et notas nempe intelligimus et plane videmus quo pacto coalescant. Non hoc profecto nobis sumere possumus, cum necessitatem ponimus in aliqua natura, cum infinitam illam dicimus, cum infinite illam ab omnibus quae novimus remotam fingimus. *Altera dubitandi ratio* est, quod minime est concedendum, hoc solum quod notae non implicant, per se sufficere ad positivam entis possibilitatem primo ac per se constituendam et affirmandam. Utique ea nobis sufficit, iam entis ordinem cognoscentibus ac Deum esse scientibus. At si ab hoc praescindimus, illa contradictionis absentia tantum removet aliquod prohibens, est conditio negativa; non vere facit ut res esse queat. Ad hoc requiritur et ut adsit virtus potens illam ad esse trahere, et ut primo totus ordo entis realitatem habeat, neque omnino in chimaerarum spatiis versetur. Dicenti igitur: notio entis infiniti non implicat, ergo ens infinitum esse potest: respondeo: transeat antecedens, nego consequentiam. Quod enim illae notae non sibi contradicant, nequaquam est ratio ut revera detur reale ens. Dicemus tantum intrinsecae contradictionis impedimentum non esse.

Ex quo patet nec minimi cuiuslibet entis licere nobis a priori possibilitatem asserere. Certe in simplicissima notione,

cuius nullae sunt partes, contradictio esse nequit. At primo: tam simplex ens, cui scilicet nulla addatur determinatio, nullum est. Secundo, non sufficit illa simplicitas ut positive ens possit existere. A posteriori, per conscientiam saltem nostram, esse scimus; a priori nescimus. An totum ens est chimaericum? Nescio. Nesciunt revera, immo oppositum dicere audent fatui illi, qui pantheismo ideali favent, qui ponunt cogitatione universum produci, qui esse rerum in hoc uno quod cogitatur aiunt consistere. — Affirmata vero cuiuscumque vel minimi entis possibilitate, legitimum inde patere ad Deum ascensum concedimus: sed hoc erit a posteriori necessitatem infiniti Entis concludere.

II. — De principio causalitatis.

15. — Post exclusas fallaces vias, illa terenda est, quae ducit ad Deum. Vulgo autem cognoscunt Deum homines, ut illum a quo ipsi se, ac cetera quae eos circumstant, pendere sentiunt: surgunt nimirum ab effectu ad causam, prouti Scriptura Sacra monuit esse procedendum. Ratiocinium quo rudes utuntur, utique rude erit atque expoliendum et ab instantiis vindicandum; illud idem est nihilominus quod et doctus accipere debet et firmum agnoscere. Non enim naturae contradicere iuvat, sed illam oportet ut principium et fundamentum agnoscere. Bene igitur Deum per creaturas, ut causam per effectus, sicut in formula iuramenti dicitur, demonstrare debemus. — At hoc timentes recentiores non pauci, divinae veritatis osores, principium ipsum causalitatis in dubium vocare ausi sunt; e catholicis etiam timidi quidam obiectivam eiusdem principii necessitatem nubibus kantianis obvolverunt. Dubitationem omnem de re tam primaria ac fundamentali reiicere debemus: ea pertinet quippe ad scientiam universam, et natura omnis intellectus fertur ad causam eorum quae videt inquirendam, et hoc pacto admiratio, quae nempe exsurgit apparente effectu non cognita causa, fuit principium philosophiae, et causa inventa quiescit intellectus, utpote suam perfectionem adeptus.

1) *Obiectiva necessitas principii causalitatis.*

16. — Omne novum causam habet. Hoc assumere possumus ut per se evidens; tam communis est intuitio, qua id cuncti supponunt vel affirmant. Potest tamen declarari, animadvertendo nihil quod novum est ex seipso existere: si enim esset sua natura (quod seipsum producat, nec potest in mentem venire), iam prius exstisset et fuisset semper. Ergo non ex se est. Ergo ex alio. Nihil scilicet est sine ratione cur sit; danda enim ratio est ipsius entis, minime non entis. Et hoc utique est evidens; quia ad non ens, nullo opus est; ad ens ponendum, aliquid requiritur. Cum hoc ergo evidenti aximate quod entis est ratio sufficiens, statim nectitur principium causalitatis: nempe quod ex alio est quidquid non est ex se. Fortasse potest non esse ex se aliquid etiam aeternum; sed certe non ex se est quod esse incipit et prius non erat. Ergo omne novum causam habet. — Veritatem hanc obtinuimus per considerationem solius notionis entis: entis inquam obiective accepti, non per reflexionem in illius conceptum, prout est in mente, quo in secundam aliquam intentionem duceremur. Ergo est veritas entitative et realiter necessaria; et nihil est concedendum dimidiatis asseclis Kantii, qui in simplicissima analysi primarum notionum, humanae mentis inclinationem timent, non rei obiectivam necessitatem vident. Mens obiecto cogitur; ac, nisi sit fatua, optime sibi conscia est si rebus ipsis aliquid intentionale suo processu addit. — Eandem veritatem assequuti sumus entis communis notionem evolvendo. Nulli igitur sunt qui principii certitudinem ordine phaenomenorum, cuius experientiam habemus, arctari suspicantur; prout scilicet liceret nobis asserere cuiusvis phaenomeni esse in natura aliud phaenomenon assignandum ut causam; minime vero ius esset nobis assignandi causam respectu totius ordinis phaenomenorum, vel causam ullam quae ordinem illum praetergrediatur. Tatenus talia dici possent, quatenus principium causalitatis vel sola inductione teneremus, vel argumento quod sensibilibus rerum alicui notioni inniteretur. Porro utrumque falsum est. Quamquam

enim ab obiectis sensuum proficiscimur, notiones non sensibiles illico abstrahimus; inque iis notionibus principia intuemur. Quidquid oculis, auribus, tactu percipimus, rationem entis intellectus attingit; atque in hoc necessitatem asserendi causam extrinsecam pro iis quae esse incipiunt facile perspicit. Esto igitur quod naturalia phaenomena, et conatus quem ipsi ad aliud efficiendum exercemus, ad causalitatem percipiendam nos adiuvent: sponte etiam intelligimus ad necessitatem entis universalissime accepti illud assertum pertinere.

17. — Multiplex causarum ordo est; at hic efficientem causam spectamus, quae in esse influit, aliquid a se distinctum producendo per actionem, seu per exercitium suae virtutis activae, seu per actum qui a causa agente egreditur, et in passum aliquod, exinde mutatum vel productum, terminatur. Quum haec actio ab agente procedat, supponit in ipso perfectionem et non potentiam actui oppositam; quod si agens non est primum, et aliquid in ipso deest comparate ad actionem procedentem, per agens superius supplendum erit. Iterum, quum actio eadem ratio esse debeat effectus producendi, virtutem huic effectui non inferiorem necessario includit ac supponit: quamobrem si quacumque ex parte defectus deprehendatur, non erit, quae assignatur, causa adaequata, sed aliunde complenda. — Habemus secundum haec, omne agens agere prout est in actu, et omne agens facere simile sibi; inquantum scilicet forma effectui communicanda, vel eminenter, vel saltem formaliter, vel analogice vel univoce, in ipso agente erat. Quod si agens non habet ut influat in effectum, nisi ut recipiens transeunter virtutem ab agente superiori, habebimus causam instrumentalem. Tunc autem effectus similis evadit principali agenti, cui forma sive actionis principium permanenter inest. Instrumentum vero linquit in effectum aliquid sibi simile, prout illud spectatur, vel ut in aliquo ordine causa principalis et sic agens per propriam formam, vel praecise ut est sub influxu sui moventis, et sic transeunter accipiens eam vim, qua ad effectum proprium altioris causae pertingit. — Praecipuum est ut in causa totam effectus producendi perfectionem, nisi etiam ea maiorem, inveniamus; et ut quamdiu non invene-

rimus, minime nos causam vere adaequatam putemus assignasse. — Maiorem, inquam, si nempe agitur de causa quae non accidentali dispositione, sed formali necessitate sit causa; quae videlicet non sit omnino eiusdem rationis cum effectu, quemadmodum contingit ut homo hominem generet; sed naturali ordine sit prior, efficiatque ut eius rationis effectus exsistat, neque hic aliter esse queat, sicuti ni sol luceat, diurnus calor aberit. Distinguuntur hoc pacto causae univocae et analogae. Etsi enim semper est aliqua similitudo effectum inter et causam, illeque huius actum necessario participat vel imitatur; modus tamen et mensura rei productae, quoties de causa agitur, quae superiori quadam ratione causa est, a qua per se effectus dependet, manent in inferiori ordine, ut lux diffusa comparate ad corpus lucens. Erit tunc etiam forma quaedam in effectu quae formam agentis imitetur, at suo modo, sicut illuminatum simile est lucenti; non erit utriusque eadem ratio simpliciter, sed tantum secundum aliquam proportionem, sive analogiam, quemadmodum perfectio prima eiusque participatio invicem referuntur. Contra, cum ordo est accidentalis, ipsumque agens sola temporis vel loci dispositione habet ut sit causa inducens eandem formam in aliam materiae partem, eiusdem ordinis sunt absolute efficiens et effectus, eodemque pacto formam habent suae naturae. Ita contingit ut corpus motum aliud impellat, ut calidum calorem communicet, ut leo leonem generet. Hae sunt causae univocae; priores, analogae.

A causis analogis pendent effectus secundum naturam suam. Tam plene hoc veritatem habet, ut eadem natura a sua causa pendere possit vel debeat non tantum in *feri* sed etiam in *esse*. In *feri* dependentia habetur a causa univoca, efficiente ut eadem forma in aliam materiam inducatur: tunc certe non pendet ab illa causa effectus secundum communem naturam, quod postulariet ut ipsum agens, eandem naturam habens, a se penderet. At intrinseca et necessaria dependentia est naturae ab aliquo altiori agente, ex quo est ut eiusmodi effectus in rerum universitate exsistat. Actio causae univocae tamdiu est quamdiu durat ipsum *feri* rei: ita manet impulsio, dum corpus, prius non mo-

tum, impetum accipit quo deinde feratur; manet calefactio dum aqua calorem accipit cuius in datis conditionibus est capax. Sed eadem necessitate ipsum *esse* effectus permanentem causalitatem exigit, si huictribuendum est quod non tantummodo primo fiat sed et effectus esse queat, propter intrinsecam dependentiam naturae; sicut cogitatio perpetuo pendet ab actualitate intellectus, sicut illuminatio a lucente, sicut motus rerum universalis a communi energia quae corporeae naturae adiuncta fuit. — Haec ad nos attinent, ut primae Causae necessitatem agnoscamus; etsi non omnia quae nunc attingimus ad primam Dei notionem assequendam requirantur.

2) *Variae principii causalitatis applicationes ad Dei existentiam demonstrandam.*

18. — Faciliora scilicet eaque evidentiora sufficiunt ad ea statuenda, in quibus Dei existentia continetur. Principio patet hoc: Omne quod movetur ab alio movetur. Nam quod movetur acquirere debet actum seu perfectionem quam per se non habet. Atqui si non habet, non potest esse eiusdem perfectionis sufficiens causa. Ergo ab alio debet moveri.

Contra hoc factae sunt instantiae duae. Prima est quod subiectum idem habet fortasse virtualiter quod nondum formaliter habet. At hoc nihil est: quia continere virtualiter idem est ac habere virtutem producendi quod nondum est. Porro haec virtus vel comparata ad effectum imperfecta est, vel perfecta. Si perfecta est, formaliter saltem, nisi etiam eminenter, perfectionem termini producendi in suo principio supponit; et tunc non est verum, subiectum movendum esse, quum nihil acquirere debeat. Vel ea virtus imperfecta est, et tunc instrumentalis et certe dependens erit, atque indiga complementi, seu motus ab alio accipiendi.

Altera instantia est quod plura se movent, scilicet viventia. Atqui cum dicimus omne quod movetur ab alio moveri, non excludendo dicimus, negando scilicet quidpiam movere seipsum; certe enim quae vivunt se movent. Sed hic primo seponere

oportet actum illum purum, in quo summa vitae perfectio sita est, scilicet sine ulla mutatione operantis: tunc enim nihil superest potentialitatis, ideoque non hoc pertinet ad praesentem disputationem. Agimus de motu vitali, in quo aliquod complementum acquiritur, ac proinde mutatio aliqua intercedit. In eo vero contendimus vel materialiter, vel aliqua 'aequivalenti ratione, partes esse debere, quarum alia movens, alia mota, sua natura sit. Materialiter in organicis id contingit; aequivalenter seu virtualiter in spiritualibus, ubi vel primus actus est causa subsequentium, vel facultas ex se primum actum exserit. Porro illud quod in vivente novae operationis initium est, moveri et ipsum debet, nec potest esse perfectissimum illud de quo diximus prius. Nisi enim parti motrici, vel motus vitalis principio, novum quid accideret, nulla esset ratio cur reliqua pars moveretur, seu virtute prioris novam actualitatem acquireret. Ut hoc admitti posset, tam eminentem virtutem moventi se tribuere oporteret, ut illi nil esset actu movere virtutemque actu exercere, potius quam ab exercitio quiescere et vivens ipsum inactivum relinquere. Hoc autem non nisi ubi ipsum esse in perfectione infinita quiescit, omnemque actualitatem eminenter continet, unice admittimus; ubique alias ut absurdum negamus. Nequaquam ergo eodem prorsus modo se habere facultatem quamlibet seu partem viventis, unde motus incipit, cum suum actum exserit, et cum ab exserendo abstinere, intelligere possumus. Ergo in vivente quocumque mutationem aliquam (qua nempe fit actualiter agens, ait s. Th. q. III de Pot. art. VII ad 7) partis etiam motricis necessario ponimus. Atqui si mutatur, ab alio mutatur, Ergo non est instantia contra principium metaphysicum, cui repugnat exceptio: Omne quod movetur, ab alio movetur. Verum erit, quoadusque pervenitur ad primum, in quo operatio vitalis non nisi improprie et metaphorice motus nomine designatur. Hac metaphorica loquutione Plato usus esse videtur, cum Deo motum attribuit. Ille vero quiescit, non in principii potentialis inertia, sed in ultimae actualitatis plenissima possessione virtuteque infinita.

19. — Videntur tamen ex se moveri corpora, quae naturam habent suam, ut primum intrinsecum motus principium. — At dicendum corpora inanima non moveri, nisi vel actione extrinsecus impellente sive alterante, vel prout vi removentur a sibi conveniente dispositione, quam generans (sive complexus naturalium agentium quibus sic haec materia mutata fuit) induxit, et in quam ideo necessario redeunt, sicut a compressione elaterium distenditur. Ceterum, quum ea sint homogenea, nec potest intelligi corpus se totum ac primo moveri, nec ratio est, nisi per accidens, ut una pars aliam moveat.

Videntur saltem se movere viventia organica. — Respondeo verum id esse, at non ita ut tota se primo moveant, verum ut sit pars movens partem. Quae vero pars primo movet, et ipsa excitari debet ad motum, quae prius vere quiescebat. Physicam energiam vivens organicum extrinsecus accipiat necesse est. At providit natura, ut non id fiat, quin irritabilitas membri alicuius inde excitetur ad motum, quem deinde vitali influxu partibus aliis secum nexis communicat. Inde vero perpetuus exsurgit chemicae affinitatis, caloris, electricitatis, ceterarum virium transitus et turbo; eaque omnia sub vitali influxu efficiunt ut totius viventis operationes nunquam ante mortem penitus deficient. — Finge machinam currus trahentem natura iungi in unam substantiam: vivens erit. Indiget tamen aquae vapore embolum impellente. Si ipsa aqua unitatem habet cum machina, opus erit igne. Si ignis quoque in unum coalescit, erit opus addito carbone, in quo vires chemicae latent; hae tandem ciendae erunt ad combustionem. Non quia machinae vel viventis una pars aliam movet, moveri aliquid sine externo motore habemus.

Videtur movere, quin moveatur, obiectum alliciens animal ad sui prosecutionem, ut os alliciens canem. — Respondeo haberi sic motorem in ordine causae finalis, non in ordine causae efficientis. Et illa motio imperfecta, finis non apprehensi formaliter sub ratione finis, reducitur ad perfectum ordinem causae universum et singulas in eo naturas ordinantis. Sed missa causa finali, de qua nunc non est sermo, causa efficiens motus illius, quo canis os persequitur, est immediate contractio musculorum

cui iungitur resistantia soli canem ferentis ; musculi excitantur aliqua irritatione nervorum, cui iungitur in musculis ipsis calor adiunctus ex combustione alimenti per sanguinem allati, ut restituatur energia quae exercetur, cui rursus aequivalet calor amissus ; nervi deferunt ad musculos excitationem quam primo habuerunt in sede appetitus sensitivi, ad ossis seu cibi apprehensionem surgentis. Et ibi fuit amissio aliqua et compensatio caloris ceteraeque energiae corporeae ; sed eo ipso quod appetitus et ante hunc apprehensio in facultate sensitiva ad actum devenerunt, motus organicus, veluti pars intrinseca illius actualitatis, vi ipsius facultatis excitatus est. Quae vis intra ipsum vivens prima est ; et est formalis ratio cur existat aliqua excitatio physiologica, quam sequitur virium physicarum, servatis legibus communis naturae, actualis exercitatio, addito externo supplemento corporeae energiae, ope mundanorum agentium et universalis temperamenti causarum.

Atqui illa ipsa facultas sensitiva vel seipsam omnino videtur movere non mota, vel mota dumtaxat per obiecti praesentiam, quae ad causam finalem reducitur. Multo magis se ipsam, presente obiecto, prorsus movet facultas spiritualis. Ergo non est in ordine causae efficientis alius motor. — Respondeo et motorem efficientem requiri. Si sermo est de facultatibus organicis, erit ab obiecto irritatio quaedam physiologicis viribus cindis sufficiens ; quibus tamen intrinsecus est motus physicus, quin ordini materiali anima quidquam addat energiae corporeae : non enim ipsa est motrix separata ad modum angeli, sed est forma constituens peculiarem naturam. Si sermo est de ordine intentionali, vel in sensu sistimus, et irritatio nervea primam apprehensionem intrinsece comitans, ad initium motus et ad vires physicas dirigendas forte sat erit ; vel ad spirituales operationes surgimus, et tunc metaphysica necessitate ponimus complementum virtutis primo ad exercitium excitatae a superiore causa esse repetendum ; ab illa nimirum, quae in naturam et in esse spirituum potest.

Videtur tamen in hoc postremo exemplo admittendum praecipue quod alii dixerunt, actum in facultatis vi prorsus conti-

neri, neque ideo externo motore opus esse. — Respondeo in primis animae operationibus virtute contineri actus inferiores, ut conclusiones in principiorum intuitione, ut electionem in voluntate finis. At in facultate nondum actu operante, virtutem esse adaequatam eodemque modo perfectam ac eadem virtus est cum actu operatur, omnino negamus. Spectatur hic causa quae cum suo effectu habet proportionem mensurae, et quae operando perficitur, et quae realem relationem acquireret, nisi obsesset subiecti identitas. Sine dubio igitur a causa a qua pendet, aliquid recipit, idest mutatur, idest suo modo movetur.

20. — Idem ex principio causalitatis colligimus in ordine ad ipsum ens, in sua prima constitutione spectatum, etiamsi ad mutationem, quae primo ut accidentalis praefertur, non attendamus. Non solum scilicet moventur res et alterantur, sed simpliciter etiam producuntur, atque ita sui esse habent causam. Porro de causis eadem fere quaestio redit quae fuit de motoribus: utrum in hoc quod sunt causae, virtute agant ab alia non dependente, an potius quia virtutem transmittunt superioris causae. Quaestio scilicet non ea est, utrum ipsa causa quae effectum producit producta fuerit, quemadmodum leo qui generat leonem a leone est. Non in virtute tamen patris leo gignit leunculum; sed in virtute naturae quae in ipso est non secus ac in patre fuit. Quaestio omnino est utrum praesens causa sit in agendo independens, ita ut reputari queat causa sui effectus prima et adaequata: — prima, quae nihil actu, quoad effectiorem exercendam, a superiore recipiat; adaequata, quae plene sufficiat. — Porro nulla causa corporea huiusmodi esse potest. Omne corpus enim, sive accidentalis formae sive etiam substantialis sit causa, transmutando et movendo agit. Dum autem movet et ipsum movetur. Si movetur, ab alio pendet. Nihil hoc evidentius si spectes physicas mutationes omnes corporum inanimum. Sed et vivens ut generet, viribus inferioribus, quibus intime instruitur, necessario utitur: subiicitur ergo communibus materiae legibus. Ut leo generet, multa reipsa exigit quae pertinent ad temperiem universi, sine cuius influxu nec gigneret

alium, neque ipse permaneret. Nulla ergo singularis causa in ordine sensibilibum rerum sibi sufficiens vel prima dici potest: qua ratione Philosophus quoque devenit in VIII Physicorum ad asserendum motorem spiritualem, ut principium motus universalis. — Non ergo hic leo causa sufficiens absolute est ut leo sit. Num huic insufficientiae suppletur per leones antecedentes, in iisque sine initio praeteritis rationem ponendo praesentis effectus? Idem sic diceretur, ac si quis diceret speculum in meos oculos lucem reflectere, quam ab alio speculo recepit, et aliud ab alio sine fine, quin unquam corpus per se lucidum ponatur. Scilicet eadem insufficientia, quae est in causa non prima, in quacumque serie causarum eiusdem ordinis immutata permanet. Ergo sicut hic leo, si seorsim accipitur a reliqua natura, non generationis nec suae vitae habet in se adaequatam rationem, nec per antecedentes leones rationem sufficientem habebit. — Num erit sufficiens ratio complexus totus naturalium agentium, quae corporeum genus constituunt? Nequaquam; est enim in omnibus potentiale principium, quod non per se potest moveri ad actum; neque in ulla singulari parte primi motus independens exordium assignari potest; neque est quidquam, cui actus perfecti rationem tribuere liceat. In eo ipso ordine in quo vitalem naturam (quae in mundo optima est) non omnino sibi sufficientem invenimus, ipsam sensibilibum rerum universitatem aequae insufficientem agnoscamus necesse est. — Concludere ex his debemus causam aliquam superiorem exsistere a quo mundus aspectabilis pendeat. Quae causa si iterum pendet in agendo, ad aliam nos coget ascendere, ita ut in aliqua sistamus, non amplius ab alia pendente.

21. — Principium causalitatis ad hoc etiam nos ducit ut aliquid exsistere dicamus, ex se ipso ad hoc ut sit determinatum. Repugnat scilicet ut omnis prorsus rerum universitas contingenter existat; ita nempe sit, ut potuerit non esse. Nam entis danda ratio est; porro ratio non est cur sit universum, si omnia ad hoc ut sint, indifferenter se habent. Est igitur aliquid quod ita est ut non possit non esse; est nimirum aliquod necessarium. — Atqui haec, quae nos circumstant in ordine corporeo,

singula mutabilia, necessitatem non habent; non igitur prima sunt. Atqui nec primum est, sine aliquo anteriore, horum omnium complexus: necessitatem enim quam nullum, neque inchoative, habet, nec simul habent omnia. Nec necessaria est ipsa materia quae mutationibus subest. Nam quod est per se necessarium per se determinatur ad esse; non igitur potentialitatem atque indeterminationem habet. Ergo, si quaedam necessitas materiae tribuitur, comparate ad singularia quae in dies mutantur, non absolute ac primo in ordine ad suum esse materia ipsa necessaria dici potest. — Praeterea est evidenter supra materiam anima rationalis. Et ipsa, si corruptibilibus rebus comparetur, necessaria est. Evidenter tamen causam suae necessitatis habet, quum in singulis hominibus esse incipiat. Ergo est aliquod primum Necessarium supra sensibilia cuncta, et supra hominem. — Argumentum hoc s. Th. sic exponit in I C. G. c. XV: « Videmus in mundo quaedam quae sunt possibilìa esse et non esse, scilicet generabilia et corruptibilia. Omne autem quod est possibile esse, habet causam; quia, quum de se aequaliter se habeat ad duo, scilicet esse et non esse, oportet, si ei approprietur esse, quod hoc sit ex aliqua causa. Sed in causis non est procedere in infinitum. Ergo oportet ponere aliquid quod sit necesse esse. Omne autem necessarium vel habeat causam suae necessitatis aliunde, vel non, sed est per se ipsum necessarium. Non est autem procedere in infinitum in necessariis, quae habent causam suae necessitatis aliunde. Ergo oportet ponere aliquod primum, quod est per se ipsum necessarium ». — Adverte autem significationem verborum ipsius Angelici Doctoris, ubi ait (hic, q. II art. III): *Quod possibile est non esse, quandoque non est*. Num his negat sententiam qua alibi videtur dicere non absurdam conservationem ab aeterno rei contingentis per divinam virtutem? Minime. At primo asserit hoc reipsa experientia constare: substantias, quas videmus habere initium et finem, ideoque quae nunc sunt, incoepisse; secundo si quid aeternum esset, iam non illud subiici naturae viribus quibus nunc singula mutantur, unde apparet potentia ad non esse et contingentia in esse; tertio, illud quod ab aeterno

fuisset, per accidens et a causa externa id habere, nequaquam ex se vel a sua natura.

22. — Adverte etiam contingentiam vel possibilitatem quam in adstantibus rebus s. Th. deprehendit, quo Necessarium inveniatur, immediate respicere has et illas formas corporeas, quarum materia est potentia capax; sed eo ipso, saltem consequenter, agnosci contingentiam respectu ipsius esse. Tollitur dumtaxat relativa contingentia, ablata materia quae principium est corruptibilitatis; immo materia ipsa necessaria dici potest, prout incorruptibilis et ingenerabilis est. Sic etiam diceretur necessarium corpus, cuius materia non esset alius formae capax, quod veteres putabant de stellis, quod fortasse verum potest existimari de aethere cosmico. Meliorem necessitatem habet substantia spiritualis. At de his cunctis quaerendum venit: utrum necessitatem habeant non ab ulla causa dependentem, vel quae potius debeat. Si enim dependet, ad altiorem pergendum est; et quia processus infinitus repugnat (non enim tollitur intrinsecus defectus dependentiae per infinitam seriem dependentium, sicuti frustra diceretur sustineri anulum a praecedente, et hunc ab alio, et ita porro, sine ullo clavo a quo tota catena pendeat), tandem quaerenda est causa per se sufficiens neque amplius indiga in eo ordine, in quo ab initio indigentia fuit. Quemadmodum igitur ponderi annulorum opponitur clavus non amplius gravitate cadens, vel ante specula debet esse corpus per se lucens, nec radios solum reflectens; ita prorsus in existendo contingentibus, seu quibus non per se competit ex sua natura actus quo sunt, praesire debet aliquod per se, sive ex suae naturae necessitate, immutabiliter ad esse determinatum. Hac via ad Eum qui absoluta necessitate est, pervenimus. — Unde etiam patet illud unum necessarium, cuius natura existendi necessitatem includit, causam ceteris quae sunt esse debere, non modo ut fiant, sed etiam ut in esse perseverent. Non enim efficiet ut necessario atque independenter existant, sed ut existentiam habeant, tamquam actum non a sua essentia resultantem, at huic potius additum atque extrinsecus adve-

nientem. Secus enim evaderent omnia, saltem post acquisitum esse, necessaria. Quod vel ipsa experientia patet esse falsum.

23. — Aliud quoque magni momenti causae ratio nos docet, nullum ens primo ac per seipsum diminutam habere perfectionem quam habet, sed illam ab alio necessario accepisse. Quod enim, ait s. Th. (II C. G. c. XV), alicui convenit ex sua natura et non ex aliqua causa, minoratum in eo et deficiens esse non potest. Si enim naturae aliquid essenziale additur vel subtrahitur, iam altera natura erit. Si autem natura vel quidditate rei integra manente, aliquid minus invenitur, iam patet quod illud non simpliciter dependet ex illa natura, sed ex aliqua alia causa (diversimode influente). Quod igitur alicui minus convenit quam aliis, non convenit ei ex sua natura tantum, sed ex alia causa. — Repugnat scilicet ut aliqua perfectio competat alicui ex seipso omnino, independenter ab alio quocumque, et tamen eadem perfectio sit in illo diminuta ac participata. Si hanc perfectionem ex se habet, haec est proinde ipsa illius natura. Atqui si quidquam formae naturam constituenti detrahatur, iam alia natura est, quemadmodum, si demitur unitas, alius est numerus. Ergo repugnat ut aliquid ex seipso sit huiusmodi perfectio, et in ratione formali eiusdem perfectionis idem deficiat ac minuatur: non enim formali ratione eius actus vel perfectione constitueretur, quod tamen supponebamus dicentes illud habere vel esse ex se talem perfectionem. — Eo ipso patet quidquid in aliqua perfectione diminutum est, ab eo pendere qui primo et non diminute eadem est perfectio. Dum nempe dicimus primum ac non dependens esse perfectum, sive habere suae formae plenitudinem, dicimus etiam, quodcumque hanc habet diminute, non ex se illam habere, nec tale esse ex se. Ergo ab alio; nec sistere licebit, quoadusque perveniamus ad illum qui ex se habet et ex se est, non diminutum, sed in ea ratione formali plenum atque integrum.

24. — Immo non solum ex diminuta participatione alicuius formae, sed ex hoc tantummodo quod plura in aliqua forma conveniunt, unum primum cui forma eadem in sua ple-

nitudine competat, inferre debemus. Etenim « impossibile est, ait s. Th. (II C. G. c. XV), aliquod unum duobus convenire, et utrique secundum quod ipsum: quod enim de aliquo secundum quod ipsum dicitur, ipsum non excedit. Si igitur aliquid duobus convenit, non convenit utrique secundum quod ipsum est. Impossibile est igitur aliquod unum de duobus praedicari, ita quod de neutro per causam dicatur: sed oportet vel unum esse alterius causam, sicut ignis est causa caloris corporis mixto, quum tamen utrumque calidum dicatur; vel oportet quod aliquod tertium sit causa utrique, sicut duabus candelis ignis est causa lucendi ». Quum igitur res circumstantes videamus in pluribus convenire, maximeque cunctas in entis ratione, concludere debemus non hanc praesertim, nec ceteras communes formas, rebus singulis proprias esse, ut sunt hae ipsae res. Si propriae essent, non eae formae res singulas excedere possent, quemadmodum risibilitas non excedit hominem. Ergo res eadem non ex se, in quantum sunt ipsae, eas formas habent, sive iis modis perfectae sunt. At eas participant ab aliquo superiori, cui perfectio illa competit secundum quod ipsum est, ideoque sine ulla eiusdem formae diminutione.

3) *De quibusdam effatis Platonis et Aristotelis.*

25. — Per haec veritatem habemus simul quorundam dictorum Platonis et Aristotelis. Dixit nimirum Plato *ante multitudinem esse necessario unitatem*. Dixit Aristoteles *primum in unoquoque genere esse causam ceterorum*. Vix unquam aliquid sublimius homines dixerunt. Supra haec finita ac diversimode rationem entis participantia, unum debet esse cui esse competat secundum quod ipsum est, ac proinde in tota plenitudine quam illa ratio importat. Cetera autem et entia erunt, prouti illius propriam rationem participabunt; et reipsa erunt, prouti illius primi virtute in esse sive in sua realitate constituentur. Unum ergo est ante multitudinem, ait Plato, inque illo uno perfectio est ex natura sua prout illud est, estque absoluta ac plena; in reliquis est per participationem, prout haec

uni primo comparantur. Maximum est causa ceterorum, ait Aristoteles, et in idem recidit; patet enim illud ipsum, quod solum ex se perfectionem habet, causam esse cur in aliis eadem ratio participetur; secus et haec diminuta ex se ipsis haberent quod habent, essent quod sunt. Quamobrem illud primum et est causa exemplaris, ut forma perfectissima quam cetera participando imitantur, vel etiam imitatione participant (hoc fortasse maxime Plato spectavit); et est causa finalis, cuius participationem et imitationem reliqua appetunt, quo etiam pacto causa illa est movens non mota (et in hoc maxime fortasse Aristoteles stetit); et est causa efficiens, cuius virtute et actione reliqua ad participandam eandem formam perducuntur (et hoc fortasse fide destituti philosophi non satis perspexerunt).

26. — Videntur autem Platonis discipuli ad perversam sententiam eius verba vel mentem pertraxisse, cum putarunt ex eius doctrina ponendam esse in se formam abstractam uniuscuiusque speciei: nimis enim est absurdum realem universalitatem ponere in ente singulari, et abstractionem fingere naturae corporeae, quae materiae concretionem importat, et univocum facere in specie abstractum illud cum his concretis. — Simili ratione verba Aristotelis, dicentis primum in genere causam esse ceterorum, perverterunt, qui contra illum instantias sumpsere ex eo quod non maxime album causa est alborum, neque optimus homo causa hominum est. — Atqui magna hic latuit deceptio, et utriusque magistri a vera cogitatione mens detorta fuit, quum ex tota huius doctrinae expositione evidenter pateat non de univocis at de aequivocis causis sermonem esse; nec de genere agi quod est ex universalibus unum, nec multo minus de specie, ubi prorsus eadem est inferiorum formalis ratio atque habitudo ad formam. Prorsus autem est diversa, nec nisi analogica proportio manet, cum id quod est per participationem illi quod est per se comparatur. Unde colligimus praesertim, non actibus sive formis quae necessario includunt rationem partis, neque ideo significant naturam integram, sive accidentales sint sive substantiales; non etiam formis abstractis totius, quae tamen materiam sive potentiale subiectum includunt, huius-

modi sunt formae omnes specificae; expositam doctrinam legitime referri: immo in iis perversam interpretationem acciperet. In iis tantummodo veritatem habet quae perfectionem important, cui et in uno subsistentia et in aliis participatio convenire potest. Eiusmodi sunt actualitates purae, nullam in se potentialitatem, nullam limitationis necessitatem includentes. Eo pacto habentur formae abstractissimae quae excedunt omne genus, ut subsistere sive esse per se; vel quae in ordine substantiali subsunt, ut vivere, vel quae illimitate extenduntur, ut cognoscere. Haec sequuntur^c Q^uiones sapientiae et amoris et virtutis activae, et sanctitatis et partium ad hanc spectantium. Ex his priores sunt communissimae; omnes vero participantur ubicumque sunt finitae; ubicumque scilicet non ipsae sibi sunt formalis ratio subsistendi, neque competunt subiecto ut ipsum est primo a ceteris distinctum; ubicumque demum principio subiectivo eas recipienti ac determinanti immiscentur. Supra haec illud existere debet cui rationes eadem purae atque illimitatae conveniunt secundum quod ipsum est, proinde ex se et non ab alio, ex necessitate suae naturae et non contingenter, absolute ac plene, non diminute.

27. — Quo praeterea patet necessaria veritas alterius dicti aristotelici: in hoc subiecto priorem esse potentiam, simpliciter vero priorem esse actum. Manifesta est prima assertio, quotiescumque vere habetur subiectum, sive ens in actu, capax tamen ulterioris perfectionis: ad hanc si perducitur per motum, actus posterior est etiam tempore; si perducitur sine motu, posterior actus est saltem natura, quum subiectum praeintelligi debeat in se constitutum. Si tantummodo habetur principium subiectivum cuiusmodi est materia prima, prioritas manet saltem in ordine causae materialis. At semper et in quacumque hypothesi manet absoluta prioritas actus, non solum in ordine causae formalis, verum etiam et in logico et in reali causae efficientis. Logice, prout actus per se intelligitur, sicuti per se determinat ens; quamobrem ab ipso potentia intelligibilitatem accipit, nec definiiri aliter potest quam ut receptiva alicuius formae seu perfectionis. Maxime vero refert prioritatem spectare in ordine causae

efficientis; quia nulla potentia se movet ad perfectionem quam nondum habet. Necesse est igitur actum praeesse, cuius virtute potentia ad actum ducatur. Simpliciter et absolute primum in universo actus est. — Contra illud sublime assertum posuerunt recentiores evolutionem naturae, qua res omnes fingunt a quadam informi nebula sponte exiisse, et vitales formas a prima cellula, immo a fortuito occurso elementorum exordium habuisse. Est pantheistarum figmentum, quo principium rerum a potentia subiectiva accipitur, ipsaque potentia ratio ponitur motus universalis, quo perpetuo res fiunt, inque novas formas evadunt. Absurdum ostenditur sententia Aristotelis: simpliciter prior est actus. Hoc autem intime connexum est cum prima sententia: omne quod movetur ab alio moveri: seu potius sub alia forma idem dicit, eodemque pacto ad actum purum mentem ducit.

28. — Per haec omnia profundior detegitur ratio causalitatis, non solum in ordine ad *fieri*, sed etiam ad *esse* rerum. In sensibili natura non nisi mutationes videmus, quae sunt in *fieri* tantum, dum scilicet materia vel subiectum ad novas formas disponitur. Cum hae formae sunt perfectae, motus et actio immutans iam non sunt. Latet autem universalior virtus in mundi temperie, qua singula subiecta et naturam servant et vires exserunt et suos obtinent effectus. Extra hunc mundum enim nullum corpus subsisteret et ageret et moveretur, ut hic est et agit. Veteres putabant praeterea unumquodque elementum praecipua qualitate pollere, ita ut cetera corpora vel illius elementi mixtione vel eiusdem actione eandem qualitatem participarent: ab igne erat calor, qui uni illi sua natura competeret, ceteris ab illo. Ideo saepe s. Th. hoc exemplum affert, ut explicet quo pacto a primo reliqua pendeant in unoquoque genere. Illud etiam primum non est tantum causa ut quae participant mutantur, verum etiam ut in sua participatione permaneant; non est ratio tantum *toū fieri*, sed etiam *toū esse*. Ponebant enimvero supra corpora spirituales motores, ac manifeste animam humanam, cuius nutum sequitur vis motiva humani corporis; superos astrorum motores praeterea ponebant,

a quibus inferiores naturae intime penderent. Quidquid sit de huiusmodi causarum dispositione, admittendum est diversos effectus secundum suam formalem rationem, ab aliqua causa repetendos esse, in qua formalis ea ratio virtualiter et eminenter contineatur. Causa ponenda est, cuius sit proprius effectus, ut sic natura disponatur, ut haec rerum compago et hic principiorum complexus constituatur, ut talis specifica ratio et sit in gradibus entis et existat in ordine rerum. Esse particulares causas singulorum generum, vel dubium vel falsum erit. At omnes formales rationes in ea quae omnes excedit continentur, scilicet in entis ratione. Non enim nisi uni ratio haec entis ex illius natura et secundum quod ipsum est, competere potest; ceteris per aliquam ab illo participationem. Est igitur suprema causa, quae formaliter attingit ut proprium effectum ipsum ens, ita ut nullus effectus ei subtrahatur, et in cuius virtute omnia quaecumque agunt influant in esse rerum, et nihil fiat, nihil permanere queat, quod non sub illius influxu contineatur.

29. — Habemus denique quo concludamus naturae corporeae et finitarum rerum principium in causa intellectuali et per modum artis operante esse ponendum. Primo, quia evidenter non sunt a casu naturales utilitates, prout Aristoteles vidit atque in II Physicorum ostendit. Sunt enim multa quae sive in subiecto uno, sive in diversis, ordinem habent ad unum effectum obtinendum. Porro hic ordo unitatem habet; unitas autem non per se a multis procedit. Colligere vero in unum ipsam multitudinem, in esse reali prorsus divisam, non potest nisi intellectus. Ergo ab intellectu est plurium ordo. — Neque dixeris hoc esse ex ipsa necessitate naturae: nam in ratione causae efficientis, semel ac constituta est natura, id verum est; at ipsa constitutio unius ex pluribus compositi, causam ordinis postulat, et constans tendentia multorum ad unum finem non primo est a materia, quae ratio divisibilitatis est, et cuius partes non se per se invicem respiciunt; sed a causa simul multa accipiente ac disponente, cuiusmodi est intellectus. Neque dixeris errare aliquando naturam; quia neque hoc concipere valeres, si non prius cogitasses ac vidisses naturam habere

legem et per se ad finem tendere. Ita non errat medicus, nisi finem sibi praestituerit aegrum perducendi ad valetudinem. — Secundo, sive corporeum genus esset a se, sive procederet a natura necessario agente, quum quod est primum neque habet a fine intento mensuram et proportionem, sit infinitum atque informe, nulla esset rerum ordinata dispositio, nullus esset modus et finis. Atqui haec ipsa determinatio naturae repugnat; infortitas vero longe abest a mundo, qui a pulchritudine quodammodo nomen accipit (*κόσμος, ornatus, mundus*). — Tertio, reddit iterum effatum platonikum vel aristotelikum, quod perfectum est causa ceterorum. Formae quae sunt in concretis et singularibus diminutae sunt a sua puritate et universalitate; hanc servant in intellectu. Hic ergo sunt simpliciter prius, et hinc ad inferiora descendunt. Non utique hoc valet pro intellectu a rebus pendente, sed pro aliquo in vertice rerum posito. Intellectus ille non habebit prioritatem respectu ipsius absoluti *Esse*, cum quo erit idem; habet vero prioritatem causae exemplaris et efficientis respectu formarum quae concretionem et singularitatem in compositis accipiunt. — Haec omnia, ut patet, ad Deum nos ducunt.

III — Dei existentia demonstratur.

30. — Principium causalitatis, ut primo menti obvertitur et omnino est cuique manifestum, asserit omne quod esse acquirat, causam efficientem habere. Penitius spectatum ampliorem ostendit causarum ordinem, et a cuiusque novi effectus causa immediata, prout hanc in spectabili natura perspicimus, ad altiorem inveniendam nos adigit, quousque in prima iam non aliam postulante, sed ex se necessaria, quiescamus. Hac via debere nos ad Deum ascendere, Ecclesia Mater nos monuit: non licet ergo incertam eam facere; et modernistis aientibus non amplius vetera argumenta recentioribus animis lucem afferre, reponendum est non ipsa argumenta esse mutanda, verum iis animis medendum; frustra enim syllogismos nectimus pro iis

qui principium omne mentemque ipsam abnegarunt. Quo igitur novi morbi, qui scepticismi nomen habet, periculum arceremus, de vi cognoscitiva deque causalitatis ratione nonnulla in antecessum delibavimus. Non tamen hic demonstrationem divinae existentiae evolvendam aggredimur; adnotationem tantum aliquam iis quae S. Thomas et Eñus Auctor habent, subiicimus. — Principio animadvertimus apud s. Doctorem quinque vias sterni a creaturis ad Deum, rerum finitarum omnium quae in mundo sunt, quinque universales rationes spectando: prout nimirum primo res omnes moventur; deinde substantiae ipsae esse incipiunt ideoque produci debent; tertio, ita sunt ut possint non esse, seu contingenter existunt; quarto, eaedem diminutas habent formales perfectiones, quae non per se limitem dicunt; quinto ad suum finem singulae, cunctaeque simul ad finem universi apte ordinantur. Hae sunt sublimes et universales s. Thomae rationes. — Iuvabit tamen pro infirmioribus animis, alias quoque sternere quinque vias, ex particularibus rebus, quae manifeste Deum postulant auctorem, argumentum trahentes. Quinque demum ostendemus vias probabiles, quae etiam ducunt intellectum ad Deum, etsi non omni logico rigore invictam per se demonstrationem exhibent. Quibus addi poterunt animadversiones de infinitis absurditatibus, quibus, negato Deo, universus rerum ordo scateret. Verum, ut diximus, innuimus tantum haec, non evolvimus.

1) *De viis s. Thomae.*

31. — Circa argumenta a s. Thoma proposita, adverte ea quae assumuntur primo nobis obvia esse in sensibili natura, cuius participes sumus. Agitur de motu, de productione, de contingentia corporum, prout hic sunt formae mutabiles; de formis abstractis ab ipsis entis gradibus in natura distinctis, ubi subsistentia et vita et cognitio inveniuntur; agitur de ordine quo natura ad suos fines disponitur, et mundus unitur, et corporeum genus cum in se mirabilem harmoniam praebet, tum spiritui subditur. Eaedem porro rationes, in corporibus primo

nobis cognitae, extra corpora extenduntur, et analogice a nostro intellectu cognoscuntur. Novimus primo motum secundum quantitatem et qualitatem, maximeque secundum locum, a quo nomina accipimus; at deinde quemcumque transitum a potentia ad actum intelligimus. Videmus causas in universo ordinem habentes; at rerum dependentiam non modo secundum *feri*, verum et secundum *esse*, intelligimus; contingentiam quoque non modo formarum in eadem materia possibilium, sed absolutam secundum *esse*, scilicet rerum omnium quae non suae naturae necessitate existunt, cogitamus. Quarta via item ascendimus ad actum purum, quo omnis prorsus perfectio continetur. Quinta via, post agnitum mundanum ordinem, ad formam intellectualem quae rebus finitis necessario praeit, iisdemque non tantum motum ad finem imprimit, sed etiam modum et speciem praebet, pervenire cogimur. — Ex iis quae antea de principio causalitatis scripsimus, vis harum probationum satis patet, neque opus est eas hic rursus exponere. Ab aliqua tamen adversariorum instantia eas vindicasse iuverit.

32. — Quod spectat ad primam viam, obiectiones circa ipsum principium *omne motum ab alio moveri*, iam solvimus. — Dixit vero aliquis non necessario per illam viam ipsum Deum attingi, quia concluditur motor actu immotus, non qui moveri nequeat. At hoc iniuria dicitur; quia absurdum est accidentalem et contingentem ponere Primi constitutionem, vel illi tribuere potentiam inanem nunquam ad actum reducendam, quia non esset motor potens eam ducere ad actum suum. Praeterea repugnat primum motorem eum esse, qui tamen moveri posset; quia nec secundum totum nec secundum partem sine absurditate mobilis poneretur. Non secundum totam entitatem suam, quae tota esset in potentia, ita ut nec posset se movere ut se movent viventia, moveretque tantum ut instrumentum altioris causae, ad modum corporum vita carentium. Non secundum partem, quia nequit haec reipsa sine motu manere, si ab ea pendet ut ipsum subiectum in quo est moveatur, et perfectionem nondum habitam acquirat. Per se igitur ac necessario motor ille, qui movet quin moveatur, immobilis est: hoc au-

tem est dicere nullam in eo esse potentialitatem, sed actualitatem omnem, ideoque absolutam perfectionem. In hac ille, tamquam in termino excedente omnino motum, quiescit.

Visum est aliis rationem sufficientem reddi ultimi effectus, si ponere licet seriem infinitam causarum eiusdem ordinis ante illum. Si homo generat hominem, similiter homo genitus est ab alio; si id fuit ab aeterno, quid superest ut causam sufficientem habeamus? — Respondeo hanc seriem causarum univocarum neque in quaestionem venire, et nihil huc facere dubitationem, utrum generatio hominum carere potuerit initio. Certe, si fuit primus homo, clarior vel ipsi fere imaginationi affulget necessitas quaerendi causam alius ordinis. At non in hoc stat argumentum s. Thomae e causis acceptum. Negandum est scilicet hominem, iam in se constitutum, omnino per se sufficere ut humanam vitam producat. *Hominem*, aiebant veteres, *homo generat et sol*. Putabant nimirum a sole, caelesti corpore eminenti virtute praedito et a spiritu illius motore, procedere vim naturalem, qua materia sublunaris, adiuncta dispositione immediati agentis, acquireret formas specificas corporei generis. Quidquid tamen sit de sole deque motu coelesti, certe a complexu totius naturae, qua non solus homo sed et omnia quae eum circumstant constituuntur, ipsa vis generativa prorsus dependet; et sicut homo ipse non omnino sibi sufficit ut sit et vivat, ita non sibi sufficit ut alium hominem gignat. Quaerendum nunc erit: hic complexus naturalium causarum, affinitates chemicae, vires physicae, vitalis motus, temperies universi, potentia materialis harum formarum capax, sunt ne causa prima non ab alia dependens? Repugnat ut primum, per se stans et non ab alio pendens, sit complexus tam multiplex partium, quarum unaquaeque pendet, ac tantam potentialitatem includit, et ad effectum obtinendum est insufficiens. Ad causam alius ordinis per se sufficientem ascendere oportet. — Igitur ad dictum illud: hominem generat homo, respondeo: generat, ut causa quae non sibi sufficit et ab alia alterius ordinis pendet, concedo; quae sibi sufficit, vel ab alia tantum per accidens pendet, sicut a generante univoco, nego. Sic vero patet necessitas perveniendi

ad Causam sua natura primam et nulla ratione pendentem, sicut in primo argumento ad Motorem immobilem perventum est.

33. — Contra tertiam viam dixerunt aliqui, male assumi contingentiam praesentis naturae et universi, ut inde necessarium Ens concludatur. — Atqui non eam assumimus; sed ab evidenti contingentia rerum in genere corporeo mutabilium proficiscimur. Hinc procedimus ad concludendum, non omnia quae sunt, contingentia esse posse. Dato enim eas formas mutabiles non nisi accidentales esse, et perpetuo mutari ex necessitate subiecti, hoc saltem subiectum necessarium erit. Erit deinde quaerendum utrum in hac sua necessitate pendeat ab alio vel sit primum. Ad primum deveniendum erit. Est ergo procul dubio aliquod ens, quod primo est necessarium. Facile de hoc ostendemus Deum esse; quum sit *aseitas* maximum fundamentum eorum quae de Deo demonstrantur. — Quod ad quartam viam spectat, erit iterum doctrina meditanda, cum de infinitate ac de unitate puri actus agendum erit. Satis sit nunc animadvertere hoc ipso quod aliqua prima perfectio a se esse debet et non ab alio (in hoc semper incidimus), absoluta ac plena illa necessario est. Est enim, ut supponitur, talis perfectio, quia id habet ex natura sua; ideoque subsistit secundum quod ipsa est. Atqui si subsistit secundum quod huius rationis perfectio est, contradictorie fingeretur in hac eadem ratione diminuta ac limitata. Ergo in eiusdem perfectionis ratione non habet limitem. Ergo quidquid secundum aliquam formalem rationem, et maxime secundum rationem entis, minuitur ac finitur, non a se est, non primum est. Supra ipsum igitur aliud est, cui illa perfectio absolute propria est, et a quo cetera eamdem participant.

34. — Contra quintam viam sunt quaedam sophismata. Mitimus illud, quod omnia casu contingant: idem est ac negare principium ipsum causalitatis, quum ponatur in ordine universali factum quoddam prope immensum, sine ulla ratione: ita vero intellectum abnuimus.

At minus insipienter arguere videtur qui diceret: Eatenus ordo ab intellectu repetendus est, quatenus naturae necessitas non sufficit. Atqui quae in natura sunt, necessitatem habent: ne-

cessario enim procedunt res singulae, quae evolvuntur secundum rationem specificam suae formae. Cur s. Augustinus pulicum et culicum admiratur aptissimam dispositionem? In semine ipso necessitas integrae dispositionis includitur. Porro, si singulae naturae partes sunt necessariae, earundem complexus pari necessitate statuitur. — His respondemus naturae necessitatem utique haberi in substantiarum constitutione ac proinde in earundem operatione; at non esse necessitatem primam et sine causa. Multa enim concurrunt quae per se unitatem non habent; quia et ipsae partes unius substantiae viventis ex diversis elementis coalescunt, ita ut ipsa unitas substantialis per aliquam causam ea coaptantem constituatur. Deinde multa etiam debent concurrere, non in unum esse redacta, per quae uniuscuiusque speciei natura servetur. Aliquis intellectus effecit, ex. gr. ut huius spirabilis aëris mixtura viventium temperamento et ab initio apta esset et apta permaneat. Item ut aquae marinae solutis salis proportio conveniret, et quae a fluminibus afferuntur opportune ab animantibus secernerentur. Item ut iusta esset terrarum et marium in hoc orbe distributio. Item ut coelestes globi quantum opus fuit distarent, aequalemque motum servare possent. Item proportionem mutuae diversorum viventium in terra et in mari, ut insectorum et florum. Item alia prorsus innumera ubi necessitas est finis obtinendi; non autem causa sufficiens est in ipsis viribus elementorum, neque in viventium speciebus singulis, sed in aliquo agente qui opportuno modo universum distribuit. — Praeterea in unoquoque vivente utique natura causa est immediata aptissimi organismi; sed negandum est naturam quae constat ex diversis, quaeque ad diversa extra se posita percipienda, sustinenda, recipienda optime comparatur, vel posse ex se sola esse, vel non habere causam externam suae necessitatis, vel non pendere in sua dispositione et inclinatione ab aliquo, in quo collecta cuncta simul fuerint, et unitatem ordinis habuerint, quae in ipsa natura multa sunt et perfectae dispositionis accidentalem unitatem obtinent. Unitas vero eiusmodi, quae est coordinationis ad finem, non nisi in intellectu praeexistere potuit. Denique non est ultimo sistendum in simplicitate

germinis, unde vivens evolvitur. Illud enim imperfectum, hoc perfectum est; et in hoc est quaerenda ratio illius, non vicissim.

35. — Universim, contra haec veteris Scholae argumenta, putavit Kantius exceptiones sua arte critica se deprompsisse, quibus eorum omnis vis infringeretur. Dixit nimirum, Scholasticorum argumenta, quibus Deum ostendere ii volebant, fuisse tres: ontologicum, cosmologicum, teleologicum: ex notione entis necessarii, quo pacto s. Anselmus ratiocinatus est; ex rebus motis et productis et finitis, qua ratione s. Th. praesertim est usus; ex mundi ordinatione, quod est argumentum facillimum et vulgare. Porro primum argumentum ita se evertisse gloriatus est, ut iam illud a Godilone monaco, s. Anselmi coaevo, deinde ab Aquinate, deinde a ceteris fere unanimiter, solutum fuisse, ignorare videatur. Ad alterum argumentum dissipandum, animadvertit hoc tandem eo confici, ut asserendum putetur ens necessarium cui proinde tribuatur quod sit a se, ex quo concluditur omnem illi perfectionem competere. Atqui, ait, si hoc est verum, vicissim asserere oportebit ens perfectissimum esse necessarium: quo pacto a perfectione trahemus necessitatem affirmandi Deum; atqui per haec, ait, recidimus in argumentum ontologicum, iam invicte reiectum. Ergo nec demonstratio cosmologica vim servat suam. Tertium denique ex rerum ordine, utique, dicit Kantius, aliquid concludit: esse quemdam mundi ordinatorem; non autem ostendit rerum Auctorem Deum. — At facillime patet de his exceptionibus iudicium. Concedimus quae nostra sunt contra argumentum non bene ontologicum dictum: novum est nomen hoc, male datum. Concedimus ens necessarium illudque perfectissimum concludi; concludi etiam legitime entis perfectissimi necessariam existentiam. At vitium anselmiani argumenti, quod non satis videtur Kantius perspexisse, minime fuit in obtinenda veritate illius assertionis; verum in conatu eam evincendi, quin probatio ex ipsa existentia finitarum rerum procederet. Quod autem ex finitis rebus ad Deum deveniamus, et concludamus primo illum existere necessario; hinc utrumque inferamus, et Necessarium esse perfectum, et Ens perfectum esse necessarium, legitimum prorsus est, nec nisi so-

phistice impugnari potest. At hoc totum est a posteriori; primum argumentum a priori fuit, ideoque fallax. — Quod spectat denique ad ordinatorem, non creatorem, universi, reponimus valituram animadversionem, si de rebus tantum suo loco ponendis ageretur; nullam vero esse, quum de inclinatione ipsi naturae indita, deque proportionem rerum entitativa, praecipuus sermo sit. Qui igitur mundum disposuit, in naturam et in esse potuit, verique etiam creator fuit. — Haec sunt scilicet, quibus Kantius veterem doctrinam se evertisse arbitratus est; horum gratia, multos non pudet dicere Kantii opera disiecta esse antiquorum argumenta, aliaque esse promenda, praesertim ex ipsius Kantii morali doctrina. Quam parva sapientia ducitur mundus!

2) *Quinque viae particulares.*

36. — Quae hucusque diximus illustrant universales rationes, quas s. Th. in spectabili mundo consideravit, ut inde evinceret esse Deum. Omnia nimirum motui et accidentali mutationi subiecta sunt; omnia causam habent sui esse; omnia sic sunt ut absolute possent non esse; omnia participant superiorem quamdam perfectionem; omnia ad proprios fines et ad finem universi ordinem habent. Ergo est Motor immobilis, Causa prima, Ens necessarium, suprema omnis perfectionis Forma, ultimus Finis cuncta in Se inclinans. Non aliud his profundius et certius dici potuit. His enim rationibus in omni ente finito necessitas manifesta fit Entis infiniti, et in omni causa apparet ordo causarum quae se, et dependentia in agendo, et ratione formali effectus, inferunt et excipiunt. Quo etiam patet vel minimum ens vel motum quemlibet sat esse, ut Ens et Motorem primum concludamus. Verum et alio modo licet ad Deum pervenire, ex peculiari necessitate aliquarum partium huius mundi, quae in se constitutae non intelliguntur, quin a Causa superiori et creatrice processerint. Breviter has vias explanabimus.

37. — a) Materia primo nobis obiicitur, scilicet substratum cunctarum corporearum mutationum. Eo ipso quod omnibus mutationibus substernitur, dicta fuit ingeneralibus et incorruptibilis.

Immo quia philosophi non ausi sunt asserere quod omnino est supra id cuius habemus perpetuum experimentum, creationem ex nihilo nullus fortasse explicite cogitavit, certo; affirmavit nemo. Quamobrem materiam aeternam, et fortasse ex se existentem posuerunt. Ita sane eam concipiunt materialistae. — Atqui absurdum est. Possumus materiam accipere vel primam omnino, relate ad ipsam essentiam cuiuscumque corporis; vel secundam, in potentia ad formas accidentales, vel demum comparate tantum ad motum localem, quo pacto finguntur atomi, et his constare mundus corporeus. Semper duo sunt materiae propria, potentialitas et indeterminatio. Quia mutationibus obnoxia est, praesertim si assumitur ut adhuc receptiva ipsius formae substantialis, diversorum actuum est capax; quia radix est quantitatis, quamcumque extensionem et quemcumque numerum habere potest. Porro quod est a se, a se habere debet omnem determinationem, ad hoc ut quidlibet sit, praerequisitam. Hanc non habet materia. Ergo non a se esse potest. — Posuerunt illam athei infinitam et hoc utique est dicendum, si illa ponitur principium primum. Nam quod est primum, est ratione sui: ideoque non est ratio cur in suo ordine limitetur, vel tantum sit potius quam tantum. At rursus infinitum ex parte materiae, est in genere quantitatis, est in ordine potentiae, seu non est nisi indefinitum, sive indeterminatum; porro nihil est in re indeterminatum. — Praeterea qua ratione in ipsa infinitate sua materia modum habet? Certo enim, quidquid sit de spatiis sine fine (ea quoque scatent absurditatibus), hic ubi sumus, materia densior ideoque maior esse posset: cur non est? — Denique quod est a se, habet ultimam actualitatem sui esse, et non est in potentia; habet maximam perfectionem et absolutam simplicitatem; ab *aseitate* tandem omne Dei attributum deducere licebit. Atqui in infimo gradu et in summa potentialitate materia est. Repugnat igitur ut ex se habeat actum suae existentiae, sive sit ex vi suae naturae; sive demum necessario et ex se sola sit. — Atqui rursus non potest nisi per creationem produci: est enim primum subiectum, quod omni mutationi substernitur; ideoque non ex ulteriori subiecto educi, non alio subiecto constare potest.

Ergo non nisi per creationem esse potest. Creari absolute dici deberet, si materiae nomine veniret aliquod corpus, sive continuum, sive positum in multitudine atomorum. Si vero intelligitur potentiale principium, quod nullum per se actum dicit, sed debet forma corporea determinari, per se quidem neque esse habet neque producitur, sicuti nec per se intelligitur, sed creari dicitur, prout in corporibus, quae primo condi debuerunt, et materia fuit particeps naturae atque existentiae corporeae.

38. — *b*) — Motus secundo loco venit, motus inquam, physicis viribus sive energiis corporeis in hoc universo excitatus, qui causam certe postulat ipsi universo exteriorem, et non in sola materia iam posita causam habet quae satis sit. Haec enim potentiam, etiam corporei generis, non actum dicit: non ergo ex se habet, sed aliunde vim motricem ac determinationem ad motum accipere debet. Praeterea manifesto apparet eiusdem corporis diversum dari posse et actualement motum et virtutem movendi sive energiam; passive scilicet et active illud esse ad diversam quantitatem motus diversamque rationem per se indifferens. Quae pariter indeterminatio in universitate corporum eadem est; posset enim tota huius mundi energia alia esse quam quae reipsa adest. Ergo non ex sola harum rerum natura pendere potest. Ergo ab extrinseca causa mensuram habuit. Praeterea non solis viribus partium universi quas novimus motus excitatus est: repugnant leges mechanicae, quibus constat translationes et rotationes, directionum oppositarum ratione habita, ad summam nullam redigi; actioni enim reactio respondet. Denique habemus ex thermodynamicae lege altera, energiam dissipari; ac quaecumque fuerit ab initio virium distributio, motuum excitatio, ad aequilibrium omnia vergere ac tandem pervenire. Non igitur ab aeterno huius mundi motus incoepit; iam enim necessarium terminum esset assequutus. Ergo initium habuit. Ergo externa causa esse debet, a qua rerum universitas pendet. Quidquid igitur finxerint, vel hypothetice astronomi loquuti fuerint, de nebula ab exordio diffusa, deinde internis viribus ad praesentem solis et planetarum distributionem collecta, evidentem omnia faciunt externi motoris necessitatem.

39. — c) — Evidentior est demonstratio quae tertio loco a viventibus colligitur; evidentior inquam, quatenus multo magis ab inferioribus viribus actio vitalis elongatur, quam motus ab elementis, et multo intimior in naturam agentis virtus requiritur ut sit vitae exordium, quam ut inferior motus inchoetur. Certum est apud geologiae studiosos vitalem evolutionem non ab initio fuisse, et multa saecula elapsa fuisse quae azoica dicuntur: longe certius est non ab inferioribus elementis primam viventem cellulam sponte exurgere potuisse. Est enim in germine viventis nova prorsus vis, quae corporeas vires toto genere supergreditur: est vis cuius effectus non ab ipsis elementis, ut in mixtis omnibus, determinatur; est vis quae ad coordinandas et in suam substantiam colligendas partes heterogeneas tendit, dum in corporibus cunctis inanimatis molecula homogenea quomodocumque mutatis elementis efformatur, eaque non nisi accidentaliter in alias influit iisque iungitur; est vis quae ad motum innovandum cum vivens iam perfectum est, et ad alimentum extrinsecus trahendum, et ad aliud eiusdem formae vivens ex integro constituendum, ordinatur: quibus nihil simile in natura inferiori invenitur. Ergo non ad talem operationem neque ad effectum tam intime diversum atque altiore naturae inferior pertingit. Ergo externa virtus alicuius in naturam rerum potentis initium fecit evolutionis vitalis. — At huius evolutionis nomine, num intelligimus diversarum specierum ab uno vivente originem? Nequaquam certe; eam vero accipimus prouti dumtaxat eiusdem speciei individua a prioribus provenerunt. Sicut enim diximus vim inesse viventibus, qua supra vires elementorum effectus determinatur, ita tenemus, perpetuoque experimento constat, vim generativam uniuscuiusque viventis ad individuum eiusdem naturae intime ac necessario terminari, nec nisi accidentaliter intra limites eiusdem speciei, ob varios circumstantium corporum influxus, varietatem aliquam posse obtineri. Haec enim, non alia, est propria vis generationis *in similitudinem naturae*. Concludimus quod auctor botanicae Linnaeus aiebat: tot sunt species, quot ab initio statuit infinitum Ens. Scilicet necessitas inde ap-

paret Auctorem vitae, formarumque viventium omnium, aliquem exsistere, cui in esse rerum et in naturam ipsam sit potestas.

40. — *d*) — Quarto occurrunt instinctus animalium, de quibus multa dicere potest qui brutorum consuetudines studiose prosequitur, cum in iis quae melioris naturae videntur, tum fortasse mirabili modo in speciebus inferioris ordinis. Brutum sensu ducitur; sensus dolore ac voluptate movetur. Atqui animalia permulta faciunt, praesertim quo speciei conservationi provideatur, ad quae non voluptate sensus allicitur; multa fugiunt a quibus dolore non repelluntur. Ita ovis timet lupum, mus felim; ita bos dignoscit herbas a quibus veneni causa abstinere debet, ita apes mira arte progeniem curant: sunt eiusmodi exempla sine fine; at ubique iudicium est et est ars, quae non in bruto principium habet. Evidenter enim quicumque effectus sua intrinseca ratione causam aliquam superat, a superiori causa procedit. Atqui discretio illa rerum naturae utilium, quin iis per se sensus alliciatur vel deterreatur; provisio futuris naturae necessitatibus, quarum parentes experientiam non habent, excedit apprehensionem sensibilem et proprium sensus motum. Ergo ab altiori causa necessario haec repeti debent. Causa tamen illa erit profecto, quae non externe moveat, at intrinsecus agat; quae virtute superiori non tantum nostrae, sed et cuicumque menti finitae, influat in naturam ipsam, sive in ipsius constitutionem. Causa haec in essentiam rerum potens non alia est praeter Deum. Qui contra hoc obniteretur, absurdam virtutem ipsi naturae animali tribueret, qua ex fato quodam, cuius nulla realitas est, ferretur ad illa quae sibi conveniunt: vel coecitatem ille induceret naturae in melius progredientis, quin ullus tanti motus dux esset sciens; vel bruto sapientiam tribueret humano ingenio meliorem. — Natura igitur sensitiva, et in hoc quod inferiora corpora excedit, neque ex his evolvi potuit, Auctorem naturae ostendit; et in parte optima qua ad facultatem aestimativam pertinet, peculiari modo intellectum demonstrat, actiones ordinantem ad fines suos, et inclinationes suas rebus ingerentem.

41. — *e*) — Quinto adest homo, sublimiori ratione Creatorem manifestans. Utique hic etiam certum est inferiorem naturam humano composito obtinendo non fuisse satis. Frustra fuerunt qui ipsum corpus ab aliis constitui posse autumarunt: tam remote enim distat a ceteris omnibus organismus hominis, ut neque spes vana arrideat illum ab aliis naturali variatione deducendi. — Praeterea patet non ab inferioribus animam intelligentem obtineri posse. Non evolutione materialis potentiae exsurget unquam principium sua formali ratione conditiones omnes materiae excedens, cuiusmodi certe est facultas intellectiva, ideoque subiectum intelligens. Absurde ponitur aliunde praeexistisse anima cui iunctio cum corpore innaturalis foret, quemadmodum somniavit Plato. Esse etiam a se finitum imperfectumque spiritum, cui vivere actu secundo non est esse, cui denique ad esse et ad operari et ad formas mutabiles potentia inest, undequaque absurdum est. Ergo et novum esse acquirit, et certe producitur et non nisi per creationem produci potest anima humana. Ergo est a Deo. Tertio, non anima seipsam, non ulla virtus naturae eandem animam valet corpori iungere. Non anima quae corpus minime tangit operatione, sed ut forma: iamvero coniunctio formae cum subiecto operationi praesupponitur, et causae efficientis activitati tribuitur; praeterea nequit anima suae conditionis et modi quo est potestatem habere. Non ulla id efficit naturae vis; haec enim agit materiam ad formam disponendo, et ita efficiendo ut e potentia subiecti actus educatur cuius illud est capax et ad quem sua realitate ordinatur; anima vero subsistens, exurgit e potentia ulla, et non ipsa suum esse actu communicat tantum quia organismus aptus est ad vitam. Nulla demum particularis vis in *esse* agit, ut *esse* est, verum in formam e subiecto educendam. Ille ergo sua virtute animam subsistentem iungit corpori, qui ipsum *esse* attingit, et cum vult facit ut revera actus quo anima est idem sit quo corpus apte dispositum et vivat et actu sit. Quamobrem neque ad hominis resurrectionem virtus ulla sufficeret praeter divinam. Etiam restituto prorsus corpore organico (quod tamen natura non potest), etiam ficta anima praesente (quod

iterum vane cogitatur), unus Deus, qui in esse potest, efficere valet ut esse animae ad corpus extendatur. — Unde patet omni ex parte compositum humanum, et ratione corporis et multo magis ratione animae, necnon ratione coniunctionis, naturae auctorem et spiritum creatorem, et in esse rerum formaliter potentem, postulare Deum.

3) *Rationes probabiles.*

42. — Haec quae diximus certitudinem habent, ut vera et ut demonstrativa Dei. Aliae sunt viae quae reipsa bene dispositum animum ad Deum ducunt, quia profecto omnia a Deo sunt; tamen non omnino valido processu veritatem concludunt. Scilicet ab iis procedunt quae supponunt in se naturam constitutam. Porro haec eadem natura sine Deo esse non potest, at si posset, causa sufficiens etiam esset eorum quae postea assumuntur ad concludendum Deum. Vel alio modo, si priora non Deum evincerent, nec posteriora evincerent necessario. Vel etiam, illa absurditate posita, quod rerum substantiae necessitate naturae existerent, sequerentur cetera, quin opus esset ad Deum surgere. Tamen, ut diximus, et haec revera a Deo sunt, et non nisi falso solam naturam finitarum rerum causam adaequatam habere dicerentur. Ergo et mentem ducunt ad Deum, et satis probabiliter eum demonstrant. — Huiusmodi vias iterum quinque enumeramus: Veritates universales, Desiderium felicitatis, Conscientiae obligationem, Sensum animae, Consensum gentium.

a) — Primum Augustinus afferebat (qui tamen optime a finitis rebus alibi concludit Creatorem, et a perfectione deficiente infinitam), inquit te et me eadem principia in eadem Veritate cognoscere debere. — Probabile est sane re exsistere primam Veritatem, cuius participatione vera sint quae nos intelligimus. Et si hoc ad ontologicum ordinem referimus, quarta via est, et efficaciter concludit. At si in logico sistimus, hoc ipso quod ponimus ea exsistere quae nobis adsunt, quaeque natura cognoscimus, ab illis notiones universales abstrahamus necesse est.

Videmus proinde easdem veritates in communi necessitate entis, quod in omnibus invenimus.

b) — Desiderium felicitatis reipsa in Deo quiescit, atque ad Illum nos impellit quaerendum, obtinendum. Igitur cum probabilitate dicimus non frustra nos aliquid cupere super haec quae nos circumstant. A Deo est motus ille; miraque venustate dixit Aligherius noster:

Esce di mano a Lui, che la vagheggia
prima che sia, a guisa di fanciulla,
che piangendo e ridendo pargoleggia,
l'anima semplicetta che sa nulla,
salvo che mossa da lieto Fattore,
volentier torna a ciò che la trastulla.

(PURG. XVI).

Hoc est: libenter anima quaerit quae placent, seu quae laetitia movent, eo quod a beatissimo Creatore processit: haec est causa prima appetitus felicitatis. Atqui hoc nescimus, antequam Deum demonstremus aliunde, et nescimus in Illo uno fore ut quiescat appetitus noster; nescimus denique, quamdiu a Sapiente cuncta esse non didicerimus, naturae desiderium esse frustra non posse. Si enim natura ex se esset, vel universali rerum evolutione existeret, eodem coeco fato nobis inesset desiderium illud, tamquam motus in melius.

c) — Maiorem probabilitatem infert obligatio conscientiae, quia revera sine Deo irrationalis esset terror criminum et sensus insitus quidam honestatis. Atqui, ni Deum aliunde possemus ostendere, verae obligationis ratio non daretur, eamque excutere fas esset. Etenim realis vinculi et cuiusdam verae coercionis causa esse debet aliquid quod est; minime sufficit abstractio quaedam. Porro ni Deus est, quid nos tenet? Nihil vere est supra nos ipsos. Pulcrum erit agere ad normam honestatis; sed haec non nisi pulcritudo erit; et modo reliquos homines, qui offensorem repellerent, non laedamus, nulla rei necessitate tenebimur.

d) — Idem fere dixeris de sensu animae ad infinitum quoddam surgentis, aliquid supra se postulantis. Si iam scias Deum esse, iure existimabis haec a Deo non frustra nobis indita. Si Deum

nescias, non iniuria opinaberis haec ad universalem naturae evolutionem pertinere.

e) — Consensus gentium meliorem habet vim. Ostendit naturam non corruptam hominum unanimi opinione in Dei affirmationem convenire. Vix credam universos decipi. Hanc tamen populorum deceptionem certo reiiciam post agnitam Dei providentiam. Deinde, argumentum est extrinsecum, non ideo necessitatem conclusionis demonstrative concludens. Denique, pantheistae iterum occurrenti ac dicenti Deum illum, quem cuncti sentiunt, esse ipsam universi naturam, seu principium potentia omnia complectens, respondere cogerer per eas demonstrationes ab ordine entitativo acceptas, quibus ab initio evicimus esse Deum.

4) *Demonstratio indirecta.*

43. — Eadem veritas vividius fortasse mentem percellit, si quis innumera absurda advertat, quae, negato Deo, sequerentur. Accipienda nimirum essent asserta omnia principiis opposita, quibus hactenus usi sumus. A se exsisteret materia, atque ita ex se ad ultimum existendi actum determinaretur, quae tamen et maximam potentialitatem et maximam indeterminationem dicit. Haberet etiam sine causa aptam elementorum proportionem; quae tamen infinita esse deberet, ut prima et ex se existens. Inesset illi sine causa vis, inesset motus; quae neque in materia sufficientem radicem habent, nec certe determinationem. Deinde poneret atheus evolutionem, cuius fuisset initium, absque ratione tantae novitatis in rebus: motum igitur fingeret sine motore, exordium vitae sine generante; varietatem specierum, quin causa sit praecontinens perfectionem effectus; coordinationem agentium, quotquot in universo sunt, sine unitate principii multitudinem colligentis et ordinantis; seriem causarum convenientium in unum sine causa eas regente et componente; potentiam se in meliora evolventem, sine virtute eam trahente ad actum; miram sapientiam in opere naturae, sine ullo sapiente; ordinem immensum dissitarum rerum, sine ordi-

nante; humanos animos, quin ullo pacto a se exsistere dici queant, et quin ullus sit eorum creator; mutari omnia sine motore, contingere omnia sine necessitate, finita esse omnia, quin sit actus infinitus, cuius participatione ea sint; et frustra nos absolutum verum prosequi et felicitatem appetere; omnia denique esse sine principio ac sine termino, sine causa efficiente ac sine causa finali; neque est ratio cur formae sint participatae quin prius existat plenitudo perfectionis formalis, neque ratio est cur ens sit potius quam non sit, et huc pervenerit rerum evolutio, potius quam alio; et omnia tandem sint, tum sine causa tum sine intrinseca necessitate. Iure, si Deus auferatur, totum ordinem intellectualem subverti, totum ordinem rerum absurdum evadere, contendimus.

44. — Duae sunt difficultates, quibus humanae mentes, quominus Deum agnoscerent, detineri consueverunt: altera est manichaeorum, altera est pantheistarum. Illi dicunt Deum unice bonum, si est, debere omne malum auferre; atqui malis universum scatet. Pantheistae dicunt naturam ipsam rerum principium esse motus eamque necessitatem habere: ergo ea sibi sufficit neque aliam causam postulat. Praeterea, si Deus ab universo distinguitur, ergo in se determinatur, ergo in se finitur, ergo perfectione caret qua mundus pollet: melius vocamus Deum ens universale, quod reipsa unum est, et praeter quod nihil restat. — Manichaeis hoc responsum esto: Infinitum Bonum omne malum arcet, distinguo: a seipso, concedo; ab opere suo, subdist.: omne malum arcet cuius Deus ipse sit auctor, aliquo saltem defectu in agendo, concedo; cuius non sit ullo modo auctor, sed quod e defectu agentis secundi permittit subsequi, subdist.: si eo malo permissio non Deus trahat maius bonum, concedo; si maius bonum trahat, nego. Scilicet cum Augustino negamus non posse Deum malum permittere, propter bonum obtinendum eo bono maius cui malum permissum opponitur. Maximum malum peccatum est. Permittit illud, sive non impedit quominus admittatur Deus, ut felicitas electorum rationem habeat gloriae, ut appareat vis divinae gratiae in iis qui non peccant, vel quos peccati poenitet, ut sit in certamine

adversus malum maius bonum, ut modo infinitae sapientiae conveniente regantur liberae creaturae, ut in his iustitia, in iis misericordia eluceat. Saltem cum Deum videbimus, etiam in damnatis esse Deum amabilem intuebimur. — Pantheistis respondemus naturam esse primam comparate ad artem, quemadmodum Philosophus in II Physicorum late exponit, minime vero absolute. Quia quod potentiam includit, quod ex multis constat, quod partes habet coaptandas et componendas ad unum, primum esse nequit: constat ex dictis, et plenius e dicendis de divina simplicitate constabit. Stultus autem est homo, qui naturam, comparate ad ea quae ipse facit, quia priorem videt, absolute primam aestimat; sicut si quia illam videt se antiquiorem, aeternam credit. Porro haec est pantheistarum illusio. Facile etiam patet quo pacto Deus a mundo discernatur: non profecto quia mundus aliqua perfectione polleat qua careat Deus, sed quia imperfectissimus esset Deus, si creaturae perfectiones formaliter atque identice in se contineret. Praecontinet autem analogice et eminenter, ut purissimus actus, qui ipsa puritate sua ab omni potentialis principii inmixtione secernitur, et illud est unum ac sublime, cuius participatione et imitatione omnia quae sunt vel esse queunt perfectionem habent, a quo quia deficiunt finita sunt, cuius demum virtute ea sunt quae sunt.

IV. — De Dei quidditate.

45. — Causam primam invenimus, quae sua natura est. Habet igitur esse exercitum ut ad suam essentiam pertinens. Secus non esset a se, neque esset causa prima, sed ab alio et ipsa exsistentiam mutuaretur. Porro notio haec entis quod est a se, quae *aseitatis* nomine designari solet, maxime nos iuvare debet in scrutanda quoad eius fieri potest divina Essentia atque illius asserenda infinita perfectione. Iam divina perfectio per argumenta, quibus Deus affirmatur, innotescit. Motor immobilis est in fine omnis actualitatis; exemplar omnis perfectionis pariter excludit perfectionis modum; causa prima universi, idemque

intellectus naturae ordinator, potentia et sapientia viget sine fine. Si Deum novimus creatorem, qui scilicet unus ex se existat ceteraque omnia e nihilo trahat, infinitam virtutem illi necessario tribuimus, quum absolutam nihili improportionem ad ens vincere debeat, et quum in ens sub ipsa entis ratione creando influat. Denique in hoc quod cognoscitur Deus ut ens a se, intelligunt omnes, saltem confuse, infinitatem perfectionis includi, quum necessarium videatur omnem entis actualitatem ponere in eo cuius natura est esse: cur enim esset finite et ulteriorem entis rationem excluderet? Hoc inquam rationabiliter (immo optime prout deinde rationem illam evolvemus); modo non sic intelligatur, quod ens a se est infinitum quia non habet causam efficientem a qua limites accipiat. Posset enim, non quidem efficienter, sed formaliter habere a se, si ratio secundum quam existeret finem diceret ac limitationem. Et causa efficiens praesupponit intrinsecam rationem effectus hoc vel illo modo possibilis; ac demum parvi refert dicere non esse causam limitationis seu negationis ulterioris entis, at magni refert dicere quae sit causa vel ratio affirmandae perfectionis. At quacumque via procedant, sentiunt omnes et intelligunt, primum, quodcumque illud sit, esse infinitum: si enim sua natura est, est absolute et mensuram abnegat; si omnium causa est aequivoca vel analogica, alius ordinis perfectionem habet; si simpliciter causa est ipsius entis ut entis, infinita virtute et consequenter infinita entitate necessario pollet.

1) DEUS EST ABSOLUTE SIMPLEX.

46. — Intimius vero, Eius qui a Se est simplicitatem, infinitatem, unitatem, arcto vinculo nexas perspicere volumus. Dicimus igitur primo: *Qui est a se, absolute simplex est.*

Subiectum est: *qui est a se.* Sub hoc enim conceptu invenimus Deum, quia repugnat omnia quae sunt, esse ab alio. Nec iuvat seriem fingere ab aeterno; non enim de tempore ac de causis univocis in quibus idem dependentiae modus est, agitur; verum de assignanda ratione ipsius ordinis causarum depe-

dentium, et quaeritur quo pacto ad constituendam naturam universalem, in qua singulae causae ab aliis vim mutuuntur, tot partes convenerint, vel a quo primo vim et actum acceperint. Fuerunt qui dicerent primum illud esse materiam. Contra eos, praeter alia, principium stat, non potentiam sed actum prius esse. — Porro asserimus: primum, quod est a se, simplex absolute esse. *Absolute* illi opponitur quod dicitur *comparate*, et illud significat sub omni ratione et sine ulla diminutione simplicitatem affirmari. Cum enim multiplex sit compositio, seu coniunctio partium vel principiorum ad aliquid constituendum, in aliquo ordine aliquid dici potest simplex, in quo negatur aliqua compositio, comparet ad aliud quod in eodem ordine compositum est. *Dicimus ergo: illud quod est a se, modis omnibus et absolute simplex esse.*

Notandum tamen duplicem adhuc esse simplicitatem, perfecti scilicet et imperfecti. Simplicitas perfecti in illo est quod in eadem simplicitate integrum est, et subsistit ut quid completum cui nihil deest, et quod non est natum cum alio coniungi. Simplicitas imperfecti illa est ad quam denique perveniendum erit in analysi partium cuiuscumque compositi: non enim licet procedere sine fine. Ita simplicia sunt principia entis, quorum non est esse ut proprius actus, sed quae participant actum quo existit totum simul compositum. Qui autem hoc negaret, iam non admitteret ens compositum, quod profecto si est, et unum esse debet, et unum habere actum, quo formaliter ut compositum est; sed admittit dumtaxat iuxtapositionem entium plurium, quorum unumquodque per se est, et quod simul cum ceteris fit unum, levissima tantum ordinis unitate, vel per mentis ea simul spectantis considerationem. — Iamvero Eum qui est a se, absolute simplicem asserimus, simplicitate entis perfecti.

47. — Ad hoc firmandum occurrit *primo* quod omne compositum duplici ratione, aliquid potentiale includat necesse est: non enim per se mutuum ordinem habent ad unum constituendum nisi actus et potentia; praeterea partes singulae potentiale quid sunt ad formam totius. Haec patent eo ipso quod enunciantur. Non ordinatur actus ad aliud actum ita ut iungi

debeant, nisi quatenus unus alium complet, seu vicissim complentur: quod completur autem in potentia est; vel si iunguntur tantummodo ratione communis subiecti, et hoc erit potentiale, et ii actus unionem atque ordinem habent indirecte et per accidens. Deinde quaecumque pars, etsi comparate ad aliam sit perfecta et rationem actus vel formae habeat; imperfecta tamen est, et complenda secundum modum existendi atque operandi, comparate ad totum, in quo cum alia parte iungitur et perfectionem ultimam obtinet. Quod in humana anima, super omnes formas receptas praecellente, utpote subsistente, clare deprehendimus: etsi enim tota perfectio et formalis actualitas hominis ab anima est, neque anima tamen sibi convenientem modum subsistendi habet, neque modo sibi proprio intelligit, neque operationes omnes elicit quarum principium primum est, nisi corpus habeat adiunctum. Ergo in omni composito utcumque uno, duplex est ratio potentialitatis, et alicuius partis respectu alterius, et singularum partium omnium respectu totius. — Atqui profecto quod est a se, per se unum est, sicuti per se est ens, nec primum quasi fortuitum atque accidentale suspicabimur. Deinde, non nisi actum dicit et potentiam omnem a se spernit. Nihil enim actuale magis quam ipsum *esse*, quo actus et formae et perfectiones omnes reipsa sunt. Repugnat igitur potentiali realitati ut sit a se; iam enim a se haberet et esset ultimus actus. Enti a se repugnat proinde quaelibet compositio.

Quod, *secundo*, alio modo patet, advertenti compositum certe indigere causa efficiente, qua potentia reducatur ad actum, vel actus ipse sit re potentiae iunctus, vel demum partes totum actualiter constituent, ipsiusque esse participant. Non enim potentia se movet ad actum, cuius perfectionem et virtutem non habet. Neque actus causa est potentiae, neque eam sibi adiungit, quum non totam perfectionem in se possideat quae erit totius compositi. Partes demum per se diversae non per se unitatem habent, sed hanc ab agente accipiant necesse est. Quo entis a se conceptus et ratio perit.

Tertio, quod est a se est omnino primum, quum a nullo pendere debeat. Atqui compositum suis componentibus, in ordine saltem causae materialis, posterius est. Et natura prius quam ipsum esset constitutum, necessarium ordinem ad existendum partes haberent. Atqui rursus hoc absonum est, quum actualitati secundum ultimum existendi actum potentialitas repugnet. Ergo entis a se omnis compositio repugnat. Competit ergo illi simplicitas absoluta; simplicitas procul dubio perfecti, quum de subsistente agatur.

48. — Haec simplicitas excludit proinde compositionem maxime evidentem et crassam quae corporeae naturae competit, prout habet partes quantitativas et integrantes: hanc divisibilitas sequitur, quae per se in infinitum tendit, neque partium designabilium habet numerum vel finem. — Excludit in ordine substantiae compositionem materiae et formae, quibus constituitur id quod est, sive subiectum actus existendi: non enim sua natura esset, quod constaret ex potentia in ordine ad formam, per quam fieret in actu; neque posset formaliter in ens, agens determinatum per formam receptam in subiecto, praeter quod alia subiecta alio modo reciperent formam et consequenter essent. — Excludit compositionem substantiae et accidentis. Nunquam enim ipsum *esse* se habet ut potentia ad actum; ipsum enim ultimus actus est, quum res omnis prout est in actu, sit. Iamvero substantia in potentia est ad actum qui illi accidit. At substantia illius qui est a se, ipsum actum quo est includit. Ergo non est subiectum accidentium. Et hoc universim dictum est a Patribus dicentibus quidquid in Deo est Deum esse. — Excludit etiam fundamentum omne compositionis logicae quae ex genere et differentia exsurgit: quia nihil in illo simplici invenitur, quod sub aliqua indeterminatione accipiqueat, et univoce sit commune cum aliis, ubi aliam accipiat determinationem propriae rationi extrinsecam. Et hoc praesertim verum est, quia compositionem ex natura et ipso actu existendi resultantem excludere oportet ab eo qui est a se. Si enim natura ab *esse* distinguitur, non igitur ipsa importat necessitatem formalem sui actus, non igitur necessario existit, non

est a se. At valebunt contra illam quae nuper diximus de potentialitate deque dependentia a causa efficiente compositi cuiuscumque. Ergo imprimis quod est a se, et est vi naturae suae, et necessario existit, et ipsum est suum *esse*. — In hoc immo fundatur aliarum compositionum exclusio. Excluditur compositio physica materiae et formae, seu principiorum entis mobilis; quia profecto non est suum esse quod constat ex pluribus participantibus idem esse, a quo proinde singula distinguuntur. Excluditur compositio logica ex genere et differentia, quia quod est suum *esse* non potest determinationem accipere quae sit praeter rationem ipsius *esse*, sed solum fieri potest ut quod prius confuse deinde magis determinate secundum ipsam rationem entis concipiatur vel enuncietur. Excluditur compositio, physica in corporibus, metaphysica extra genus corporeum (quam, nescio quo pacto, alii cum logica confundunt, vel certe reali opponunt) substantiae cum accidente: quum ipsi *esse* accidens non addatur, tum quia *esse* iam omnem actualitatem ex se dicit, tum quia non est ullo modo potenziale, ita ut quidquam recipere in se possit. Omnis igitur compositio distinctionem existentiae ab essentia supponit, et a simplicitate ipsius actus, quo natura est, quique per se subsistit, prorsus excluditur.

49. — Inde sequitur nomen maxime proprium Dei eis verbis contineri, quae Deus ipse Moysi dixit, praestolanti, quomodo eum esset filiis Israel designaturus. « Et ait: Sic dices filiis Israel: **Qui est**, *misit me ad vos* (Ex. 3, 14). Profecto nomen Dei proprium, ita scilicet electum ut non Deum simpliciter ex conventionem designet, quemadmodum humana verba significant ad placitum; sed ita ut, supposita prima significatione adhibitae vocis, singulari ratione Deo competat eiusque naturam aliquo pacto repraesentet; ita accipi debet, ut in uno Deo veritatem impleat suae significationis, minime in ceteris. Atqui vis prima vocis *esse* vel *qui est* videtur in omnibus vigere; quid enim est cui esse non tribuatur? Sed nulla res praeter Deum ita est, ut esse ei competat ex natura sua; nulla cui actus existendi essentiam ingrediatur, et quae proinde plene intelligi non pos-

sit, quin actus existendi exercite positus cogitetur. Nulla deum quae non habeat modum determinatum ac finitum praeter quem alii sint infinite multiplicabiles modi entis et perfectionis, quos illa res prius spectata non complectitur. Itaque recte de qualibet signata natura, praeter divinam, dici posset: *quae non est*. Non est ex propria vi; non est per actum sibi vel in essentia contentum vel ab essentia determinatum; non est secundum infinitas rationes entitativae actualitatis quae praeter ipsam haberi queunt. Quidquid ita est, contingenter habet minimam entis particulam; reliquam immensitatem non habet. Contra, omnia sunt in Eo cuius nomen dicitur *Qui est*. Est ex vi ac necessitate naturae suae: magis est enim necessaria existentia Dei exercita, quam signate necessarium sit quodcumque axioma. In ordine enim obiectivo et reali, principium Deus est cuiuscumque entitatis, intellectus et veritatum per ipsum abstractarum: sic Deus est primum ac reale fundamentum omnium enunciationum, quas nostro modo prius, homines, abstracte perspicimus. Est Deus per actum nullo pacto distinctum ab Essentia sua, quae formaliter est ipsum Esse absolutum. Formaliter inquam, non per diversarum rationum subiectivam convenientiam; non per unionem potentiae cum actu; sed per simplicissimam identitatem rei, cuius propria ratio diversis vocibus exprimitur, cum de Deo agentes, dicimus *Esse*. Quod autem diversis vocibus exprimimus, unice id venit ex necessitate nostri intellectus et loquutionis nostrae; quum nullum nobis verbum esse queat, sive mentale sive orale, quod non sit analogice deductum ab iis quae primo et connaturaliter novimus: porro essentia et esse sunt rationes in obiecto proprio nostrae mentis et in nobis necessario distinctae; deque ipso Deo agentes in unum ea duo prorsus adduci iudicamus ac novimus; utraque uno conceptu nobis exhibere non valemus. Formaliter igitur divina Essentia est in se ipsum Esse, scilicet ipsa actualitas existentiae exercitae, qua res est in se posita, non tantum obiective in mente. *Esse absolutum*, prouti non ligatur ulla peculiari forma quae sit praeter illum simplicissimum actum; sed absolute, in puritate illius rationis, praeter

quam nihil superest. Est denique Deus secundum plenitudinem formalis rationis totū *esse*, quae, ut determinatur in singulis modis entis, est omnis formae sive perfectionis actualitas ultima et ultima perfectio; ut manet pura et libera in sua ratione, in eaque subsistit, modum omnem entitativae perfectionis complectitur et excedit. — Neque est aliud nomen quo ita omnia contineantur: *infinitas* enim dicit modum habendi perfectionem, sed negative tantum et nullam eius dicit positivam formalitatem. *Intellectio* bene exprimit spiritualitatem sive exemptionem a potentia; sed formaliter dicit intentionalem, non entitativam perfectionem, neque concipitur ut actus ultimus omnis formae, quemadmodum concipitur ipsum *esse*. *Aseitas* per se excludit causam efficientem, et manet in ordine causae extrinsecae. Radicaliter utique est ipsum *esse*, sed melius hanc radicem quaerimus, et hanc inventam formaliter significamus, quum nomen dicimus maxime proprium Dei: **Qui est.**

2) DE INFINITA DEI PERFECTIONE.

50. — Secundo: **Qui est, infinitus est perfectione.**

Hoc assertum ex modo dictis iam patet. Illud quoque et omnes credunt, ut pertinens ad fidem, prout etiam constat ex Concilii Vaticani declaratione, et iusto iudicio declarant, prout intelligunt nulla ratione determinari ad quoddam *esse*, et non extendi ad ipsius *esse* plenitudinem. Illum qui ex sua natura est, vel cuius natura est ipsum *esse*. Recte dicunt, modo argumentum non accipiant a sola negatione causae efficientis; cur enim id, quod non habet extrinsecam causam limitationis, non formaliter et intrinseca necessitate limitari posset? Sed in illo communi iudicio, quod plenitudinem entis exhaurit quod ex se habet ut sit, latet assensus ampliori doctrinae circa infinitatem cuiuscumque formae. « Finitur enim quodammodo, ait s. Th., et materia per formam et forma per materiam. Materia quidem per formam, in quantum materia, antequam recipiat formam, est in potentia ad multas formas, sed cum recipit unam, terminatur per illam. Forma vero finitur per materiam, in quantum

forma in se considerata communis est ad multa, sed per hoc quod recipitur in materia fit forma determinata huius rei. Materia autem perficitur per formam per quam finitur; et ideo infinitum, secundum quod attribuitur materiae, habet rationem imperfecti; est enim quasi materia non habens formam. Forma autem non perficitur per materiam, sed magis per eam eius amplitudo contrahitur, unde infinitum, secundum quod se tenet ex parte formae non determinatae per materiam, habet rationem perfecti » (q. VIII, art. I).

Ut penitius doctrinae huius veritas appareat, perpendendum est, a nobis infinitum primo cogitari prouti magis et minus magnum in quantitate apprehendimus; et postquam diversos limites extensionis esse perspeximus, indefinite illos arceri omninoque auferri posse in mentem venit. Itaque, prouti quantitas est materialis et limitibus finitur suis, infinitas non dicit nisi indeterminationem atque imperfectionem; prouti vero, per analogiam ad magnitudinem molis, virtute magnum concipimus, et arcendo limites extensionem augemus, virtutis et perfectionis infinitatem cogitamus. Ideo infinitatem illam, quam a quantitate accepimus, non ut materiali atque indeterminata, sed ut magna mensuramque excedente, formae necessario tribuimus. – Hinc dicemus universim: Infinitas spectari potest ex parte materiae, quae se haberet sicut quantitas sine certa terminatione, sicut extensio sine figura; quod quidem neque in re inveniri potest, nec per se potest intelligi, quum neque actum dicat neque importet perfectionem. Spectatur autem non sine veritate infinitas haec in rebus, prout materia capax est aliarum sine fine formarum dum unam actu habet; sic etiam subiectum diverso modo potest accidentibus compleri. Alia ratione infinitatem forma dicit, prout ipsa actum importat, qui, prout a nobis concipitur atque in obiecto proprio nostrae mentis exhibetur, in sine numero multiplicabilibus subiectis recipi potest. Prout vero recepta est, eam infinitatem amittit, et ad unum coarctatur, et ad modum ipsius recipientis determinatur, non utique formaliter, sed materialiter. Atqui forma per se perfectionem dicit; et receptio in subiecto coarctat potius et diminuit; ideoque infinitas quam ipsa per se habet, ad perfectionem spectat.

a) *De infinitate formae irreceptae.*

51. — Quid vero si ipsa forma subsistat, quin in subiecto recipiatur? Patet imprimis id fieri posse, quia forma habet actus determinationem ex se, et perfectionem dicit; repugnat contra existere sine actu potentiam, vel sine forma materiam; quia quidquid est actu et actum habet, et quia rei existentis est absurda indeterminatio. Praeterea ostendimus primum in entibus simplicitate absoluta pollere; certe simplicitate actus, qui prius est quam potentia, et qui unus habet quidquid requiritur ut esse queat a se. — Porro dicimus: si forma per se subsistit, neque in ordine illo in quo actus est, potentiam habet admixtam, eas in re proprietates necessario habet, quas in forma per se spectata intellectus invenit ac dignoscit. Nec nisi indisciplinati ingenii esset illi formae simplici, atque in sua ratione per se constitutae, ea tribuere quae formis receptis competunt ex subiecto vel receptiva potentia. Iamvero competit formae ut receptae quod admixta habeat quae in pura ratione illius formae per se spectatae non continentur: ut conveniat cum actibus diversorum generum quae idem subiectum recipere potest; ut modum proprium subiecti habeat; ut intra ipsam formalem rationem, quae abstracte intellecta quid absolutum perfectumque diceret, diminutionem patiatur. Ad errandum tamen in hoc humanae mentes sunt proclives; eo quod primo, per se intelligibile non est nisi ens, ideoque ad modum entis, per se habentis esse ut actum suum, sponte apprehendimus quicquid apprehendimus vel nominamus; quia, secundo, obiectum proprium humani intellectus nulla est forma simplex, sed compositum ex materia et forma, a quo formam totius abstrahimus, per se subsistere non valentem. Cum deinde analysim instituimus, et obiectum primo a nobis cognitum in sua principia resolvimus, horum singula ut per se entia sponte concipimus, ac si unumquodque haberet existentiam propriam, esset per se intelligibile, esset per se ens. Qui tamen, nisi sequenti iudicio conceptum corrigimus, est error ingens. Sequeretur enim nullam dari veri nominis

compositionem ad constituendum id cuius actus est *esse*, et nullum existere ens compositum vere unum. Sequeretur materiam primam iam per se esse, ideoque non amplius esse in potentia ad primum esse, scilicet ad esse substantiale. Sequeretur formam realem omnem per se esse, ideoque per se fieri: unde fuit dubitatio veterum illorum, ponentium latitationem formarum, et omnia iam esse in actu, quibus Aristoteles irridet, et ratione quorum s. Th. quaestionem instituit, utrum in operatione naturae creatio intercedat: non enim forma simplex, quae per se fieret, aliter quam per creationem produci posset, ut revera producitur et creatur anima humana, quamvis ita ut in materia sit et ex ordine ad materiam multiplicabilitatem sortiatur. — Solerter igitur vulgari inclinationi, concipiendi principium entis ut aliquod ens, resistendum est: at cogitandum *ens dici cuius actus est esse*; hunc vero actum in toto genere corporeo ad compositum pertinere; partes igitur compositi per huius existentiam constitui in rerum natura; ideoque singulas non nisi per ordinem ad totum, cuius *esse* participant, et entia dici et posse mente capi; sive exsistere ut *quibus* totum est, non ut *quae* sint; seu tandem entia dici per analogiam attributionis ad totum, cuius sunt quidquid sunt, vel ut actus vel ut potentia.

52. — Non licet ergo formae per se intellectae, atque in sua puritate acceptae, tribuere quod ad illius propriam rationem non pertinet: contradictorie enim adderemus formae id quod ipsam simplicem dicentes negavimus. Atqui in ratione formae simplicis et per se acceptae nihil includitur quo eius perfectio in ipso ordine suae rationis limitetur vel diminuatur. Ergo implicat ut forma simplex, sive actus, in quo ordine actus est seu forma, diminute existat. — Hoc est quod passim s. Th. ait: « Omnia quae per essentiam dicuntur, nihil praeter se habent admixtum. Nihil enim prohibet hoc quod est uni perfectioni suppositum etiam alii supponi; sicut quod est corpus potest esse album et dulce. Unumquodque autem intra suae rationis terminos concluditur, ut nihil extraneum intra se capere possit » (C. G. l. I. c. 39). Proinde quaecumque forma, vel intellectualiter spectetur, vel realiter existat simpliciter ut talis forma, propor-

tionaliter neque in mente neque in re quidquam habet suae rationi extraneum. Atqui diminutio suae actualitatis vel perfectionis, in ea ipsa ratione quam formaliter dicit, est ipsi formae extranea. Ergo, vel nunquam aderit diminutio illa, si forma simplex in se subsistat, vel illi ex principio extraneo adveniet. Si vero nullum extraneum principium eidem adiungatur, necessario erit illimitata sive infinita, neque illa unquam diminutionem patietur. — Hoc iterum est quod a Platone audivimus: primum, diminutum esse non posse; si enim formalis aliqua ratio subsistit secundum quod talis forma est, non patitur diminutionem ipsius rationis, quae ut talis ratio subsistit. Neque enim humanitati deesse potest quidquam ad humanitatem pertinens, neque sapientia aliqua parte sapientiae carere potest. Evidens id est quoad ipsam notionem formae; idem in re necessarium erit, si praecise forma realis est et existit secundum puritatem notionis illius quae in mente erat. Nam si aliquid in re est quod non ex ratione huius formae procedit, certe ipsi formae extraneum quid adiungitur, neque illa simpliciter secundum suam rationem subsistit. — Limitatio ergo, si qua est intra lineam formae ipsius, ex alio est, tum in mente tum in re. Ex aliquo esse debet, quod per se formam vel actum respiciat, et quod ipsi perfectioni quodammodo opponatur. Nisi enim eandem respiciat, non eam attingit, neque ratio est ut ipsam modifcet; nisi eidem opponatur, non est cur illam minuat vel coarctet. Porro haec duo ad potentiale principium pertinent. Nam et potentia per se actum respicit, immo tota se ad actum ordinatur; eadem vero opponitur illimitationi, quia suo modo proque sua capacitate, non ulterius, recipit.

53. — Ut vero appareat quo pacto haec in universo veritatem habeant, formas oportet distinguere, non secus ac quartam viam s. Thomae exponentes monuimus esse faciendum. — Sunt primo formae substantiales corporeae; quae, ut materiam connotantes, non possunt eximi a subiecto, et ut substantiales non suscipiunt perfectionis diversos gradus. Eae finitatem habent formalem ex ratione talis naturae quam actu determinant, sunt per se et abstracte infinitae, prout subiecta in quibus esse queunt

ob quantitativam materiae divisionem, indefinite multiplicantur; concrete ac realiter sunt finitae in singularibus substantiis. Sunt iterum in corporeo genere formae accidentales, quaedam in indivisibili positae, quae quantitatem determinant vel mensuram certam habent; quaedam diversae intensitatis capaces, ut qualitates alterabiles: ex quibus nos exempla accipimus formae purae, eo quod eiusmodi accidentia, etsi re subiectum exigunt et connotant, non tamen in sua formali ratione includunt; quamobrem notionem exhibent nobis actus qui potest in sua puritate concipi ac diversimode participari; quo pacto nos ad analogam superiorum perfectionum conceptionem perducunt. Sunt altiores formae, quae sine materia subsistunt: eaeque ad proprium modum determinantur, prouti actualitatem absolutam spiritualis vitae, quae intellectiva operatione continetur, diversa ratione participant. Indefinitae huius participationis infimum gradum unice cognoscimus homines: ille est qui intellectum ponit abstrahentem notiones a sensibus, unde fit ut eadem natura, hoc modo spiritualis, vitae sensitivae sit quoque principium, proptereaque esse suum corpori communicet. Quemadmodum modum nostrum sic determinamus, superiores quoque angelorum intellectualitates, si in iis essemus, dignoscere possemus. Porro sicut in nostro intellectu maximam potentiam et minimam actualitatem (a materia tamen exemptam) invenimus; ita et in singulis angelicis naturis melioris actus gradum et minoris potentialitatis rationem per eos ascendendo inveniremus. Semper tamen et in ordine ad subsistentiam, invenimus principium potentiale, quo sine, prout s. Th. monet (c. V de Ente et Essentia), non esset invenire spirituum supra homines multitudinem. Est igitur potentia in ordine ad intelligere et in ordine ad esse; non tamen in iis potentia est in ordine ad formam ipsam essentiae substantialis; secundum quam rationem sunt ideo dicendae formae purae ac subsistentes, non finitae materia recipiente, et ex eo capite formae infinitatem retinentes. Quae tamen infinitas non est simpliciter asserenda, quum potentialitati admisceatur; nec subsistentes intellectus dici possunt, sed substantiae quae radicaliter virtutem sic vel sic intelligendi in se continent,

et in ratione formali eiusmodi spiritualitatis subsistunt. Quapropter neque in spiritibus, qui non sunt suum intelligere neque esse suum, puram illam actualitatem habemus, quae perfectionis sive entitatis limites auferat; non enim conceptus proprii earum naturarum (quas eminus et confuse homines discernimus) perfectionem simplicem exhibent, nihil ulterius negantem; sicut humana ratio non dicit simplicem intellectum, sed abstrahentem a sensibus, sed ut ab initio potentiam actu destitutam, sed ut discurrentem. Angeli vero non sic; at unusquisque modum habet suum, non omnino a potentia liberum.

54. — Ut igitur perfectiones illas, quae omnimodam puritatem actus habere queunt, inveniamus, eas spectemus oportet, quas in quarta via dudum assignavimus, eas ab omni specifica vel etiam generica determinatione eximentes. Eiusmodi sunt in ordine substantiae ipsum esse, quod optimum est ut subsistentia; deinde vivere, deinde spiritualitas, quae primo dicit independentiam a materia, et perficitur in elevatione supra potentiam. In ordine operationis sunt intelligere et velle et potestas in esse rerum: huc veniunt cetera quae de sapientia, de sanctitate, de virtute Dei cogitamus. His rationibus perfectiones concipimus, quae ab omnibus vel a multis participantur, in quibus proinde eae sunt diminutae, adeoque non primo et non ut ipsae subsistunt. Alibi eaedem prius esse debent integrae ac per se subsistentes, prout a Platonicis libenter Augustinus accipiebat; et prius quam finitae potentia, debent esse in actus omnimoda puritate, prout Aristotelis principia ferunt et Aquinas abunde evolvit. Conveniunt scilicet haec duo: quod rationes formales limitationem includentes, potentiam vel includunt vel connotant, et speciem vel modum existendi determinant; quod rationes nullum limitem ponentes, in simplicitate actus purissimi intelligi queunt. Habemus ergo priores illas in finitis naturis; has habemus in Causa prima, scilicet in Eo qui unus est a se. — Ubi etiam apparet, easdem formas perfectionum simplicium non singillatim exsistere, ita ut unaquaeque per se subsistat. Patet nimirum absolutum *esse* absurde seiungi a vita, a spiritualitate; proinde ab intellectione atque amore, quae in sua plenitudine

cetera sane includunt ad perfectionem spectantia. Verum a priori: eo ipso quod puram actualitatem dicunt (etsi in mente nostra, ratione obiecti primo cogniti a nobis, et finiti entis necessitate, non extra suam formalem rationem, puta sapientiae vel sanctitatis, extenduntur), nullo pacto finiuntur, et ceteras quoque perfectiones complectuntur, cumque iis in simplicitate ipsius *esse* unum fiunt eodemque veluti absorbentur. Qua via ad illum pervenimus, qui respectu omnis formae primum absolute est, et a quo omnia participatione, effectione, appetitu dependent. Participatione, recipiendo actum sua potentia limitatum, qui secundum rationem analogice eandem absolutus et cum sua plenitudine in illo primo subsistit. Effectione, prouti primus idem est qui sua virtute facit ut reliqua suam perfectionem participant. Appetitu finis, quatenus eadem participatio bonum est quod omnia appetunt, primo ipsa intrinseca proportionem subiectivae capacitatis, deinde motu et totius naturae suum terminum consequentis.

55. — Repugnat ergo ut si qua forma subsistit secundum quod ea forma est, non autem ut actus distincti subiecti, in ea ratione in qua ipsa forma et perfectio est, diminuta existat. Haec enim diminutio a principio illi perfectioni opposito, ipsique formae per se adiuncto, provenire deberet. At si eadem simplex supponitur et in pura actualitate subsistens, quemadmodum plena est et integra in mentis conceptione, ita et in sua realitate existat necesse est. Quod in universo veritatem habere perspectum est. Non enim nisi in Deo simplicitatem actus omnimodam invenimus. Statim sub illo rationes substantiarum specificas, potentiale principium et ad esse et ad operationem includentes, deprehendimus. In rebus vero infimi ordinis essentiam quoque habemus potentia et actu compositam, unde materialis divisio et multiplicatio. In ordine accidentium idem claret evidentius. Nullibi actum purum, diminutum tamen ac in suo ordine limitatum, reperire licet. — E quibus omnibus, tum primorum analysi, tum universarum rerum conspectu, tum si placet platonicae et aristotelicae philosophiae, cui duo maximi Doctores Augustinus et Thomas assentiuntur, praeclaris-

simis documentis acceptis, iure edicimus: actum in sua puritate subsistentem rationis formalis quam exhibet plenam perfectionem necessario habere. — Atqui Ille, cuius proprium nomen *Qui est* didicimus, in purissima actualitate ipsius *esse*, cui nulla fit admixtio potentialis principii, necessario subsistit. Hoc vero est *esse*, cui nulla fieri potest additio, eo quod iam in se perfectionem possibilem omnem complectitur: quidquid enim concipi potest, revera est quia participat *esse*, ipsumque *esse* omnis perfectionis ultima perfectio, omnis actus ultimus actus est. — Ergo *Qui est* infinitatem totius *esse* omnisque excogitabilis perfectionis exhaurit.

b) *Obiectiones solvuntur.*

56. — Nullus sanae mentis vir conclusioni contradicit; et quod ad Fidem attinet, satis est; iam concessimus etiam Dei infinitatem aliis viis utcumque concludi. Sunt autem qui argumento proposito ex puritate actus generatim spectata contradicant. Admittunt scilicet valere conclusionem pro Deo prout est a se, neque ab ulla causa externa pendet, quae modum mensuramve Illi ponat; negant illimitatam esse formam, quamvis puram et in se subsistentem, si ab alio sit producta.

Sic igitur arguunt: Eatenus forma pura dici debet in suo ordine infinita, quatenus nulla alia causa limitari potest. Atqui potest a causa efficiente. Causa efficiens enim pro sua virtute vel pro sua voluntate effectum producit cuiusdam perfectionis, minime ulterioris. Quod praesertim respectu Dei voluntarie creantis intelligunt; et in hoc consentientem habere s. Thomam existimant: dicit enim de Pot. q. I art. II: « Actus non finitur nisi dupliciter. Uno modo ex parte agentis, sicut ex voluntate artificis recipit quantitatem et terminum pulcritudo domus. Alio modo ex parte recipientis, sicut calor in lignis terminatur et quantitatem recipit secundum dispositionem lignorum ». — Respondemus ad haec, concedendo maiorem et negando minorem; posse scilicet a *sola* causa efficiente formam simplicem finitatem accipere: non enim a causa extrinseca procedere potest

quod intrinsecae rationi effectus repugnat. Igitur et absolute et ad testimonium s. Thomae dicimus, non ab ullo agente formam per se produci quae in ipsa ratione formae minuatur; at induci in subiectum perfectionem quae et a subiecto et ab agente utique dependet: intrinsece a primo, extrinsece a secundo. Est enim capacitas subiecti ad recipiendum actum sub tali virtute agentis, et non exclusive atque indivisibiliter ex se ipso. Ita ex ignis actione suo modo aqua calefit, etsi non ultra capacitatem aquae, quae ultra certum gradum caloris dissolvitur. Artifex vero sua voluntate facit maiorem vel pulcriorem domum; sed ut lapides et cetera elementa ferre queunt. Semper vero ratio intrinseca magnitudinis est ex quantitate partium; ratio pulcritudinis est ex partium dispositione. Ex causa efficiente habemus quod hic vel ille effectus existentiam acquirat; quod autem tantus sit effectus in sua perfectione, ex intrinsecis constitutivis accipitur, neque huius mensurae intrinseca ratio unquam reddetur ex virtute vel voluntate artificis; neque haec ratio erit sufficiens, nisi pro eo qui sistit in quaerenda causa unius ordinis. Porro, ut in se res dignoscatur, causae intrinsecae spectandae sunt; eaeque faciunt scientiam quidditativam. Ceterae, efficiens nempe et finalis, notitiam inferunt existentiae potius quam essentiae. — Quod vero ita s. Th. sit intelligendus, nulli dubium superesse potest ex universa illius doctrina, quod calor, quod albedo, quod intelligere, quod forma quaelibet, quod ipsum esse (quae sane simul accipiuntur sub unitate proportionis, sive analogiae, quae tamen rationem spectat singulis intrinsecam, ideoque ad medium terminum syllogismi satis est), si abstracta ea sint a subiecto, infinitatem habent, et ex eo quod non aliunde ipsam Dei infinitatem, magni utique momenti veritatem, Angelicus Doctor ostendere aggressus est. — Ergo assertum: dupliciter limitatur actus, vel ex subiecto vel ex agente, sic distinguo: ab utroque fonte habet limitationem, ut ab utroque dependet, secundum diversum modum dependentiae, conc.; ab utroque ita ut e duobus alterutrum indifferenter sufficiat, prorsus nego. Qui enim effectum videt, limitationis intrinsecae intrinsecam rationem profecto inveniet. Artifex au-

tem, vel ipse Deus limitem ponit, prout hunc vel illum effectum suis principiis sic determinatum vult exsistere et reipsa producit.

57. — Non est necessarium, aiunt; etenim possibilia eo discernuntur, quo divinum Esse participant vel imitantur ad limitem quemdam et non ulterius: manere ergo possunt in simplicitate alicuius formae, ac distingui minori vel maiori tantum parte quam sumunt, sicut si in linea indefinita, post statutum initium, ad punctum semper longius designatum procederemus. Hoc iterum nos docet Angelicus, quum pluries dicat quod, ad exemplum, legitur art. IV q. II de Veritate ad 2um: « *Essentia divina secundum hoc est ratio alicuius rei, quod res illa divinam Essentiam imitatur. Nulla autem res imitatur divinam Essentiam ad plenum; sic enim non posset esse nisi una imitatio ipsius. Sed quia res creata imperfecte imitatur divinam Essentiam, contingit esse diversas res diversimode imitantes: in quorum nulla est aliquid, quod non deducatur a similitudine divinae Essentiae. Et ideo illud quod est proprium unicuique rei habet in divina Essentia quod imitatur; et secundum hoc divina Essentia est similitudo rei quantum ad proprium uniuscuiusque rei; et sic est propria ipsius ratio, et eadem ratione est propria alterius et omnium aliorum. Est igitur communis omnium ratio, in quantum est res ipsa una quam omnia imitantur; sed est propria huius ratio vel illius, secundum quod res eam diversimode imitantur* ». Similia habet q. III art. II, et I C. G. c. L. et I p. q. XLIV art. III et alibi. --- Respondemus, utique esse haec verissima; sed quid faciunt ad quaestionem de simplicitate vel compositione finitarum rerum quae divinam Essentiam imitantur? Crassae imaginationis est possibilium seriem sibi exhibere ut segmenta minora vel maiora simplicis essentiae, velut breviores vel longiores lineas. Utique infiniti sunt actus qui primum participant, sed eo quod potentiae sunt immixti. Ita esse in universo vidimus ex analysi perfectionum simplicium, quae in uno Deo purae exsistunt, in actualitate ipsius *Esse* contentae atque absorptae; praeter Eum, nullibi exsistunt nisi illigatae diversis rationibus specificis, quae limitationem formaliter dicunt, quaeque

potentiam semper includunt. Et hoc quidem pro formali ratione substantiae cuiuslibet; nam si rationes spectantur in creaturis quae formaliter puram perfectionem dicunt, ut sapientia vel sanctitas, eae non nisi qualitates sunt, evidentius receptivam potentiam connotantes. Igitur assertionem: possibile diverso gradu imitantur divinam Essentiam, distinguo: prouti potentiale principium implicant, et sic in realem compositionem incidunt, concedo; prouti constituentur actu simplici, diminute imitante primum Actum, nego. — Ita negat Angelicus (c. V de Ente et Essentia) inveniri posse multitudinem intelligentiarum (quae tamen optima et minus composita est imitatio Dei), nisi intercederet potentia; et lec. II in op. de Hebdomadibus fuse exponit quo pacto omnia praeter Unum simplex et sublime, qui Deus est, realem compositionem importent; idemque pluries pertractat, quaerendo utrum anima, utrum angelus, utrum aliqua creatura sit simplex: I Sent. d. VIII q. V art. I et II; De Spirit. Creat. art. I; ib. art. IX ad 9um; de Anima art. I ad 6um; Quodlib. III art. XX; de Verit. q. XXVII art. I ad 8um, et alibi.

58. — Minime id apparet, aiunt. Quid enim prohibet quominus perfectionem simplicem aliquo gradu determinatam cogitemus? Cur nequit esse sapientia ut unum, ut duo, ut decem? Num contradictio in hoc est? Non est, quia reipsa sic limitatam sapientiam in nobis invenimus, scimus esse in angelis. Cur si est, infinitatem ex se habere debet? Ratio est perfectionis quam habet, non ulterioris. — Respondemus, cogitari utique posse determinatam perfectionem, ut quid abstractum, cui aliquid deest ut possit realitatem habere; quo pacto abstrahimus naturam genericam vel specificam, sine determinationibus, quibus tamen indiget ad exsistendum; non autem cogitari posse ut quid eo modo existens et in rebus positum. Etenim si simplex actus est, neque in se rationem habet propter quam in ipsa ratione formali eiusmodi actus sit limitatus, subsistit ut talis perfectio, et in hac limitationem non habet. Si vero habet, non pure subsistit ut talis actus, sed aliam rationem formalem includit, qua non simpliciter secundum illam puram actualitatem est, sed proprio modo finitae speciei. Cogitat quis intellectualitatem separatam infimi

gradus? Est ea nimirum intellectualitas humana, et frustra cogitas eiusmodi intellectum extra hominem. Quis cogitabit intellectum modum habentem Raphaëlis, extra ipsum Raphaëlem? Item, quis vitam, quis subsistentiam, extra hoc vel illud vivens vel subsistens? Non igitur gratis fictum nostrae mentis inventum est, sed est universi in quo sumus realitas (extra autem hunc rerum ordinem, alium fingere sine exemplo, vanum et absurdum est), non haberi simplicium perfectionum limitatos gradus, nisi in concretionem diversarum naturarum. — Limitem vero habent naturae specificae, quia potentiam in sua ratione formali includunt. Limitem accipiunt perfectiones abstractae et purae, quia in iis naturis recipiuntur. Limitem habet forma quaevis, non quia concipitur ut forma, sed quia concipitur et est ut in hoc subiecto recepta perfectio. Repugnat vero ut extra hoc subiectum (quidquid sit de miraculo sustentationis divinae) modum habeat quem a subiecto intrinsece recipit.

59. — Non repugnat, inquit, quia forma quae est in subiecto, in sua intrinseca entitate limitata est; ergo eosdem limites habere posset, si in eodem gradu esset libera. Immo repugnat intrinsecam limitationem esse ab extrinseco, nempe ab extrinseca realitate subiecti. — Reponimus haec dici non posse, quin conceptus causae materialis et formalis pessumdetur. Ut cumque enim utraque entitas ab alia distinguatur, intrinsece per aliam utraque determinatur et modum accipit suum. Intrinsecus actus materiae forma est; intrinsece substantia per qualitatem disponitur; operans per operationem. Prorsus intrinsecum formae est esse actum subiecti, qui modus entis penitus est alius a subsistente; et qui utrumque principium seorsim intelligere nititur, toto coelo aberrat a veritate. Non enim illa habent rationem entis, non habent intelligibilitatem, nisi in ordine ad totum quod est: per analogiam ad hoc totum, ut principium potentiale, ut principium actuale, debent intelligi ac describi. Itaque intrinsecum prorsus est sapientiae humanae ut sit humana; neque hoc additur realitati sapientiae, sed ratione tantum poni potest ut differentia determinans. Quod si sapientiam cogitamus tantum, non in ratione sapientiae limitem as-

signamus; immo si sic illa subsisteret, esset omnis sapientia. Cum vero addimus *humana*, utique sapientiam coarctamus per aliquid in ipsius formali ratione non contentum, quo tamen intrinsece eadem sapientia determinatur. Absurde autem quis fingeret extra hominem humanam sapientiam; et similiter angelicam extra angelum. At in homine, at in quocumque angelo, intellectus et quaelibet forma addita modum intrinsecum suae entitatis accipit a subiecto cuius est et in quo est, ut actuale principium: minime sane sicut aqua in vase (etsi ab hoc exemplo exigua aliqua analogia, praesertim quod ad figuram spectat, deduci posset), sed interne in sua entitate et in sua perfectione et in penitiori entis ratione. — Quo intelligi etiam debet relatio transcendentalis, qua se principia entis mutuo respiciunt. Toto genere alia est a relatione praedicamentali, quae ens absolutum supponit eique additur, novum esse relativum afferens; sed contra est ipsa proportio principii actualis vel potentialis ad aliud principium, sine quo repugnat sibi et intelligi et esse; est ipsa realitas, quae ordinatur ad esse ut participans existentiam compositi ex utroque; quaeque prorsus aliud quid esset, si per se et intelligi et existere posset, seu per se haberet rationem entis. Intrinsece igitur unumquodque per aliud et determinatur et finitur suo modo; nec posset sine absurditate actus idem concipi eodem modo entitatis eodemque gradu pollens, sine transcendentali ordine ad potentiam, qua in suo gradu et in modo entitatis constituitur.

60. — Adversarii instant, aientes per se finitum esse ens quod non per se est infinitum, et rationem necessario quaeri debere illius quod est intra limites, minime illius quod non est, seu quod extenditur ultra limites. — Respondemus omnia haec vere dici: sed actum seipso terminari ad suam rationem formalem, neque extra hanc extendi; sicut et potentia per se determinata est ad illud genus in quo est potentia; materia, exempli gratia, ad genus corporeum. At intra hoc genus materia habet quamdam infinitatem, prouti capax est cuiuscumque formae in eodem genere. Et meliori modo forma simplex ratio necessaria est totius perfectionis quam dicit ipsa ratio formalis, qua ipsa

est id quod est, si subsistit secundum quod ipsa, si scilicet pure existit ut reālitās huius formalis rationis, neque habet quidquam admixtum quo, non simpliciter ut talis, sed ut huius subiecti perfectio existat. Negamus igitur *suppositum*: formam sc. non esse rationem sufficientem totius perfectionis quam in sua simplicitate eadem forma menti exhibet et re constituit. Negamus eam esse restrictam in re, si ponitur existere secundum rationem essentiae suae pure et simpliciter conceptae; frustra enim quis cogitat extra hominem intellectum ad modum hominis coarctatum.

Forma igitur in subiectio recepta, estne per se finita? — Respondeo distinguendo: est finita, idest terminata ad ordinem suae rationis formalis, et non per se extra hanc extenditur, concedo; intra ipsum ordinem suae rationis formalis, subdist.: propter subiectum cuius est actus, seu propter intrinsecam proportionem ad subiectum, e cuius potentia educta fuit et in quo habet esse, ut quo subiectum in sua perfectione constituitur, concedo; sine hoc ordine, quo ipsius entitas penitus imbibitur ac determinatur, nego.

Atqui praescindendo a subiecto, ipsa per se est ens: ergo per se finitur. — Resp.: nego antec.: non enim est aliquid cuius actus est esse, sed aliquid quo actu constituitur id cuius actus est esse: est igitur principium entis, non ens.

Ergo per se est nihil! — Respondeo vehementi negatione.

Probatur: Inter ens et nihil non datur medium. — Respondeo: Si ens accipitur etiam imperfecte, ut principium non per se habens esse, sed ut constituens partialiter id quod est, concedo; si ens accipitur plene, pro illo quod est, seu cuius actus est esse, nego. Quod certe intellexit Artstoteles, quando materiam dixit *nec quid, nec quale, nec quantum*; intellexit Augustinus, quando materiam dixit *prope nihil, non tamen nihil*, et gratias egit Deo (Confess. XI) quod tandem materiam informem, non deformem tantum, mente assequutus est, ut sonum harmoniae subiectum; intellexit Angelicus, quando scripsit materiam primam neque esse per se habere, neque intelligi posse, ita ut illius idea neque sit in Deo (I, p. q. XV, art. III, ad 3^m),

et sexcenties alibi eadem repetit ubi agit de illius creatione ac propria ratione ; ubi etiam proportionem servata eodem pacto de formis omnibus non subsistentibus loquutus est. — Haec vero qui non accipit, frustra de compositione loquitur, cuius loco plurium entium iuxtapositionem dumtaxat videt et affirmat.

c) *Applicatio dictorum ad ipsum esse.*

61. — Haec quam hactenus defendimus communis doctrina est de quacumque forma non in subiecto recepta. Ut vero divinam infinitatem perspectam habeamus, doctrinam eandem de ipso *esse* intelligere debemus. Oportet nimirum ut ipsum *esse* tamquam formam vel actum accipiamus, idemque sub ratione simplicis *esse* ab omni subiecto exempti spectemus, et in eo dicamus divinam Essentiam sistere. Inde habebimus, sub eadem universalissima ratione actum omnem comprehendente et nihil extra se linquente, non respectivam tantum in aliquo ordine, verum absolutam supra omnem modum purissimam actualitatem et modis omnibus infinitam Dei perfectionem. Ita ut veluti maior sit propositio : Omnis actus irreceptus est in suo ordine infinitus. Sit autem minor : Atqui Deus in ordine ipsius esse est actus irreceptus. Ergo, stat conclusio, Deus in absoluto ordine entis est omnimode infinitus. Maiorem declaravimus satis ; nec iure quis nobis succenseat, eo quod irreceptum *in alio* et irreceptum *ab alio* discernere non curavimus ; nam tota ratiocinatio fuit unice de irrecepto in alio ; contra quod nil facit irreceptio ab alio, quia pertinet haec ad causam efficientem, quae est extrinseca, quaeque intrinsecam constitutionem effectus non tangit, sed illam, propriis notis suisque bene convenientibus principiis, mente intelligibilem, obiective possibilem, non facit sed supponit. Quamobrem si sapientia modo humano limitata extra hominem nequit cogitari, sequitur vel illam omnino non posse seorsim exsistere, vel certe non sine portento, quo Deus influxum causae materialis omnipotenti virtute suppleret, quo tamen adhuc exigentia subiecti et ordo ad illud a forma miraculose servata non auferretur. Quis vero iudicet de

naturali existentia dimensionum, ex modo quo in Eucharistia servantur? — Minorem positi syllogismi ab initio explanavimus, et Scriptura tradit, proprium nomen edicens Dei: *Qui est*, quo ipsa Dei natura designatur; hoc enim pacto proprietas nominis intelligitur. Utique ergo nomen illud primo docet alia prorsus ratione esse Deum, quam sint quaelibet extra Deum; at necessario etiam innuit et illum existere ex se ac necessitate suae naturae; deinde hanc ipsam naturam in actu quo est, sive in existentia exercita, intima ratione constituit, ita demum ut sit Dei natura ipsum esse absolutum.

62. — Hic vero rursus inclinationem nostro animo inditam, ex limitatione creaturae, et ex propria obiecti primo cogniti determinatione, procedentem, enitendo vincere oportet. Difficile aliquid fortasse hic erit pro omni finito intellectu, suam naturam sequuto, quum nulla creatura esse habeat ex necessitate naturae. Sed a vertice puri Esse remotius absumus homines, eo quod rerum essentias abstractive novimus per conceptus universales, qui singularem individuationem non attingunt, ideoque neque esse exercitum directe repraesentant. Rationes autem essentielles sunt per se, ut formae vel actus, intelligibiles; iisque addimus existentiam per compositionem, quae videtur sistere in actu animae iudicantis, ita ut tota realitas in ipsa essentia sita sit, et *esse* dicat ipsius realem conditionem, nihil addendo nisi veritatem affirmationis. Alio modo, *esse* non videtur quidquam reale per se dicere aut ponere nisi, ipsissimam realitatem singularis subiecti, prouti hoc essentiali ratione suae speciei exhibetur; ita ut haec realitas essentiae per se verificet propositionem qua affirmatur existere, et actus entis qui dicitur enti addi, cum definitur ens cuius actus est esse, non differat a copula iudicii, quo rei tribuimus existentiam. — Atqui non ita res habet. Si ita haberet, ipsum *esse* per se et formaliter nihil importaret praeter singulas formales rationes quibus nos illud determinamus; nihil ergo verae actualitatis illis adderet; nihil etiam diceremus, aientes ipso absoluto Esse constitui Essentiam Dei. Contra cum Angelico dicimus: « Ipsum esse est perfectissimum omnium: comparatur enim ad omnia

ut actus; nihil enim habet actualitatem, nisi in quantum est; unde ipsum esse est actualitas omnium rerum et etiam ipsarum formarum » (I p., q. IV, art. I ad 3^m). Idem fusius docet de Pot. q. VII, art. II ad 9^m; I C. G. c. XXVIII; Comp. Theol., c. XI. — Est enim existentia, magis quam alia quaelibet formalis ratio, actualitas ultima cuiuscumque rei cui tribuitur; quum res omnis et forma et operatio ideo sit in actu quod existentiam habet. Et quia actus perfectionem dicit; unumquodque enim perfectum est quatenus est in actu, imperfectum vero quamdiu manet in potentia; omnis res est ultimo perfecta prouti est. Deinde actus est in ordine reali, maximeque opponitur soli mentis considerationi. Actus demum est, seu perfectio quae in ratione essentiali finitarum rerum non continetur. Realiter ergo his additur ut iis actualitatem formaliter conferat, quam ex sua natura eadem non habent. Denique, non ut quid cogitatum, sed ut maxima realitas, primam Essentiam constituit, quae omnis perfectio per se ipsa est, eo quod sua natura est, sive non adiunctum sibi, sed prorsus idem identitate primi principii nullam in se distinctionem patiens, dicit actum quo est. Bene ergo aseitatem, necessitatem, tribuimus Deo; sed hi conceptus formaliter quid logicum sunt; radicaliter infinitum Ens important, eo quod ipsum Esse pro natura assignant et subsistens faciunt. — Per haec patet veritas et patet propria vis minoris assertae quod Deus est prorsus actus, ut *esse subsistens*. — Non aliam declarationem conclusio postulat, quod igitur subsistit Deus ut actus purissimus totius entis perfectionem omnem complectens.

63. — Qui tamen a s. Thoma dissentiunt, Scoti asseclae, actum purum intelligunt Deum, non quia illius esse in natura distincta non recipitur, sed potius quia non ab alio producitur: irreceptum dicunt et ab alio et in alio, dum esse creaturae putant in alio irreceptum sed ab alio receptum. Quamobrem puritatem actus divini intelligunt, prouti negatur potentia qua unquam potuerit esse et produci; creaturam negant esse actum purum, quia possibilitatem ex se habet, et non fuit antequam esset; possibilis tantum fuit ex se et creari debuit. — Haec

illi; at iniuria prorsus potentiam obiectivam tantum, quae in mente est, non in re, accipiunt ut immediatam rationem eorum quae sunt in rerum ordine, neque inspicere volunt quatenus sit radix entitativa et ideo realis causa eorum quae in re inveniuntur. Utique in iis quae dicunt, veri aliquid perspiciunt et proferunt; at radicaliter, et ut realis causa, praeter ea quae in mente formaliter per se sunt, aliud assignetur necesse est. Iniuria etiam sistunt in spectanda affirmatione vel negatione causae efficientis; etsi fatemur id cum intima rei natura connecti, non tamen eo pacto assignatur formalis et intrinseca ratio. Causa efficiens denique id potest quod entis fert ratio et natura; haec autem actu et potentia constituitur; in his duobus ergo, non in causa efficiente, ratio intima quaerenda est. — Creaturas produci, seu produci entia quibus circumdamur, patet. Ergo sunt finitae, quia producuntur? Signum illud est; nego esse causam. Sequeretur non esse infinita, quia Deus aut non vult aut non potest amplius facere: quam rationem possibilitatis rerum doctores philosophiae primae reicere solent omnes. Finita sunt, quia potentiam includunt, quo esse determinetur: hoc est intrinsecum. Potentiam includunt, vel quia ratione formali constituuntur, quae ulteriorem actualitatem excludit, sicut humanitas, sicut spiritualitas propria huius vel illius modi intelligendi; vel quia etiam materiam vel subiectum connotant, ut omnes formae non subsistentes. In ordine autem ad esse sunt in potentia omnes; quapropter de iis perpetuo s. Th. dicit quod non sunt *suum esse*: adverte: *suum esse*, minime tantum: *non sunt esse absolutum*.

64. — Atqui, aiunt, satis est dicere reali existentia haberi alium statum eiusdem rei quae erat, vel quae per se esset, possibilis. Idem enim erat possibile quod nunc est. Non igitur essentiae possibili actus additur ut sit; at mutatur tantum eius conditio, qua prius erat in mente et in potestate causae, nunc est in re et extra causam. — Respondeo, male profecto fingi essentiam puram in ordine possibilium fuisse, eique additum esse, ut in re poneretur. In utroque ordine idem est, nempe compositum ex potentia et actu: quamobrem « creatura non

solum est a Deo secundum essentiam suam, sed etiam secundum esse suum » (de Verit. q. XXI, art. V, ad 6) vel « ex hoc ipso quod quidditati esse attribuitur, non solum esse, sed ipsa quidditas creari dicitur » (de Pot. q. III, art. V, ad 2); ut s. Th. monet. Neque igitur mente plura entia apprehenderentur, nisi *esse* a pluribus participari posse appareret; neque in re plura exsisterent, nisi ens participatum produceretur « Quandocumque autem aliquid praedicatur de altero per participationem, oportet ibi esse aliquid praeter id quod participatur ». (Quodl. II, art. II). Eodem modo igitur compositio ex potentia et actu se habet et adabilia et ad ea quae existunt. Mutatio ergo conditionis et status indicium esse potest necessariae compositionis, non ipsa addit actum qui prius in notione possibilis non contineretur. Quod adversarii denique videntur dicere de esse addito essentiae, ut e possibili realis haec evadat, de integro composito ex essentia et esse tenendum est.

Non ita, dicunt, non ita rem intelligit s. Th., qui, ubi rem hanc amplificat in commentario operis Boetii de Hebdomadibus lect. II, ait etiam: « Ens, quamvis sit communissimum, tamen concretive dicitur, et ideo participat ipsum esse, non per modum quo magis commune participatur a minus communi sed per modum quo concretum participat abstractum ». Atqui manifeste hic non habetur participatio nisi secundum rationem: Ergo in hoc Aquinas ipse sistit, neque realem in mente habet. — Respondeo participationem diversis rationibus haberi posse, non secus ac pars intelligitur. Est ergo participatio unius formae realis vel unius esse, ubi totum partibus integrantibus constituitur; est participatio potestativa; est participatio per imitationem, est per diminutam derivationem. Deinde sunt partes totius universalis, ut species sub genere. In quocumque ordine participatio spectetur, in eodem distinctio est partis a toto, participantis ab eo quod participatur. Proinde ens communissimum non potest certe sumi ut pars respectu alicuius universalioris; respectu vero ipsius *esse*, participans dicitur, sicut subiectum participat formam, quae extra idem subiectum extenditur. Ita eodem loco mentem suam explicat Angelicus, qui

deinde animadvertit, ea quae dixerat accipienda fuisse secundum intentiones, ac transit ad expositionem doctrinae secundum realitatem. De hac vero docet ubique et in omnibus *esse* finitum aliud esse ab *ente* cuius est, unico excepto Deo. Quam doctrinam certe in I et II art. q. VII p. I tuetur; eandemque sexcentis testimoniis asserit, quae hic non vacat referre.

65. — Teneamus igitur hac ratione statutam Dei infinitatem, multo sublimiorem quam quae vulgo tenetur, eo tantum modo quem suggerit magnitudo quantitativa, cui limites deneantur. A quantitate accipitur infinitas quaedam extensionis, cui formaliter additur quid negativum, quod sicut in quantitate modum habet privationis. Quantitas enim sine fine informis et indeterminata est. Utique, subsequente reflexione, dicunt omnes id ad perfectionem et positionem entis omnem pertinere; per se tamen conceptus ille rudis est atque ad materiale magnitudinem accedit. Nec hanc primam imaginationem prorsus abiicere mortales valemus; longius tamen arcemus, cum, infinitatem formae ab infinitate materiae secernentes, illam pressius urgemus, et ad notionem actus, qui subsistit secundum quod ipse est, seu qui intrinseca necessitate existit in purissima simplicitate, cuius imaginem nos in forma intellectu abstracta utcumque perspicimus, denique pervenimus. Hic utique infinitas tota est positiva, et nihil retinet privationis vel informitatis; hic modum accipit penitus diversum a perfectione quacumque finita et per se ac puritate sua ab omnibus secernitur; hic apparet quam necessario primo existat illud, cuius participatione reliqua omnia denominationem entis accipere queunt. Entis nimirum quum sit ambitus infinitus, seu quum careat fine quae potest concipi eius perfectio (de quo certi sumus eo ipso quod videmus huius rerum universitatis causam certo esse superioris ordinis, quae finita haec omnia sine proportionem excedat, ut primo et independentem cunctorum sit causa), non solum repugnat res finitas ex se primo existere, quia efficientem virtutem postulant, sed etiam quia diminuta et imperfecta nequit dari prima entis ratio, quae tamen per se limites non includit. Eatenus scilicet mente prius intelligi, deinde vere ordinari ad

existentiam quidquam potest, quatenus totus entis ordo reipsa datur; et in hoc ordine, primo est ipsum esse, prout suae rationis plenitudo postulat, irreceptum et infinitum, deinde receptum et finitum; primo independens atque absolutum, deinde ab illo pendens, et secundum modum particularis rationis; primo per se, in simplici ratione ipsius esse, deinde participatum in ratione huius essentiae. Hoc inquam necessario videret qui, intelligendo, ipsum rerum ordinem sequeretur; hoc nos invenimus, a posterioribus ad priora ascendentes. Porro quod tam intime in sua ratione et in sua possibilitate posterius est, et a priori pendet, non univoce cum illo nomen idem participat, sed per aliquam proportionem dumtaxat. Qui vero univoceens de Deo ac de ceteris praedicaret, totum ordinem pessumdaret; et quia frustra differentiam quaereret extra ens positam, qua notionem praecisam entis determinaret, logice viam aperiret pantheismo, vel errori Parmenidis dicentis omnia esse unum.

3) DE DEI UNICITATE.

66. — Tertio: *Qui est non nisi unicus esse potest.*

Theologice, hoc maxime ad Fidem pertinet, et continetur in primo decalogi praecepto, et est Religionis nostrae veluti fundamentum. Rationem sequuti, necessario dicimus unicum illum esse qui in ipsa sua natura, in qua existit, singularitatem conceptu et re immultiplicabilem, etiam includit, eademque naturae necessitate et est quod est, et est qui est. Atqui hoc affirmandum patet de eo qui sua natura determinatur ad esse. Realis enim existentia supponit individua determinationem, sine qua in rebus nil cogitare licet. Ergo qui ex sua natura est, etiam ex sua natura haec individua substantia est. Non igitur natura divina multiplicari potest, magis quam cuiuscumque rei individua singularitas.

Peculiarem vim habet argumentum hoc pro natura ipsa subsistentis Esse. Verum, sicut pro infinitate, ita pro unitate, conclusio legitime ducitur ex cuiuscumque formae puritate, sive sim-

plicitate. Unicuique enim formae nullum ordinem ad subiectum dicenti, sed per se subsistenti, subsistere competit secundum ipsam suam rationem formalem quae una est. Eadem proinde ratio quae naturam constituit, etiam constituit singulare subsistens. Unde sequitur hoc esse unum, sicut et ratio formae una est. « Manifestum est enim, ait s. Th., quod illud unde aliquid singulare est *hoc aliquid*, nullo modo est multis communicabile. Illud enim unde Socrates est homo, multis communicari potest; sed id unde est *hic homo*, non potest communicari nisi uni tantum. Si ergo Socrates per id esset homo per quod est hic homo, sicut non possunt esse plures Socrates, ita non possent esse plures homines. Hoc autem convenit Deo, nam ipse Deus est sua natura », (I p. q. XI art. III). Valet scilicet hoc argumentum ubicumque substantia nihil addit in sua intrinseca constitutione principio formali, quo talis natura est. Scilicet si actus, ut est simplex in suo conceptu, ita simpliciter subsistit, et nihil habet adiunctum (nihil, inquam, quo tale subsistens constituatur, nec loquimur de accidentibus subsistentibus); quemadmodum unus est in sua ratione, ita in realitate sua. — Iterum, actum purum in sua formali ratione infinitum esse diximus: ea nimirum infinitate quae per se formae competit, prout ipsa forma, vel in infinitis esse potest, et in singulis subiectis coarctatur, vel manet in sua puritate et tunc perfectionem omnem, qua eius ratio continetur, aequae habet et in conceptu et in re. Nihil ergo superest quo ab alio supposito eiusdem rationis discerni queat. Admittunt hoc omnes quoad purum Esse: eodem modo valet quod spectat ad quamlibet formam, intra ambitum suae rationis. Scilicet non ex diversa participatione, non ex subiecti divisione distingui potest forma quae subiectum non habet, quaeque plenarie constituitur in ea ratione, qua formaliter a ceteris discernitur. Ergo non intra eandem rationem formalem distinctionem vel multiplicitatem habet. — Adhuc: « Impossibile est aliquod unum duobus convenire, et utrique secundum quod ipsum; quod enim de aliquo secundum quod ipsum dicitur » (puta de homine ut homo est), « ipsum non excedit: sicut habere tres angulos duobus rectis aequales non excedit trian-

gulum, sed est ei convertibile. Si igitur aliquid duobus conveniat, non convenit utrique secundum quod ipsum est » (II C. G. c. XV). Atqui actus in sua puritate subsistens et non intime constitutus ut forma alicuius subiecti, non subsistit secundum concretionem ullius compositi, at simpliciter secundum quod talis actus est, seu talem formalem rationem importat. Ergo haec substantia individua quae in simplicitate formae, sive huiusmodi perfectionis, subsistit, haec perfectio est secundum quod ipsa, seu totam rationem suae determinationis habet in ipsa ratione formali qua constituitur. Ergo, sicut haec ratio formalis una est, ita et substantia in ea ratione subsistens. Ideo s. Th. respuit utique ut falsam, non tamen ausus est reiicere tamquam Fidei christianae oppositam, opinionem quae angelis compositionem ex aliqua substantiali potentia seu materia tribuebat. At simplicitate admissa, respondit absurdam esse penitus et impossibilem fictionem, qua in eadem specie plures angeli ponerentur. « Si autem angelus est forma simplex abstracta a materia, impossibile est etiam fingere quod sint plures angeli unius speciei : quia quaecumque forma, quantumcumque materialis et infima, si ponatur abstracta vel secundum esse, vel secundum intellectum, non remanet nisi una in specie una » (de Spir. Creat. art. VIII).

67. — Hanc qui negant doctrinam, unicitatem Dei tum ex Fide tum ex ratione recipiunt, eo quod praesertim dicunt infinitum non habere quo ab infinito differat. Optime sane, sed attendant, minime id esse evidens admittenti pluries existere posse eandem rationem formalem, quin haec ex alio capite quam ex se, ac proinde ex subiecto, vel divisione vel utcumque multiplici, multiplicetur. Si enim forma pura pluries esse potest, et si inter duo perfecte subsistentia secundum aliquam rationem formalem haberi adhuc potest distinctio numerica, cur id erit absurdum in infinito secundum esse absolutum? Sicut nimirum se habet esse ad perfectionem omnem, ita forma quaelibet ad perfectionem rationis suae : totam hanc et ipsa habet, neque restat aliquid quod ab alia forma eiusdem rationis distinguatur. Nec fugiant ad considerationem causae efficientis, aientes Esse

subsistens ex se exsistere, alias formas produci. Non enim ex causa extrinseca rationem habebimus intrinsecae distinctionis. At priusquam legitime cogitemus Deum bis creare eandem formam, hanc debemus bis mente legitima cogitatione concipere. Atqui non legitime illam multiplicatam cogitabimus, quin vel subiecto dividatur, vel aliqua ratione discernatur. Ergo utroque fonte pluralitatis ablato, plures ponendo, verba sine sensu proferimus. Est autem haec perversa inclinatio humani intellectus, formam quamcumque concipiendi ad modum formarum quae sunt in materia, quin bene videat non per se ad formam spectare quod ex divisione quantitatis illi advenit. Et vitium est illud, quo principia entis, tamquam si entia essent per se, seorsim spectamus, iisque propriam existentiam ac determinationem atque unitatem tribuimus. Inde duas formas in materia receptas in se constitutas sine intrinseco ordine ad sua subiecta, ac si natura essent et unitatem ac distinctionem ex se haberent, prius quam subiectis sint coniunctae, male cogitamus. Idem esset ac si intellectum humanum, prius quam humanum spectemus, ad modum et gradum humanae intellectionis determinatum fingeremus. Quod in hoc exemplo fortasse omnes sentiunt absurdum, non ita omnes sentiunt, cum agitur de formis substantiales naturas constituentibus. Atqui eadem est ratio, tamque implicat animam felinam cani innitti, quam cubicam figuram in sphaeram. Ratio est quod non entitas, formae praecedit formationem subiecti, sed consequenter ad esse compositi illa sua modo et naturam habet et esse suum. Sed contra, ut analytice totum in principia resolvimus, ita in haec per se concipienda ferimur, ac si per se essent. Non itaque sat profunde formarum individuationem ex subiecto accipimus, easque per se iam singulares et multiplices ponimus. Deinde spirituales substantias eodem fere pacto menti nostrae exhibemus, easque sine materia materialiter multiplicamus. Ideo quaerimus: Cur Deus non bis eandem speciem angelicae naturae creare potest? Et certe non ex defectu divinae virtutis negandi causam invenimus. Sed neque ita quid rei natura ferat assequemur. Fuerunt qui dicere auderent Aquinatem in angelorum consideratione re-

rum materialium modo fuisse deceptum. Hoc potuisse dici incredibile videtur. Contraria scilicet opinio et materiales formas non recte intelligit, et fallacem earum conditionem, nova iniuria, in angelos trasfert. Angelicus, more suo, et formalis est, qui non concretionem diversorum principiorum, nec formarum in eandem materiam convenientium complicatione, decipitur; et spiritualis est, qui nullo pacto ad modum rerum inferiorum superiora trahit; et divinus est, qui divinam veritatem multo magis negatione creatorum modorum quam similitudine explanare conatur. — Haec de formis diximus, quo s. Thomae argumentum praecipuum pro unitate Dei in sua vi elucesceret.

68. — Quaeri tamen potest quomodo ex uno, eoque simplicissimo, procedere possit rerum multitudo: unum enim ac diversa opponuntur. Respondendum est illud unum virtualiter continere omnem entis perfectionem, et propriam uniuscuiusque rationem, eo ipso quod est ipsum Esse, in puritate eius actualitatis. Si esset enim in aliqua essentia receptum, illius haberet modum ac determinationem, qua, etsi ceteris superior, careret tamen caractere proprio et quadam pulcritudine aliarum rerum; sicut homo brutis longe melior, caret multis proprietatibus, quibus ea donantur. At puritate sui actus Deus et ab aliis cunctis infinite determinatur, et singulorum perfectiones tum communes tum proprias eminenter continet. Continet etiam virtualiter, quatenus et suo Esse respondet distinctis rationibus, quas de perfectionibus diversis concipimus, et extra se producere potest quidquid rationem entis participat.

Quodnam vero est reale principium, cur haec rerum diversitas et concipi et esse queat? — Errarunt qui ens posuerunt unum, unam ponentes rationem, quae extrinsecis differentiis coarctari non potest. Determinatur per modos qui non sunt extra illam rationem, sed quod erat confusum et implicitum distinctum faciunt et explicitum. — Errarunt qui unum posuerunt recentiorum sensu, eorum qui *monistae* audiunt, materiam unice admittere non erubescerent. — Errarunt qui duplex principium a se existens posuerunt, scilicet manichaei, bonum et malum, spiritum et materiam, perfectum et imperfectum, a principiis diversis, nempe

a summo bono et a summo malo, repetentes. — At posito et firmissime statuto longe praecipuo dogmate de unitate absolutaque simplicitate principii primi, quod est ipsum Esse infinitum, multitudinis ac diversitatis finitarum rerum ratio intrinseca est in principio potentiali, quo diversimode ens determinatur, de eodem Esse primo imitatione participando. Alterum hoc principium, quod potentia continetur, quum ordinetur ad esse, cadit sub virtute primae Causae, quae potest in omne ens, et cuius imitatio quaedam in omnibus est, non aliter ac illis ratio entis vel ordo ad ens inesse intelligitur. Quamobrem de ipsa materia prima, quae pura potentia est, nec per se ullo modo esse potest, in quantum vel sic existentiae particeps fieri debet, processio a Deo asseritur necessario (I p. q. XIV, art. XI, ad 3). Sed, quod nunc nostra refert, alterum hoc principium, actui oppositum, intrinseca ratio est cur sub uno sit multitudo et ab uno multitudo procedat. Non concipimus possibilia, tamquam aliqua simplicia, quae veluti incipiant ab aliquo infimo entis gradu, et ulterius sine fine procedant, magis semper aliquid accipiendo de perfectione Dei, tamquam linea quae in puncto designato initium habeat et in alio semper remotiori habeat finem, dum Ens infinitum in eadem veluti linea fine careat. Sed dualitatem fundamentalem et primam in potentia et actu invenimus, quae multiplicитatis indefinitae in ordine entium ratio intrinseca est. Inde enim exurgit ordo formarum prius in materia receptarum, sed a potentialitate materiae progressive se eximentes usque ad animam humanam; deinde subsistentes, at potentialitatis rationem quoad operari similique proportionem quoad esse in se retinentes. Hoc pacto substantiae ascendunt sine fine; et praeter ipsas est ordo perfectionum accidentalium, est ordo operationum; sunt ordines supernaturales; est multiplicitas indefinita.

4) COROLLARIA.

69. — Paucis nunc quae ad hanc thesim pertinent colligamus.

1) Dicimus *Qui est*, ut nomen Dei quod e demonstratione Causae incausatae et Entis necessarii statim sequitur. Eo

nomine formaliter asseritur *aseitas*, quae sic intelligitur ut ponat formalem necessitatem Dei qui vi suae naturae existit, exclusa profecto omni causalitate effectiva ipsius Dei respectu sui. De qua causalitate agit PESCH (*de Deo*, n. 121), contra errantes aliquos veteres et recentes, e quibus Mastrofinius demonstrationem Trinitatis exinde eruere conatus est. Nequaquam; sed sicut haec veritas abstracta: *enti opponitur non ens* per se formaliter stat, neque illius causam quaerimus, ita Deus intima necessitate Essentiae suae existentiam habet exercitam. — Secundo, ea voce *Qui est* designamus nomen Dei maxime proprium, quo asseritur Esse subsistens, et non aliam praeter hanc naturam habere qua ipsum esse determinetur.

2) *Qui est* simplex omnino est, omnemque penitus compositionem excludit. Quia compositio inducit potentialitatem; potentialitas dependentiam ab alio. Non enim potentia per se assequitur actum; utpote per se inferior. Non actus sibi adiungit potentiam: quia, si totam possidet perfectionem compositi, frustra aliud quaerit et non ordinatur ad illud; si perficiendus et complendus est, esse nequit causa adaequata perfectionis qua caret. Frustra ergo quis diceret per se iungi quae per se invicem ordinarentur: maximus enim ordo mutuus est principiorum quae se ut actus et potentia respiciunt: hoc tamen non efficit ut causa externa utraque ad unionem perducens non requiratur.

3) *Simplex est infinitum*. Quia certe in sua simplicitate subsistit; habet ergo puritatem actus. Atqui purus actus in suo ordine non per se finitur. Nec finitur per subiectum quod non habet. Ergo intrinsece manet in suae rationis infinitate. Frustra autem quis induceret considerationem causae efficientis, quae extrinseca est, et non est ratio intrinseca eorum quae ad effectum pertinent, et huius constitutionem mente praehabitam praesupponit. Quod universim de omni actu subsistente dicimus; hic vero neque opus fuit dicere, quum agatur de eo qui est a se. — Praeterea qui est a se subsistit secundum rationem absolutam ipsius esse. Atqui ratio haec omnia complectitur quae ad quamcumque perfectionem pertinent. Ergo absolute et

secundum rationem omnem ille infinitus est. — Neque intelligitur quo pacto ille qui est vi suae naturae, quodam entis modo terminaretur, et non penitus existeret secundum omnem entis perfectam actualitatem.

4) *Simplex est unum.* Quia subsistit secundum suam rationem formalem cui nihil additur. Atqui ratio formalis non habet in se quo multiplicetur. Ergo si pura est, unica est, sicut in mente ita et in re. — Neque habet quo ab alia forma eiusdem rationis distinguatur, eodem pacto ac omnes concedunt non habere quo infinitum Esse ab alio infinito discernatur; in uno enim est quidquid ad esse pertinet. Similiter in una forma pura est quidquid est suae rationis. Ergo nisi aliud ei iungatur divisibile et multiplicabile, ut materia, per se unica esse debet, — Cum vero agitur de Esse infinito, peculiare argumentum est quod singularitatem individualement, utique immultiplicabilem, supponit sibi identificate prorsus habet.

5) DEUS EST IPSUM INTELLIGERE.

70. — Quaecumque asserunt omnimodam Dei perfectionem, de fide sunt et sunt rectae rationi certissima: igitur non potest esse quaestio utrum in Deo sit scientia, eaque sit infinita, eaque extendatur ad omnia quae veritatem habent et sunt intelligibilia. At potest esse inquisitio de ratione formali sub qua Deo scientia est attribuenda, et sub qua hoc vel illud attingitur a divino intellectu.

Principio edicimus: *Puram spiritualitatem purus actus intellectualis comitatur.*

Spiritum dicimus simplex subsistens. Simplex vero hic accipimus non in tota vi simplicitatis quam Deo asseruimus, sed tantummodo ut negat materiam, ideoque partes quantitativas. Possemus itaque dicere: spiritus est immateriale subsistens. Prima vox materiam excludit; altera asserit independentiam intrinsecam a materia in existendo; et, quum de substantia agatur, in subsistendo. Quo excluduntur formae corporum omnes, simplices utique, sed non actu proprio qua ipsae sint donatae,

at compositi existentiam participantes. Longe autem abiicitur cartesianus error, qui vel spiritu vel quantitate (in qua corporis substantiam Cartesius ponebat) totum universum absolvi asserbat, et nihil medium tamquam entis principium cogitari posse affirmabat. Atqui non quantitas est ipsa corporea natura; et haec natura duplici principio constat, quorum principiorum neutrum est corpus, neutrum est spiritus, etsi utrumque suo modo, forma praesertim, sit simplex. Quia vero id *quod* est, illud operatur, non formae, non materiae, sunt actiones ullae; sed hae ab eo *quod* est, scilicet a composito procedunt, et si de vitalibus agitur, in composito tamquam in subiecto manent. Ascendendo tamen per actus, eos invenimus qui magis semper evehuntur supra potentialitatem materiae; quo venimus tandem ad animam humanam, quae habet aliquam operationem non a composito procedentem neque in ipso receptam; quamobrem et anima eiusmodi actum eliciens, per se exsistere debet. En primo aliquod simplex subsistens: spiritus est.

Iamvero simul pervenimus ad simplex subsistens et ad substantiam intelligentem. Iuvat *primo* animadvertere omnimodam oppositionem intellectum inter et materiam. *Deinde* declarabimus exemptionem a materia, sufficientem esse conditionem pro intellectualitate. *Tertio* dicemus quo pacto in summo vertice spiritualitatis ideoque intellectionis sit purum esse.

a) *Absoluta oppositio inter intellectum
et materiam.*

71. — Contrarie prorsus sub omni ratione intellectus et materiae proprietates se habent. Materia scilicet est potentia pura in ordine substantiae, radix divisibilitatis, quam multiplicatio sequitur; concreta omnino in sua singularitate, passivo modo recipiens formas aliena virtute in ipsam inductas, et ita ad formam quam habet determinata, ut eo ipso ceteras excludat. Intellectus est facultas operativa, quae formae rationem habet, et actum habet ut suum obiectum quod per se attingit; idem vero in actu intellecto, cum quo intentionaliter fit unum, formae habet

infinitem et perfectam unitatem; abstrahit vero a singularitate, et universalitatem statuit vel prosequitur; active efformat in se repraesentationem obiecti, secundum quam fit ipse id quod intelligit; denique recipit novum esse, vel novam rationem formalem rei intellectae, quin amittat formam secundum quam est entitative; immo extenditur ad omnia et omnia fit, sive proprie innovando formas rerum, sive saltem secundum quamdam abstractionem omnia attingendo, ipsumque Deum.

Quae hic innuimus, singillatim perpendantur et in cunctis plenae contrarietatis oppositio apparebit. Potentialitati materiae opponitur actualitas intellectualis, sive ex parte subiecti, ubi est operatio, sive ex parte obiecti, ubi attingitur forma. Divisibilitati, quae potentiam materialem et quantitatem sequitur, opponitur unitas formalis, quam intellectus cognoscit et in se obtinet. Inde fit praeterea ut quidquid ad materiam pertinet, quantitativis mensuris contineatur, quibus eximitur intellectus. Concretioni materiae et singularitati, sive individuationi, qua eadem natura multiplicatur, opponitur universalitas naturae intellectae, et quam sua reflexione intellectus naturae tribuit; ita ut omnino intellectus habeat infinitatem illam quae formae per se competit, contrariam prorsus indeterminationi quae competit per se materiae. Deinde materia passive se habet ad agens, cuius virtute et actione nova forma in ipsam inducitur, dum propria virtute intellectus imaginem acquirit rei quam cognoscit. Denique materia, recipiendo formam, mutat esse suum et ad rationem ipsius formae penitus determinatur; cui omnino opponitur extensio intellectus ad accipiendas in se naturas aliarum rerum, quin in sua natura afficiatur vel patiatur quidquam, et ita etiam ut formas contrarias, alteram ratione alterius cognoscendo, simul recipiat. Nihil magis in se clausum et restrictum quam concretio materialis; nihil certe extensum magis quam intellectus, novo modo instaurans ordinem rerum, et omnium naturam ac perfectionem in se recipiens. Multo meliori ratione universum corporeum, quoad intelligitur, est in mente mea, quam in seipso exsistat. In se materialiter, inconscie, divisim, in mente spiritualiter, conscie, unite, prout nimirum ordinem partium colligo in

mea cognitione, easque simul accipio, ac de proportionem deque inde surgente pulcritudine vehementer gaudeo. Ergo materia, quae undequaque opponitur intellectioni, ipsius incapax est, eiusque est necessaria negatio.

Quod notissimo argumento sic etiam evinci potest. Repugnat ut quidquid a materia pendet, vel subiectum habet cuius materia sit pars, expolietur prima illa proprietate quae necessario materiam sequitur, scilicet quantitate. Nihil a subiecto corporeo procedit, nihil in ipso recipitur, quod non notas et mensuras quantitativas praeseferat. Atqui actus intellectivus in suo obiecto, quod formaliter attingit, quod ipse intelligens in se constituit, conditionibus dimensionis omnino eximitur. Haec est conditio praecisionis sive universalitatis, haec cuiuscumque relationis, haec analogiae et elevationis omnis supra materiam. Ergo omnino materia opponitur intellectualitati.

Quod tertio firmare possumus consideratione reditutionis in se. Haec enim materiae simpliciter repugnat, quum in partes extendatur quarum una extra aliam est, et hoc primo ac necessario materialitatem consequatur. Contra, intellectus in se perfecte redit, suoque actu se cognoscit, et se reproducit, et ipsum actum quo intelligit iterum intelligit. Ergo ex hoc etiam capite omnimoda est oppositio ac mutua repugnantia.

b) *Exemptio a materia est sufficiens conditio
pro intellectualitate.*

72. — At secundo, immaterialitas est sufficiens conditio intellectualitatis. Scilicet, eo ipso quod aliqua substantia materiam non habet partem sui, spiritus est, non tantum ad definitionem spectando: *simplex subsistens*; verum etiam eo quod habet statim ut necessariam proprietatem facultatem intellectivam. Non datur igitur substantia simplex intellectu destituta. Certe enim non subsistit sola materia; si unum principium est, formale est. Forma vero subsistens intellectualis est.

Probatur primo ex continuatione rerum, quas in universo spectamus. Non enim mediat quidquam corporeas inter spiri-

tualesque substantias; vel si qua inter illas media est, humana natura est, quae ratione pluries exposita ex utraque constat: eo quod nimirum supremus actus corporeus iam exire incipit e genere corporum, et infimus spiritus intellectum habet sensibus adiunctis indigentem; quamobrem anima intellectiva et vitae sensitivae principium est, proindeque vegetativae, proinde etiam actus est corporis. Pari ordine videmus etiam operationem optimam corporei generis continuari cum actu spirituali. Non solum quia phantasmatum associatio et vis aestimativa brutorum prope imitatur processum intellectivum; sed praeterea phantasmata in homine obiectum praebent ipsi intellectui, et sub lumine intellectus agentis ita illustrantur, ut fere in ipsis illucescere incipiat obiectum intelligibile, et certe ex iis determinentur species in mente, quibus demum operationem intellectualem elicimus. Quantum igitur rerum naturam et gradus entis ex hac creaturaram universitate deprehendere possumus, exemptio a materia sufficiens conditio intellectualitatis est.

Secundo, argumentum optimum proponit Angelicus in I C. G. c. XLIV, ubi ait: « Ex hoc aliqua res est intelligens, quod est sine materia; cuius signum est quod formae fiunt intellectae in actu per abstractionem a materia. Unde et intellectus est universalium et non singularium, quia materia est individuationis principium. Formae autem intellectae in actu fiunt unum cum intellectu actu intelligente. Unde, si ex hoc formae sunt intellectae in actu, quod sunt sine materia, oportet rem aliquam ex hoc esse intelligentem quod est sine materia ». Videlicet: ea est conditio intellectualitatis, quae obtineri debet quaeque sufficit, ut aliquid in ordinem intelligibilem ingrediatur. Ita omnino illud est constitutivum humanitatis, quod requiritur et satis est ut aliqua substantia in hac rerum specie constituatur. Porro id nos nati sumus intelligere quod sub sensibilibus qualitatibus continetur; per sensus enim a rebus notiones accipimus. At ipsa res materialis, ut est in concretione sua, nequit esse in intellectu, sicut superficies omni luce carens nequit videri, et quod non resistit tangi non potest. Materialitas, ut nuper diximus, intellectualitati prorsus opponitur. Ex alia parte forma in-

tellecta immediate et per se est forma intelligentis et intellectum constituit secundum ordinem intentionalem in natura obiecti quod intelligitur, eaque forma fit unum cum intelligente, ad modum actus cum subiecto. Ergo est in genere intelligibili non minus quam ipse intellectus, cuius et est terminus immediatus et est forma. Iure inde colligimus negationem ipsam materiae ad hunc ordinem habendum satis esse: quum sufficiat naturam materialem materia exuere, ut sit intellectum terminans et informans. Scilicet non requiritur ut altior quaedam natura animae intellectivae iungatur, in qua natura ratio formae corporeae cognoscenda exhibeatur. Non requiritur species infusa, quae non ab obiecto sensibili, dimissis conditionibus materialibus, abstrahatur. Id satis est, ut sensibile obiectum praesens fiat et tamquam forma intellectualis accipiat; iam sumus ergo in ordine intellectivo.

Tertio arguimus cum Aquinate (*Summa th. q. XIV art. I et de Verit. q. I art. II*) ex infinitate formae, cui respondet infinitas intellectus. Ablata scilicet materia, quae formam coarctat et veluti concretam facit, remanet infinitas actus, illi concrecioni opposita; neque ullum superest impedimentum cur eadem forma, entitative ad rationem propriam determinata intentionaliter extendatur ad aliam. Hoc enim a rebus huius universi colligimus: praeter esse primum, quo in se cuncta constituuntur id quod sunt novo modo extra materiam rerum perfectionem obtineri, repraesentatione scilicet intellectuali. Hac nimirum efficitur ut in singulari intelligenti res aliae omnes innoventur, iterumque existant; hac efficitur ut intelligens praeter naturam qua est substantialiter id quod est, acquirat perfectionem et formam aliarum rerum, et fiat omnia. Id, inquam, a rebus colligimus; quod, nisi experimento disceremus, nesciremus profecto; non secus ac nesciremus totum ordinem entis, nisi, conscientia nostra et scientia exteriorum corporum, universum existere nobis esset compertum. Videmus autem sic esse, ac de infinitate intelligentis, qui omnia recipere in se sua virtute potest, certa notitia nobis constat. Opponitur autem novae huic extensioni subiecti extra seipsum, opponitur infinitati intellectionis, concre-

tio et coarctatio ex materia proveniens. Ea sublata, manet infinitas formae, qua in operando proportionalem infinitatem habet in extensione intellectus ad omnia. Ita in quaestione de infinitate Dei animadvertibat Angelicus (q. VII art. II ad 2): « Hoc ipsum quod virtus intellectus extendit se quodammodo ad infinita, procedit ex hoc quod intellectus est forma non in materia; sed vel totaliter separata, sicut sunt substantiae angelorum, vel ad minus potentia intellectiva, quae non est actus alicuius organi in anima intellectiva corpori coniuncta ». Concludimus unicum impedimentum quominus actus intentionaliter ad cetera extra se extendatur, haberi ex materiae coarctatione: est enim haec infinitas quaedam in operando, quae infinitatem formae comitatur vel sequitur. Non a priori hoc dicere licuisset; at, cum videamus hoc etiam ad entis ordinem pertinere, proportionem illam exemptionis in esse et in operari legitime affirmamus. Eamque ut omnino certam tenere possumus ex iis quae supra diximus de creatarum rerum continuatione ac de sufficienti conditione, in abstractione formarum posita, ut actu intelligibiles illae evadant.

73. — Colligimus hinc omnium rerum mensuram ex ordine ad intellectum. Nihil est cognitionis in corporibus, neque in iis quorum natura ex elementorum mixtione unice pendet, neque in iis ubi vis elementis melior organicam dispositionem inducit, at in hoc sistit; de quibus ait Aristoteles quod plantae non intelligunt ob nimiam materialitatem. Secundum haec, tene substantiae corporeae intellectum repugnare omnino, ac propterea repugnare simplicitatem, quae profecto non materiam puram sed formam puram poneret. Hanc procul dubio sententiam perpetuo tenuit ac tradidit Aquinas, sive in primis suae aetatis operibus (in II Sent. Dist. XII q. I, ac deinde in I de Coelo et Mundo lect. VI), sive in posterioribus (ut Summae I p. q. LXVI art. II), ubique dicendo substantiam simplicem intellectualem fore, quod de corporibus omnibus negandum est. — In vertice corporeae actualitatis est natura sensitiva. Hinc incipit cognitio, non ea quae obiecti constitutionem attingat, nec proportionis sui actus ad obiectum sit conscia; sed quae in

suum immutativum feratur, illud extra se percipiendo, illiusque modum sua modificatione sequendo; qua ratione imaginem aliquam rei sensibilis habet, ipsamque rem in se quodammodo recipit. Recipit utique sine materia: neque enim lapis est in oculo videntis, neque eius superficies entitative sic colorata et figurata et extensa, etsi haec sint intentionaliter ut percepta vel sentita. Sed non recipit sine conditionibus materialibus, singularitatis et mensurae quantitativae. Nam et obiectum formale est ipsum concretum hic et nunc positum; et ipse actus sensitivus organice extenditur, easdemque habet in se determinaciones. His impeditur sensus, quominus vere attingat intimam constitutionem sui obiecti, et rationem qualitatis et quamlibet rationem entis. Etenim obtineri nequit in subiecto materiali inductio novae formae entitativae, prout declaravimus, contrarietatem materiae et intellectus exponentes. Inde surgitur ad meliorem actualitatem, quia tandem invenimus aliquid quod per se est, et quod non materiam includit ut partem sui: haec est anima ratione utens. Ita incipit infinitas extensionis ad omnia, sicut incipit exemptio formae a materia. At profecto contra naturam intellectus potius est, eius scilicet perfectionem diminuit, quod a rebus non actu intelligibilibus mens pendere debeat, et materiae iungatur, ut in homine contingit. Novimus ergo ut certe possibles et scimus exsistere, alios intellectus humano meliores. Naturae illae, integre spirituales, non amplius materiam connotant; retinent tamen aliquid potentiae, prout non sunt suum esse et non suum operari. Eodem vero pacto quo diximus, exemptione a materia infinitatem formae et actus intellectivi simul incipere; pariter dicemus in superiori actualitate, quae potentiae diminutione progreditur, etiam progredi virtutem intellectualem. Progreditur scilicet virtus, quae se ad propriam rationem assequendam plurium rerum extendit, et quae melior actus evadit, tum intimiori penetratione cuiusque naturae, tum comprehensione sub una specie plurium rationum formalium, tum firmitate ipsius intelligentis, una operatione plura complectentis. Nos, in valle positos infimae intellectualitatis, propria differentia superiorum spirituum penitus latet; intuemur autem eos,

non secus ac entitativae perfectiones, sine limite varietatem suscipere. Sine limite item crescit actualitas seu substantiae spiritualitas, a materia remotior, quae magis super potentiam extollitur; ideoque plenius, seipsam prius, deinde alia, intelligit. Habetur secundum haec, essentiali ratione pariter et intellectione, melior usque spiritualis natura.

c) *Purum Esse eso quoque purum Intelligere.*

74. — His universim dictis de intellectione puritati actus commensurata, rationem intimam perspicimus cur sit Deus ipsum intelligere. Etenim in fine spiritualitatis ipsum Esse necessario ponemus. Sicut corporea substantia crassa est et concreta et opaca si substantiae immateriali comparatur (crassa est in materialitate, concreta in compositione formae cum materia, opaca in hoc quod intellectum excludit); ita quaecumque creatura habet compositionem cum actu quo est et cum actu operativo, et secundum hoc includit potentialitatem, qua coarctatur, et qua ab infinitate absoluti intellectus, totum ordinem entis plene innovantis, eadem proportionem deficit. Unde patet perfectionem cuiuscumque spiritus intellectu mensurari: intellectu fit enim ut subiectum in se perfectionem omnium rerum suo modo recipiat, atque infinitatem praeseferat. Omnino igitur spiritualitatem et intellectualitatem exhaurit qui a se quamcumque potentialitatem spernit. quique natura sua ut ipsum Esse subsistit. Idem ille proinde eadem actualitate qua est, etiam intelligit; sive ipsum Esse cum ipso Intelligere identitatem habet. In puritate, sive, si licet dicere, in limpiditate simplicissimi actus lux intellectualis continetur, et nihil esse potest intelligibile quod non illa intellectione penitus attingatur. — Quia ergo Deus est ipsum Esse, etiam est virtute et actu ipsum Intelligere; iterum, quia eius Esse non determinatur ulla distincta essentia, rationem propriam continet omnium quae sunt vel esse queunt, ultimas quoque individuorum differentias attingendo, quia omnia sunt quaedam entis participationes. — Evidenter autem primum obiectum per

se cognitum non aliud est quam divina Essentia; quia repugnat ut aliquid extraneum rationem formae et mensurae habeat respectu illius, qui, quum sit ipsum intelligere, in se continet quidquid ad actuationem intellectus pertinet. Non exigitive, ut angelus, sed formaliter, quo est intelligit. Ergo illius Esse et principium et obiectum est intellectionis, sicut est ipsa intellectio, neque extrinsecus quidquam accipit.

75. — Doctrina haec de intellectualitate, quae spiritualitate mensuratur, radicem etiam pandit divinae invisibilitatis, qua nimirum cuiuscumque creati intellectus naturali virtuti manet Deus ut est in se necessario incognitus. Non enim in hoc asserendo spectamus excessum infinitae perfectionis; quae semper manet supra vires etiam comprehensorum lumine gloriae donatorum, et quae ostendit non posse divinam Essentiam finita mente exauriri, quod iterum pro Coelitibus etiam verum est. Ex quo capite si difficultas fiat, responde non inde impediri quominus divina Essentia in sua ratione *attingat*, etsi prohibetur quominus *comprehendatur*. At implicat ut propria vi sive ex natura sua, finitus intellectus *attingat* etiam proprium modum Dei, quia repugnat ut quaevis creata species sit propria imago ipsius Esse non ulla essentia determinati, sive ut per speciem compositam propria ratio habeatur simplicissimae actualitatis subsistentis, sicut nequit corporea species rationem exhibere rei spiritualis. Deinde etiam repugnat ut propria vi finitus intellectus rationem attingat spiritualiorem quam ipse sit. Potest utique conceptum aliquem sibi efformare, qua per analogiam ad obiectum sibi commensuratum superiora cognoscat; sed implicat ut ipse, sua spiritualitate in esse et in operari distinctus, supra hanc actualitatem sua operatione evehatur. Infinite igitur abest ab hoc ut propriam Dei rationem, nimirum purissimi actus ab omni participatione penitus remoti, sua virtute assequatur. Verum magis quam infinitus excessus, opponitur diversitas modi in actualitate. Quocirca, ipsi creato intellectui vis infundi potest, certe non infinita, qua tandem divinam Essentiam attingat. Repugnat autem ut, etiam ea vi instructus, imaginem Dei efformet, et tantum videbit per quemdam in se mirabilem illapsum divinae

Essentiae, speciei seu formae intellectivae munere fungentis. Ex quo naturalis impotentiae novum argumentum est: quod nulli creaturae ea veluti informatio ex parte Dei connaturalis esse potest, sive a natura postulari. Immo apparet veri nominis id mysterium esse, simulque totius ordinis supernaturalis intrinseca improportio cum natura in tuto posita est.

Esset autem intemperantis ingenii, indicium illud quod Angelicus sumit ab entis communissimi abstractione, quo suadeat visionis Dei non repugnantiam, accipere tamquam argumentum per se sufficiens ad evincendum eiusdem Dei visionis participationem creaturae menti posse omnino conferri. Vix enim illud ostendit non evidenter Deum poni extra adaequatum obiectum cuiuscumque intellectus, dum e contra quodlibet spirituale extra totum obiectum est perceptionis sensibilis. At qui eo putaret possibilem revera visionem Dei concludi, prorsus oblivisceretur, nedum infinitae distantiae Entis absoluti ab ente communissimo, sed praesertim modi penitus diversi, quo ens concipitur ut confusa notio prior, et quo Esse subsistens intelligi debet. Praeterea faveret ille et Baio et modernistis, quibus vulgaris est opinio quod natura postulat supernaturale.

6) QUOMODO DEUS A NOBIS NOMINATUR.

76. — Cum his etiam connexionem habent quae pertinent ad analogiam eorum nominum, quae de Deo enunciamus. Repugnat nimirum ut sine errore rationem ullam in sua unitate manentem Deo et creaturis tribuamus. Et quia non nisi e creaturis conceptiones haurimus, repugnat ut nomen ullum, qua significatione illud primo adhibemus, univoce asseramus de Deo. — Cum videlicet ratio aliqua formalis, prout relucet in nostra mente, eadem et immutata de pluribus asseritur, sive illis univoce tribuitur, primo oportet ut differentia qua ad singula descendit, sit praeter illam communem rationem. Non dico extraneam esse debere et accidentalem; immo ratio generica ad differentiam se habet in ordine logico, ut potentia ad actum, ad quem per se ordinatur, sed ut ad actum propriam rationem

habentem praeter ipsam rationem communem, quae integra et immutata manere debet. Ita *rationale* eamdem linquit notionem viventis sentientis, quae per *animal* exprimitur, eodemque modo sentit homo quo brutum. Nisi hoc esset, ratio communis non una esset, nec simpliciter eadem multiplicaretur in inferioribus. Ita repugnat ut sit univoca ratio entis; oporteret enim differentias accipere, quae non rationem entis continerent. Et quia sentiebat hoc Parmenides, et negabat ens posse contrahi per differentiam ullam, omnia esse unum contendebat: *πάντα ἓν*; quo pantheismus asseritur. Deinde ad univocitatem requiritur, ut eadem ratio unicuique ex inferioribus in se spectato sine ordine ad aliud, sive hic ordo sit rerum, sive sit cognitionis, tribuatur. Si enim ratio communis asseritur uni dependenter ab alio, non eodem pacto ea ratio convenit utrique; sed intrinsece mutabitur ipsa ratio intellecta de illo cui competit prius et per se, deinde intellecta de alio per ordinem ad primum. Ita si dico sanum de animali, ac de cibo, quo animal sanum servatur, profecto alia intrinsece ratio sanitatis est in utroque. Contra si eodem modo ratio eadem utrique competit, tunc certe neque unum in ea ratione constituitur dependenter ab alio, neque est cur, nisi forte per accidens, unum cognoscam ratione alterius. Haec perspecta sunt, cum ens substantiae atque accidenti tribuimus.

77. — Per oppositionem ad hanc unitatem rationis, seu conceptus obiectivi, qua fit ut *univoce* pluribus tribuatur, unicuique scilicet per se ac primo, et per abstractionem a differentiis extra eamdem rationem positis, habetur unitas analogica seu proportionis. Primo, hic est unitas imperfecta; quia differentiae intrinsece determinant rationem ipsam communem, quae confuse et implicite, ut modos sibi intrinsecos, non ut actus sibi additos (logice intelligimus), differentias continebat. Una igitur est illa ratio, prout inferioribus comparatur, cum aliqua confusione modorum quos in singulis accipiet. Secundo non est unitas rationis analogae, nisi in dicenda proportionem ad unum quod est princeps analogum. Hoc autem esse potest vel primum in ordine rerum, vel primum dumtaxat in ordine cognitionis. Et contingit pro nobis hominibus ut, quod spectat ad

res naturae, semper duo illi ordines inverse procedant. Cognoscimus enim causas ex effectibus, substantias ex accidentibus. Valet hoc postremum pro specificis differentiis. Primo autem concrete percipimus formas ipsas sensibiles, et attingimus sensibile per accidens, ut quid subsistens sub iis quae sensus percipit. Itaque substantiam corpoream agnoscimus, ut illud de quo primo praedicamus *ens*, deinde alia quibus ens magis determinamus. Hoc in ordine nostrae cognitionis est prius; neque, ut obiectum proprium humanae mentis, directe ac per se meliorem naturam attingimus. Quidquid ergo vivens, et subsistens, et ens dicimus, per ordinem ad illud prius nobis in se cognitum intelligimus et nominamus. Hac via, per negationes et similitudines, ad substantiam spiritualem pervenimus; hac via ad ipsum Deum ascendimus. — Itaque in cognitione nostra rationem entis, et vitae et aliarum perfectionum, non nisi per proportionem ad haec quae in natura comperimus, assequi valeamus: ens finitum et corporeum, analogum princeps est. — At inversum ordinem causarum et effectuum facile agnoscimus, et rationes illas plenius ac prius in superioribus inveniri; ita ut quaecumque perfecta de rebus prius cognitis praedicantur, hic esse per participationem, quae intimam dependentiam causalitatis et possibilitatis infert, illic essentialiter et primo, certo intelligamus. Secundum haec, doctrinam Angelici Praeceptoris de nominibus quibus divinas perfectiones enunciamus assequeris. Et quia hoc anno, scholasticis lectionibus absolutis, alia subiungere non licet, hoc demum retinebis: Quidquid sub ratione formali, nullam includente vel necessario connotante potentialitatem, a nobis in creatis rebus apprehenditur, illud secundum eandem rationem revera praeesistere in Deo, tamquam in Primo, cuius virtute et imitatione alia possunt eiusdem perfectionis esse participes; praeesistere autem eminentiori modo, qui illius conceptus formalis veritatem non tollit, sed et intrinsece mutat, et univocitatem aufert, et attendendo ad ordinem nostrae a creaturis profectae cognitionis, proportionem ponit Absoluti ad id quod participat, Infiniti ad quandam illius imitationem. Illi sit gloria in saecula. Amen.

De Deo Uno ac Trino.

THESES DEFENDENDAE.

(Anno MCMXIII)

I. — Naturali rationis lumine Deum per ea quae facta sunt certo cognosci et tamquam causam per effectus valide demonstrari profitemur.

II. — Errarunt ergo Traditionalistae qui primam Dei notionem sola fide accipi potuisse dixerunt; errarunt Ontologi, qui Deum in se primo cognitum posuerunt; errarunt ceteri, qui a priori illum demonstrari arbitrati sunt.

III. — Verum a posteriori, primum Motorem immobilem. Causam primam, Ens necessarium, primam omnis perfectionis Formam, supremum Finem omnia ad Se et ad suos fines inclinantem, cunctaque simul ordinantem, demonstramus.

IV. — Est igitur Deus vi ac necessitate suae Naturae; cum quo absoluta simplicitas immediate connectitur, propriumque nomen *Qui est*.

V. — Ad hoc perfectionis omnimoda infinitas ac Dei unitas consequuntur.

VI. — Simul veniunt immensitas atque immutabilis aeternitas.

VII. — Est Deus omni finito intellectui naturaliter invisibilis.

VIII. — Analogice intelligimas ac diversis nominibus designamus Dei perfectiones, quae nullo pacto realem, at virtutalem dumtaxat, distinctionem habent.

IX. — Purissimam spiritualitatem pura intelligendi actualitas comitatur: est scilicet in Deo infinitum intelligere a suo Esse indistinctum.

X. — Deus primo ac per se Seipsum cognoscit; secundario et in Essentia sua, tamquam in obiecto, cognito possibilia cuncta et creaturas.

XI. — Ut Deus est omnis boni bonum, ita Seipsum primo ac necessario amat, deinde quae vult extra Se liberrime amat, quin ullum finitum bonum Eius voluntatem alliciat.

XII. — Non omnibus divina Voluntas necessitatem imponit; mala autem permittit, ratione alicuius boni, cui malum adiunctum est.

XIII. — Quae in Veteri Testamento adumbrata fuit, perspicue in Novo proposita veritas est: tres esse, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, quorum unusquisque alius est a ceteris atque idem Deus est.

XIV. — Dogma hoc ab initio aevi christiani explicite Ecclesia agnovit et et credidit, eaque fide Sabellii et Arii sectatoribus restitit, quos asserta consubstantialitate prorsus debellavit.

XV. — Quatenus exigit divina Essentia, intelligentiae atque amoris actualitatem ultimam in se includens, ut in Deo ipso opponantur Dicens et Dictum, Spirator et qui spiratur, veri nominis processiones asserimus.

XVI. — Processio secundum intellectum vitalis generationis formalem notionem exhibet, et qui sic a Patre procedit, eo Filius est quo Verbum.

XVII. — Est est altera non vero ulterior processio, quae secundum voluntatem poni debet, ratione diversa a prima et re distincta, prouti distinctus est terminus qui resultat.

XVIII. — Processiones in Deo veritatem non haberent, nisi in ipsum Deum relatio, cuius ratio formalis existentiae modum non includit, posset transferri: implicat nimirum in Deo realitatis absolutae distinctio quaevis, non relativa oppositio, quae nullam in terminis perfectionem minuit.

XIX. — Subsistens distinctum intellectualis naturae, quae personae definitio est, habetur in Deo, prout relatio ab opposita relatione seipsa distinguitur, eademque per identitatem cum divina Essentia absolute subsistit.

XX. — Unica igitur subsistentia trium est; praeter quam alias relativas non ponimus, nisi prout illa voce graecum ὑπόστασις ad litteram reddere Latini voluerunt.

XXI. — Spiritus Sanctus a Padre et Filio procedit tamquam ab uno principio unica spiratione.

XXII. — Habemus itaque personas tres, relationes quatuor, notiones quinque; sunt praeterea uniuscuiusque personae tria nomina propria.

XXIII. — Etsi ne origines et relationes in Deo sunt omnino idem, imo et formaliter seiungi nequeunt, melius tamen relationibus quam originibus Personae constitui dicuntur.

XXIV. — Porro actus notionales, qui tribuuntur Personis, non aliud sunt formaliter quam relationes ipsae; potentia vero quae in ordine ad actus illos concipitur, Essentiam recto importat, relationem connotat.

XXV. — Naturalis ratio sibi relicta numquam Trinitatis mysterium suspicata esset; post revelationem vero, pulcherrime illud convenire videt; at, si necessarium ostendere conatur, frustra est, eiusdemque naturam pervertit.

IN THESES EXAMINIS

adnotatiunculæ.

I. *Naturali rationis lumine Deum per ea quæ facta sunt certo cognosci, et tamquam causam per effectus valide demonstrari profitemur.*

Asseritur primo certa Dei cognitio, naturali rationis lumine comparata, quæ scilicet ab hominibus ratione utentibus obtineri potest, sine revelatione et sine ulla supernaturali illustratione, a creaturis ad Deum ascendendo : per ea quæ facta sunt. Haec definita sunt in Concilio Vaticano (D. 1806). Quod vero eo pacto demonstratio principio causalitatis innixa legitime conficiatur, determinatum est formula iuramenti a Pio X contra modernistas praescripti (D. 2145), ad quam etiam pertinet verbum *profitemur*. Agitur ergo de doctrina cuius pars prior est de fide; altera est theologice certa, ita ut saltem esset temerarius qui contradiceret. Quomodo enim Ecclesia nos profiteri adigeret quod non certum esset? Videretur res esse de fide, nisi negaretur Pontifex voluisse definitionem addere definitioni Vaticanæ; vim vero definitionis absque usu plenissimæ potestatis exposuisse diceretur.

II. *Errarunt ergo Traditionalistæ qui primam Dei notionem sola fide accipi potuisse dixerunt.* — Rigidiore, ut Bonald, qui omnino dixerunt cognitionem Dei haberi non posse nisi per fidem, damnati sunt per definitionem Vaticanam (D. 1806). Mitiores, ut Ventura, qui concedunt, post acceptam traditionem, argumentum rationis confici posse, non directe damnati fuerunt. Si tamen contendant traditionem illam necessario a revelatione profectam, indirecte saltem damnantur, quia iterum rationem per se impotentem faciunt, et negant sine fide cognosci Deum posse.

Errarunt Ontologi, qui Deum in se primo cognitum posuerunt. — Est vetus error Eunomianorum, qui, contra Patres

Trinitatis mysterium vindicantes, cognitionem immediatam divinae Essentiae sibi tribuere audebant. Malebranche instauravit errorem; Giobertius et Ubaghs recentius. Confecti sunt sententia Sancti Officii a. 1861 (D. 1659). Est eorum ergo falsa ac temeraria doctrina, quae tuto tradi non potest. Concedendum est Deum esse Lucem quae illuminat omnes homines; sed ut conferentem intelligendi vim, non ut seipsum in se manifestantem. Et cognoscitur naturaliter ens abstractum, cui addenda est quaelibet determinatio ut hoc vel illud sit; non autem Ens absolutum, cui nihil addi potest, quia plenitudinem omnis perfectionis purissima actualitate exhaurit. Principia etiam absoluta in necessitate ipsius notionis entis perspicimus; non illa in subsistente Veritate, quae ontologice omnium prima est, cognoscimus.

Errarunt ceteri qui a priori illum demonstrari arbitrati sunt. — Nempe qui ex ipso conceptu Entis Necessarii vel Perfectissimi, vel ex asserta possibilitate Dei, reipsa Deum esse inferre conati sunt. Eos reipsa non afficit canon Vaticanus. Asserendo tamen demonstrationem causae per effectus, eorum ratiocinationes se non curare Ecclesia satis significavit.

III. Tertia thesis quinque vias s. Thomae vere ad Deum nos ducere asserit. Nulla censura hic datur; sed explicatio est antea positae doctrinae quod Deus a posteriori per effectus demonstratur. Omnia innituntur axiomati: *Non prius quod imperfectum, sed quod perfectum, absolute poni debet*: quae fuit Aristotelis aurea sententia. Nam, si absolute prius imperfectum, nunquam in perfectum ducetur. Ideo, quodcumque movetur, ideoque aliquid acquirit, nec sibi causa adaequata omninoque prima sui motus esse potest: movetur proinde ab alio. Ne decipiamur actione vitali et libera: principium metaphysicum est; exceptionem non patitur. Hoc in ordine causae efficientis. Nec turberis causarum serie infinita per accidens. Esto fuerint ab aeterno generationes. Num audes dicere hic et nunc generans corporeum esse causam primam prorsus et independentem? Nonne vides quam mutetur in agendo et quot adiumentis indigeat? Est ergo superior causa, a qua per se haec efficiens causa dependet. Pervenendum est ad primam. Item in ordine

causarum formalium. Forma quae in sua ratione limites habet non primo et per se subsistit. Est igitur superioris actus participatio. Quod ponimus quinto loco, existere supremum *Finem omnia ad se inclinantem*, revera additur probationi acceptae ex ordine universi. Sed positum est ad complementum doctrinae de perfecto antecedente imperfectum. Scilicet primus Motor esse debet non solum in ordine causae efficientis (quod spectat ad primam viam), sed etiam in ordine finium. Nam finis est simpliciter prima causa, cuius gratia agens exercet virtutem suam. Proinde Motor primus, nisi pendere debeat ab alio in ordine nobilissimae causalitatis (tunc autem immobilis non esset, nec positus in termino totius perfectionis), nullum praeter se finem habet, sed ipse est supremus finis, in quem omnia inclinantur. Omnia videlicet, quemadmodum et Aristoteles tradidit (XI Met.), bonitatem primi Moventis participare desiderant, atque ad hoc moventur.

IV. *Est igitur Deus vi ac necessitate suae naturae*: haec est *aseitas*, quae immediate colligitur e notione causae non habentis causam. *Cum quo absoluta simplicitas immediate connectitur*. Hoc breviter exposuimus in nostris adnotationibus, n. 68. *Propriumque nomen Qui est*. Asserimus scilicet nomen Dei maxime proprium illud esse quo Deo pro natura assignatur ipsum *esse*. Haec enim notio, qua sua natura dicitur Deus esse, et formaliter est maxime simplex; et purissimam dicit actualitatem, quum esse in creatis quoque sit ultimus omnis formae actus; et, prout intelligitur exhaustiens comprehensionem entis totius, prorsus omnia complectitur.

V. De *infinite* et *unicitate* satis scripsimus in adnotationibus. Nulli dubium quin assertio sit de fide (D. 1782).

VI. De *immensitate* atque *aeternitate* habes perspicua apud E. mum Auctorem. Item de fide (D. 39).

VII. *Est Deus omni finito intellectui naturaliter invisibilis*. Differt haec thesis ab ea qua Ontologismum negavimus, quatenus in illa diximus tantum non in hac vita Deum esse primo agnitum ab humano intellectu; hic vero negamus etiam dari posse finitum intellectum, qui suae naturae vi divinam Essen-

tiam intueatur, sive eiusdem habeat propriam et quidditativam notionem. Sic amplificata sententia non infert in contradictoriam ullam censuram. Tamen, prouti affirmat Deum esse a finita mente *incomprehensibilem*,* est de fide, et continetur in professione Concilii Vaticani (D. 17). Prouti affirmat simpliciter Deum esse per se invisibilem creatis mentibus, videtur explicitè dictum a S. Paulo: *Regi saeculorum immortalì et invisibili*. (1 Tim. 1, 17). Prouti refertur ad oculos etiam gloriosos, sine stultitia vocari in dubium nequit. Prout denique a nobis hic enunciatur, atque omnem possibilem spiritum respicit, defenditur ut certa, non secus ac certum est ordinem supernaturalem cuilibet naturae superiorem esse. Fundatur enim ille ordo in visione Dei, ad quam cetera gratiae dona, tamquam ad finem, referuntur, et quam inchoative parant. Pertinet autem haec assertio ad infinitatem Dei, non tantummodo acceptam secundum excessum, at praesertim secundum modum prorsus singularem purissimi actus subsistentis.

VIII. *Analogice intelligimus ac diversis nominibus designamus Dei perfectiones; quae nullo pacto realem, at virtualem dumtaxat distinctionem habent.* — Plura hic sunt. *Primo*: Perfectiones aliquas, ea formali ratione quam ex creaturis concipimus, eas nempe quae nullam limitationem includunt, Deo asserimus. Habetur in thesi A. XVII. *Secundo*: Modus earum perfectionum, non inquam tantummodo gradus, ita est alius in Deo, ut *eminenter* in eo esse intelligi debeant (ib.). *Tertio*: Ideo communitas analogica, non univoca, haberi potest; ita nimirum ut non aequè primo communis ratio applicetur Deo et creaturis; at, secundum ordinem realem, prius Deo, et posterius, nempe per aliquam eiusdem rationis participationem, creaturae applicetur. Concedendum tamen est quod secundum ordinem cognitionis nostrae, prius concipimus rationem entis et ceterarum perfectionum ut sunt in obiecto natura nobis cognito; deinde intelligimus formales rationes, quae nullos per se limites dicunt, eminentiori modo praeexistere in Deo, ut in Actu purissimo, cuius participatione, sive imitatione et omnimoda dependentia, perfecta sunt in creaturis quaecumque perfecta sunt. *Quarto*:

diversae illae perfectiones simplices diversis nominibus, quae non sunt synonyma, designantur. *Quinto*: Nulla est inter eas perfectiones realis distinctio in Deo: sequeretur enim proportionata compositio, quam exclusimus. *Sexto*: ubi tamen rationes formales non eae sunt quarum una aliam determinet, sicut spiritualitas subsistentiam, sicut sanctitas amorem; sed extra Deum habent genericam distinctionem, sicut subsistere et operari, intellectus et voluntas, asserere licet earundem in Deo distinctionem virtuales: quatenus divinum Esse in sua simplicitate eas continet, et attributa cum veritate recipit, quae in nostra mente irreductibili diversitate concipiuntur. Erravit igitur Scotus distinctionem formalem asserens ex natura rei, scilicet antecedentem ad nostri intellectus operationem. Simplicissima enim ipsius Esse actualitas aequipollet rationibus apud nos distinctis, quia *esse* consequenter ad rationes formales essentiae cognoscimus; at si ipsum *esse* intueremur, non illud quod a rebus abstrahimus, verum illud quod in sua omnis perfectionis comprehensione subsistit nullam distinguendi quidquam in Deo rationem videremus (de absolutis agimus, non de relativis); etsi videremus plura distinguere, ubicumque *esse* secundum rationes essentiales determinatur.

IX. *Purissimam spiritualitatem pura intelligendi actualitas comitatur: est scilicet in Deo infinitum intelligere a suo esse indistinctum.* — Hanc ponimus ad assignandam intrinsecam rationem divini Intellectus, quem ceteroquin aliunde novimus. Habes in adnotationibus a n. 69.

X. *Deus primo ac per se Seipsum cognoscit; secundario et in Essentia sua, tamquam in obiecto cognito, possibilia cuncta et creaturas.* — Divinae intelligentiae hic assignamus obiectum. Scire Deum omnia quae scibilia sunt, de fide est (D. 17); declarationes ad Scholam pertinent — Attende medium cognitionis esse triplex: *quo, sub quo, in quo*. Medium *quo* est id quo constituitur intellectus in actu primo dispositus ad cognitionem eliciendam, sicut per speciem intelligibilem. Medium *sub quo* est lumen quo manifestatur obiectum: est in nobis intellectus agens. Medium *in quo* illud est quo primo terminat intellectionem, et

in quo cognito aliud quidpiam mens cognoscit. Quod iterum duplici modo fieri potest: *vel* ita ut terminus cognitionis ipsam intrinsece perficiat ac terminet, ita tamen ut totus referatur ad obiectum in quo per se mens quiescit, et hoc est verbum, imago rei cognoscendae per ipsam; *vel* denique est ipsa res in quam mens fertur, sed quae adhuc habere potest medii rationem, si contingit ut per ipsam cognitam alia quoque aliquo pacto ei similis cognoscatur. Quomodo haec divinae Essentiae tribui queant non difficile apparet. — Inter creaturas, cognoscenda veniunt a Deo futura; inter possibilia, ea quoque quae forent in adiunctis quae non erunt. De fide est Deo esse nota futura quae erunt; sunt Scripturae testimonia, est Vaticani definitio (D. 1784). Non item est de fide determinate cognosci futura hypothetica, quatenus non de iis, acceptis saltem in sua universalitate, revelatio loquitur. Ratio autem disputationis in hoc est, utrum habeant vel non habeant determinatam obiectivam veritatem. Si habent, certissime a Deo cognoscuntur. Habent, certissime, si Deus quomodocumque ea determinat, vel absolute vel hypothetice, ut futura; et hoc posito, nullum est mysterium in scientia Dei. Si ab hac divina determinatione, ob ingentes libertatis nostrae et divinae sanctitatis difficultates, mens abhorret, dicendum quod, sicut posita libera voluntate in iis adiunctis, hoc vel illud determinate reipsa eligeretur, ita hoc determinatum possibile, *ut in iis adiunctis contingens*, a divina Essentia repraesentatur. An hoc est clarum? Nequaquam. Sed necessario in quaestione hac, quae divinam operationem ut divinam intime respicit, obscuritas manere debet. Et qui claram redderet, hoc ipso falleretur.

XI. *Ut Deus est omnis boni bonum*: haec priora verba dant rationem ceterorum quae in thesi sequuntur: eius partis praesertim quae asserit tantummodo in Se prius amato posse Deum cetera amare. Repugnat nimirum aliquod bonum finitum habere rationem finis vel causae finalis, quae nobilissime voluntatem movet, respectu Dei, qui iam non esset omnimode prima Causa nullo pacto ab aliis mota.

XII. Quomodo Deus necessitatem non omnibus imponat, et mala permittat, habes optime apud A. declaratum.

XIII ac XIV thesis, quae fidem ac traditionem respiciunt, nullam habent difficultatem.

XV. *Quatenus exigit divina Essentia, intelligentiae atque amoris actualitatem ultimam in se includens, ut in Deo ipso opponantur Dicens et Dictum, Spirator et Qui spiratur, veri nominis processiones asserimus.* — Quae veritas hic fidei certitudinem habet, postremis verbis seorsim acceptis significatur; de fide est dari in Deo processiones Filii a Patre, et Spiritus Sancti a Patre Filioque, ut dicitur in Symbolo Athanasiano. — Has processiones ordinem habere ad intellectum et voluntatem, certius est e communi doctrina, quam ut dubitare liceat. Modus autem exponendi assertionem ipsam, scilicet eatenus esse processiones, quatenus divina Essentia intellectus et amor est in actu, ad scholasticam explicationem pertinet.

XVI. *Processio secundum intellectum vitalis generationis formalem notionem exhibet, et qui sic a Patre procedit eo Filius est quo Verbum.* — De fide est esse in Deo generationem: *genitum non factum* in Symbolo dicimus. De fide est eundem esse Filium qui et Verbum nominatur; ut idem enunciat praesertim in Evangelio secundum Ioannem (c. 1). Quod eo sit formaliter Filius quo Verbum est, certum est; et legitur in bulla Pii VI *Auctorem fidei* (D. 1597), et sine dubitatione ex tota doctrina de Trinitate colligitur. At non est definitum, quod tamen asserimus, eatenus praecise generationem et nomen Filii haberi, quatenus processio est secundum intellectum.

XVII. *Est et altera, non vero ulterior processio* (hoc de fide est; ut patet ex omnibus symbolis, ex conciliis quae de Spiritu Sancto agunt et ex diserta Patrum et Theologorum sententia), *quae secundum voluntatem poni debet* (non est de fide, at ex communi Patrum et Theologorum doctrina certum); *ratione diversa a prima*, quatenus in Deo ratione distinguimus intellectum et voluntatem; et apparet virtualis distinctio, eo quod utriusque operationis proprietates, quae tamen imperfectionem non dicunt, in ipso Deo appareant; *et re distincta*

prouti distinctus est terminus qui resultat: scilicet non est alia realis distinctio in Deo quam quae relatione constituitur. Prout igitur processionem ut relationem accipimus, eamque in ipso termino spectamus dicere possumus alteram processionem esse Spiritum Sanctum qui a Filio alius est. Si vero processionem ut medium quid Personas inter, nostra mente concipimus, nulla nisi rationis distinctio est. — Negamus vero hac thesi vel a Filio alium Filium, vel a Spiritu alium Spiritum, seu quodcumque distinctum procedere. — Obiectio ergo solvenda venit ex eo ducta quod Filius non secus ac Pater intelligit, quod Spiritus eodem pacto amat. At reponendum absolutam perfectionem intellectus et voluntatis habentis intrinsecum terminum tribus Personis esse communem; distingui vero Personas sola relatione, nullam entitativam perfectionem addente; eiusdem actualitatis causa una se habet ut principium, altera ut principiatum. Repugnat vero ei, qui formaliter ut principiatum constituitur, secundum eandem rationem esse principium.

XVIII. *Processiones in Deo veritatem non habent, nisi in ipsum Deum relatio, cuius ratio formalis existentiae modum non includit, posset transferri: implicat nimirum in Deo realitatis absolutae distinctio quaevis; non repugnat relativa oppositio, quae nullam in terminis perfectionem minuit.* — Magis haec est metaphysica quam theologica declaratio, qua nimirum negamus dari posse in Deo distinctionem ullam absolutae realitatis, ex quo sequitur eam, quae tamen fide asseritur, distinctionem, necessario a relatione repetendam esse. Habet autem relatio ut non evidenter Deo repugnet (quod mortalium nemo tamen cogitasset), quatenus illius ratio formalis modum existendi non includit; neque ipsa, quemadmodum cetera suprema genera, per ordinem ad subiectum definitur. Dicit videlicet in suo conceptu *esse ad*; non dicit *esse in subiecto*. Inde fit ut sine falsitate intellectu concipiatur, quin reale esse habeat in eo cui tribuitur. Inde etiam fit ut non sit formalis contradictio inter formalitatem relativam et subsistentiam. Fides ergo nos monet relationes internas subsistere in Deo. — Sed quaeritur: potest ne terminus aliquis realis Deo intrinsecus ab alio termino reali di-

stingui? Respondeo: ut quid absolutum, nequaquam; ut relativum, si oppositio nulla per hoc infertur, neque distinctio est; si oppositio infertur, ea nempe quae inter extrema eiusdem relationis necessario intercedit, eo ipso et distinctio erit. Omnia ergo in Deo sunt unum, ubi non obviat relationum oppositio; doctrina certissima est in Ecclesia firmata. — At rursus: Nonne per hoc minuitur alicuius termini in Deo infinita perfectio? Caret enim unusquisque eo quo alius ab illo secernitur. Respondeo ab hac etiam necessitate eximi relativam oppositionem. Relatio enim entitatem ideoque perfectionem dicit prout formaliter est in subiecto. Non dicimus ipsum formalem ordinem ad aliud perfectionem non ponere; sed ponit vere prout est; est autem, prout est in subiecto. Ubicumque autem esse discernitur secundum rationes essentielles, nempe in omnibus creaturis, formalis ille ordo habet esse in subiecto ut ipsi inhaerens, ideoque accidens est. At ubi realitas est ipsius Esse, perfectionem omnem in sua actualitate continentis, realis etiam relatio reipsa est ut in eo *Esse* contenta. Per hanc igitur identitatem cum Esse absoluto, Dei divina relatio entitatem et perfectionem habet ac dicit, non aliter. Atqui evidenter haec eadem perfectio est singularum relationum in Deo, ita ut unaquaeque sit totum idem, et tres simul non magis sint quam una. Ergo nullum perfectionis discrimen.

Surgit autem notissima obiectio ex principio identitatis: absurda videtur realis distinctio terminorum, quorum quisque cum aliquo communi identitatem habet: *Quae sunt eadem uni tertio sunt idem inter se*. Fundamentum hoc omnis syllogismi in dubium vertere non licet. Oportet autem illius significationem ita explicare ut aliquid falsum excludatur. Itaque distinguimus: Quae sunt eadem uni tertio re et sub omni ratione, idem sunt inter se, concedimus; si unumquodque aliquid proprium dicit sub aliqua ratione, quam non formaliter tertium commune significat, rursus distinguendum est: ea duo sunt idem inter se qua ratione vel qua parte vel qua entitate sunt idem cum tertio, concedimus; qua parte aliquid proprium dicunt, iterum subdistinguendum est: si hae partiales rationes non

important relativam oppositionem inter se, concedimus; si important, negamus. Et certe, ut principium identitatis legitimum fundamentum syllogismo praebeat, cum his explicationibus intelligendum est.

Sub principio identitatis, tamquam *maiori*, sit *minor*: Atqui actio et passio sunt idem motui. Unde sequeretur: Ergo actio et passio sunt idem inter se. — Distinguere *minorem* oportet: Sunt idem cum motu re, scilicet secundum entitatem formae, secundum quam fit motus, concedo; sunt idem sub ea ratione, qua proprie actio denominatur motus, ut *a quo* motus est, passio ut *in quo* motus, subdist.: et haec duo important relationum oppositionem, concedo; et non important, nego. Agens enim non formaliter denominatur actu agens a virtute quae in ipso est, quod ad qualitatem pertinet; neque ab exercitio virtutis, quod ad idem genus reducitur; sed a realitate motus, qui ab ipso agente in passo determinatur. Quamobrem de Deo, etiam ut Creatore, negamus actionem formaliter transuentem. — Ergo, concludendum est, actio et passio sunt idem inter se, spectata tantum forma absoluta secundum quam fit motus, conc.; spectata formali denominatione quae in duobus subiectis duplex accidens est, nego.

Iam age, fide docemur eandem divinam Essentiam, prout virtualiter continet actualitatem intelligendi atque amandi, habere in Se una oppositos terminos Dicentis ac Dicti, Spirantis ac Spirati (quod utique mysterium est, in perspicuam rationi veritatem non reducendum). Hoc posito: Dicens ac Dictum sunt idem divinae Essentiae: distingo: Secundum absolutam realitatem ipsius Esse, concedo: secundum relativas rationes, subdist.: quae oppositionem inter se habent, conc.; quae non habent, nego. — Ergo sunt idem inter se: distingo pariter cons.: prouti conveniunt in absoluta realitate ipsius Esse, conc.; prouti relative opponuntur, nego.

XIX *Subsistens distinctum intellectualis naturae, quae personae definitio est, habetur in Deo, prout relatio ab opposita relatione seipsa distinguitur, eademque per identitalem cum divina Essentia absolute subsistit.* — Prioribus verbis notio personae

assignatur. Declaratur deinde quo pacto illa in Deo veritatem habeat: subsistunt relationes per identitatem cum Divina Essentia, utique subsistente, quum sit ipsum Esse irreceptum; seipsis distinguuntur inter se, nempe mutua oppositione, quam per se formaliter constituunt.

XX. *Unica igitur subsistentia trium est; praeter quam alias relativas non posuimus, nisi prout illa voce graecum ὑπόστασις ad litteram reddere Latini voluerunt.* — Hac thesi determinamus quid nobis veniat, cum s. Thoma loquentibus, nomine subsistentiae. Sunt enim qui hanc accipiunt ut synonymum personalitatis. Et fatemur a pluribus antiquis, semel etiam a Concilio Lateranensi I (a. 649; D. 254), ita acceptam fuisse. Voluerunt enim ea voce latine reddere graecum ὑπόστασις, pro quo antea non habebant Nostrates aliud vocabulum quam *substantia*, ex quo certe difficultas loquendi et interpretandi oriebatur: male enim patiebantur aures ut de Deo asserentur tres substantiae: dicebantur autem sine offensione tres hypostases, pro quo deinde dixerunt aliqui: tres subsistentiae. At in usu optimorum Doctorum, praesertim Aquinatis, quem magistrum sequimur, subsistentia non aliud est nisi propria existentia substantiae, esse in se videlicet et non in alio. Verificatur igitur in Deo per ipsum Esse subsistens, quod profecto unicum est in Trinitate, nec relatione distinguitur, neque ullo modo multiplicatur. Idem vero Esse, eademque porro subsistentia, trium est, qui non subsistentia sed relatione distinguuntur. — Quae cum ita sint, petenti utrum sint plures in Deo subsistentiae, responde: Si nomen hoc accipis ut synonymum personae, utique sunt tres: si accipis meliori significatione pro ipso actu quo est id quod est per se, nequaquam. — Et obiicienti: Multiplicato definito multiplicatur definitio; atqui definitio personae substantiam vel subsistentiam complectitur; ergo sunt in Deo plures substantiae vel subsistentiae; responde: definitio multiplicatur proportionem servata cum definito, conc.; secus, nego. Dist. min.: Definitionem personae ingreditur substantia, cui tamen in Trinitate non a substantia, sed aliunde, nempe a relatione, distinctio supervenit, conc.; quae ut substantia distingui-

tur nego. Dist. cons.: ergo multiplicatur substantia vel substantia, prout formaliter significat secundum vim vocis ipsius, nego; prouti deducta est ad significandam personam, quae subsistentiae addit distinctionem, hic a relatione acceptam, concedo.

XXI *Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedit, tamquam ab uno principio, unica spiratione.* — Tota de fide est. (D. 994, 1804) Tam bene vero exponitur apud Eñum A., ut nihil sit addendum.

XXII. *Habemus igitur personas tres* (de fide; subtilitates de numero transcendentem vel praedicamentali facile disiicias, attendendo nullam esse rationem mensurae ubi non est quantitas; transcendentem vero numerum addere tantum negationem identitatis eorum quae numerantur, sub qua ratione numerantur); *relationes quatuor* (evidens, etsi non sit definitum); *notiones* quinque (verum, sed sine censura aliarum opinionum quas quis fingeret); *sunt praeterea uniuscuiusque personae tria nomina propria*: prouti clare exponuntur apud S. Th. et apud Eñum A.: Pater, Ingenitum, Principium; Filius, Verbum, Imago; Spiritus S., Amor, Donum.

Theses XXIII et XXIV optimam expositionem habent apud Eñum A. Non ad fidem pertinent, sed ad scholasticas declarationes.

XXV. *Naturalis ratio sibi relicta numquam Trinitatis mysterium suspicata esset*, et reliqua. — Trinitatem esse proprie dictum mysterium, quod ratio neque invenisset, neque inventum seu revelatum demonstrare potest, certissima veritas est, etsi dici nequit explicite definita; quia Concilium Vaticanum esse mysteria, natura sua, et non per accidens, rationem excedentia, definiuit (D. 1816); porro quodnam mysterium maius esse potest quam Trinitas? Conveniunt ergo omnes in hoc asserendo. Ad dimus vero nec suspicionem tanti mysterii creato intellectui obverti potuisse. Ut enim suspicio alicuius veritatis oriatur, oportet prius illius conceptum in mente efformari; deinde aliquod indicium habere, quo eadem veritas innui videatur. Atqui conceptum Trinitatis efformasset nemo; illius inquam quae unice est,

non ut pagani marem et feminam et natum cogitarunt, vel principium medium et finem, atque id genus alia. Ratio est quod conceptus nostri rationes essentielles per se omnino attingunt, et secundum illas de ipso *esse* iudicare queunt; minime ipsum *esse* prius cogitant, et in illo rationes formales inveniunt. Atqui relatio et subsistentia rationes essentielles sunt quae nullam convenientiam dicunt. Nunquam in ipso *Esse* eas convenire suspicari potuissemus. Deinde modum divinarum perfectionum attingimus secundum aliquam analogiam cum iis quae in creaturis invenimus. Atqui relationem non nisi subsequentem aliquod fundamentum et non nisi inhaerentem agnoscimus. Proinde nunquam illi subsistentiam tribuere et ipsam sui relati distinctionem constitui, sine praecedente causa, concipere potuissemus. Denique ipse conceptus realis distinctionis in Deo horrorem inieciisset; et quo melius eum meditati essemus, eo magis in negando omni termino vere procedente firmi fuisset. — Nec tamen ratio decepta fuisset. Etenim distinctionem relativam sine absoluta nec potuisset cogitare: absolutam vero iure negavisset. — Ex eo firmatur thesis quod argumenta omnia, etiam post revelationem allata, ad Trinitatem suadendam, absolutum quid inferunt, ideoque mysterium pervertunt. Et si qua imago in spiritali creatura invenitur, ea non in Trinitatem transfertur per solum excessum, neque etiam per quamdam similitudinis proportionem; sed omnino cogitando simul oppositionem relativam. Quis unquam tale quid suspicari ausus esset? Et si quis, nescio quomodo, proposuisset, delirus visus esset.

INDEX

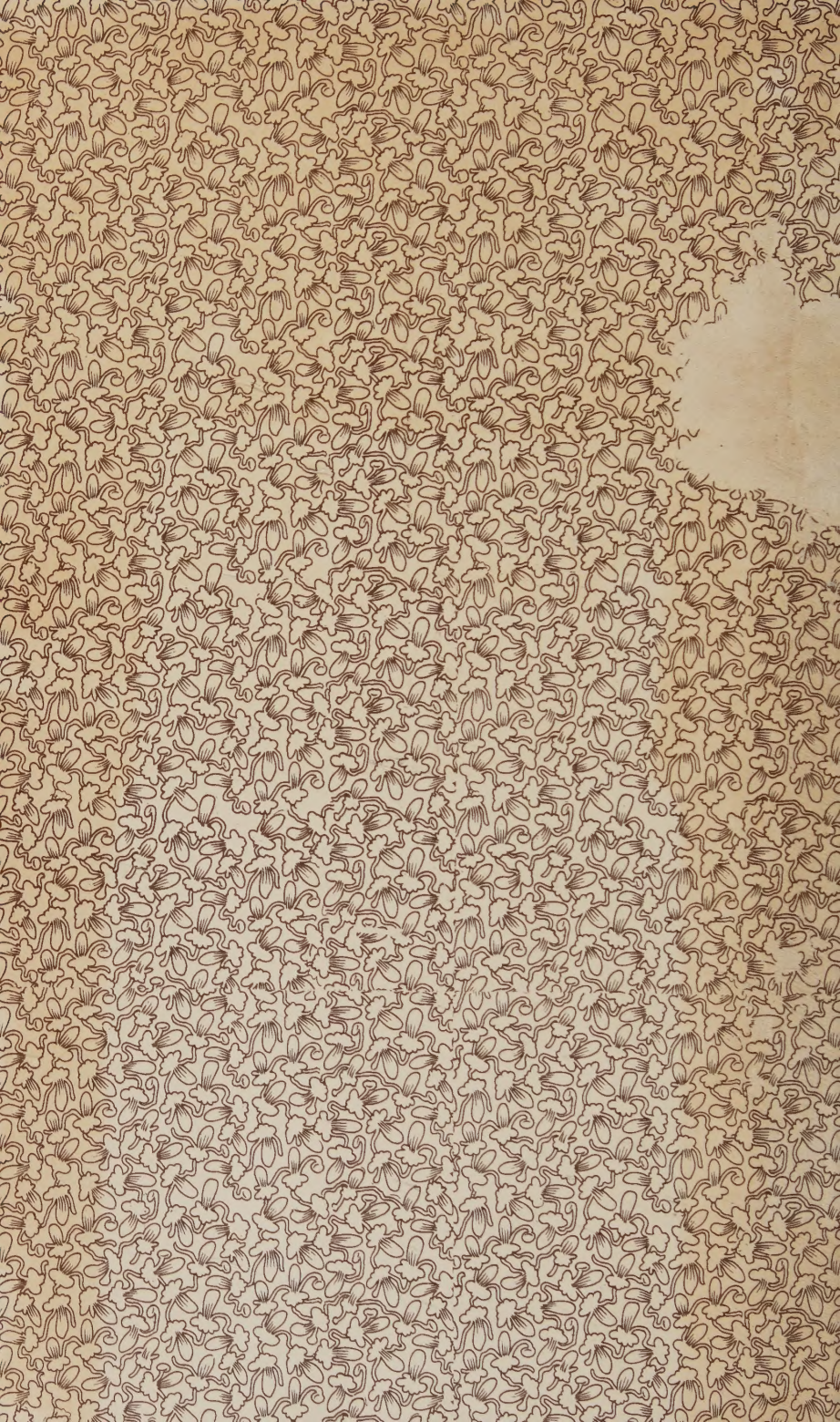
DE DEO TRINO.

	PAG.
PROOEMIUM	7
I. — Expositio dogmatis.	7-42
1) — Ecclesiae definitiones	8
2) — Testimonia Scripturarum N. T.	9
3) — Solvuntur difficultates contra auctoritates allatas	12
4) — Testimonia Scripturarum V. T.	18
5) — Haereses circa Trinitatem	21
6) — De Scriptoribus antenicaenis	24
7) — Difficultatibus contra PP. doctrinam fit satis	30
II. — Scholastica explanatio	43
1) — Doctrinae partitio et ordo	43
2) — De processionibus	50-73
a) — De processione secundum intellectum.	52
b) — De processione secundum voluntatem.	56
c) — Diluuntur obiecta	57
d) — De generatione	63
e) — Difficultates solvuntur	66
3) — De relatione	73-94
a) — Notio relationis	73
b) — Variarum relationum species	75
c) — Requisita ad realem relationem	76
d) — Relationis proprietates	77
e) — De relatione rationis	78
f) — De relatione subsistente	80
g) — Undenam oriatur entitativa perfectio relationis	81
h) — Difficultatibus fit satis	85
i) — Relationes divinae cum divina Essentia identi- ficantur	87
4) — De personis	94-134
a) — De variis vocibus personam significantibus.	94
b) — Personae in Deo relatione constituuntur	96
c) — Difficultates solvuntur contra trinitatem perso- narum	98

	PAG.
<i>d)</i> — Divinarum personarum unica est subsistentia	104
<i>e)</i> — Naturalis ratio sibi relicta ad cognitionem Trinitatis pervenire nequit	111
<i>f)</i> — Pater Verbo dicit, Pater et Filius Spiritu Sancto diligunt Deum ipsum Unum ac Trinum, tum possibilia ac demum creaturas omnes	121
<i>g)</i> Spiritus Sanctus etiam a Filio procedit	131

DE DEO UNO.

I. — De demonstrabilitate existentiae Dei	135-151
1) — Documenta Ecclesiae	135
2) — Error Modernistarum eiusque refutatio	137
3) — Intellectus prae voluntate praestantia	144
4) — Ineptae de Dei existentia demonstrationes	145
II. — De principio causalitatis	151-169
1) — Obiectiva necessitas principii causalitatis	152
2) — Variarum principii causalitatis applicationes ad Dei existentiam demonstrandam	155
3) — De quibusdam effatis Platonis et Aristotelis	164
III. — Dei existentia demonstratur	169-186
1) — De viis S. Thomae	170
2) — Quinque viae particularis	176
3) — Rationes probabiles	182
4) — Demonstratio indirecta	184
IV. — De Dei quidditate	186-233
1) — Deus est absolute simplex	187
2) — De infinita Dei perfectione	193
<i>a)</i> — De infinitate formae irreceptae	195
<i>b)</i> — Obiectiones solvuntur	201
<i>c)</i> — Applicatio dictorum ad ipsum Esse	208
3) — De Dei unicitate	214
4) — Corollaria	219
5) — Deus est ipsum intelligere	221
<i>a)</i> — Absoluta oppositio inter intellectum et materiam	222
<i>b)</i> — Exemptio a materia est sufficiens conditio pro intellectualitate	224
<i>c)</i> — Purum Esse est quoque purum Intelligere	228
6) — Quomodo Deus a nobis nominatur	232
Theses examinis pro anno academico 1913	234
In theses examinis adnotatiunculae	237

3025

231
M435

MATTIUSI, GUIDO

AUTHOR

DE Deo Uno et Trino

TITLE

DATE
LOANED

BORROWER'S NAME

ROOM
NUMBER

Casassa

MAR 23

Curran

MAY 21

SEP 10

